

Palatines S. S. D. A.

OFFICIA

M. T. CICE
RONIS LIBRI

~~ITEM~~ *TR. 1. S. R. 1. 1. 1.*
ITEM, De Amicitia : De
Senectute : Paradoxa : &
de Somnio Scipionis.

Cum D. Erasmi Roterdami, Philippi Me
lancthonis, ac Bartholomaei Latomi
Annotationes.

Joh. Bem
Omnia denuo, varijs ac optimis quibusque col-
latis exemplaribus, diligentissi-
mè castigata.

~~APVD IOANNEM~~
KYNGSTONEM
M. D. L. X. M.

Robert Snodgrass - William Higgins

27th June 1851
beginning of my term

William

McElroy

William:

卷之三

Bilgram
Maffort

1000

МИНИАСІ СУСІ
МЯИОТАОМУН

D. E R A S. R O T.
ORNATISS. I A C O-
B O. T V T O R I, I N C L Y T M
C I V I T A T I S A N T V E R P I E N S E S
Pensionario.

S. D.

V E M A D M O D V M
qui sunt à scorpijs icti,
solent ab ijsdem reme-
dium petere: ita mihi
conuenire videtur, Ia-
cobe Iurisconsultorum
eruditissime, vt qui lite-
ris sumus addicti, animi lassitudinem, aut
corporis affectionem è studijs grauioribus
contractam, ab ijsdem studijs, sed amoenioribus
recreemus. Etenim qui verè studiosi
sunt, per omnem vitam nihil aliud agunt,
quandiu licet illis suo arbitratu vite cursum
moderari: nec tā intermittent studia, quām
remittunt & relaxant aliquoties ingenium:
cessant nunquam, otiantur interdum, sed
interim agentes aliquid. Feriantur aliquando,
sed sic, vt otij rationem pulchrè queant
reddere. Et si libet, cessant etiā nonnun-
quam, sed vt horum cessatio plus adserat
bonę frugis, quām quorundam negotiosissi-

ERASMI ROTEROD.

in occupationes. Sic nimis fortis & gna-
ius miles (conferam enim exemplum simi-
lius) dum in estiis, aut hybernis agit, aut dum
induciae praestant, ut necesse non sit in acie
stare, aut excubare sub pellibus: tamen ita
lusibus relaxat animum, ac vires reficit, ut
lusus ipsi militia sapient. Pugnat ad palum,
iaculatur ad scopum, torquet fundam, vi-
brat hastam, decertat palæstra, concurrit
lanceis, torrente natatu transmittit, armatus
in equum infilit: deniq; sic feriatur à belli-
munijs, ut ad ea redeat vegetior. Aliter lu-
dit ganeo, aliter egregius princeps. Aliter
scurra iocatur, aliter vir probus & integer.
Ad hoc igitur exemplum, cum nuper vale-
tudo flagitaret, ut ingenij corporisq; vires
diutinis, atq; immodicis studiorum labori-
bus fatigatas instaurarem sarciremque, reli-
cto Louanio, per aliquot Brabantæ Flan-
driæq; oppida circumiectus sum: quod si-
mul & à libris aliquatis per abesse, & ami-
culorum eruditorum conspectu, fabulisque
memet oblectarem. Neque sic tamen abesse
potui ab adamata bibliotheca mea, quin v-
num aut alterum libellum, itineris comitem
circunferrem: ut si quando forte in vehicu-
lo non contigisset congerro sat commodus,
non deesset tamen, cuius colloquio tempo-
ris tedium fallerem. In his erant Officia Ci-
ceronis,

ceronis, Lælius, & Cato, vna cum Stoico-
 rum Paradoxis. Inuitarat autem voluminis
 exiguitas, haud multum additura sarcinulæ
 ponderis. Ex huius lectione mi Tutor, ge-
 minum fructum cepi: primum enim pristi-
 næ consuetudinis nostræ, qua nihil esse po-
 tuit mellitius, memoriam sic mihi renoua-
 uit, ut incredibilem animo presenserim vo-
 luptatem. Deinde sic me totū inflammauit
 ad honesti, virtutisq; studium, ut iam pridem
 nihil tale senserim, nostrates quosdam neo-
 tericos legens, qui Christiani Christianæ
 philosophiæ mysteria profitentur, & ijsdem
 de rebus magna, ut nobis videtur, subtilita-
 te differunt, sed æquè frigidè. Ego quid alijs
 accidat nescio: mihi quid acciderit, ingenuè
 fatior, siue id illorum vitio sit, siue meo. Sic
 subinde mecum inter legēdum cogitabam:
 Hæc cine Ethnicus scribit Ethnicis, profa-
 nus profanis? At in preceptis viuendi quan-
 ta æquitas, quanta sanctimonia, quanta syn-
 ceritas, quanta veritas, quām omnia conser-
 tanea naturæ, quām nihil fucatum, aut som-
 nolentum? Quem animum exigit ab his,
 qui gerunt Rempublicam? Ut admirabilem
 illam, & amabilem virtutis speciem ponit
 ob oculos? Quām multa, quām sancte, imo
 quam diuinitus tradit, de gratis etiam iu-
 uandis omnibus, de tuēnda amicitia, de im-

mortalitate animorum, de cōtemptu earum
zērum, quarum gratia vulgus hodie, non di-
cam Christianorum, sed Theologorū etiam,
ac monachorum nihil non & facit, & pati-
tur? Pudebat interim nostrorum morum,
qui sacris libris edocti, qui tantis & exem-
plis, & præmijs prouocati, doctrinam Eu-
angelicam profitemur, nec præstamus. Descri-
be nostris Satrapis talem principem, aut
magistratum, qualem describit Cicero, di-
speream ni cum sua imagine, vt delirus ri-
debitur. Quis nunc Rēpublicam, nisi spe
lucri, aut honoris gratia capessit? Quis non
ita gerit, vt quæstum facere videatur, vt ho-
stem agat eorum, quibus debuerat etiam
vitæ suæ dispendio consulere? Vbi reperias
inter Christianos par amicorum ad hanc
imaginem, quam proponit M. Tullius? Vbi
senes, qui tam infraeo animo ferant ætatis
incommoda? Vbi tam sancta senum cum
iuentibus colloquia? Nunquam antehac
magis expertus sum verum esse, quod scri-
bit Augustinus, ex Ethnicorum benefactis
acriores addi stimulos ad virtutem, quam
nostrarium, cum subit animo, quam turpe
non id perspicere pectus Euangelica luce il-
lustratum, quod perspectum est ijs, quibus
sola naturæ scintilla prælucebat: non præ-
stare nos, qui sub Christi vexillis militamus
pietati,

AD IACOB. TUT. PRÆFA. I.

pietati, qui stipendiū immortalitatis ab eodem expectamus, quod præstiterunt iij, qui nihil hominis à rogo superesse aut suspicati sunt, aut planè crediderunt. Et postea nō defunt crassi quidam, qui studiosos ab huiusmodi libris deterreant, ceu poëticis (vt vocant) & ad morū integritatem officiētibus. Ego verò dignos censens, quos & omnibus in ludis prælegant adolescentiæ literatores, & sibi legant relegantq; senes, quos olim emaculatos tibi dicauit, nunc denuò dico, nō solum purgatores, verùm etiā auctario cumulatos. Siquidem adiecimus libellum de Amicitia, alterum de senectute, tertium de Paradoxis: atq; in omnes annotatiunculas quasdam, breues quidem illas, sed, ni fallor, haudquaquam incommendas. In quibus hoc potissimum agimus, vt quorūdam morosam in dicendo superstitionem retundamus, qui ad singulas pene voces reclamitant: Nō est Latinum: non reperitur apud probos scriptores. Ad hæc mēdas aliquot prodidimus, antehac à nemine, quod sciam, animaduerfas. Supereft, vt quemadmodum mihi in hoc labore versanti, Tutor semper ob oculos versabatur, ita tibi, cùm hæc leges, Erasmus in mētem veniat, tui cum primis & amans, & studiosus. Bene vale. Louanij, 1111. Idus Septembri, A N N O M. D. X I L

VOCE S. ALI
 F. VOT. ANNO TATE
 EX OFFICIO S. M. T.
 PER ERASMVM
 Roterodamum.

EX PRÆFATIōNE.

Communis est omnium Philosophorum.) Cūm dicamus, hoc mihi cum illo commune est, Commune tamen omnium dicitur potius, quàm omnibus. Etiā si in eodem hoc libro scripsit: Multa enim ciuibus inter se communia: nec reciprocī seruata proprietate, si modo locus mēndo vacat.
 2. Hic si sibi ipse consentiat.) Consentit sibi, qui constat sibi, suiq; similis est. Vtrunque recte dicimus: Consentit illi, & Consentit cum illo.

EX LIBRO I. ANNOTATIONES.

3. Auemus aliquid audire.) Auere pro cūpēse, vi-
des & oratoribus usurpatum.
4. Perspicientia veri.) Hoc annotaui, quod ratius
est Perspicientia, sicut Intelligētia.
5. Hisq; temere assentiamur.) Assentimus homini,
cui credimus: & assentimur rebus, quas credimus,
vt liquet ex hoc loco.
6. Qua societas hominum inter ipsos.) Ipse prono-
men proximum est naturæ reciprocorum: ideoque
hoc loco ponitur, vbi vera reciprocatio nō est, sed
quiddam illi simillimum.
7. Vel benignitatem.) Hic palam docet M. Tullius
benignitatē non significare mansuetudinem, quē-
admodum vulgus putat, sed beneficentiam, ac li-
beralitatem.
8. Sed iustitiae.) Iustum dicit, non tantū qui suū
cuique reddit, vērum etiam probum, omniq; vir-
tute

ANNO T. ERAS. ROT.

16. *Uite præditum, more Hebræorum.*
17. *Occupatio. Qua rem vacuam usurpanus primi.*
18. *Conditione. Pro conuentione.*
19. *Ad usum hominum omnia creari. Creari dixit, pro parati, Græcis κτίσασθαι.*
20. *Ipsi inter se, alij alijs prodesse possunt. Quod Græci ἀλλήλοις. hic verit, alij alijs.*
21. *Tam est in vitio, quam si parentes. Vulgatum est, in culpa, in criminis, in causa, in mora esse. Inusitatius autem in vitio esse, pro eo, quod est peccare.*
22. *Expetuntur autem diuitiae. Expetimus res egregias, aut ut egregias: Appetimus, ad quæ ferimur affectu magis, quam iudicio.*
23. *Cum holte pactæ induciæ. Ut homo pactus dicitur, cui promissum est aliquid: ita res pacta dicitur, quæ pacto promissa est.*
24. *Nationes bello deuictas in fidem cepisse. Dedo me tuæ fidei, do me in fidem tuam: & Capio te in fidem.*
25. *Cum de captiuis commutandis Rōmam missus esset. Nouè dixit, missus est de hac re, pro eo quod erat, missus est, ut ageret de captiuis commutandis.*
26. *Sed cum ijs, in quibus non præclare agitur, sed sunt simulacula virtutis. Conijcio sic legendum: Sed cum his, quibuscum præclare agitur, si insunt simulacula virtutis.*
27. *Vt enim ab illa discedatur infinitate. Infinitas pro immensitas, vox est non admodum frequens.*
28. *Interior etiam est. Pro coniunctius, siue magis affine.*
29. *Post consobrinorum, sobrinorumq;. Videtur appellare patruelis consobrinos, sobrinos duarum sororum filios.*
30. *Sed omnes omnium charitates. Rarum est charitates numero multitudinis.*
31. *Quo est detestabilior istorum immanitas. Pro eoque est detestabilior.*

IN LIB. DE OFFIC.

24 Principes sunt patria & parentes.) Principes dixit primi loci, quemadmodum & principe in vita diem dicimus.

25 Quocirca nemo.) Quocirca, pro quamobrem, siue idcirco. Id annotauit, quod multi vitent hoc verbi seu parum Latinum. Utitur hac voce & inferiori aliquantò.

26 In hac elatione, & magnitudine animi.) Elationem dixit etiam in bonam partem.

27 Existuntq; in repub.) Existunt, pro oriuntur, in & ante dixit.

28 Largitores & factiosi.) Ut largitio in malum sonat, ita largitor, hoc sane loco. Et tamen largitor inusitata vox est.

29 Quod maximè natura sequitur.) Sequi dieatur, qui expetit: aequi, qui obtinet.

30 Qui ex errore imperita multitudinis pendet.) Pendet hinc, & pendet ex hac re. Horat. Dixit, De te pendentis: etiam si nonnulli codices habent, de errore.

31 Hic in magnis viris non est habendus.) Pro, in numero magnorum, Graeco more: ne quis hoc reprehendat alibi lectum.

32 Non est autem consentaneum.) Pro eo, quod est, non est probabile, siue pugnat, neque cohæret, &c.

33 Parum enim sunt foris arma.) Parum dixit, pro non satis sunt, siue non sufficiunt. In nonnullis pro (parum) scriptum erat parua. Vide num recte legatur parui.

34 Et hæreditas huius gloriae.) Hæreditas hominis dicitur, qui succedit: & rei dicitur hæreditas, in cuius possessionem succeditur, ut hæreditas regni Dei.

35 Hæc sunt opera magni animi.) Quod Graeci ἔργα, hic vertit opera. Nos frequentius dicimus facta, quam opera.

36 Periculosa, & callida consilia.) Ut & Graeci, faci-

ANNO T. E R A S. R O T.

nus audax θερμὸς ἔργον vocant.

37 Nunquam omnino periculi fuga committendum.) Committere, pro facere, sed in malam partem.

38 In discrimen vocantur.) qui veniūt in periculū.

39 De gloria vocantur in discrimen.) qui gloriae causa periclitantur: quod ut nouē dictum, annotatione visum est.

40 Vnum ut utilitatem.) Υπ̄ Græco more dixit: neque tamen non Latinè, quanquam visitatius est, alterum & alterum.

41 Honorumque contentio.) Nouē dixit contentionem honorum, contentionem susceptam honorum gratia: nam honores vocat magistratus.

42 Similiter eos facere.) Nouē similiter aduerbio subdidit, ut si nautæ inter se certarent. perinde atque, visitatius est.

43 Ad voluptatem nostram fluētibus.) ρεόντων. Et hoc à Græcis sumptum. Sumpta metaphora ab æstu maris, aut fluminis, ventisq. In nonnullis reperi scriptum, ad voluptatem: sed mendose, ni falor, etiam si Græci dicunt τρέσση ήδονὴ.

44 Nec adulari nos sinamus.) Videtur passiuè dixisse adulari, pro adulacione deliniri.

45 Cūm antegressa est honestas.) Id est, cūm præcessit. Nouē dixit Cicero, quod fortasse Græcus diceret τρόπονται, siue τρόπογειται.

46 Etiam vitiosis quid conueniat.) Vitiosos dicit improbos, secus quam mancipium, domum, aut equum vitiosum dicimus. Ne hoc quidē admodum frequens.

47 Ajax quo animo traditur.) Hanc sermonis formam satis annotauit Valla.

48 Quatenus sermo delectationem habeat. Quatenus, pro inquantum, & quemadmodum.

49 In domum multiplicatam.) Multiplicatam di-

IN I. LIB. DE OFFIC.

xit, pro auctam. Nam quod proximarum ædium solum fuit, ædibus adiunxerat Scaturus.

50. Et ut cæteris est habenda ratio: non sua solum, sed aliorum.) Opinor pro sua legendum sui. Et ratio reciproci pronominis seruabitur, si subaudias, habenda homini.

51. Aliter domus ampla dedecori domino sæpe fit.) Planè aliter, usurpauit pro alioqui.

52. Ne extra modum prodeas.) Id est, ne modum excedas.

53. Inhumantis videatur inscitia temporis.) Frequentius inscitia dicitur eius, qui insciens est. Hic nouè ad rem refertur, pro ignoratione.

54. Animaduersores vitiorum.) Qui obseruant vitia. Nouè dixit.

55. Cùm omnis honestas manet à partibus quatuor.) Manet dixit, pro proficiscatur: pro quo Horatius dixit, defluat: Multaq; merces, vnde potest, tibi defluat æquo ab Ioue.

56. Consolatio hominum.) Pro coniunctione.

ANNOTATIO
NES ALIQUOT SER-
MONVM AC VOCVM
IN SECUNDVM LIBRVM
de Officijs.

1. **Q**uemadmodum.) Pro quo pacto: secus positū est, quam cùm dicimus, quemadmodum diues est, ita potens.

2. Ducerentur.) Venustrius dicitur alius, cunde, quod inde proficiscitur.

3. Sequitur.) Tristius est, supereft, restat, reliquum est, consequens est, vt de officio dicamus. Minus autem vſitatum est (sequitur) in eodem sensu.

4. Maxime ytile.) Cicero videtur yitasse superlatiu-

A N N O T . E R A S . R O T .

5. **q**uum huius nominis, vtilissimum, siue vtilissimum,
Nec me angoribus dedi.) Dat se voluptatibus,
aut dolori, qui non repugnat, sed se se permittit.

6. **q** Ad philosophiam retulissem.) Ut aliquò se con-
fert, qui proficiscitur: ita se refert, qui reddit, & repe-
tit quod ante reliquerat.

7. **q** Multum adolescens.) Nouitate venusta nomini
substantiuo addi solet aduerbium epitaseos: ad-
modum adolescens, admodum puer, aut puella: Ne
parum sis leno, nimium mater es. Sed hoc loco
Multum referendum est ad genituum temporis, in-
teriectis in medio dictionibus nonnullis.

8. **q** Amicorum, & Reipubl. temporis.) Nouè dixit
tempus amicorum & Reipub. pro tempore, quod
amicorum & Reipub. negotijs impendebatur.

9. **q** Requies curarum.) Ut animi requies dicitur, ita
& curarum requiem dixit, cum à curis quiescitur:
quasi dicas, otium mētis, & otium studiorum, cum
à studijs cessatur.

10. **q** Aliquid acquirunt.) Acquirere non est simpli-
citer aliquid nancisci, sed adiūgere potius his, quae
iam parta sunt.

11. **q** Nos autem ut cæteri.) Ordo sermonis pertur-
bator est, & obscurus amphibologia. Sic ordinari
potest. Nos dissententes ab his, nempe Stoicis, qui
alia dicunt esse certa, alia incerta (sicut & cæteri
Academicci dissentient) dicimus alia probabilia, a-
lia improbabilia. Et mox contrà posuit, pro vero,
siue rursus.

12. **q** Qnod me impedit.) Vetat me loqui, vslitatē
dicimus: obstat mihi loqui, nō ausim dicere. Cūm
autem impedire nihil aliud sit, quam impedimento
esse: nouè dixit Cicer. impeditat me sequi. Mollius &
aritius est: impedit quò minus sequar.

13. **q** Causarum esset facta contentio.) Contentio-
nem dixit pro comparatione, siue collatione. Sic
num. 48. lib. 1. Sed si res in contentionem veniet.

14. **q** Constitueret honestum.) Constitueret dixit,
pro poneret.

IN LIB. II. DE OFFIC.

15 Ad eam speciem traducāda.) Traducere dixit: pro in diuersum partem ducere, siue trāsfere: quod verbum in hoc quidem sensu est vſitatiuſ.

16 Principes inueniendi fuerunt.) Principes dixit primos, sed nouē addidit gerundium inueniendi, sentiens primos inuentores.

17 Conſpiratione hominum.) Conſpirationem vſurpauit in bonam partem.

18 Nulla tam detestabilis.) Videbatur posci, vt: sed quoniam quæ non, resoluitur in, vt ea non, subiecit quæ, pro, & ea.

19 Artib⁹ tribuuntur operoſis.) Operoſis dictum videtur ab opera, non ab opere. Operoſum dicitur, quod multo opere, multoque negotio conſtat. Hic operoſas dixit, quod operis, non animi virib⁹ exerceantur.

20 Quibuscū congregamur.) Cōgregamur dictum est pro, cōſuetudinem habemus: & iccirco addidit, cū quibus: vt dicimus, mecū habet consuetudinē.

21 Siquid importetur nobis.) Importetur incommodum, nouē dixit, pro inferatur.

22 Cū reflauit.) Reflare fortunam dixit, cū est aduersa: quemadmodū refiſtit, qui ex aduerso obſtat: & repugnat, qui ex aduerso pugnat.

23 Aut ſpe ſibi id vtile futurum.) Nouē nomini addidit verbum. Quis enim ausit ita loqui, venio huc ſpe, te mecum iturum ad coenam? Mollius tamē est, cū additur, dicitur ſpe, ductus ſpe. Nam ſpes est, pro ſpero, fatis vſitatum eſt.

24 Vel ad perpetuitatem.) Cū perpetuum ferē accipiatur pro continuo, hic perpetuitatem vſurpasse videtur pro æternitate.

25 Compunctum notis.) Compunctum dixit, yndique notatum. Vnde videntur Theologi dixisse compunctionem.

26 Desitum eſt enim videri.) pro desit.

27 Ex bellis Transalpinis triumpharunt.) Triumphamus hostem, quem in triumphum ducimus: & triumphamus ex hiſ, vnde triumphum referimus.

ANNOT ERAS. ROT.

38 Capitur beneficijs.) Mirum, cur non vitarit amphibologiam. Nam capitur beneficijs, qui ducitur, & delectatur beneficijs. Hic sentit benevolentiam ad ipsi nos beneficiendo.

39 Amor multititudinis commouetur.) Commouetur pro excitatur, in bonam partem.

40 Capere consilium.) Dicitur, non qui consultit alium, sed qui ipse reperit consilium.

41 Animi despicientia.) Nouè dixit despicientiam, pro magnitudine, qua infra nos posita contemnimus. ac mox magis nouè dixit.

42 Admirabilitatem facit.) Pro eo, quod est visitius, reddit hominem vehementer admirabilem.

43 Nec illi quidem.) Sunt qui dubitent, sati ne Latinum sit vti, nec, si sequatur quidem. Hic tamen ita est loquutus Cicer. atq; alijs quoq; locis, ne quis causetur hic fuisse casum: velut libro tertio, num.

44 Nec illi quidem septem. Rursus num. 73. Rursus num. 87. Rursus. 89. Item 90. Item. 102. Item de Amicitia. num. 18. Rursus 20. Rursus de Senectute. nu. 27. Item 28. ac mox 39.

45 Lelius is, qui sapiens usurpatur.) Nouè dixit pro eo, quod erat, cui usus tribuit cognomen sapientis.

46 Cùm prohiberet iniuria.) Pro eo quod erat, defendenter ab iniuria.

47 Nam aliter iustitia non esset.) Aliter nouè posuit, pro alioqui, quomodo usurpatur & alias. Nam secus ad hunc modum non ausim usurpare.

48 Sed etiam collocandæ.) Collocatur opera, collocantur horæ, collocatur beneficium: collocatur & pecunia, quæ insumitur, aut impenditur: sed id magis sit nouum in oratione absoluta Mollius est, cùm dicimus: collocavit in nugis, collocavit in ingratis, male collocatum beneficium.

49 Tandiu laudabitur, dum, &c.) Videbatur quādiu magis responsum ad tandiu: & tamen hoc negligens subiecit dum.

50 In hominum ignoratione versatur.) Nouè dixit, pro hominibus est ignota.

INTITULIE. DE OENIC.

49 Benignè fit indigentibus.) Bene fit, quibus præstatur beneficium: pro quo Cicero nouè dixit, benignè fit impersonaliter.

51 Gratificandi.) Gratificandi dixit, quod Græci χαριζεσθαι, non ad gratiam aliquid faciendi, sed præstandi beneficium.

42 Quæ te, malum, inquit, ratio.) Malum hic vel aduersum est, vel (si malis) interiectio indignantis. Hoc non intelligens sciolus quispiam, ita locū hunc in plerisq; codicibus deprauauerat: Quod te malum, inquit, rationis.

43 Sed diligenter, atque moderate.) Diligenter hic usurpat, non illo vulgari more, sed ut idem valeat, quod cum delectu.

44 Ut his ingratis esse non licet.) Docent illud grammatici, hoc genus sermonis trifariam efferrit: non licet esse ingratis, non licet esse ingratos, non licet esse ingrati. Primum elegantissimum est, postremum durissimum.

45 Latissimè manat.) Dixit Cicero, sicut latissimè patet, latissimè spargitur.

46 Gratiam autem & qui reddiderit.) In locū huic affinem argutatur Aulus Gellius lib. 1. cap. 4. Is ibi citatur ex oratione M. Tullij pro Plancio.

47 Gratum se videri studet.) Vetus more dixit, cum visitatius sit, qui gratus videri studet.

48 Qui rem haberent.) Dixit absolute, pro diuitem esse: secus autem cum dicimus, rem habet cum illo.

49 Nulla antea cùm fuisset.) Annotanda est nouitas compositionis: nam simplicius erat, cùm nulla antea fuisset.

50 Expilatio, direptioq; sociorum.) Hoc annotauit, quod quidam putant expilandi verbum non posse referri ad personam, sed duntaxat ad rem, ut expilatur ærarium: hic videmus & socios expilarci.

51 Quid? qui eius, &c.) Quid separandum est, à reliquo sermone: habet enim nihil aliud, quam vehementiam orationis, & excitat auditorem.

52. Habere quæstui.) dixit, quemadmodum dici-
mus habere risui, habere ludibrio. Quod tamen nō
itidem liceret in cæteris omnibus.

53. Optimates exterminaretur.) Exterminare dixit,
exiliū abigere. Quo verbo secus vtitur Theologi.

54. In Sicyonē attulisset.) Si Sicyō hīc est vrbs, mi-
rum est additam præpositionem more Græcorum.

55. Ita perfectum est.) Perfectum est, simpliciter v-
sus est pro factum est: & mox.

56. Concordia constituta.) dixit pro facta, siue ini-
ta, siue constabilita. Nam alias constituta dicun-
tur, quæ decernuntur, aut præscribuntur.

57. Ad sua vel tenenda, vel recuperanda obsit in-
uidia.) Nouē dixit, obsit ad hanc rem: quemadmo-
dum dicimus, conductit ad id.

58. Valere vt malis, quām diues esse.) Valere dixit
absolutē, pro bene valere. Et attende compositio-
nē, valere vt malis, quasi carmē sit, nō prosa oratio.

59. Ad medium ianuæ sedentibus.) Non dubito,
quin meo iudicio subscripturæ sint eruditorum
centuriæ. Siquidem omnino legendum arbitror, ad
medium anum: vt intelligamus eam fori partem,
in qua consistebant fœneratores, & in qua verfa-
bantur, quibus cum illis res erat. Damasippus apud
Horatium libro Sermonum 3. saty., 3. ex negotiatore
factus philosophus Stoicus, ita loquitur:

-Postquām omnis res mea Ianum,

Ad medium fracta est, aliena negotia curo,

Excussus proprijs.

Quem locum sic explicat Porphyrio: Quia omnes
ad Ianum in basilica stabant fœneratores. Acron
ita, Jani statuæ tres erant: ad vnam illarū solēt con-
uenire creditores, & fœneratores; alij ad reddendū,
alij ad locandum fœnus. Hæc Acron: quem
suspicio de suo adfixisse commentum de tribus
statuis, è quibus Christophorus Ladinus facit tria
templa. Probabilius est mediū Ianum vocari, quod
in medio foro basilicam haberet. Erat enim olim
aliud

IN II. LIB. DE OFFIC.

aliquid foeneratorum genus, qui in foro versabantur, numeraturi protinus, si quis quid praesente pecunia mercaretur. Fruolum est autem, quod Landinus medium Ianum exponit medium mercaturam. De his vtiq; sensit Marcus Tullius, qui Romæ in foro ad medium Ianum sedebant, de bene collocanda pecunia disputantes. Verba Ciceronis sic habent: Sed toto hoc de genere, de quærenda, de collocanda pecunia, etiam de vtæda, commodiis à quibusdam optimis viris ad medium Ianum sedentibus, quam ab yllis philosophis vlla in schola disputatur. Hæc Tullius: & paulò antè facta est de foenerando mentio. Quod licet improbet Cato: tamen hinc colligit Cicero, & olim vtilitatum cōparationes fieri solere. Porro qui ad medium ianuæ, de hemicyclis interpretantur, hoc adferre maluerunt, quam nihil dicere. Primum enim hemicycla non sunt ad medium ianuæ, sed circa ianuā potius: nec qui illic desident, magis disputant de bene collocanda pecunia, quam de rebus quibuslibet alijs, ac plerunq; de nugis. Iam in scriptura facillimus fuit lapsus. Ad medium Ianum, fortassis notula superposita, u, erat obscurior. ea sublata, Ianu nihil significabat: itaq; scriba fecit Ianuæ. Aut aliquis semidoctus, qui non legerat Horatium, eoq; non intelligens, quid esset medius Ianus, vertit in medium ianuæ. Nec id miror accidisse vel scribæ, vel eruditu- li cuiuspiam, & audaculi vitio: magis miror in opere tam celebri, tā vtili, quod omnium manibus terebatur, quod quotidie præle gebatur in scholis, quod ad verbum ediscebatur, tam insigne mendū haſte- nus à nemine fuisse animaduersum, quod equidē ſciā. Sed vtinā pauciora monstra laterent, ac falle- rent in optimis autoribus! In hoc pulcherrimo faci- nore libens exhorter eruditos, vt ſeſe mutua opera iuuēt, nec inter ſe cōtentioibus amarulētis digla- dianties, nec publicis ſtudijs, ſi quid ſcliciter ani- maduerterint, inuidentes: quemadmodū hoc nunc damus, datum plura, ſi vires animo respondeant.

ANNOT.

ANNOTATIO-
NES IN TERTIVM
LIBRVM DE OF-
FICIS.

1. **S**i discendi labor.) Discendi nouè dixit pro discere.

2. Ea efficiens est utilitatis.) Cupiens volutatum, & similia, satis in vsl sunt: hoc ut minus vslitatum annotare vslum est.

3. Conuenienter naturæ viuit.) Verbi casum addidit aduebio. Id tamè apud Græcos vslitatus est, quam apud Latinos.

4. Progressione discendi.) Progressionem dixit profectum. Rursus paulò post: Si qua ad virtutem facta est progressio. Ingressus initium est, progressio profectus.

5. Quocirca.) Est alibi citatum.

6. Aliter enim teneri non potest.) Aliter rursus propemodum posuit pro alioqui.

7. Respublicæ continentur.) Cötinentut dixit, pro constant: nam aliter continetur, quod comprehendit, aut inclusum est.

8. Ex quo efficitur.) Efficitur dixit, pro colligitur argumentis.

9. Humana consociatio.) Consociandi verbo fortasse timuissimus vti, ni Cicero usurpasset.

10. Violare alterum.) Græcorum more usurpauit violandi verbum, non pro vim inferre, sed pro iniuriam facere præter ius: Græci dicunt *ὑπερίειρ*, *οὐ* *ὑπερίειρ*, non solum vim, sed etiam iniuriam, aut contumeliam vocant.

11. Consilium eius peremisset.) Nouè vslus est verbo perimendi, nisi forte mendum subest, & legendum est præuenisset.

IN III. LIB. DE OFFIC.

12 Deos, hominesque celare possumus.) Celamus eos aliquid, quibus clam esse volumus, quod agimus.

13 Minime mali quidem.) Peculiare est Ciceroni, ad hunc modum coniungere, quidem & illi. Quod ut apud hunc frequens est, ita haud scio, an apud quenquam vetustiorum reperiatur.

14 Consilium cepissent.) Est alibi citatum.

15 Hoc animo inter se fuisse.) Ut dicimus, nouimus inter nos, amant inter se, id est, alter alterum: ita hic dictum est, hoc animo fuisse inter se, pro virtutine in alterum.

16 Eosq; exterminant.) Ruisus exterminant dixit, pro eis finibus suis eiiciunt, quod Latini interpretes ferè usurpant pro perdunt.

17 Orationis vanitatem.) Vanitatem dixit, ut pugnet cum veritate, cum vulgo putemus vanitatem esse iactantiam, fortassis ob id, quod ferè mentiantur multa gloriosuli.

18 Argentariam faceret.) Ut dicitur quæstum facere, qui negotiatur, ita argentariam facere dixit Cicero.

19 Nomina facit.) Nomina facit, qui se debitorem constituit: vnde & bona fidei debitores, bona nomina dicuntur.

20 Semel indicaretur.) Indicare dixit aestimare. Id annotandum putamus, quod in omnibus, quos viderim libris, comperimus depravatim, iudicaret.

21 Ut etiam si minoris.) Ut, hic habet significacionem exempli: confert enim factum cum facto. Qui pluris emit, cum licuisset minoris emere, vir bonus est iudicatus, at non sapiens: perinde esset, si minoris vendidisset, quod potuisset pluris vendere. Hoc admonere visum est, quod huc locum copererim in multis exemplaribus vitiatum, nec à commentatorum scriptoribus aliquid lucis adduci.

22 Proscriptis insulam.) Proscribitur homo, qui damnatur hoc genere damnationis: proscriptur domus, aut alia res, quæ vñalis scripto proponuntur.

ANNOT. ERAS. ROT.

tur. Et insulam vocat domum vndique semotam ab alijs ædibus, quales ferè sunt magnatum.

23. Societas est enim.) Subinde occurrit apud Ciceronem, vt, enim, ponatur tertio loco, præfertim quum adeat verbuni, est.

24. Interior eorum.) Interiorem dixit coniunctionem: vnde & Intime coniuncti dicuntur, qui arctissima necessitudine copulati sunt.

25. Testamentarijs.) Qui supponunt testamenta, aut alioqui fraude inuadunt.

26. Vinculis, & carcere castigandi.) In nonnullis exemplaribus pro castigandi, habebatur fatigādi.

27. Ab hoc nulla fraus aberit.) Reciprocauit loquendi formam. Nam dicimus, non aberit à superiori furti: hic dixit, ab hoc nulla fraus aberit.

28. Homo autem iustus.) Est alibi citatum.

29. Perficiat vt veros hæredes.) Rursus perficiat dixit, pro efficiat, siue faciat.

30. Nec cogitare.) Est alibi.

31. A fide, iustitiaq.:) Est alibi.

32. Non ita magnum.) Ac mox, non ita turpe. Ita, tantum habet epitafin: nihil autem illi respondeat, quod genus est, cùm dicimus, ita sum hominem expertus, vt denuò nolim experiri.

33. Quid: qui omnia recta, &c.) Quid, separandum est à sequenti sermone: quod exercefacit lectorem, vt ante monstrauimus.

34. Nam si violandum est.) Duo senarij sunt, tametsi Cicero non seruat in his legem, quam Græci Tragici seruant. Ponò in secundo verlu aut verbū: Est, elidendum est: aut, In, præpositio, vt constet metri ratio.

35. Multi iniqui, atque infideles.) Trochaicus est tetrameter catalecticus, nisi quod duas postremæ dictiones in omnibus, quæ viderim, exemplaribus erant transpositæ, boni sunt, pro sunt boni.

36. In maxima gratia.) In pretio esse, vñstatissimum est: in honore esse, itidem. In gratia, & gloria esse, non perinde vñstatu: eoq; annotauimus, ne quis ita

vere-

IN III. LIB. DE OFFIC.

vereatur loqui, cum Ciceronē habeamus autorem.

37 Si præmiū ei proposuisset.) Videbatur hic sermo magis requirere pronomē reciprocū, si præmiū sibi proposuisset: sed vitasse videtur amphibologia. Nos ī huiusmodi locis ferē solemus vti, ipsi.

38 Præfractē defendere.) Cicero præfractos vocat, qui à sententia nō possunt abduci: quos (ni fallor) Græci vocat ἀνθράκεις. Præfractē, pertinaciter. Hoc annotaui, quod eruditī quidam contendērint has voces non esse Latinas.

39 Stare conuentis.) Pro seruare paſta Inusitatus, quod dixit Vergilius. Manere dictis: apud Græcos mollius est ἀμμενεψ.

40 Et Ithacæ viuere otiosē.) Opinor Ithacam hīc usurpari pro rībe eius insulæ: alioqui mirum, non addidisse præpositionem. Neque enim permitteret hīc sibi Cicero, quod permisit Vergilius: Deuenere locos lātos, &c.

41 Cuius ipse princeps. Sex senarij sunt, quos oportet in exemplaribus distinguere. Cuius, hic non efficit nisi vnicam syllabam: quemadmodum apud Terentium, eius, deos, monosyllaba sunt vbiique. Et istius, simili contractione fit dissyllabum: & perceperet legendum, pro perceperisset.

42 O fides alma!) Trochaicus est tetrameter catalecticus. Aptum dixit vndique concinnatum: vt Vergilius, Stellis ardentibus aptum, cum quid ita contextum est gemmis, aut similibus, vt inter se se contingent: nam ab ἀπλοματι Latina vox ducta videtur.

43 Fidem Violat.) Alibi citatum.

44 Iniussu enim populi.) Iussu tuo, iniussu tuo, iussus feci, iniussus fecisti.

45 Fœdus fecerat.) Inire fœdus, iectū fœdus, pactū fœdus, ferire fœdus, pcusū fœdus, vīsitorā sunt, quām facere fœdus: & ob id annotare vīsum est.

46 Efficiens voluptatis.) De quo & ante annotauimus:

IN LIBR V M
D E . A M I C I T I A
A N N O T A T I O N E S .

1. **C**um saepe multa narraret.) Quoties iunguntur haec duae voces, cum & tum, solet conuenire modus verborum: quod mirum est hic non fieri: nisi forte pro narraret, legendum est narrare.

2. P. Sulpitio vtebare multum.) Pro multum fuisti familiaris. Satis noue dictum est: nam visitatus, multus mihi cum illo fuit usus.

3. Ne inquam, & inquit saepius int. Hunc locum subtaxat Valla in praefatione dialogi de Libero arbitrio, sed argute magis, quam grauiter: nam Cicerio non enumerat verba, sed ostendit genus sermonis, quod submolestem esse solet iteratione.

4. Sibi tuo tempore.) Sibi additum est, non perinde festiuitatis gratia, atque ut respondeat dandi causa, qui mox sequitur, Reipub.

5. Eam viriditatem.) Vigore appellat viriditatem: nam languescit viror in his, quae marcescunt.

6. Quae se in quiete.) Aut subaudiendum de, qua de se, aut addendum. In nonnullis, pro qua, habebatur quae: quae lectio mihi magis arridet, ut referatur ad verbum differebat, ea, quae.

7. Quia cum Scipione vixerim.) Non inficior (quia) iungi verbis subiunctiuis, sed haud scio, an scriptum fuerit, qui.

8. Eaque Graecorum.) Legendum arbitror, eaque Graecorum: ut sensus sit, ne doctorum quidem omnium hanc esse consuetudinem, sed tantum Graecorum.

9. Nisi in bonis.) In bonis Graeco moe dixit, pro inter bonos.

10. Qui assequuntur, quantum homines possunt.) Assequuntur, positum videtur pro sequuntur, ut
Graeci

IN LIB. DE AMICITIA.

Græci dicunt παρακολοῦσθαι. Quanquam in alijs legitur, sequuntur.

11 Ex infinitate societatis.) Rursus infinitatem dixit, haud scio, vnde. Nam ab infinito non potest dici infinitas: sed ab infinito potest (quod tamen in Christo non est) quemadmodum ab affini dicitur affinitas. Nisi quod in nonnullis exemplaribus habebatur, ex infinita societate generis humani.

12 Nihil aliud nisi.) Et nihil aliud quam, utrumque Latinè dicitur.

13 Praeclarè illi quidem.) Rursus iunxit quidem & illi, quod alibi notauiimus.

14 His communis vita contenta.) His contenta est, visitatiū dicitur: de his contentus sum, nescio an Latinè dicitur. Videndum igitur, an locus mendo vacet, ac planè non puto.

15 Vita vitalis.) Sic enim Græci ζωτὸς ζίος, quasi dicas, viuibilis vita. Nam iuxta veterū exemplaria lego: Principio, cui potest esse vita vitalis: non, quis potest, ut in nonnullis scriptum visitur.

16 Quo cum omnia.) Ego malim, quicum omnia.

17 Opes, ut colare.) Hic palam distinguit opes à diuitijs: licet altera res alteram soleat comitari. Inopia est amicorum magis, quam rei familiaris, & potentiae verius, quam egelatis.

18 Nec agri quidem.) Citatur alibi.

19 Luxuriæ conditione.) Conditione dictum hic videtur non à condendo, sed à condiendo. Inter iuuenes autem his etiam de rebus solet esse concertatio.

20 Ab amico quipiam contendisse.) Attende recte dici, hoc à me contendit, pro eo quod erat, hoc à me instanter petijt.

21 Neque immunis, neq; superba.) Immunem dixit, quod abhorreat à communi functione vitæ: quemadmodum olim philosophi, & hodie monachi quidam abhorrent à functionibus vitæ cōmuni.

22 Amabilissimum podium.) Ab huiusmodi nomi-

*** nibus

nibus raro videimus superlatiua. Quis enim legit mirabilissimus? aut quis sic auſit loqui?

23 Neque diligat.) Nēq; & Nec coniunxit. Id annotawi ob quosdam in his nimium superstitiones.

24 Intolerabilius feri potest.) Fieri dictum videtur pro esse, Gr̄ecorum more γινέας, siue γενέας.

25 Quasi termini diligendi.) Aut diligendi dixit Pro vnde eligendi, aut diligendi legendum est.

26 Quām multa enim.) Quantō sanctius hic, quām Theologi quidam, qui docēnt ordinem charitatis.

27 Edixero.) Videtur usurpare pro dixero.

28 Est enim quatenus.) Gr̄eco tropo est usus: est ubi, pro alicubi: est quatenus, pro aliquo usque: est quando, pro aliquando: est ut vir viro præstet, pro aliquo modo vir viro præstat.

29 Mediocrē telum.) Telum nouē dixit instrumentum. Nam telo assequimur, quod ferimus.

30 Quasi aquis tempestatis.) Eque mēdosē (ni fallor) in alijs scriptum habebatur, equis temperatis. Legendum arbitror, equis tentatis. Nam ut modicē tentamus equos prius, quam laxemus illis frēnos ad cursum: ita non statim recepti amico per omnia fidendum. In verūtioribus exemplaribus habebatur aquis, non equis. Et hēc lectio magis etiam arridet mihi: quandoquidem cursus non minus nauium dicitur, quam equorum: & nautæ demissa bolide tentant profunditatem aquarū prius, quam passis velis se credant arbitrio ventorum.

31 Periclitatis moribus.) Periclitatis pro expertis, & experimento probatis, dixit passiue.

32 In bonis rebus.) Nouē bonas res dixit, secundas: malas, aduersas.

33 Sicut aliarum rerum societatēs.) Licet reclamēt omnes, quos viderim, codices: tamen dubitandum non est, quin pro societates, legendū sit facietates.

34 Patres esse duxerunt.) ι γονο, id est existimauerūt. Ita planē usurpauit: licet eos quoq; ducimus esse

IN LIB. DE SENECTVTE.

esse patres, quos patrum habemus loco, cùm sciamus non esse.

35 Aliter enim amicitiae stabiles.) Aliter pro alio- qui, sicut ante commonistrauimus.

36 Quanta maxima potest.) Hanc loquendi forna nullus auderet sequi, nisi Ciceronem autorem haberemus.

37 Ad amicos redūdet infamia.) Ab inundatione, quæ ripas egressa, proxima quæque comprehendit, atque inuoluit: vñitatius tamen est, recidit.

38 Et alterum acquirit.) Rursus acquirit dixit, pro adiungit, & lucro apponit.

Ibidem: Quæq; ipsi non tribuunt amicis.) Aliter tri- buimus amicis, quod illis adscribimus, aut etiam concedimus: aliter hic dixit, tribuunt amicis, pro eo quod est, præstant: atq; in hoc sensu planè rarū est.

39 Colent se inter se.) Satis erat colent inter se, & ita fortassis à Cicerone scriptum erat.

40 Tum eleuare.) Id est, leuius reddere: vnde ele- uatur autoritas hominis, cui pondus detrahitur.

41 Coaptatio.) Ita seime deprauatum est in omni- bus libris, cùm scribendum sit cooptatio.

42 Hodie me ante omnes.) Duo senarij trimetri sunt ex fabula, cui titulus Epicureus.

IN LIB. DE SENECTVTE ANNO- TATIONES.

Tertius versus ita mutulus est, vt ne con- stet quidem ea pars, nisi in Deprimeris e- lidas vltimam consonantem. Integer erit, si post hoc ve-bum addas, post, aut mox, aut dein: tum in fine adiicias, mi^utrunque vocem addidit Theodorus, hæc Græcè vertens, ἐπειτ^α ἀνέμοι, siue vetustum aliquod exemplar sequu- tuis, siue vt exploreret metrum.

• In multis codicibus depravatè scriptum erat
præmij, pro pretij. In eodem carmine videtur eli-
dendum, s, in Deprimieris. Est autem versus imper-
fectus.

3 Ille vir haud magna in re.) Quidam deprava-
runt, haud magna cum re, non agnoscentes Roma-
ni sermonis elegantiam, qua vñs est Horatius in
epistolis:

Me libertino natum patre, & in tenui re

Maiores pemas nido extendisse loquēris:

Fortunæ tenuitatem, & rei familiaris angustiam si-
gnificans. Rursus in satyris:

-Validus molè filius in re Praeclara sublatus:

Diuitiem indicans. Ad eum modum Ennius (opini-
nor) describitur, Fortuna quidem tenui vir, sed e-
gregia fidei. Nam videtur & hoc esse fragmentum
Enniani carminis, vt finis Heroici carminis sit, Ille
vir haud magna in re: initium alterius. Sed plenus
fidei. Non refellam hic vel Petri Marci, vel aliorum
commenta, cum ipse Theodorus videatur non a-
nimaduertisse M. Tullij sensum, vt qui verterit,
ἐπὶ πρόγυματι μὲν ἡ πάντα μεγάλα: quasi Fla-
minius de re leui sit discruciatus. Alioqui addidis-
set articulum Græcum, ἡ ἐπὶ πάντα μεγάλα πρό-
γυματι. Sed quid hoc ad rem, aut qui cohæret, sed
plenus fidei? Certè ἐπὶ πρόγυματι, Græcis ad fa-
cilitates referri non potest.

4 Quibus meipsum.) Nouū sermonis genus. Neque
enim hoc sentit se suspicari, iuuenes ijsdein rebus
commoueri, quibus suspicatur seipsum commoue-
ri. Quis enim suspicatur de seipso?

5 Etsi te quidem.) Quod hic absolutè subiicit Et-
si, id vilitatius est in Quanquam: neque tamen ve-
rebiimus imitari Ciceronem.

6 Adeptam.) dixit passiuè, quod tamen inuentu-
zarius est.

7 Tanquam

IN LIB. DE SENECTUTE.

7 Tanquam Deum sequimur.) Allusit ad prouerbiū, ἐπειδή: vnde θεομάχειν dicuntur, qui naturae repugnant.

8 Quasi vietum & caducum.) Sic habetur in plerisq; codicibus: legendū autem vietum, atq; caducum. Nam flaccidum, & vigore caret, vietū dicitur.

9 Speramus quidem senes fieri.) Nouum est, speramus fieri.

10 Propter opes, & copias.) Nouum est copias v. suppari, non pro exercitu, sed pro diuitijs.

11 Nec hercle si ego, &c.) Constat hunc locum de prauate legi in omnibus vulgatis exemplaribus, excepta proxima editione, quam multo castigatore debemus eruditissimo viro Baptista Egnatio. At ut ille legit, ita vertit Theodorus Gaza: οὐτε οὐτε εἰ

έγω Σερίφιος, οὐ, ένθλοξίος ἀντέτυγχανον. οὐτε εἰ σὺ ἀθηναῖος ὀνόμασός τούτος οὐτέ εγένεσαι. Ac recte quidem Theodorus, sed aliquantò commodius extulit Plutarchus in Apophth. ἀλλὰ οὐτε οὐτε έγώ Ζερίφιος οὐτέ εγενόμην ένθλοξίος, οὐτε σὺ οὐτέ θηναῖος.

12 Qui Tarentum recepit.) Recipit, qui promittit. Recipit se, qui redit, vnde venerat. Recipit, cui redditur aliquid. Recipit vobis, qui recuperat.

13 Ad capuā.) Nomiini vobis addidit præpositionē.

14 Quæ pro Republicæ salute fierent.) Est ab Historis apophthegmate profectum:

Εἰς οἰανούς ἀρειος ἀμύνεας τερπὶ πάτεμος.

15 Contra Rempublicam ferrentur.) Ferri dicuntur plebiscita, ac leges. Cæterum quod sequitur, contra auspicia ferri, legendum arbitror fieri, non ferri.

16 Ad Appij Claudij.) Ut visitatum est, accedit ad hoc: ita infrequens est, accidit ad hoc. vnde mendum arbitror. Ut in alijs rectius legi, accedebat: Gaza vertit προσῆν.

ANNOT. ERAS. ROT.

17 Hanc ille egit.) Nouum est, egit orationem, pro-
habuit orationem. Et mox:

18 Septem, & decem annos.) Opinor legendum,
decem annis. Neque enim dicimus triduum post
sum abitum profectus sum, sed triduo.

19 Similesque sunt, ut si qui, &c.) Nouè dictum &
hoc Ciceroni: mollius erat, perinde faciunt ac si,
&c. Hoc annotandum putani, ob quoq[ue]undam ini-
dicendo morositatem, cum videamus nec Cicero-
nem usque adeò fuisse superstitionis, ac paulò in-
ferius:

20 Cedò, qui vestram Remp.) Apparet carmen esse
iambicum tetrametrum: & constat addita dictione,
tantam, quæ in nostris vulgatis exemplaribus ha-
bentur non habebatur, ut legatur ad hūc modum:
Cedò, qui vestram Remp tantam amisisti tam
cito? Sed alter versus non perinde constat suis pe-
dibus, nisi legamus: Porro veniebant rhetores no-
ui, stulti, adolescentuli. Et verisimile est scribam
pro rhetores posuisse oratores, ceu vocem idem
pollentem. Cæterum quod in vulgatis codicibus
habetur scriptum, ut est in Ennijs poëtæ libro: in a-
lijs, ut est in Ennijs posteriore libro, haud dubiè
mendosum est. Legendum autem, ut est in Næuij.
ludo, siue in Næuij poëtæ ludo: nam & Theodo-
rus vertit εν παλαιο. Præterea quod in nostris ha-
betur, Sic enim percontantur, quemadmodum le-
gisse videtur Theodorus: alij legunt, Sic enim per-
contanti, ut est in Næuij ludo, respondentur & alia,
& hoc in primis.

21 Cum ætate processisset.) Qui proiectæ sit ætatis,
eum dicit in ætate processisse.

22 Ne perdam memoriam.) Vulgo putabatur officere
memoriae, si quis legeret inscriptiones sepulcrorum.

23 Omnia quæ curant.) Aliter curio, quibus prospic-
cio: aliter ea, quæ mihi curæ sunt.

24 Ad sumnam senectutem.) dixit, sicut ad extre-
mum, pro postremo loco. Et nouè dixit facere tra-
gædias, pro scribere.

IN LIB. DE SENECTVTE.

25 Quām illud idē.) Fortasse videbor nodū (quod aiunt) in scirpo querere. At mihi videtur locus nō carere mendo: siquidem hic sermo, Melius Cæcilius de sene, &c. videtur esse, nō Catonis probantis quidem superiorē Cæciliij sententiam, sed hanc non perinde probantis, quam his verbis complexus sit:

*Ædepol senectus, si nihil quicquam aliud vitij
Apparet secū, cūm aduerterit, vñū id est satis,
Quod diu viuendo, multa, quæ non volt, videt.*

Sunt senarij tres comicī: & sermo non sapit orationem rhetoriciam, vt nihil quicquam. & apportet secum, & quæ non volt. Hæc nimisum comicorum veterum sunt. Quanquam verò proximum est Lælij personam ab hoc loco submouendam esse, vt accipiamus Catonē ipsum diluere, quod sibi ē Comicō obiecerat: hic necum facit Theodori Gazæ interpretatio. Nec apud hunc additur Idem: quæ vox mihi videtur adiecta abs quopiam volente explicare, quid demonstraret pronomen illud, qui subiecerit, Id est: ac rursus ex (Id ē) abbreviato factum Idem.

26 Illud verò idem.) Rursus hic sermo videtur esse Catonis sibi locum alterum obijcentis ex eodem, poeta, citantis alios duos ē Cæcilio sanarios:

*Tum etiam in senecta hoc deputo miserrimum,
Sentire ea atate esse odiosum se alteri.*

Quod si versus duriusculi sunt, nemo miretur, cūm alicubj Cicero scriptorem hunc ferreūm vocet. Citantur autem apud Nouium Marcellum ex Iiphestione in dictione Senium: vbi non additur etiam, & deputo legitur, non reputo.

27 Facit sibi audientiā.) Nouēdixit, neq: nō elegāter tamē, pro eo quod erat, reddit attentū auditore.

28 Nec erat ei verecundum.) Opinor pro verecundum, legendum verendum, nisi forte idem est verecundum, & verendum.

29 Nec vos quidem.) Citatur alibi.

ANNOT. ERAS. ROT.

30 At multi ita sunt.) Hoc loco quidam admiscuerant rursus personam Lælij, cum sit sermo Catonis sibi ipsi hæc obijcentis, ac sibi mox respondentis.

31 Nisi tanquam lumini.) Tāquam adhibuit ad significandam similitudinem.

32 Quanta percipi potest maxima.) Hanc sermonis figuram & antè notauimus.

33 In Gallia exhortatus est à scorto.) Si locus mēdo vacat, exhortatus est, dixit passiue.

34 Damnati rei capitalis.) Dānati capititis, vſitatius est: Dānati rei capitalis, hōc venustius, quō rarius.

35 Cereo funali.) Funale dixit tedam, aut faciem ex vñctis funibus contextam.

36 Tum compotationem.) Græci Latinē non loquuntur: sed Cicero interpretatur, quod Græci dicunt συμπόσιον, & σύνδικη νον.

37 Magisteria delestant.) Magisteria videtur dicere regna conuiuialia.

38 Emeritis stipendijs.) Emeritos milites vſitatē dicimus: Emerita stipendia, rarius est.

39 Secumq, vt dicitur, viuere.) Apparet idem esse cum illo, Tēcum habita.

40 Fabulam elicuisset.) Vide num locus mendo vacet. & num legendum, edidisset.

41 Versiculo quodam.) Versus adhuc extat: Γηράσκω δὲ ἀεὶ τολλὰ διδασκόμενος. .i.
Affiduè discens plurima, sio senex.

42 Existit tanquam ad articulos.) Eleganter dixit gemmam existere, quæ emergit: & ad articulos dixit, pro iuxta articul.

43 Non illius quidē iustæ.) Vide lib: 2. Offic. nu: 33.

44 Quod cuique temporis.) Quod temporis, pro quod tempus, siue quantum temporis.

45 Coagmentauit.) Pro coniunxit, siue conglutinavit.

46 Neque funera fletu. faxit.) Nouum est facere funus, pro agere exequias.

47 Quod ad eam proprius adsum.) Nouum est adsum

IN PARADOXA CIC.

sum ad eam, eoq; visum est annotare.

48 *Ytinam essem terminaturus.) Ut naufragium facit, cui nauis frangitur: ita terminat vitā aut gloriam, cui finitur gloria aut vita.*

49 *A calce ad carceres.) Mirè coniunxit diuersas metaphoras. Siquidem a calce, sumptum est à corpore humano: ad carceres, sumptum est à spatio Iudorum equestrium.*

IN PARADOXA CICERO NIS.

1 **S**ed dicendo consequi tamen.) Conduplicitavit coniunctionem, sed tamen: sicut sic in attamen.

2 Quæ nō sanè probantur in vulgus.) Nouè dictum in vulgus, pro vulgo.

3 Quasi punctis quod proposuit, efficit.) Rarsum efficit, positum pro colligit.

4 Ludens conieci.) Conieci, pro collegi positum, sed tumultuarie.

5 In tuo nomine apparuit.) Nouè dictum videatur, in tuo nomine: & apparuit dixit, pro in apertum prodijt, ἐφάνη: subindicans hoc opus non esse huiusmodi, ut debeat in lucem & in publicū exire.

6 Quæ dicuntur in scholis Ἑλικ.) Ἑσεις positiones sunt, & argumenta disputatiū. In nonnullis codicibus falso scriptum erat κίσινα, & adiectū possessiū: quanquam & in cæteris positiva, non a Tullio additum, sed à lectore reor adiectum fuisse.

7 Non modo nō repugnant.) Non modo posuit in posteriore sermonis parte, præter more vulgatū.

8 Suis quisq; fungitur moribus.) In alijs scriptum comperi singitur, & rectius sanè. Neq; enim dubium, quin retulerit ad proverbiale dictum, cuius minit Cornelius Nepos in vita Pomponij: Suam:

cuique

ANN. E R. ROT. IN PAR. CIC.

cuique mores fingunt fortunam. Proinde & hic legendum arbitror, Suis cuiq: moribus fingitur: aut certe, ut minimum demutemus, Suis cuiusq: moribus fingitur.

9. Matellionem.) Arbitror dici signum representans seruum portigentem matulan.

10. In libertatem vindicari vult: Mintne.) Hic in nonnullis codicibus adduntur ea, quæ paulò inferius adiiciuntur, quibus & possumus, & debemus. Rursus quæ sequuntur, quibus & possumus & debemus, videntur à contextu reuulsa. Sic enim aparet legendum: Quid enim adiungitur, nisi vobis vnluersis, quibus & possumus & debemus? Dominum mutare, non liber esse vult. Nos vero si quidem, &c.

11. Et fructuosas.) Rursum fructuosas dixit, pro frugiferas. Hoc admonendum putavi, quod quidam abhorrent ab hac voce, tanquam parum Ciceroniana.

JOANNES MATTHÆVS

PHRISSEMIVS.

28; : Echionis tabula.) Mirum, quam hic varient exemplaria, dum in alijs auctionis, in alijs actoris, in alijs actionis, in alijs Actæonis legitur: quatum lectionum nulla satis atridet. Video fuisse, qui legent Echionis: cui ego libentissime subscripterim, cum inueniam apud Plinium Echionem insignem pictorem fuisse: & certum est Ciceronē hæc de eiusmodi tabulis loqui, in quibus quipiam erat depictum.

ANNO T. ERAS. ROT.
IN SOMNIVM
SCIPIONIS.

Pag. 297. **I**lli autem octo cursus, in quibus eadem vis est duorum, Mercurij & Veneris, modorum, septem efficiunt distinctos interuallis sonos: qui numerus rerum omnium sere modus est.) Hic locus nonnihil torquet eruditos. Nam & in nostris exemplaribus habetur varius, in nonnullis sic habetur: Octo cursus, quibus eadem vis est modorum, septem effi. &c. Nec ylla mentio sit Mercurij & Veneris. At Theodori versio discrepat ab utraque lectione. Sic enim reddidit: εκεῖνοι γέμει μὲν οὐκτώ μέρομοι, οὐ μίτρη αὐτοῖς προσέστι μέντημις, ἐπτὰ μισθισμένας τοῖς μισθισμασι μῆχας οπτελέσσιμ. οὐσις μῆτα ἀριθμὸς σύνθεσμος ἀντιρρεταῖ μὲν οὐτωντι, id est: illi autem octo cursus, quorum gemina ijsdem-vis inest, septem interuallis distinctos efficiunt sonos: qui sane numerus planè rerum omnium nodus est. Videtur enim pro modus legisse nodus, qui vertit σύνθεσμος. Qui addiderunt, Mercurij & Veneris, videntur terræ quoque deditse suum sonum. Quanquam totum hoc de concentu orbium commentum, dictu iucundius est, quam vero similius. De terra certè non sensit Cicero, quam vna facit immobilem, docens reliquorum orbium sonos ex agitatione motuq: cieri. Hoc isti paru animaduertentes, ne sint soni nouem, eandem vocem trihuerunt Veneri & Mercurio: quod in organis musicis aliquoties fit, vt duæ chordæ reddant eundem sonum. Iam quod Cicero loquitur de septenario, cum orbis sint octo, bifariam potest explicari. Primum, vt summa acuta, & ima grauis, accipientur pro eadem, propter summam consonantiam, veluti

ARG. PHIL. MELANCH.

hūti sit in Magade. Deinde, ut in Ciceronis sermone septem referamus non ad Sonos, sed ad Interuallis, efficiunt sonos distinctos septem interuallis. Si quidem in $\delta\lambda\alpha\pi\alpha\sigma\omega\mu$ octo quidem voces sunt, sed interualla non nisi septem. Porro quod M. Tullius ait eandem esse vim modorum in illis octo, non sentit omnes idem sonare, sed ad harmoniam absoluendam pariter agere. In quo differunt omnes à terra, cui talis vis non adest. Quid autem sequutus Theodorus, vertent $\delta\lambda\alpha\pi\alpha\sigma\omega\mu$, non satis queo diuinare, nisi forte sensit de duplice motu sp̄arant, non de sonis. Quanquam in his quid attinet torqueri, cum ipse sermo Græcus non satis cohæreat. Et fieri potest, ut Theodorus aliud scriperit, quam legimus. Si tollantur ea verba, quæ satis appetit ab eruditis quopiā addita, de mōstrauimus nihil esse scrupuli.

ARGUMENTVM PHIL. MELANCHTHONIS IN OFFICIA CICERONIS.

Quid confitat lectio librorum de Officiis M. Tullij Ciceronis.

 VFMADMODVM vetant in exercendo sterili solo aut sumptus facere, aut sumere laborem: ita lecturis scriptorem aliquem in primis videndum est, quid doceat, et quam inde accessionem ad studia nostra facere possimus. Porro vix pauci in relegendis scriptoribus secum ipsi deliberat, ecquod operæ pretium facturi sint: et bona pars discentiū in vniuersum nescit, ad quem scopum studia omnia dirigenda sint. Proinde initio huius libellus argumentum operis indicandum est, et quid conferat

IN OFFIC. CICERONIS.

ferat studijs nostris. Ea demum est solida eruditio, de rebus moribusq; recte iudicare posse: deinde quæ animo comprehendenteris, perspicue et commodè explicare, atq; eloqui. Rerum cognitio ad indicandum, et ad parandam prudentiam est necessaria. Magna in primis optimorum verborum copia requiritur ad dicendum. Voco autem rerum scientiam physiologiam, mathemata, præcepta de ciuilibus moribus. Nā de religione hic nihil dicimus. Estq; ad communem vitam in primis vitile ea tenere, quæ de moribus, deq; ciuili vitæ consuetudine tradita sunt. Beluan dicas, non hominem, quisquis nō est excultus hoc doctrinæ genere, et ad humilitatem, et ciuilia officia assuefactus. Nam virtutis incunabula atque rudimenta sunt ha literæ, quibus ad honestatem teneri animi aluntur, et imitantur. Porrò nō aliis extat libellus de moribus absolutior Officijs Ciceronis. Diligentissime enim præcepit de omnibus vitæ partibus, quid debeat quamlibet etatem. Accedit huc etiam, quod in iusto ordine formas virtutum proposuit, ut extarent ob oculos lectoribus, tanquam regulæ omnium consiliorum et factorum. Fecit enim quatuor virtutis membra: Prudentiam, iustitiam, Fortitudinem, Modestiam: quæ tanquam locos communes proponant sibi adolescentes, ut eò referant omnia de moribus consilia, et quos (iudicaturi, quid debeat) eum Theseum Theseus filum sequantur. Nā ut Zeus, cum Helenam Crotoniatis pingere,

inclus-

ARG. PHIL. MELANCH.

melusam habebat in animo pulcherrimam quan-
dam mulieris speciem, seu (ut Græci dicunt) **Δέαν**,
collectam ex optimis exemplis: ita indicaturos de
moribus oportet animo tenere tanquam formas
quasdam virtutum descriptiones, quas consulant,
quas intueantur, in quas defigant oculos, quoties
de honestate deliberant. **N**eque ego hic de religione
dico, qua ex sacris literis petenda est. **C**ivilis vi-
tae consuetudo à Cicerone describitur, cum qua
religio nihil pugnat. **S**cripsit de Officiis etiam di-
us **Ambrosius**: credo, ut pueris inculcaret reli-
gionem, de qua videbat in Ciceronianis nihil præ-
cipi. **V**erum ego religionē ex diuinis literis cen-
seō hauriendam esse: de ciuilibus moribus malim
audire Ciceronem, qui maximis rebus gestis, ver-
satus in Republica principe orbis terrarum, vsu
pleraq; comperit, pleraq; ex Græcorum scriptis, qui
maximas ciuitates gubernarunt, vertit. **H**abes
itaq; quid hic libellus ad iudicandū conferat. **E**st
enim vel prima prudentiæ pars, tenere præcepta
de moribus. **E**st autem Cicero res partitus in ho-
nesta & virtutia. **H**onestatis partes in primo libro
trattat, vbi primum virtutes definit dialectica
quadam consuetudine: deinde cōgerit multa præ-
cepta de moribus, velut in acerium. In secundo li-
bro res omnes enumerat, quas natura ad utilita-
tem, seu usum hominum condidit: docetq; quem ex
quaque re usum percipere debeamus. In tertio
confert cum honestate utilitatem.

Quid

IN OFFIC. CICERONI.S.

Quid ad dicendum conferat libellus

Ciceronis de Officijs.

Praeterquam quod, ut cetera Ciceronis omnia, magnum numerum lectissimorum verborum, et figurarum suppeditabit hic libellus: ideo etiam ad dicendum aliquantò plus, quam pleraque alia scripta, confert: quia locorum aliquot communium formulæ, et propemodum simulacra continet. Porro, cum hi loci virtutum ac vitiorum regulæ sint, ad quas hominum mores et facta exigimus in iudicando; oratio etiam omnis referri ad eos debet: inde argumenta, amplificacionesque repetantur: ut si quis in ingratum dicat, multa illi non de persona tantum, sed de ipso etiam virtutum genere erunt dicenda: eritque danda opera, ut intelligent auditores, quanta sit in eo virtus turpitudo. Verum id nemo præstare poterit; nisi locorum illorum formulæ bene meditatas habeat, et exempla veterum teneat, unde verba, sententias, et ornamenta mutuetur. Erit itaque hic libellus veluti penu, et (sicut inquit Thucydides) nūm pœ, unde de promant orationem studiosi, de qua cuncte dicendum fuerit. Hinc argumenta, hinc sententias, hinc figuræ, hinc apta verba excerptant M. Cicero magnum instrumentum eloquentiae id esse putauit, habere locos in numerato, paratos, atque expeditos: in quibus prouidendis multum profecto Ciceronis exemplis adiuuabimur. Quæ enim potest de dolo malo, deq; æquitate yberior, grauiorue disputatio

disputatio excogitari, quām illa de re in tertio
Officio: ū? qua ad innumerabiles causas cū Del-
phico gladio vti possis. Plurimū etiam ad dicen-
dum conducunt narratiunculae, que sunt in hoc
opere et multæ, et variae. Quondam in Rhetori-
ca progymnasmata erant diuinymatia: sic enim
vocarunt. In quo genere qui se volent exercere,
magnam h̄ic exemplorum copiam inuenient. Et
cū nihil sit difficultius, quām commodè narrare,
non est alia exercitatio fructuosior, quām h̄ac.
Quanta (Deum immortalem) elegancia, quantus
lepos est in narratione gestorum Arati Sicyonij in
secundo libro! Non minorem laudem meretur
Gygis Lydi historia versa ex Platone, in libro ter-
tio. Similes aliae multæ sunt in hoc commentario-
lo, quas sibi ad imitandum proponant, quicunque
tolerabiliter dicendi studio tenentur. Eaq; exerce-
tatio nō tantum augebit verborum supellestilem,
sed etiam, que mihi in dicendo pene maxima vir-
tus videtur, bene disponendi scientiam. Nam in-
docti non tantum adulterina moneta verbis ora-
tionem obscurant, sed ita etiam confundunt, ac
miscent omnia, ut intelligi prorsus nequeat. Scho-
lia alicubi breuissima adscripsimus, quæ indica-
rent lectori orationis ordinem, et dispositionem:
quam qui deprehēderint, facile sententiam scripti
ad sequentur. Nam de consilio autoris pronuntia-
re, aut iudicare nemo potest, nisi seriè orationis a-
nimaduera. Vbi sententiam collegeris, h̄ic immo-
randum

IN OFFIC. CICERO NIS.

randum erit in singulis membris orationis: vi-
dendum quo genere verborum, quibus schematis
orationis usus sit Cicero. Estq; cum illius oratio-
ne certandum, et nostris verbis exponendum ar-
gumentum. Ita fiet, ut et sententiam propriam a-
spicias, et clarius appareant lumina Ciceronianæ
orationis, ubi cum tua ταραχη φερεσαι contuleris.
Interea et verba, et sententiae auctoris obiter fir-
mius adhaerescer animo. Sed faciamus in exordio
periculum. Initio proponit Latinè se de Philoso-
phia ad filium scribere: quod totidem verbis dicā
poterat. Verum est addita occupatio, cur in tanta
copia Græcorū scriptorum ipse Latinè scribat ijs-
dem de rebus, quas Graci copiosissimè splendi-
dissimeq; tractauerunt: et facta præceptoris men-
tio, et urbis: et (ut in distributione) sua cuique
subiecta ratio. Estq; τερποδιλωτον cum occupatio-
ne coniuncta propositio: Quanquam extant de
moribus sapientissimè scripta multa à Gracis, et
cum Cratippus doctrina, tum Athenæ ipse exem-
plis te erudire queant: tamen, quia meus mos est
Latina cum Gracis coniungere, volebam Latinè
ad te Philosophica quedam scribere. Ad
eundem modum in omnibus partibus
orationis Ciceronianæ senten-
tiae, earumq; figuræ ex-
suecendæ sunt.

PHIL.

PHILIPPİ M E-
LANCHTHONIS AN-
NOTATA IN M. T V L.
C x e. L i b r o s D e
O F F I C I S.

Q Vanquām.) pag. 3. lin. 20. Propositio. Latine de philosophia scribo. Estq; figura occupatio, tametsi Græcis abundes.
Sed etiam in dicendi.) pag. 3. lin. 28. Circunstantia. Sæpe alias Latine scripsi de Philosophia.

Quamobrem.) pag. 5. lin. 18. Relectio.

Non poenitebit.) ibidem, lin. 8. id est, non parum videbitur: sicut Terent. in Heautont.

Sed tamen nostra.) ibidem. Res alij fortè tradent non infeliciter, at mea proderunt ad Latine dicendum.

Nec verò arroganter.) ibid. lin. 13. ἀιλολογία, cur sua putet conducere ad locupletandam facundiam.

Vis enim dicendi maior est in illis.) ibidem li. 21. Duplex est dicendi genus, tragicum & violentum in forensibus orationibus, comicum & sumptuosum in philosophicis disputationibus.

Et id quidem nemini.) pag. 4. lin. 23. Amplificat collatione Græcorum, quod nemo elaborarit in utroque genere dicendi.

Sed cum statuisse.) ibid. lin. 31. Secunda pars præfationis, cur de officijs scribat.

Nulla enim vitæ pars.) pag. 5. lin. 10. Commendat ab utilitate.

Communis est.) ibidem, lin. 23. Ab exemplis aliorum.

Sed sunt, &c.) ibidem, lin. 26. Taxat eos, qui parum ciuiliter præceperunt de officijs.

Nam

Nam qui sum. bon.) ibid. lin. 25. Hoc ad Epicureos pertinet: quanquam enim summum bonum in voluptate ponat Epicurus, tamen non potest Perpetuo voluptate inter optima ducere. Sæpe enim honestatē coget natura præferre: neq; enim, pmiscuas libidines probare poterit: itaque à natura viacitur.

Quoniam Aristonis.) pag. 6. lin. 4. Aristo & Pyrrho nullum delectum mediarum rerum reliquerunt, vt inter optimè & pessimè valere, inter inopia & diuitias nihil dicerent interesse. Id verò alienum est à communī vita, & ciuili consuetudine. Herillus solam scientiam dicebat esse bonum.

Placet igitur.) ibid. lin. 23. Principiō definitio est concienda ex Dialecticorum doctrina.

In præceptis, &c.) pag. 7. lin. 17. Sicut medicina dupliciter tractatur: nam aut *μεθοδικῶς* causæ inorborum excutiuntur & remediorum, aut tātūm præcepta sanitatis, aut remedia traduntur, quod sæpe solent aniculæ imperitè causarum: ita de Officijs bifariam scribitur. Nam aut natura hominis, & finis bonorū *μεθοδικῶς* inquiritur, aut *παρα-
νέτεις* tantum traduntur sine disputatione accurate de naturā hominis, & de bonis: vt sunt præcepta Phocylidis, aut Theognidis, aut quæ dicuntur Catonis. Hoc modo Cicero profitetur hīc se præcepta congesisse.

Quod Græci *κατόρθωσι* ibid. lin. 29. *κατόρθωμα* perfectum officium est: & negabant ullum factum esse cuiusquam tale. Medium verò officium tribuebant mediocribus & ciuilibus viris: quare hīc *περι-
κατόρθωμάτων* nihil disputat; quæ tantum disputando imaginamur: sicut perfectum oratorem, aut alias species in artibus.

Triplex igitur.) pag. 8. lin. 3. Genera rerum, ad quæ tanquam ad scopos diriguntur omnia consilia, & facta: sunt honestū, & utile: quæ sibi pueri proponant, vt discrimina & renū, & factorū humanorū p̄cipiant.

PHIL. MELANCH. ANNOT.

Principio.) pa.9.li.13. Vtilis in primis disputatio, quomodo sint innata semina virtutum humanis animis. Illa semina dicuntur alio nomine leges naturæ, suntq; ὑπολήψεις quædam, hoc est, opinio-nes, quas ex natura sine doctore tenemus de mori-bus: Nemini iniuriam facere, Tueri sobolem, & commissos nostræ fidei, Non nimio labore, aut lu-xu naturam corrumpere, sed modum in dictis, fa-ctis, vitaq; omni conseruare.

Eademq; natura.) ibid.lin.28. Iustitiae semina.

Itaq; cum sumus.) pa.10.lin.10. Prudētiae semina.

Huic veri.) ibidem, lin.16. Fortitudinis semina.

Nec vero.) ibid.lin.22. Modestiae semina.

Vt ait Plato.) pag.11.lin.10. Ex Phædro Platonis, ΔΕΙΝΩΣ ΥΠὸ ἀμ παρείχεμ ἔρωτας, εἰ Ζεύστου ἔρωτης ἐναργὲς ἐνδιώλομ παρείχετο εἰς ὅ τι
ἴση.

Sed omne.) ibid.lin.15. Diuidit honestum, & sin-gulis virtutibus proprium munus assignat. Species honesti quatuor sunt virtutes. Iustitia suum cuique reddit. Prudentia deliberat de omnibus rebus. For-titudo commissos nobis tuetur. Modestia naturam conseruat, ne nimius vel labor, vel luxus corrum-pat.

Primus ille.) pag.12.lin.20. Prudentia est veri co-gnitio.

Tempus & diligentiam.) pag.12.lin.11. Tempus e-nim est artium autor. Et sane perniciosum est pro-nuntiare de ijs, in quibus non sis diu versatus.

Omnis autem cogita.) ibid.lin.16. Prudentia mu-nera, de moribus deliberare, & naturam inquirere.

Sed iustitiae pri.) ibid.li.28. Iultitiae munus est, nec corpus alterius, nec res occupare.

Atque ut placet Stoicis.) pag.10.lin.15. Commu-nicatio rerum quam priuatarum ratione fit.

Fūdamentum autem iust.) ibid.lin.24. Fides vin-culum est contractuum.

Sed

I N I. L I B. D E O F F I C.

Sed iniustitiae, &c.) pag. 15. lin. 2. ἀντίθεσις. Vis, & fraus duo virtus pugnantia cum iustitia.

Nulla sancta so. pag. 16. lin. 2. Lucanus.

Nulla fides regni socijs, omnisq; potestas

Impatiens consortis erit.

Temeritas.) ibidem. lin. 27. aliter tempestas.

Desertos esse.) ibid. lin. 29 Epicurei dogma est, λόγε βιάσας, quo vetuit attungi Republicas. Id reprehendit hic. M. Cicero. Est autem & apud Horatium:

Nec vixit male, qui viuens moriensq; fecellit.

Aut odio quodam hominum,) pag. 17. linea 13.

Τιμωνες οιμοσάν θέωποι taxantur.

Sed incident.) pag. 18. lin. 11. Iustum ex circumstantia: id vero etiam ad summam iustitiae legem referendum est, ne quis ledatur. Nam inferiores leges omnes ita demum sequendae sunt, si cum summa illa consentiant. At depositum gladium si red das furioso, summam legem violaueris.

Ex tribus enim optatis.) ibid. lin. 26. Optauerat, Theseus a Neptuno, ut Minotaurum conficeret, ut adiret inferos, ut Hippolytus discerperetur.

In rem præf.) pag. 19. lin. 3. In iudicium. nam in ipsis finibus primum disceptabatur.

Iniuriae suæ pœnitere.) pag. 20. lin. 6. Quem pœnitent facti, is propè non peccauit.

Cum vero.) pag. 21. lin. 14. Causarum alia moderationem, alia sequitiam requirunt.

Deinceps ut erat.) pag. 25. lin. 1. In beneficentia spectandum principio, ne violetur iustitia. Itaque tria præcepta colligit. Primum, ne beneficiis nostris ledantur vel ipso qui accipiunt, vel alij. Alter locus, ut pro modo facultatum nostrum largiamur. Tertium est, ut pro dignitate demus: ne, quod in proverbio est, suem Veneri. Item, Beneficium dando accepit, qui digno dedit.

Quoniam autem vivitur.) pag. 26. lin. 19. Hinc il-

PHIL. MELANCH. ANNOT.

Iud est, Mores amici noueris, non oderis: quia quædam amicorum vitia ferenda sunt.

Virtutibus lenioribus erit ornatus.) pag. ead. lin. 25. Qualis est apud Terentium in Adelphis Mitio.

De benevolentia.) pag. 27. li. 5. pro titulo. Quo ordine collocada sint beneficia. Ac primum quidem bene meritis gratia est referenda. Est autem totus locus de gratitudine, non nihil rhetoricae amplificatus argumentis.

Quo quisque animo.) pag. 28. lin. 28. Modus in remetiendo beneficijs.

Optime autem.) pag. 28. lin. 13. titu. Quomodo consideranda sit vitæ communitas. Aperit autem fontes societatis humanæ, & quomodo natura nos finxit ad communicanda officia, addidit enim orationem, ut significaret nos ad societatem factos.

In qua.) pag. ead. lin. 28. Quomodo sint res communicandæ. Sunt enim primum omnia communicanda, quæ extra incommode aut iniuriam praestari possunt, iuxta proverbum, *τά τα ηθικά οινά*. Sunt autem humanissimi versiculi Ennij, qui docent quæ res sine iniuria communicari possint.

Gradus.) pag. 29. li. 24. Quo ordine gratificandum sit. Ordine autem, quem natura parit, sunt coniux, liberi, parentes, cognati, propinqui, ciues, amici, virtute adiuncti.

Qui cum vna do.) pag. 30. lin. 12. Platonis est 6. de legibus, οἷον ἐις ἀποικίαν ἀφικνευόμενος αὐτός. Ad hunc modum sæpe alias elegantissimæ figuræ ex Platone versæ sunt.

Vnus fiat ex plur.) pag. 31. lin. 4. *σώματα μέν* οίνω, *ψυχὴ μὲν μία*.

Quo est detestabilior.) ibid. lin. 15. *τάθος*, rhetoricae ornamentum obiter accessitum. Inuehitur autem in eos, qui lacerarunt Rempub.

Sed

INI. LIE. DE OFFIC.

Sed in his.) pa. 30. li. 5. Circumstantiae s̄epe mutat gradus. ordinemq; eorum, quibus largiendum est.

Salmacida spolia.) pa. 33. lin. 16. Metaphora à Salmaci fonte, de quo Quid. Metamorphos. 4. Reliquas historias require ex Iustino.

Leuctris.) ibidem, lin. 21. Sabellicus legit Leuctris, Stratof. Nam Stratos v̄rbs est, de cuius gestis rebus Thucyd. lib. 2. scribit. Stratocles vero dux Atheniensis ad Chæroniam, de quo Æschines ΧΑΤΩ ΚΤΙΩΦΩΝΤΟΣ. Cætera nomina sunt locorum insignium, non ducum.

Sed ea) ibid. lin. 29. Fortitudo iustitiae propugnatrix est: ergo vbi à iustitia remoueris, furor est, non virtus.

Sed illud odiosum.) pag. 34. lin. 16. Cognatum fortitudini vitium, ambitio.

Difficile autem, &c.) ibid. lin. 33. Proverb. ΧΑΛΕΠΑ ΤΑ ΙΑΛΑ.

Omnino.) pag. 35. lin. 18. Partitur fortitudinem in domesticam, & politican. Domestica priuatum animum armat aduersus fortunam: de qua dixit Horatius,

Aquam memento rebus in arduis.

Seruare mentem, non secus in bonis,

Ab insolenti temperatam latitia.

Politica tuetur societatem ciuilem hominum.

Cauenda est, &c.) pag. 36. lin. 21. Inuictum animū aduersus gloriam gerere oportet.

Multi autem & sunt.) pag. 37. lin. 1. De ijs, qui se à Republica remouerunt, ΤΕΡΙ ΣΤΟΥ ΛΑΘΕ ΒΙΑΣΑΣ.

Sed cū pleriq.) pa. 39. lin. 8. Disputatio est, qua ostendit res v̄banas maiores esse bellicis, & togatorum, consilia Imperatori laudi p̄p̄onit. Locus communis: Artes pacis, & virtutes togatæ, quibus domi Respub. tenentur, ac reguntur, non sunt inferiores artibus belli, seu castrisibus virtutibus.

PHIL. MELANCH. ANNOT.

Nam & urbana negotia prudentiam, magnitudinem animi, & prætentiam animi non minorem requirunt, quam bella.

Bellum autem ita suscipiatur.) pag. 41. lin. 20. Notetur, bellâ pacis causa suscipienda.

De euerendis.) pag. 42. lin. 20. Describitur officiū Imperatoris in bello, vībeq; euerenda, diripiendaque.

Periculosa, & callida cōsilia.) ibid. lin. 28. θερμὰ, sicut apud Aristotelem θερμὸς ἔργος, audax facinus.

Periculosa curationes.) ibid. lin. 26. Ut in mīmo, Nunquam periculum sine periculo vincitur.

Plus adipiscare boni.) pag. 43. lin. 1. Extat in eam sententiam Augusti dictum, Aureo hamo pescari.

Promptiores igitur.) ibid. lin. 5. Quia publica sa-
lus priuatae præponenda est.

Vt Callicratides.) ibidem, lin. 12. De Callicratide Xenophon in Paralipomenis lib. 1. Καλλικράτης δέ τις ἐπειδή τις ἐπάρτη δέμη μὲν οἱ κάκιοι τι καταπιπτοτανόντων, φεύγει τὸν δέμην τῶν χρόνων τιμὴν.

Cleombrotus inuidiam timens. ibidem, lin. 21. Cur dixerit de Cleombrōto, quod esset inuidiam timens, intelligi non potest, nisi ex historia, quæ extat in lib. 6. Ενθα δὲ τῷ κλεόμερότῳ δι μὲν φίλοι προσιόντες ἐλεγού, ὡς κλεόμερος, ἐφίστες τὸν οικείοντας ἀνευμάχης κινδυνέυστες οὐδὲ τὸ πόλεως τὰ ἐσχάτα παθεῖτε. Αὐτοικοβίσσονται γάρ σα, καὶ οὐεὶς πινάκος καὶ φαλάκρος ἀφικόμενοι, δέμην τῆς χώρας τὸ Θερμαϊκὸν ἴσθναστε, καὶ ὅτι οὐερούς σφατένων ἀπεκρίθητε.

IN LIB. DE OFFIC.

πεκρόθεις τὸ εὐβολῆς, Αγνοιλάς ἀλλεμ
Εάλλοντθειας τὸ Κιτάρωνθε. Εἰπερ δυνά^τ
σαντὸ κύδη τὸ πατρούθε. ἐπιτυμεῖς,
ακτεονέπο τὰς ἀνθρας. οἱ μὲν φίλοι τοι=
κῦτα εἰλεγον. οἱ δὲ ἐνεργίους, νῦν δὲ, εἴφα=
σαν, δηλώσας δὲνηρ, εἰ τῷ ὄντι κίνδεας οὐ
Θιβαίων, ὥστερ λέγεται. id est, ibi Cleombro-
tum amici accedentes dicebant: Si dimiseris Cleō-
brote Thebanos sine pugna, periculum est, ne à ci-
uibus extrema patiaris. Obiicent enim, quod neq;
hostium agrum vastaueris, cum in Cynos Cephalas
ventum est, neq; postea data pugnandi copia, cum
hoste conflixeris, cum Agesilans iniquiore loco
per Cithaeronem toties adortus sit hostes: proinde
si quam tui rationem habes, aut patriam retinere
cupis, dimicandum est. Atque hæc amici dice-
bant. Εμοὶ δέ, Nunc, dicebant, palam erit, an
Verū sit, eū cum Thebanis colludere, sicut dicitur.

Omnino.) pag. 34. lin. 2. Utissimum præceptum,
ne totam Remp. complectantur ij, qui præfuturi
sunt Rebus. Nam & nostris temporibus dum soli
plebi consulunt concionatores, euertunt Respub.

Miserrima est omnino ambitio.) ibid. lin. 28. Ut
cū iustitia, ita cū vera fortitudine, ambitio pugnat.

P. Africanum, & Qu. Met.) pag. 45. lin. 6. Vide Va-
lerium Maximum de moderatione animi.

Quæ placet Peripatet.) pag. 46. lin. 2. Citat Aristoteles sententiam de mediocritate. Nam Aristoteles omnes virtutes ita definit, esse mediocritatem, in-
ter extrema vitiosa: vt inter timiditatem, & auda-
ciam fortitudo est.

In rebus prosperis.) ibid. lin. 10. Vergil.

Nescia mens hominum fati, sortisq; future,
Et seruare modum rebus sublata secundis.

PHIL. MELANCH. ANNOT.

Item Sallust. Secundæ res etiam sapientum animos fatigant.

Quātō superiores.) ibid. lin. 31. yvā ux Bis vincit,
qui se se vincit in victoria.

Ut equos, &c.) ibid. lin. 21. Parsbola insignis.

Temperantia & modestia.) pa. 48. lin. 15. Sunt ob-
scuri loci duo h̄ic. Prior, quid inter honestum, &
decorum intersit. Id fortasse potest ex hac similitu-
dine intelligi. Bonus habitus corporis, seu valetu-
do, bonum colorem gignit: manus habitus, ma-
lum colorem. Ita honestas parit decorum. Estq; de-
corum, virtutis color quidam, seu species. Posterior
locus, generale decorum nihil contra naturam fa-
cere. Nam facere cædem, prædarī ex alieno, vt sunt
contra naturam, ita deformia, & monstrosa sunt;
Contrā, dignitas quoddam est, & pulchritudo in iu-
stitia, in prudentia, & fortitudine: qui nihil faciunt
hæc contra naturam. Speciale decorum est non
modò nihil contra naturam facere: sed illa ipsa,
quæ fert natura, delectu quoddam, & ordine facere:
vt cacare, nihil habet vitij: at si more Diogenis ca-
ces in publico, vitiosum erit. Hoc secundum deco-
ri genus requiritur in hac quarta virtute, quam Mo-
destiam vocauimns: vt, non pugnat contra natu-
ram vestiri peregrino more, at indecorum est, &c.
Porro quod dicit Philosophos aliter de decoro lo-
qui, atque poëtas, id ita accipias: Philosophi ne-
gant decorum esse, si quid à natura dissentiat, vt in
cruelitate neque dignitas, neque decorum est. At
poëtæ suum quoddam decorum singulis personis
tribuunt, sicut pictores monstris etiam decorum
quoddam tribuunt, tametsi, si naturam speces, in
monstro nihil est decori.

Officium autem.) pag. 51. lin. 13. Sensus communis
indicat, quid deceat in ijs actionibus, quæ nō sunt
contra naturam. Est autem modestia maxima vis
in frænandis libidinibus.

Duplex est enim vis.) ibid. lin. 27. Duæ hominis
partes

IN LIB. DE OFFIC.

partes, *ορμὴ appetitio, & λόγος iudicii de rebus.*

Apophthegma.) pagina. 53. lin. 16. Breue dictum
Latini scitum dixere.

¹ Sic & in animis existunt.) pag. 55. lin. 1. In decoro dijudicando primum natura hominis, deinde suum cuiusque ingenium spectandum est. Itaque hic varietatem ingeniorum tractat, iuxta illud:

Tu nihil inuita dices, facieſue Minerua.

In C. Lælio multa hilaritas.) ibidem, lin. 16.
Vide apud Silium Italicum lib. 15. Lælij descriptio-
nem:

-Cùm dulcia solueret ora,

Æquabat Piliæ Neleia verba senectæ.

Et Periclem.) *Ibid. lin. 21. De Pericle apud Thucyd. lib. 2.*

Εἴκενθι μὲν διωστὸς ἀπὸ τῶν τε ἀξιωμάτων,
καὶ τὴν γνώμην, χρημάτωντε Αἴσφανῶς ἀδελφού
ρότατος, κατεῖχε τὸ πλῆθος ἐλευθέρων,
καὶ ἐκ ἐγένετο μᾶλλον ὑπὸ αὐτῷ, ἢ εἰπότος
ποτε. Διὸ τό, μὴ κτώμεν Θεοῖς τὸ προστικόν
των, τὰς δύναμιν, τῷρος ἀδονίω τι λέχειν.
εἰλλοῦ ἔχων τὸ ἀξιώσει καὶ τῷρος ὄργια τι
κατέπιπεν. ὅπότε γῶν παιδοιτότι αὐτὸς πα-
ρὰ καιρὸν ὑβρεις θαρσοῦταις, λέγων κατέ-
πλιστεν ἐπὶ τὸ φοβεῖδι, καὶ δεδιότας αὐ-
τὸν λόγιος, ἀντικαθίσι πάλιν ἐπὶ τὸ θαρσεῖν,
Εγίνετο τε λόγιο μὲν φύμακροτία, ὡργισθεῖ-
ντα δὲ τὸ προστικόν διηρχόμενον.

Id est, Pollebat ille cum dignitate, tum consilio, minime omnium pecunia expugnabilis. Plebem in officio liberaliter retinebat: neq; vero ex eius voluntate,

PHL. MELANCH. ANNOT.

Junctate pendebat, sed eam sibi parere cogebat. Nisi cum bonis artibus potentiam adeptus esset, nihil erat cur adsentaretur multititudini. Eamque sepe offendebat, etiam cum pro autoritate refragaretur. Proinde siquando temere audere eam animaduerit, metu incusso dicendo repressit. Cottus stulte formidatibus animi restituit. Videbaturque in speciem summa rerum penes populum esse, verum in ipsis penes unum Periclem erat.

De Themistocle.) ibidem, lin 27. Ex Thucydide lib. 1. Nam inde Cic. & haec, & alia est mutuatus. Et quia personarum descriptiones apud historicos in primis obseruandæ sunt, & vel ad mores, vel ad eloquentiam multum conducunt, excerptissimus: οὐ γάρ ὁ Θεμιστοκλῆς θεοῖσι ταῖς δημοσίαις στολαῖς στολαῖς, οὐδὲ σίαφερόντως τοῖς αὐτοῖς μέσλοις ἐπέργαξε. Θεμιστοκλῆς, καὶ τὸν προμαθώντας αὐτὸν στολὴν τοῦτον ἐπιμετώντας τὴν τε πάροχον μητέ οὐδὲ τοῦτον ἐπιπλεῖσθυντας γεννησοράδης ἀρρίστης εἰπαυθενίσ. Καὶ τοῦτο μηδὲ πεποντας χειρας ἔχοις, καὶ τετραγύνσασθαι οἶδος. τε ὁντις ἀπειροτελεῖς εἰπειν, πρίναν ἵκανως τοῦτον ἀπέλλασκτο. τὸν τε στρατιον τοῦ χειροῦ ἐν τῷ ἀφανεῖται τοι τοιούτῳ μέσλοις τοῦτον τὸν εὐμπαχοῦσαν επέμψει, φύσεων μηδὲ σωτάμετα, μελέστης, ἃς Βραχυτεῖσιν πραθεῖσθαι. δημοσίου αὐτοσχεδιαζεῖται τοι σεοντας ἐγένετο.

Id est, Erat Themistocles firmissimo naturæ robore prædictus, propter quod apud omnes eximia admiratio merito fuit. Suopte enim ingenio, quod doctrina neque exēcuerat, neque auxerat, præsentum & improuisarum reium brevissima deliberatione

INI. LIB. DE OFFIC.

tione egregius erat astutior. Futura autem nemo
vñquam vel longius, vel certius prospexit. Quae te-
nebat, inq; manibus habebat, explicare potis erat,
incerta vero, & obscura, donec deprehendisset, nō
acquiescebat. In rerum delectu, quo facto, quoue
praterito opus esset, nullis indicijs erat oculatissi-
mus. De quacunque re incidisset, dicebat naturae
bonitate, negligentissime meditatus. Neque quis-
quam hunc ex temporali in rebus necessarijs vñ-
vñquam vicit.

Et Pheraeum Iasonem. pag. 55. lin. 12. Iason Phe-
raeus non est argonauta ille, de quo est in fabulis,
vt quidam suspicati sunt, sed fuit Thessaloru[m] prin-
ceps, proxime ante Philippum Macedonem: dictus
Phæreus ab oppido Thessalorum Φέραις, vbi im-
perauit. Extat autem eius elegas προσωπογραφία
apud Xenophontem lib. vi. ad quam hic alius Cicer-
o, scribens fuisse vasuum ingenium viri.

Φρόνιμος μὲν ὅτῳ σράτηγός ἐστιν, ὁς
ὅτα τελαυθάνει, καὶ δόσα φθενδρινής οὐδὲ
βιογένεις ἐπιχερεῖ δὲ μάλα ἀφαμαρθάνειν. ἐπει-
κεν δὲ γέρες οὐκτὸς ὡς περὶ ἡμέρας χρή-
σθει, οὐδὲ ταχινάτοις, αὐτοῖς δὲ διαπνοε-
τοικοτεμένος, αὐτοις τανεῖται. οὐεται δὲ οὐδὲ
ναταλεῖται χρῆναι, ὅτινι ἀφίκηται εἰδέσθαι
μάλιστα, οὐδὲ πράξει ταῖς αὐτοῖς, καὶ το-
μετ' αὐτοῖς δὲ ταῦτα εἰδικερ. Επίσταται δέ
καὶ οὐδὲν ἐπιπονήσαντες αὐγαθόρι τη πρά-
ξιστη οἱ σρατηγοτάς, ἐκ πλησιατάς γνῶμας
αὐτῶν τε οὐδὲ μεμαθήκαστι πάντες, οἱ μετ-
αντός, δὲν δέκτωσόν αρκεῖ τὰ μαλακὰ γίγνε-
ται,

ταῦ. καὶ μὲν ἐγκρατέστερός γε ἐστιν, ὥν τὸ γό^ρ
οῖδε τὸ πᾶσα σῶμα ἀδύοντον. ὥστε δολές σῆμα ταῦ
τα ἀρχο λίαν ἔχει ἐς τὸ μὴ ωράτην ἀεὶ τὸ
δέον.

Id est, Catus adeò dux est, ut cum fallere hostem, aut anteuertere, aut vi adoriri instituit, haud ferè frustretur. Noctu ac die iuxta paratus: ne tum quidem cum conuiuium agitat, otiosus. Nec antea acquiescit, quam eò, quo tendit, peruenierit, quamq; effecerit, quæ ex vsu sunt. Ad eundem modum & milites adsuefecit: quibus & prolixè indulget, vbi facinus aliquod egregium fecerunt: estq; persuasum omnibus, qui apud eum stipendia merent, voluptatem atque otium labore parari. Ipse vero omnium, quos noui, parcissimè voluptatibus fruitur: quare nec hæ motantur quo minus recte res gerat.

Lacedæmoniorum Lysandrum.) pag. 56. lin. 8.
Vice Plutarchi Lysandrum.

Xenocratem quidem seueriss.) ibid. lin. 18. Tanta is fuit seueritate, ut Plato sæpe diceret ei, οὐδε πέρισσοι.

Epilogos.) pag. 58. lin. 13. ἐπίγονοι, nomen fabulae dicuntur autem Epigoni à Græcis posteri eorum, qui Polynice duce ad Thebas occubuerat. Hi duce Alcmeone postea renouarunt bellum: cuius belli meminere Diodorius Siculus in quinto, & Pausanias in Boeotij.

Menalippam, vel.) ibidem. lin. 13. Menalippa utrum ferens, in careerem confecta est. Dio d. lib. 5.

Quam ut vitia fugiamus.) ibid. lin. 24. Horatius: *Est virtus vitium fugere, et sapientia prima, et c.*

Ac duabus.) ibi. li. 27. Quatuor gradus facit, naturalam suā cuiusq; indolem, vitæ genus, in quod casu incidimus, studiū, ad q; voluntate nos cofulimus.

Idem fecit Timotheus.) pag. 59. lin. 13. Is Isocrate
præce-

INT. LIB. DE OFFICIS

præceptore vsus est tam familiariter, ut etiam in casis
stris eum habuerit.

Et in quo genere vita.) ibid. lin. 26. Præcipit de
quarto gradil.

Herculem Prodigium.) pag. 60. lin. 34. Prodigus
sphætor finxit Herculi voluptatem, ac virtutem ad-
paruisse: Silius in Scipione lib. 15. imitatus est:

Sensim dissuere.) pag. 61. lin. 18. Sic præcepit & in
libro de Amicitia.

Est igitur.) pagina 62. linea 12. Adolescentis offi-
cia. Hoc vero præceptum in primis est necessarium,
ut adolescentis & in studijs, & in instituenda vita
proponat sibi aliquem, quem effingat, quemque ex-
primat summo studio. Ideo Vergilius de Palate ait:

*-Sub te tolerare magistro (facta
Militiam et graue Martis opus, tua cernere
Affuescat, primis et temiretur ab annis.*

Eadem apud Homerum de Achille.

Senibus.) ibidem. lin. 25. apud Homerum Nestor:
Βεληνεὶ μύσοισι, τὸν καὶ γεραῖς ἐσὶ γερόντων.

Sermo in circulis.) pag. 67. lin. 1. Comitas latidata
in Ennij carmine apud Gellium lib. 12. cap. 4.

Obiurgationes, &c.) pag. 68. li. 27. Plautus in Tri-
nummo: Ne amicum castigare ob meritam noxiā
immane est facinus, verum in ætate necessarium.

Ira ablit, cum qua, &c.) pag. 69. lin. 5. Vergil.

-Furor iraq̄ mentem Præcipitant.

Et quoniam.) ibidem. lin. 31. Modus præscribitur
in ædificando: Xenophon in Oeconomico damnat
Φιλοικοδομήσει.

Deinceps de ordo.) pag. 71. lin. 15. Quomodo cir-
cumstantiae variet officia. Obiurget Thersites Aga-
memnonem, seditionis est: faciat idem Nestor,
videbitur e Rep. fieri.

Εὐαγγεῖος est ordinis obseruatio: *εὐνοεῖσθαι*, tempo-
ris obseruatio.

Et harum similibus.) pa. 73. lin. 5. Est sane pruden-
tia

PHIL. MELANCH. ANNOT.

tia cum modestia cognata : sed modestiam hacte-
nus vocamus, quatenus gestus ipsos , & tanquam
illam auctionem, *χαί υποκριτη* gubernat.

Fit enim nescio quo modo.) pag. 93. lin. 22. 23. Ca-
cul.

Sed non videmus, manticæ quid in tergo est.

Qui mercantur , quod statim vendant.) pag. 75.
lin. 12. Ii sunt *τρόπων* *αλλα.*

Sed ab his partibus.) pag. 76. lin. 10. Collatio vir-
tutum. Porro præferuntur eç, quibus communis so-
cietas hominum inter ipsos conseruatur. Est itaque
iustitia in fastigio virtutum.

Illud forsitan.) pag. 79. lin. 18. Societas ita serue-
tur, ut *verecundia* tamen, seu modestia non viole-
tur.

Patefactus, &c.) pag. 80. lin. 7. Epilogus. Summae
autem sunt virtutes, quæ societatem communem
conseruant.

IN SECUNDVM
LIBRVM DE
OFFICIIS.

Quemadmodum offic.) pa. 81. lin. 15. *Ἐλεγ-*
χθ, Argumentum libri.
Quanquam enim lib. no. comp.) Ibid.
lin. 26. Cur philosophetur exponit, &
occasione quæ ad philosophandum detulit.

Quid est enim, per Deos, optabilius sap.) pag. 83.
lin. 3. Exposita occasione, subiicit laudes philoso-
phæ. Est enim philosophia , cum naturæ peruesti-
gatio, tum ciuile de moribus iudicium , & discipli-
na quædam , qua ad humanitatem , seu ad ciuiles
mores, animi adsuefiunt.

Occurri-

IN II. LIB. DE OFFIC. CIC.

Occurritur, &c.) ibid. lin. 28. Occupatio cur tradat certa præcepta, cùm tamen Academicus habeti velit, qui nulla de re pronuntiant. Est autem hæc longa disputatio, quam in his scholijs explicare non possumus. Duæ fuerunt sectæ, quæ non solebant pronuntiare, Pyrrhonij, & Academicci. Pyrrhonij dicebant omnia iuxta incerta esse, nec esse magis probabile, oriri solem, quam non oriri cùm illucescit. Proinde hi prorsus explosi sunt. At Academicci reliquerunt tamen discrimen hoc, vt quædam dicerent similia veri, quanquam suspenderent iudicium. Vide Gellium lib. 11. cap. 5. & Cicer. in Academicis Quæstionibus, vbi ait: Non sum sapiens, & meas cogitationes sic dirigo, non ad illam paruulam οὐνοσόραγνη, qua fidūt duce nocturna Phœnices in alto, vt ait Aratus: eoq; directius gubernat, quod eam tenent, quæ cursu interiore breui conuertitur orbe. sed ad Helicen, & clarissimos Septentriones, id est, rationes has, latiore specie, non ad tenuem elimitas.

Quæ ergo ad vitam.) pag. 86. lin. 1. Quia hoc libro de vtilitate præcipitur, ideo res, quæ sunt usui ad vitam, primum diuiduntur.

Homines hominibus, &c.) ibid. lin. 15. Homo homini Deus. Item, homo homini lupus. Vnde paulo post, pag. 89. ver. 24.

Cum igitur, &c.) pag. 88. li. 26. Ibi annotandum, Vtilitas ex honestate nascitur. Nam homines vt prosint, honestate adiunguntur, & inuitantur.

Subiiciunt se homines imperio.) pag. 91. lin. 6. In imperijs quomodo homines adiungendi. Primum benevolentia emerendum esse amorem.

Reum autem omnium.) ibid. lin. 16. Rheticus locus. Propositio. Ratio ex natura affectuum petita.

Sed ijs qui vi op.) ibid. li. vlt. Seneca: Ferrum tueritur principem, melius fides.

Quid enim censemus superiorem illum Dionysium.) pag. 92. lin. 15. Exemplis probat obfuisse crudelitatem

PHIL. MELANCH. ANNOT.
delitatem multis, suntq; hic aliquot venustissimæ
narrationes.

Quam P. Sylla cùm vibrasset.) pag. 94. lin. 20. Hic
P. Sylla est, pro quo extat Ciceronis oratio: & cuius
in Cæsar's bellō ciuitatibus fit. Scriba Cornelius
fuit, cuius fit mentio in Lepidii oratione, quæ extat
inter Salustianas.

Certum igitur.) pag. 95. li. 10. Epilogus. Item amici-
tia est opus & priuatis hominibus, & tenentibus
Respub.

Summa igitur & perfecta gloria.) ibid. lin. 27. Do-
cet per popularēm fauorem quæ res emereantur: &
quod illo opus est ijs, qui Respub. tenent. Hæc autē
sunt, quæ emerentur eum benevolentia, iustitiae ac
prudentiae fama, admiratio insignium virtutum: at-
que hæc ordine suo explicat.

Ac primum, &c.) pag. 96. lin. 8. De benevolentia
tractat, innuens quod amor amore emitur.

Quinobrēm intelligentiae, &c.) pag. 97. li. 12. Oc-
cupatio cur virtutes, quæ tamen natura videntur
cohaerere, diuellat à se.

Erat igitur ex tribus.) pag. 98. lin. 1. Admiratio in-
signis virtutis, qualis erat admiratio continentiae
Scipionis, cùm restituit virginem optimam formam ca-
ptam sponso intactam: apud Liuum lib. 6. decad.
tertiae.

Ac mea quidem sententia.) pag. 99. lin. 17. Epilo-
gus longior: continet autem ἐπιλογήν iustitiae.

Virius Lusitanus.) pag. 100. lin. 11. Vide Flori E-
pi tomen.

Sed vt pecuniae.) pag. 101. lin. 12. Anteā de paran-
da existimatione, hæc de tuenda præcipit. Conser-
uabitur autem, si esse virtute prædicti, quam videri
malimus. Nam simulatio virtutis nō est diurna.
Sunt autem hæc ad verbum versa ex Xenophonte.

Prima igitur.) pag. 102. lin. 2. Studia adolescen-
tium quæ existimationem augent rei militaris.

Tum pietate pag. 103. lin. 11. Adnotatur pietas er-
ga bene meritos.

Si frequentes sunt.) *ibid. lin. 15.* Consuetudo cum bonis viris.

Sed expositis.) *pagina 106. linea 8.* Docet quomodo debemus vti liberalitate ad captādam multitudinis benevolentiam : & quomodo beneficia adiungantur voluntates hominum , & primum docet quatentis deceat largiri.

Præclare in epistola.) *ibid. lin. 25.* Auget exemplis præclarum *Philippi præceptum.*

Sed diligenter, atq; moderatè.) *pag. 107. lin. 13.* *Iuxta proverbiū, ἡτε τάντα, ἡτε τάντη.*

Largitionem fundūm non habere.) *ibid. lin. 29.* *Proverbiū.*

Omnino duo, &c.) *pa. 108. li. 2.* *Prodigalitas damnatur.*

Quanquam intelligo.) *pag. 109. lin. 7.* *Quomodo Romæ laudem meruerit prodigalitas.*

In illo autem) *pag. 111. li. 7.* *Liberalitatis pars, gratificari largiendo.*

In exigendo non acerbum.) *pag. 112. lin. 10.* *Impudentia est flagitare officium.*

Quæ autem opera.) *pag. 113. li. 9.* *Pars liberalitatis opera gratificari, & docendo , ibi, Quid enim eloquentia laudabilius?*

Admonebat me res, &c.) *pag. 114. lin. 4.* *Deplorat Reipubl. calamitatem.*

Sed cum in hominibus.) *pag. 115. li. 1.* *Docet quibus sit gratificandum.*

Commōdē autem quicunq; dixit, &c.) *ibid. li. 15.* *Exstat & pro Plancio. Gellius videtur præter rem calumniari hanc sententiam.*

Sed quoniam.) *pag. 116. lin. 29.* *De publicis agit largitionibus, quæ perniciose sunt Rebus publ.*

C. Helij.) *pag. 117. lin. 7.* *Alias Sp. Melij & C. Gracchi. M. Octavius Gracchi aduersarius fuit.*

Caput autem est.) *pag. 118. lin. 15.* *Avaritia vacare debent, qui muneribus publicis funguntur. Et que antithesis : commemorat enim continentiam principum.*

PHIL. MELANCH. ANNOT.

Lacedæmonij Lysandrium, &c. Agim regem, &c.)
pag. 120. lin. 21. Vide Plutarchum in horum vitis.

At vero Aratus Sicyonius iure laudatur.) pa. 121.
lin. 3. extat & huius vita in Plutarcho. Estq; epigram
ma in eum compositum: quod ad commendan-
dam lectoribus memoriam virtutis huius viri li-
buit adscribere.

Βολαὶ μὲν οὐ ἀθλαὶ οὐ τερπὶ Ελλάδι οὐ ἀλπαὶ,
Τὸ δὲ ἀνθρὸς σήλας τολάθεταις Ηρακλέος,
Αμεῖς δὲ ἐκόν', Αράτε, πέπεν νόσοιο τυχόντες
Σάσσαμεν αὐτὸρες οὐδὲ οἰκανοσιώσας.
Σωτῆρθε σωτῆρος θεοῖς ὅτι παῖδες τὰ στᾶ
Δαιμονισῶ, θέαν ὀπασσες ἐνομίσαν. .i.
Herculeas quamuis aequent tua facta columnas,
Dum patriam seruas inclite Arate tuam:
Nos tamen hanc statuam pro libertate receptas,
Virtutis testem fecimus esse tuae.

Communis tibi cum diis servitoribus esto

Hic honor, in patriam nam pia iura refers.

Tabulæ vero nouæ.) pag. 96. lin. 33. Tabu. nouæ,
condonatio debitorum.

IN TERTIVM
LIBRVM DE
OFFFIIS.

P Vblium Scipionem, &c.) pag. 125. lin. 18. Or-
ditur ἡ χρεα, & poterit hic locus esse exem-
plum τῆς ἡγεμῶν transstandarum.

Magnifica vero vox.) ibidem. linea 24. Laudat

χρεα.

Sed

IN III. LIB. DE OFFIC.

Sed si minus.) pagina 126. lin. 4. Accommodat ad suum institutum.

Panætius igitur.) pag. 101. lin. 11. Distributio continet argumentum tertij libri. Nam hic præcipitur, quid sequendū sit, si vtilitas cū honestate pugnet.

Rectēne autem hanc.) pag. 129. lin. 14. Otiosa disputatio est, cū Stoici ne vtile quidē quicquam, quod non idem sit honestum dicant, cur Panætius dixerit vtilitatem pugnare cum honestate. Cicero respondet primum hic non de perfecto officio, sed de mediis disputari: & tamen ne in mediis quidem officijs esse vtilitatem iudicandam, si ab honesto dissideat: posse autem quæri à mediocribus sæpe, an quod videtur vtile, sit re vera vtile.

In quibus sapientia perfecta non est.) pag. 130. lin. 19. Et sapientē illū suum Stoici, & κατόρθωμα imaginatione tantum concipiunt, sicut rhetores perfectum oratorem fingunt.

Illud autem officium.) pag. 131. li. 6. Quod rectum, id est, κατόρθωμα.

Detrahere igitur.) pag. 134. lin. 6. Formula qua officium cognoscitur. Summa vtilitas hominum est conseruatio societatis humanæ. Proinde censendū est inutile esse, quicquid lædit societatem: at iniustitia lædit societatem, ergo nulla ex ea potest colligi vtilitas. Et Primum de iustitia dicit, postea de vtilitatibus pugnantibus cum reliquis virtutibus.

Neque vero hoc solum natura, id est, iure gentium.) ibid. lin. 26. Ius gentium est ratio, & communis sensus hominum: leges populorum: suum cuiusque ciuitatis ius est.

Quare error, &c.) pag. 140. li. 22. Rhetoricè amplificat, errorem hominum taxans.

Atque etiam in omni delibera.) ibid. lin. 11. Exaggerat, honesta propter se, non propter famam diligenda: turpia autem vitanda propter se, vel si ignominia, aut poena nulla sequeretur.

Gyges inducitur à Platone.) ibidem, linea 17.

PHI. ME. IN III LI. DE OFFIC.

Apud Platonem 2. πολλήν ἀρ.

Ponit enim permis. amici.) pag. 144. lin. 20. Similitudo , ut in iudiciis tandem amici causam tueatur, dum per leges licet : & ita in alijs rebus ea praestet, quæ fas est.

Libertatemq; Græciæ classe def.) pag. 146. lin. 18. Historia recensetur à Demosthene, τερψιτεφάντ.

Τὸν δὲ ἐπανάσθμα Σίση ἐπιπατῶμενοις ἀποφυγά-
μενοις καρστίλοις καταλιθάσαντες δὲ μόνοι ραν-
τὸν, ἀλλὰ καὶ ἀγωνίκες αἱ ὑμέτεραι τὰ
γωνίαι αὐτῶν.

Melius hi, quam nos.) pag. 147. lin. 7. Pompeius di-
uisit piratas in colonias, Cæsar Campanorum a-
grum diuisit militibus.

Quod Athenis execrationibus.) pag. 149. lin. 15. Obserua exemplum Atheniensium, qui execrari soliti sunt eos, qui erranti viam non monstrarent.

Ne quicquam sapere.) pa. 153. li. 11. Annotauit illud
Græcum, μαστόσοφισλώ, οἵτις δέχεται σοφός.

Sergio Oratae vendiderat, &c.) pag. 155. lin. 6. Re-
quire hoc ex primo de Oratore.

Digitorum percussione.) pag. 158. lin. vlt. Proquer-
bium, id est, leui momento.

Quicum in tenebris nices.) pag. 160. lin. 4. Micare
digitis, ludi genus est. Cicero de Divinatione.

Nam si violandum.) pag. 162. lin. 6. Euripideum
carmen à Cæsare usurpatum : Ιπερὶ γῆς ἀδινεῖν
χεὶ, τυραννιδός τερψιτεφάντισον ἀδινεῖν, τὸ
ἀλλοτρίον εὔσεβεῖν χρεῶμεν.

O fides alma.) pag. 173. lin. 2. Ut ex hoc patet, Fi-
dem coluerunt, atque inter Deos habuerunt Ro-
mani.

Atqui ab Aristippo.) pag. 178. li. 18. Aristippus Cy-
renaicus fuit, inde nomen sectæ fuit. Et Annicenii
dicti sunt ab Annicere Cyrenaico.

BARTOLO
MÆILATOMIIN
PARADOXA CICE-
RONIS ANNOTA-
TIONES.

ANimaduerti Brute.) pagina 270. lin. 5. Dicit se motu Catonis exemplo, audaciis quam illum, de Paradoxis disputasse, easq; disputationes se ad Brutum mittere.

Quod eo maius est) pag. ead lin. 12. Comparatione sectarum ostendit, Catoni, quam sibi & Bruto difficilius esse. Locus est ex efficientibus. Sed minutis interrogatiunculis.) pag. ead. lin. 19. Intelligit argumentandi genus, quod interrogando aduersarium, per inductionem colligitur.

Cato enim) pag. ead. lin. 15. Probat se audaciis fecisse, quam Catonem, cōferendo genus disputationis. Subest locus à materia. & efficientibus.

Communes locos) pag. 271. lin. 5. Communes loci sunt cōmunes sententiae, vulgo etiā probabiles.

Παράδοξα) pag. ead. lin. 6. Paradoxa, id est, à communi opinione abhorrentia.

Popularis oratio) pag. ead. lin. 9. Popularis oratio, ad vulgi captum accommodata.

Eoq. scripsi) pag. ead. lin. ead. Alia causa, cur scripsiter Paradoxa.

Quoniam illud) pag. ead. li. 13. Tusculanas Quæstiones intelligit.

Οἷικα.) pag. ead. lin. 17. θετικὰ, id est, proposita, vnde θετικὴ quæstio infinita apud rhetores.

Vereor ne cui.) pag. ead. lin. 24. Incipit ab occupatione ad rei adseuerationem, & mox transfert thema ad hypothesin, quō fiat populatior oratio. Ostendit autem pecunias in bonis numerandas nō

esse, quod pecuniosi plura desiderent: quod est argumentum ex adjunctis pecuniarum, & veri boni differentia. Et enim repugnant inter se, cupidum ylius rei, & beatum esse.

In quo.) pag. 272. lin. 8. Reprehendit nominis appellationem, quod pecuniae non recte bona vocentur.

Potest ne.) pa. ead. li. 13. Probat ex repugnantibus.

Atqui ista.) pag. ead. lin. 15. Adsumptio.

Quamlibet irrideat.) pag. ead. li. 16. Conclusio per occupationem, quam exemplo Biantis amplificat.

Siquid.) pag. ead. lin. vlt. Occupatio, qua colligit veri boni definitionem, & exemplis confirmat, quae habent vim ex coniugatorum natura.

Sed haec.) pag. 273. lin. 3. Vult rem exemplis descendam esse, minirum in populari oratione.

Illud tamen.) pag. 274. lin. 23. Disputavit de pecuniis, idem sentit de voluptate: & Epicureos inuidit, quos reprehendit a dignitate humanae naturae: qui locus est a persona, siue subiecto: & probat voluptatem bonum non esse, ex repugnantibus.

Nec ego.) pag. 275. li. 17. incipit ab exemplis, quae vim habent ex coniugatis. M. Regulum ærumnosum non fuisse, nec virtutem ærumnosam esse: & C. Marium, in aduersis non succubuisse, ergo nec virtutem vlli fortunæ succumbere. Nam & Regulus pro bono viro, & Marius pro fôrti accipiuntur, quae sunt coniugata virtutis.

Nescis infane.) pag. ead. lin. 18. Apostrophe, qua in M. Antoniū inuehitur. Locus vim habet exempli a sua, & Antonij persona, & ad acta suorum temporum refertur.

Aptus ex.) pag. 276. lin. 2. Aptus, id est, iunctus ex se, neque ex fortuna, aut aliunde pendens.

Eum tu.) pag. ead. lin. 6. De actis suorum temporum loquitur, & minas Antonij contemnit.

Quid enim.) pag. ead. lin. 10. Dicit se aliquid consequutum esse contra fortunæ vim & inimicorum iniuriam.

Mors

Mors terribilis.) pag. ead. li. 17. Repetit minas Antonij, & contemnit acriter per diuisionem.

Te miseriae.) pag. ead. lin. 21. Quod à se expulit, conuertit in Antonium. In quo vide acrimoniam contentionis ex repetitione verborum, & membris concisis.

Quamobrem.) pag. 277. lin. 1. Conclusio, quam per soriten approbat, cuius hic ordo est: Cuius mores laudantur, eius vita laudanda est: & cuius vita laudatur, ea fugienda non est: quæ autem fugienda non est, ea non est misera. Ergo cuius mores laudantur, is miser non est, cunctaq; vita eius, ut beata, ac felix expetenda.

Parua inquit.) pag. ead. lin. 11. Argumentatio ex efficientibus. Nam affectus sequitur naturam cause. Ergo si vitia paria sunt, & peccata quæ inde oriuntur, paria sint necesse est.

Auri nauem.) pag. ead. lin. 16. Declarat exemplis, quæ à speciebus sumuntur per inductionem.

Quod si.) pag. 278. lin. 1. Argumentatio ex comparatis, peccata inter se paria esse, quia virtutes sunt pares. Nam sub eandem rationem veniunt peccata, & recte facta, sicut virtus & virtutes. Explicatur argumentatio per syllogismum conditionalem, cuius assumptio colligitur per inductionem specierum, quæ ex proprijs iustitiae & temperantiae confirmantur. Conclusio per soriten colligitur.

Sequitur igitur.) pag. ead. lin. 16. Conclusio argumentationis per soriten, cuius hæc summa est: Virtutes pares sunt, igitur & virtus sunt paria: & virtus paria sunt, igitur & peccata.

A philosophis.) pag. ead. lin. 21. Occupatio obiectionis: quam reprehendit à prudentiæ, & utilitatis ratione: A sapientibus doctrinam, & de bonis petendam esse, & homines salutari sententia ab improbitate arcendos.

Nihil ne.) pag. 279. li. 7. Soluit dubitationem, facta per se, nec bona, nec mala esse: sed causa, cur facta sint, distingui.

Causa

BARTOL. LATOMI ANNOT.

Causa igitur.) pag. ead. lin. 15. Cùm causa peccandi proposita est, peccatur proclivius: at postquam peccatum est admissum, tum paria sint inter se necesse est.

Poëtam non.) pag. 280. li. 5. Repetit vim exempli, quam subiecta approbatione confirmans, disputationem abrupte concludit.

Ego vero.) pag. ead. lin. 14. Ex abrupto incipit, & rursum thema reuocat ad hypothesin, vt fiat popularis oratio. Intiehitur enim in P. Clodium improbissimum hominem, & inimicum suum, vt illius improbitate demonstrata, cunctos improbos vt stultos esse, ita insanire confirmet. Argumentatione vtitur ex factis Clodij, quibus illum & stultum esse, & insanum ostendit.

Omnisne.) pag. ead. lin. 21. A definitione ciuitatis probat se ciuitate pulsum non fuisse.

Non igitur.) pag. ead. li. 24. Concludit ciuitatem Tribuno Clodio nullam fuisse.

At vide.) pag. 281. lin. 8. Alia argumentatio à persona sapientis, sibi noceri non potuisse, quod est à subiecto. Et mox aliud per ironiam ex differentiis, non idem esse bona caduca auferri & noceri: quia hæc differunt inter se & repugnant. Ornat locum per contentionem.

Tunc.) pag. ead. lin. 26. Probat ex repugnantibus, ciuem, & hostem inter se differre: ergo Clodium ciuem non esse, quia sit hostis. Hostem probat ex factis: confirmat ex pari, Spartacum sic hostem fuisse. Argumentum subiungit ex repugnantibus, ciuem non esse, qui ciuitatem oppresserit. Atq; inde inuidit obiectio, quod se exulē appellat: quod scriber reprehendens, definiendo quid sit exilium, in Clodium conuertit.

Non appellat.) pag. 282. lin. 14. Schema per subiectio. Et est argumentatio à factis Clodij, illum inimicum ciuitatis, ac proinde non ciuem, sed exulē esse.

Qui incendium.) pag. ead. lin. 17. Correctio, qua auger

IN PARADOXA CIC.

auget ordinem probationis, & profert priuilegium in Clodium. Bonam deam significat, cui matronæ in domo Pontifi. maximi sacrificabant. Historiam de Clodio lege apud Plutarchum in vita Ciceronis.

Quomodo.) pag. ead. lin. 24. Conclusio cum occupatione, quæ reprehenditur à pari.

Laudetur vero.) pag. 283. lin. 5. Incipit ab hypothesi, & hinc ad sententiam thematis progreditur. Designat autem M. Antonium Triumurum, in quæ hoc paradoxo tacitè inuehitur, negans hunc propter intemperantiam, & cupiditatem liberum esse. Locus est ex adiacentibus personæ, quæ sunt propria seruitutis.

Præclarè, enim.) pagina eadem, linea. 15. Profert autoritatem doctorum, & probat quod dixit, sed occupatione præmittit sententiam, & confirmat ex definitione libertatis, quam pluribus verbis exprimit.

Soli igitur.) pag. 284. lin. 6. Conclusio, solum sapientem liberum esse. Et huic mox subnigit antithesin, quæ est altera pars thematis, omnes improbos esse seruos: quod pluribus verbis prosequitur usque ad finem.

Non enim.) pagina eadem, linea. 12. Exponit nomen seruitutis, & inde mox dicit argumentum ex vi nominis, & rei omnem impotentiam fracti animi seruitutem esse, ergo omnes cupidos & intemperantes, seruos. Redit ad Antonium & argumentatur ex repugnantibus.

Vos vero.) pagina 285. linea 2. Occurrit obiectio, quam rursus similitudine declarando refellit.

Magna, inquis.) pagina eadem, linea 8. Alia obiectio, quam tacitè dimouet à proposito, & ex repugnantibus dissoluit. Repugnat enim, cupidum vlli rei, & liberum esse.

Sunt. nam.) pag. eadem, lin. 15. Occupatione præscribit temperantiam voluptatibus aribendam esse

PHIL. MELANCH. ANNOT.

esse, & exemplis confirmat, quæ vim testimoniorum obtinent.

Mullulos.) pag. ead. lin. 27. Mullus piscis genus, haud absimile ei, quem barbum Germani vocant.

An eorum.) pag. 256. lin. 2. Loquitur de auaris, quos & ipsos seruos esse confirmat. Probat ab incommodis eorum, quæ sunt propria seruitutis.

Quid iam.) pag. ead. lin. 9. Probat idem de ambitionis, hos quoque seruos esse: mox idem de metu, & conscientia ostendit. Dicit enim ordinem inductionis, eundo per species, ex quibus vniuersæ stultitiae seruitutem colligit.

Quid valet.) pag. ead. lin. 1. Probat Crassii exemplo & verba ex oratione eius proferens, illum ut timidum reprehendit.

Nisi nobis.) pag. 287. lin. 2. Inducit verba Crassii, quæ ille in senatu habuerat contra Philippum consilium.

Quæ est.) pag. ead. lin. 15. Iterum contrahit thema ad certam personam, & in M. Crassum, qui diues cognominabatur, hoc paradoxon intendit.

Opinor.) pag. ead. lin. 21. Ex definitione diuitis, probat Crassum diuitem non esse.

Qui nihil.) pag. ead. lin. 26. Antitithesis, qua exponendo argumentum inducit adsumptionem ratiocinationis: cuius hæc summa est, Qui nihil cupit, est diues: Crassus plura cupit, ergo Crassus non est diues. Adsumptionem colligit per signa: quæ sunt auari, & plura cupientis. Deinde subiungit explicationem argumentationis.

Filiam quis.) pag. 288. lin. 10. Fictum exemplum à pari, diuitiarum modum vsu, non cupiditate metiendum esse.

Multi ex.) pag. ead. lin. 19. Probat ex Crassii confessione, illum plura cupere. Et vide quomodo continet vnam argumentationem ex alia, impetu quodam orationis.

Meam autem.) pag. 289. lin. 21. Præmunitio ad exemplorum collationem, cur non de sua pecunia,

nia, sed de Crasso loquatur. Nam præcedeñti argu-
mentationi exempla subiungit. Cofert autem con-
tinentiae exempla cum pecuniosis: & cuncta in
Crassum dicit, reprehendens pecuniarum cupidi-
tatem, & continentiam anteponens.

Venio enim.) pag. 290. lin. 3. Transit ad sum-
ptuosos, & cum frugalibus confert, probans fruga-
litatem unmoderato sumptu potiorem esse.

Sed quid.) pag. ead. lin. 21. Correptio per repre-
hensionem, qua transit ad firmius exemplum.

Et enim si.) pag. 291. lin. 7. Comparatio à minori,
quæ ex proprio bonorum ducitur.

Quanti est.) pag. ead. lin. 10. Redditio cum ex-
politione, qua hoc paradoxon concludit.

FINIS.

ERASMVS R O-
T E R O D A M V S
ORNATISS. VIRO M.
I A C O B O T V T O R I
I. V. Prudentiss.

S. D.

PLERIQUE lucubra-
tiones suas primatibus inscri-
bunt, partim ut ab his hone-
stissimum vigilarum præmiū
ferant, partim quo ipüs cōtrā
nouitatis inuidiam magni nominis autorita-
tas suffrāgetur. Ego verò candidissime, do-
ctissimèque Tutor, non lucubrations, sed
cessationes meas etiamsi neutiquam otio-
fas, nostræ necessitudini malui consecrare:
quam cùm augurarer fore perpetuam, pro-
pterea quòd hanc non vulgares illæ amādi
causæ stupeis funibus, sed honestissimorum
studiorum societas, & virtus ipsa, immorta-
lis adamantinis vineulis nodóq; quod aiunt
Herculano colligassem, consentaneum esse
ratus sum, ut eiusdem æternum aliquod ex-
taret monumeutum. In rebus autem huma-
nis aut nihil omnino durabile, aut profecto
literæ sunt. In proximis igitur meis inam-
bulationibus, quibus ob valetudinis imbe-
cillitatem à cibo crebrius vti solitum scis
(nam vñus ferè correptabas) tres illos M.
Tullij

EPISTOLA ERASMI

Tullij de Officijs libellos verè aurēos relē-
gimus, incertum maiorēne voluptate, an
fructu. Quos quoniam Plinius Secundus ne-
gat vnquam de manibus deponi oportere,
voluminis magnitudinem, quoad licuit, cō-
traximus, quo semper in manibus enchiri-
dij vice gestari, &c, quod scripsit idem, ad
verbum edisci possint. Pro Petri Marti com-
mentis vtinam, exquisitis potius, quām im-
manibus, crebras annotatiunculas adscri-
plimus, quæ velut astetisci quidam commo-
dè ad omnem caliginem alluceant. Præter-
ea titulos illos, quibus nescio quis opus il-
lud intersecuit magis, quām distinxit, par-
tim vt otiosos sustulimus, partim vt alienos
aliò traiecimus: mutauimus omnes, atqüe
vberiores argumentorum instar reposui-
mus. Neque minimus in castigando sudor.
Mendas offendimus (vt in opere tam trito)
plurimas, dum notariorum inter scribēdum
hic compositionēm perturbat, ille pro voce,
quæ fortè fugerat, finitimam reponit, non
illas quidem portentosas, sed tamen in tan-
to autore non terendas. Eas omnes partim
conferendis exemplatibus, in quibus incre-
dibile quāta dissensio, partim Tulliani cha-
racteris sagaci conjectura correxitus: vt
hoc certè passim lectori spondere, nullum
his exemplar propius ad archetypum acce-
dete

EPISTOLA ERASMI

dere. Quapropter te hortor mi charissime Iacobe, vt hūc pugiunculum semper in manibus gestites, breuem quidem illum, sed non Vulcanijs armis vt Homericus Achilles, aut Aeneas Vergilianus munitior. Nam & fortius est cum vitijs, quam cum viris cōgredi:&c, vt rectissimè scripsit ille, ὅπλοι μέγιστοι ἐσίν ἡ ἀρετὴ βροτοῖς: quod homines nullis armis melius armentur, quam virtute. Et quanquam à Iurisperitorum latissimis campis opimam frugem demetis, tamen hic agellus, licet angultus, si diligenter excollueris, omnia vnum suppeditabit. Hinc efficacis succi herbas legas licebit, quibus per media monstra ad vellus aureum penetres. Neq; alibi reperies Homericam illam herbam, quam moly nominant, repertu difficilimam, contra omnia Circes benefica præsentissimum antidotum. Hinc vel aureum surculum, qui consilia tua bene fortunet, vel aureum ramum, decerpere poteris, quo tutus etiam iuferos adeas. Hic fons ille diuinus honestatis in quatuor riuulos se diuidit, qui potus non solum vocalem, vt Aonius ille verū etiam immortalem faciet: cuius vndis, si subinde mentis artus tinixeris, velut Achilles aster ad omnia fortunæ tela impenetrabilis euades. Bene vale. Lutetie quarto Calend. Maias, ANNO M. CCCCXCVIII.

D
O F F I C I I S

M. T. C I C E R O -
N I S L I B R I

T R E S .

Item, De Amicitia: De Senectute: Para-
doza: & De Somnio
Scipionis.

Doctissimorum virorum annotationes, quibus in
his loci obscuriores explicantur. Ad hæc liber
de Senectute, & de Somnio Scipionis,
Theodoro Gaza in Grecam
linguam conuersus.

Omnia, varijs, atque optimis, quibusque collatis
exemplaribus, diligentissime
castigata.

Q E X C V E B A T I O A N E S
K Y N G S T O N V S

M.D.LXXXIII.L

Deus stat in ecclesia deo mihi
et in semplique qui stat in agro
tunc tunc est in domo nos. Ps. ad.
modibus factis, punit erga et multa pa-
patione fortissima cura: que lo-
que lo que lo pindet, que lo que lo: alio
que ra tan in uas tot galat que
galat que Ps. e

be ~~under~~ that there
are many that
are black by our

M.T.CICERONIS
DE OFFICIIS LIBER
PRIMVS AD MAR-
CVM FILIVM.

Argumentum per Erasmus Roterod.

Ciceronem filium suo hortatur exemplo, ne simplici cuiquam studio sese addicat, sed Græca cū Latinis, & orationis virtutes cum Philosophiæ sciētia coniungat. Deinde quod eum reddat attentiorem, hanc, quæ de officijs est, philosophiæ partem, duobus potissimum nominibus commendat, vel quod usus eius ad omnem vitæ rationem latissimè patet, vel quod hæc vna sit philosophis omnibus inter se communis. Postremo, testatur se in hac disputatione Stoicos potissimum sequi, quod hi vel optimè boni finem, ad quem officia omnia referuntur, constituerint: quum Epicurus voluptate meties summū bonum, atque Aristo, Pyrrho, & Herillus, tollentes rerum delectum, officijs quoq; naturam subuerterint.

VANQVAM te, Marce fili, annum iam audientem Cratippum, idq; Athenis, abudare oportet præceptis, institutisq; philosophiæ, propter summam & doctoris autoritatem, & vrbis, quoru alter te scientia augere potest, altera exemplis: tamen ut ipse ad meam utilitatem semper cum Græcis Latina coniunxi, neque id in philosophia solum, sed etiam in dicendi exercitatione feci, idem tibi censeo faciendum, ut pars in vtriusq; orationis facultate. Quam quide ad

Triplex argu-
mētum, a no-
bilitate docto-
ris & item lo-
ci, & temporis
diuturnitate.

rem, nos (ut videmur) magnum attulimus adiumentū hominibus nostris, ut non modò Græcarum literarum rudes, sed etiam docti aliquantū se arbitrentur adeptos & ad dicendum, & ad iudicandum. Quamobrem disces tu quidē à principe huius ætatis philosophorum, & disces quandiu voles: tandem autem velle debebis, quoad te, quantum proficias, non paenitebit. Sed tamen nostra legens, non multum à Peripateticis dissidentia (quoniā utriq; & Socratici, & Platonici esse volumus) de rebus ipsis utrē tuo iudicio: nihil enim impedito. Orationem autem Latinam profectō legēdis nostris efficies pleniorē. Nec verō arroganter hoc dictū existimari velim. Nam philosophandi scientiam concedens multis, quod est Oratoris propriū, apte, distincte, ornateq; dicere (quoniā in eo studio æratem consumpsi) si id mihi assuno, videor id meo iure quodammodo vēdicare. Quamobrem magnopere te hortor, mi Cicero, ut non solum orationes meas, sed hos etiam de Philosophia libros, qui iam

* Et id quidē nemini vid. Inter philosophos in vno Demetrio etiā discendi studiū, Platoni dicendi exercitatio, nemo stheniphilosophā defuit: se illis ferē aequali, studiose legas. Vis enim dicendi maior est in illis: sed hoc quoq; colendum est aequalis, & temperatum orationis genus. * Et id eō, quod nemini video Græcorum adhuc cōtigisse, ut idem utroq; in genere laboraret, sequereturq; et illud forense dicendi, & hoc quietum disputandi genus, nisi forte Demetrius Phalerius in hoc numero haberi potest, disputator subtilis, orator parum vehemens, dulcis tamen, ut Theophrasti discipulum

pulum possis agnoscere. Nos autem quātum in v-
 troq, profecerimus, aliorum sit iudicium: vtrumq,
 certe secuti sumus. E quidē & Platonem existimo
 si genus id forense dicendi tractare voluisset, gra-
 viissime, & copiosissime potuisse dicere: & Demo-
 sthenem, si illa quæ à Platone didicerat, temuisset,
 & pronuntiare voluisset, ornate, splēdideq, facere
 potuisse. Eodemq, modo de Aristotele, & Isocrate
 iudico, quorum vterq, suo studio delectatus, con-
 tempsit alterum. Sed cū statuissim aliquid hoc
 tēpore ad te scribere, & multa posthac, ab eo exor-
 diri volui maxime, quod & etati tuae esset aptis-
 sum, et autoritati mea grauissimum. Nam cū
 multa sint in philosophia, & grauia, & vtilia, ac-
 curatē, copioseq, à philosophis disputata, latissimē
 patere videntur ea quæ de officijs tradita ab illis,
 & praecepta sunt. Nulla enim vitæ pars neq, pu-
 blicis, neq, priuatis, neq, forensibus, neq, domesticis
 in rebus: neq, si tecum agas quid, neq, si cum altero
 contrahas, vacare officio potest, in eodq, excolendo
 sita vitæ est honestas omnis, & in negligendo, tur-
 pitudo. Atq, hæc quidē questio communis est om-
 nium philosophorum. Quis est enim qui nullis offi-
 cijs præceptis tradendis philosophū se audeat dicere? Sed sunt nonnullæ discipline, quæ positis bonorum
 & malorum finibus, officium omne pervertūt. Nā
 quā sumnum bonum sic instituit, vt nihil habeat
 cum virtute coniunctum, idq, suis commodis, non
 honestate metitur: hic si sibi ipse consentiat, & non a

A mulatio in
 ter Aristotelē
 philosophum
 & Isocratem
 rhetorem.

Commendat
 officia a per-
 sona vtriusq;
 deinde ab v-
 tilitate & cō-
 munitate.

1.

Epicureos
 notat.

interdū natura bonitate vincatur, sit ut neq; amicitiam colere possit, nec iustitiā, nec liberalitatē. Fortis vero, dolorem summum malū iudicans, aut temperans, voluptatem summum bonum statuens, esse certe nullo modo potest. Quæ quanquam ita sunt in promptu, ut res disputatione non egeat, tamē sunt à nobis alio loco disputata. Hæ disciplinæ igitur si sibi cōsentaneæ esse velint, de officio nihil queant dicere. Neque ulla officij præcepta firma, stabilia, cōiuncta naturæ tradi possunt, nisi aut ab ijs, qui solam, aut ab ijs, qui maximè honestatē propter se dicant expetendam. Itaq; propria est ea præceptio Stoicorum, et Academicorum, et Peripateticorum: quoniam Aristonis, Pyrrhonis, et Herrilli iampridè explosa sententia est. Qui tamen haberent ius suum disputandi de officio, si rerum aliquem delectum reliquissent, ut ad officij inuentionem aditus esset. Sequimur igitur hoc quidem tempore, et in hac questione potissimum Stoicos, non ut interpretes, sed, ut solemus, è fontibus eorum iudicio, arbitrioq; nostrō * quantum quoquo modo videbitur, hauriemus.

Placet igitur, quoniam omnis disputatio de officio futura est, antè definire, quid sit officium: quod à Panatio prætermisum esse miror. Omnis enim quæ à ratione suscipitur de aliqua re disputatio, debet à definitione profici: ut intelligatur, quid sit id, de quo disputetur.

Quoniam nō est simplex officij vocabulū, neque poterat in genere definiri commode, diuisione explicat,

In libris de Finibus.

Solam honestatem, Stoicos signifcat. Qui maxime, Peripateticos.

* alias, quancunque modo.

Idem in oratione Lyfiæ notauit Socrates in Phædro Platonis.

pli cat, dupli ci quidem verbi s, sed re eadē. Facit autem ex Stoicorum sentētia duo genera officiorum: Alterum, quod perfectum vocant, estque cum fine boni coniunctum, neque in quēquam præterquā in sapientem cōpetit: Alterum mediū, siue inchoatum, quod per se neque bonum sit, neque malum, sed ad usum aliquem vitæ sumitur: ut recte depositum reddere, perfecti sit officij: depositum reddere imperfecti, cū recte nisi sapiēs nemo reddat, reddat autem simul & stulti. Diuus autem Ambrosius prioris generis esse putat, quæ secundum confilia sunt: posterioris, quæ secundum præcepta: ut bene administrare rem, ad inchoatū officium pertineat: erogare in pauperes, ad perfectum.

Omnis de officio duplex est quæstio. Unum genus est, quod pertinet ad finem bonorum: alterum, quod possum est in præceptis, quibus in omnes partes usus vitæ confirmari posset. Superioris generis huiusmodi exempla sunt: Omnia officia perfecta sunt: Nūquid officiū aliud alio maius sit: et que sunt generis eiusdem. Quorum autem officiorum præcepta traduntur, ea, quanquam pertinent ad finem bonorum, tamen id minus apparet, quia magis ad institutionem vitæ communis speflare videntur: de quibus est nobis his libris explicandum. Atq, etiam alia diuisione est officij: nam et medium quoddam officium dicitur, et perfectum. Perfectum autem officium, Rectum (opinor) vocemus, quod Græci ^{*alias,} ^{χαρτόθεαμα}: hoc autem Commune, quod ^η ^{χαρθηον} vocant. Atque ea sic definitur, ut rectum quod sit, id perfectum officium esse definiant. Medium autem officium id esse dicant,

A 4. quod

^{χαρτόθεαμα}
appellant.
Hoc autē cō-
mune officiū
καθηνον μίσ
σον vocant.
Perfectum
officium κα-
τόθεαμα,
quod in ter-
tio de fini-
bus Cicero
tum rectum,
tum recte fa-
ctum inter-
prætatur: est
honestatis a-
ctio propter
se expetenda.

quod quoniam factum sit, ratio probabilis reddi possit.
Quæ in deligendis rebus deliberandi ratio.

Tres loci de-
liberatiui. Ho-
nestum, Vti-
le, ad quem
referuntur &
illa, magnū,
iucundum,
sine periculo.
Tertium ad-
dit Fab. quē
dūvātōp
id est, possibi-
le nominat.
*contrā re-
sucare ad se.
Comparatio
non modò in
omnes partes
suasoriæ, sed
etiam in ple-
rasque iudi-
cialis incidit
generis.
Partitio to-
tius questio-
nis de officijs.

Triplices igitur est, ut Panatio videtur, consilij
capiendi deliberatio. Nam, Hones sumne factu-
sit, an Turpe, dubitant, id, quod in deliberationem
cadit: in quo considerando saepe animi in contraria
sententias distrahabuntur. Tum autem inquirunt, aut
consultant ad vita comoditatem, incunditatemq.,
ad facultates rerum, atq. copias, ad opes, ad poten-
tiam, quibus et se possint iuuare, et suos, conducat
id, necne, de quo deliberant. Quae deliberatio omnis
in rationem utilitatis cadit. Tertiū dubitandi ge-
nus est, cum pugnare videtur cū Honestō id, quod
videtur esse utile. Cum enim utilitas ad se rapere
honestas contra non rapere ad se videtur, fit ut di-
strahatur deliberando animus, afferatq. anticipitem
earam cogitādi. Hac divisione (cum, præterire a-
liquid, maximū vitium in dividendo sit) duo præ-
termissa sunt. Nec enim solum, utrum honestum,
an turpe sit, deliberari solet: sed etiam duobus pro-
positis honestis, utrum honestius. Item que duobus
propositis utilibus, utrum utilius. Ita, quā ille tri-
plicem putauit esse rationem, in quinq. partes di-
stribui debere reperitur. Primum igitur est de Ho-
nesto, sed dupliciter: tum pari ratione de Utili: post
de comparatione eorum differendum.

Ex veteris Academie, & Stoicorum sententia,
qui summum bonum à natura proficiunt, &
hoc ipsum esse beatæ viuere, seclidum naturam vi-
uere commemorant, docet, quæ semina nobis na-
tura inseuerit, quæque adminicula addiderit, qui-

bus accedētē industria, ac vſu, ad felicitatem, quō referuntur omnia, proficiamus. Nam primo loco, omni animanti studium tuendi ſui indidit, id quod iure naturae est hominum cum pecudibus commūne, vocaturque *χαλαρός οὐρανός*, id est, ſecondum naturam primum: conſequens est appetitus eorum, quae incolumenti ſunt amīca, fuga eorum, quae noxia. Verū homini, quoniam non ſolum ē corpore conſtat, ſed etiam ex animo, vt totus eſſe poſſit incolumis, ratiocinandi vim addidit, unde disciplinæ omnes, & virtutes illæ morales proſiſcuntur.

Principio generi animantium omni eſt à natura tributum, vt ſe, vitam, corporisq; tueatur, declinetque ea, quae nocitura videantur, omniaq; quæcunque ad viuendum ſint neceſſaria, acquirat, et paret, vt paſtum, vt latibula, vt alia eiusdem generis. Commune autem animantium omnium eſt coniunctionis appetitus procreandi cauſa, et cura quendam eorum, quæ procreata ſunt. Sed inter hominem, et belluam, hoc maxime intereſt, quod hæc tantum, quantum ſenſu monetur, ad id ſolū, quod adest, quodque praefens eſt, ſe accommodat, paſtum ad nodum ſentiens præteritum, aut futurum.

Homo autem, * quoniam rationis eſt particeps, conſequentia cernit, principia, et cauſas rerum videt, eariūque progressus, et quaſi antecceſſiones non ignorat, ſimilitudines comparat, et rebus praefentibus adiungit, atq; amicit, futuras, facile totius vita curſum videt, ad * eumque regendum præparat res neceſſarias. Eadēque natura vi rationis gendam hominem conciliat homini, et ad orationis, et ad

vita societatem: in generatq; in primis præcipuum
 quendam amorem in eos, qui procreati sunt: impel-
 litq; ut hominum cœtus celebrari inter se, et sibi o-
 bedire velit: ob easq; causas studeat parare ea, quæ
 suppedinent et ad cultum, et ad victimum, nec sibi
 soli, sed coniugi, liberis, ceterisque, quos charos ha-
 beat, tuerique debeat. Quæ cura exuscitat etiam
 animos, et maiores ad rem gerendam facit. In pri-
 m'sque hominis est propria, veri inquisitio, atque
 inuestigatio. Itaq; cum sumus necessarijs negotijs,
 curisque vacui, tum auemus aliquid videre, audi-
 re, ac discere, cognitionemque rerum aut occulta-
 * ad bene bea- rum, aut admirabilium * ad beatè viuendum ne-
 seq; viuen.
 cessariam ducimus, ex quo intelligitur, quod ve-
 rum, simplex, sincerumque sit, id esse naturæ homi-
 nis aptissimum. Huic veri videndi cupiditati ad-
 iuncta est appetitio quædam principatus, ut nemini
 parere animus, bene à natura informatus, velit,
 nisi præcipienti, aut docenti, aut utilitatis causa
 iuste, et legitime imperanti, ex quo animi magni-
 tudo existit, humanarumque rerum contemptio.
 Nec vero illa parua vis naturæ est, rationisq; quod
 quid sit qd; vnu hoc animal sentit quid sit ordo, * quid deceat,
 deceat: in fa-
 ctis, dictisque, quis sit modus. Itaq; eorum ip-
 sis dictisque,
 quis modus. forum, que aspectu sentiuntur, nullum aliud ani-
 mal pulchritudinem, venustatem, conuenientiam
 partium sentit. Quam similitudinem natura, rati-
 que ab oculis ad animum transferens, multò etiam
 magis pulchritudinem, constantiam, ordinem in
 confilij.

consilijs, factisque conseruandum putat, cauetque, ne quid indecorè, effeminatè ne faciat, tum in omnibus & opinionibus, & factis, ne quid libidinose sit, quod est aut faciat, aut cogitat. Quibus ex rebus conflagatur, & efficitur id, quod querimus, honestum, quod etsi finis: & uox si nobilitatum non sit, tamen honestum sit quodque vere dicimus, etiam si à nullo laudetur, laudabile esse natura. Formam quidem ipsam, Marce fili, & tanquam faciem honesti vides, quae si oculis cerneretur mirabiles amores (ut ait Plato) excitaret sapientie.

Ex his honestis Tēλος, id est, quod est per se laudabile, etiam si nemo laudet.

Socrates in Phædro Platonis.

De quatuor virtutibus, vnde omnia vitae communis officia manat, prudentia, iustitia, fortitudine & temperantia, ac de materia singulorum.

Sed omne quod honestum est, id quatuor partium & oritur ex aliqua. Aut enim in perspicientia veri, solertiaque versatur: aut in hominum societate tuenda, tribuendoque suum cuique, & rerum contractarum fide, aut in animi excelsi, atque inuicti magnitudine, ac robore, aut in omnium, quae sunt, quæq; dicuntur ordine, & modo, in quo inest modestia, et temperantia. Que quatuor quanquam inter se colligata, atque implicata sunt, tamen ex singulis certa officiorum genera nascuntur, velut ex ea parte, quæ primò descripta est, in qua sapientia, & prudentiam ponimus, inest indagatio, atque inuenio veri, enīque virtutis hoc munus est proprium. Ut enim quisque maximè perspicit, quid in re quaque verissimum sit, quaque accutissime, & celerrime

Omnis virtutes una virtus absolu- luta, iuxta Platонem.

Prudentia in veri perspicientia sita, est fons reliquarum.

celerrimè potest & videre, & explicare rationem, is prudentissimus, & sapientissimus rite haberi solet. Quocircā huic quasi materia, quam tractet, & in qua versetur, subiecta est veritas. Reliquis autē tribus virtutib⁹ necessitates propositae sunt ad eas res parandas, tuendasque, quibus actio vitæ continetur, ut & societas hominum, coniunctioque seruetur, & animi excellentia, magnitudoque tum in augendis opibus, utilitatibusque & sibi, & suis comparandis, tum multò magis in his ipsis despiciendis eluceat. Ordo autem, & constantia, & moderatio, & ea quæ sunt his similia, versantur in eo genere, ad quod adhibenda est actio quedam, non solum mentis agitatio. His enim rebus, quæ trattantur in vita, modum quendam adhibentes, & ordinem, honestatem, & decus conseruabimus.

De prudentia virtutum omnium principe, & quid in ea fugiendum, quid sequendum.

EX quatuor autē locis, in quos honesti naturam, vimq; diuisimus, primus ille, qui in veri cognitione cōsistit, maxime naturam attingit humanam. Omnes enim trahimur, & ducimur ad cognitionis, & scientiae cupiditatem, in qua excellere pulchru putamus. Labi autē, errare, nescire, decipi, & malum, & turpe ducimus. In hoc genere, & naturali, & honesto, duo vitia vitanda sunt: unum, ne incognita pro cognitis habeamus, hisque temere assentiamur. Quod vitium effugere qui volet (omnes autem velle debent) adhibebit ad cōsiderandas res,

Fortitudo in
contemptu
difficultatū.
Temperantia
in aequabili
modo rerum
omnium.
Decorū, ve-
lut umbra
corpus hone-
statem con-
sequitur.

et tempus, et diligentiam. Alterum est vitium, quod quidam nimis magnum studium, multamque operam, in res obscuras, atque difficiles conferunt, easdemq; non necessarias. Quibus virtutis declinatis, quod in rebus honestis, et cognitione dignis opera, curaeq; ponetur, id iure laudabitur, ut in astrologia C. Sulpitium audiuiimus, in geometria sex. Pompeium ipsi cognouimus, multos in dialecticis, plures in iure ciuili, quae omnes artes in veri inuestigatione versantur, cuius studio à rebus agendis abduci contra officium est. Virtutis enim laus omnis in actione consistit, à qua tamen saepe fit intermissione, multaq; dantur ad studia redditus. Tum agitatio mentis, quae nunquam* acquiescit, potest nos in studiis cogitationis, etiam sine opera nostra contineare. Omnis autem cogitatio, motusq; animi, aut in consiliis capiendis de rebus honestis, et pertinentibus ad bene, beatèque viuendum, aut in studiis scientiae, cognitionisque versatur. Ac de primo quidem officij fonte diximus.

DE IVSTITIA.

DE tribus autem reliquis latissime patet ea ratio, qua societas hominum inter ipsos, et vitae quasi communitas continetur. Cuius partes due sunt. Iustitia, in qua virtutis splendor est maximus, ex qua boni viri nominantur, et huic coniuncta beneficentia, quam eandem vel benignitatem, vel liberalitatem appellare licet. Sed iustitie primum munus est, ut ne cui quis noceat, nisi laceratus in iuria.

Sulpitius Gal
lus exercitum
Romanum
falsa formi-
dine libera-
uit, lunatis
eclipsiis ratio-
nem edisse-
rens.

Liu.lib.44.

*quiescit

Iustitia & be-
neficentia.

7.

Apud iuriisconsultos 9.
res quædam
communes
singulo- 10.
rum, quædam
vniuersitatis,
quædam nul-
lius sunt.
Vnde dicitur
occupatio,
qua rem va-
cuam usur-
pamus primi.
Ad Architā.

iuria. Deinde ut communibus vniatur pro communib[us], priuatis ut suis. Sunt autem priuata nulla natura, sed aut veteri occupatione, ut qui quoniam in vacua venerunt: aut victoria, ut qui bello potiti sunt, aut lege, p[ro]litione, conditione, sorte. Ex quo fit, ut ager Arpinas Arpinatiū dicatur, Tusculanus Tusculanorum. Similisq[ue] est priuatarum possessionum descriptio. Ex quo, quia suum cuiusque fit eorum, que natura fuerant communia, quod cuique obtigit, id quisq[ue] teneat. Eo si quis sibi plus appetet, violabit ius humanæ societatis. Sed quoniam (ut præclarè scriptum est à Platone) non nobis solum nati sumus, ortusque nostri partem patria vendicat, partem parentes, partem amici, atq[ue] (ut placet Stoicis) quæ in terris gignuntur, ad sum hominum omnia creari, homines autem hominum causa esse genitos, ut ipsi inter se alius, alij prodeesse possent, in hoc naturam debemus ducem sequi, et communes utilitates in medium afferre mutatione officiorum, dando, accipiendo, tum artibus, tum opera, tum facultatibus deuincere hominum inter homines societatem.

11. 12.

Fides iustitiae fundamentum ab etymologia.

Fundamentum est autem iustitiae fides, id est, dictorum, conuentorumque constantia, et veritas, ex quo, quanquam hoc videbitur fortasse ciuitatis, audeamus imitari Stoicos, qui studiosè exquirunt vnde verba sint ducta, credamisq[ue], qui fiat, quod dictum est, appellatam fidem.

*alias, vide-
mur

Duo

Duo iniustitiae genera, ut iustitiae, & vnde oriuntur.

Sed iniustitiae duo genera sunt. *Vnum eorum, qui inferunt: alterum eorum, qui ab ijs, quibus infertur, si possint, non propulsant iniuriam.* Nam qui iniuste impetum in quempiam facit, aut ira, aut aliqua perturbatio incitatus, is quasi ^{*}manus ^{manus vicio} videtur afferre socio. *Qui autem non defendit, nec obseruit, si potest, iniuria, tam est in vitiis, quam si parentes, aut patriam, aut socios deserat.* Atque illae quidem iniuriae, quae nocendi causa de industria inferuntur, saepe a metu proficiuntur, ut cum is, qui nocere alteri cogitat, timet, ne nisi id fecerit, ipse aliquo afficiatur incommode. Maximam autem partem ad iniuriam faciendam aggrediuntur nonnulli, ut adipiscantur ea, quae concupierunt, in quo vicio latissime patet avaritia. Expetuntur autem iniustiae cum ad usus vitae necessarios, tum ad perfruendas voluptates. In quibus autem maior est animus, in ijs pecuniae cupiditas spesfat ad opes, et ad gratificandi facultatem, ut nuper *M. Crassus* 14. negabat, vlla satis magnam pecuniam esse ei, qui in reipub. princeps vellet esse, ^{*}cuius fructus exercitum alere non posset. Delectant etiam magnifici etibus apparatus, vitaq; cultus cum elegantia, et copia, quibus rebus effectum est, ut infinita pecuniae cupiditas esset. Nec verò rei familiaris amplificatio, nemini nocens, vituperanda: sed fugienda semper iniuria est. Maximè autem adducuntur plerique, ut eos iniustiae capiat oblinio, cum in imperiorum

13 ^{lenter vide-}
^{tur.}
Iniuria ab ini-
pudente, ini-
uria non est,
nisi ipsa vi-
tiosa sit igno-
rantia.

Aristot.

^{*qui suis frig}
etibus
apparatus, vitaq; cultus cum elegantia, et copia,
quibus rebus effectum est, ut infinita pecuniae cu-
piditas esset. Nec verò rei familiaris amplificatio,
nemini nocens, vituperanda: sed fugienda semper
iniuria est. Maximè autem adducuntur plerique,
ut eos iniustiae capiat oblinio, cum in imperiorum
bonorum

Modo, pro
admodum
nuper.

*tempes

Animi subli-
mitatem pro-
prie cæsari tri-
buit Plinius.

maximè, cum
primi motus
in nostra non
sint potestate

bonorum, gloriae cupiditatem inciderint. Quod enim est apud Ennius. Nulla sancta societas, nec fides regni est — id latius patet. Nam quicquid eiusmodi est, in quo non possint plures excellere, in eo sit plerunque tanta contentio, ut difficillimum sit sanctam seruare societatem. Declaravit id modò * temeritas. C. Cæsar is, qui omnia iura diuina, atq; humana peruertit, propter eum, quem sibi ipse opinionis errore fixerat, principatum. Est autem in hoc genere molestum, quod in maximis animis, splendidissimisq; ingenij plerunque existunt hono-
ris, imperij, potentiae, gloriae cupiditates. Quò magis cauendum est, ne quid in eo genere peccetur.

Iniuria alia alia leuior.

Sed in omni iniustitia permultum interest, utrū perturbatione aliqua animi, quæ plerunque brevis est, et ad tempus, an consulto, et cogitatō fiat iniuria. Leuiora sunt enim, qua repentino aliquo motu accidunt, quam ea, quæ meditata et preparata inferentur. Ac de inferenda quidem iniuria satis dicatum est.

Causas recenset, vnde secundum ini-
stitez genus oriatur.

Praetermittenda autem defensionis, deserendi officij, plures solent esse causa. Nam aut inimi-
citas, et laborem, aut sumptus suscipere nolunt: aut etiam negligentia, pigritia, inertia, aut suis studijs quibusdam, occupationibusq; sic impediun-
tur, ut eos, quos tutari debeat, desertos esse patian-
tur.

tur. Itaque videndum est, ne non satis sit id, quod apud Platonem est in philosophos dictum: quod in veri investigatione versentur, quodque ea, que plerique vehementer expetunt, de quibus inter se disgladiari solent, contemnunt, et pro nihilo ducant, propterera iustos esse. Nam dum alterum iustitiae genus assequuntur inferenda, ne cui noceant, iniuria, in alterum incidunt. Discendi enim studio impediti, quos tueri debent deserunt. Itaque eos ad Remp. ne accessuros quidem putant, nisi coactos: aequius autem erat id voluntate fieri. Nam hoc ipsum ita iustum est, quod recte fit, si est voluntarium. Sunt etiam, qui aut studio rei familiaris tueri, aut odio quodam hominum, suum se negotium agere dicant, ne facere cuiquam videantur iniuriam: qui dum altero iniustitiae genere vocant, in alterum incurvunt. Deserunt enim vitæ societatem, quia nihil conferunt in eam studij, nihil operæ, nihil facultatum. * Quando igitur duobus generibus iniustitiae propositis, adiunxitimus causas vtriusq; generis, easq; res amè constituimus, quibus iustitia continetur, facile quod cuiusque temporis officium sit, poterimus, nisi nos metipsos valde amabimus, iudicare. Est enim difficilis cura rerum alienariorum: quanquam Terentianus ille Chremes humani nihil à se alienum putat. Sed tamen quia magis ea percipimus, atq; sentimus, que nobisipsis aut prospera, aut aduersa evenerint, quam illa, que ceteris, que quasi longo interuallo inter-

Hoc Plato in
libris de Rep.
eleganter o-
stendit per fa-
bulam, de ijs,
qui vineti in
specu sedent:
id quod Ci-
ceroni non
probari, viro
politico &
natura sub-
inani non est
mirum. Ho-
rat. Dissimula-
tor opis pro-
priæ mihi cō-
modus yni.

*Quoniam

Ex Heauton-
timorum
initio.

Prouerbium:
Quæ dubitas
ne feceris.

iecto videmus, aliter de illis, ac de nobis iudicamus. Quocirca bene præcipiunt, qui vetant quicquam agere, quod dubites æquum sit, an iniquum. *Æquitas enim lucet ipsa perse: dubitatio cogitationem significat iniuria.*

Docet officia pro circumstantijs variari, & quod officiosum erat, id contra officium fieri, duobus maximè modis, si aut ab utilitate recedatur, aut minus utile præferatur utiliori: quin interdum præter officium esse nimium inhætere iuris apicibus.

Sed incidunt sæpe tempora, cum ea, quæ maxime videtur digna esse iusto homine, eoq; quem virum bonum dicimus, commutantur, sicutq; contraria: ut reddere depositum etiāmne furioso: facere promissum: quæq; pertinent ad veritatem, & ad fidem, ea negare interdum, & non seruare, sit ius.

Communi, id est, tum eius, qui præstat iustum, tum illius in quæ præstatur.

Tragicū exēplum. Theseus tria optauerat ab auro Neptuno, ut Minotaurum conficeret, ut sibi ad inferos daretur aditus, ut Hippolytum viceretur.

Referri enim decet ad ea, quæ posui in principio, fundamēta iustitiae: primum, ut ne cui noceatur: deinde ut cōmuni utilitati seruiatur: Ea cum tempore commutantur, commutatur officium: & non semper est idem. Potes etiam accidere promissum aliquod, & conuentum, ut id effici sit utile vel ei, cui promissum sit, vel ei, qui promiserit: Nam si (ut in fabulis est) Neptunus quod Theseo promiserat, non fecisset, Theseus filio Hippolyto suo non esset orbatus. Ex tribus enim optatis (ut dicitur) hoc erat tertium, quod de Hippolyti interitu iratus optauit: quo impetrato, in maximos luctus incidit. Nec promissa igitur seruanda sunt ea, quæ sint ijs, quibus promiseris inutilia: nec si plus

tibi

tibi noceat, quam illi prosint, cui promiseris. Cōtra officiū est, maius anteponi minori: ut si constitueris te cuiquam aduocatum in rem præsentem esse venturū, atq; interim grauiter agrotare filius cōperit, nō sit cōtra officium, nō facere quod dixeris: magisq; ille, cui promissum sit, ab officio dicedat, si se destitutum queratur. Iam illis promissis non standū esse quis non videt, quæ coactus quis metu, quæ deceptus dolo promiserit? Quæ quidem plæraque iure prætorio liberantur, nonnulla legibus.

In iuridicalibus officijs æquitas spectanda,
non verbis inhærendum.

Existūt etiam sēpe iniuria & calumnia quadam, & nimis callida, sed malitiosa iuris interpretatione. Ex quo illud: *Summū ius, summa iniuria: factum est iam tritum sermone proverbiū.* Quo in genere etiam in Republica multa peccantur: vt ille, qui, cum * centum triginta dierum essent cū hoste paciæ inducia, noctu populabatur agros, quod dierum essent paciæ, non noctium inducia. Nec noslēr quidem probandus, si verū est, Q. Fabium Labeonem, seu quē alium (nihil enim præter auditū habeo) arbitriū Nolanis, & Neapolitanis de finib; à Senatu datū, cū ad locum venisset, cum utrisque separatim loquutum, vt ne cupide quid agerent, nec appeterēt, atq; vt regredi, quam progreedi mallent. Id cū * utrinque fecissent, ali- quantum agri in medio relictum est. Itaque illorum fines, sicut ipsi dixerant, terminauit: in medio relictum quod erat, populo Romano adiudicauit.

Stare promis-
sis, vt manere
dictis.

Ex Heauton-
timorumenō.

15.

*triginta
Plutarchus,
hoc commē-
tum Cliome-
ni Lacedæ-
monio adscri-
bit in apoph.
Q. Labeo.

Decipere hoc quidem est, non iudicare. Quocirca in omni re, fugienda est talis solertia. Sunt autem quædā officia etiam aduersus eos seruanda, à quibus iniuriam acceperis. Est enim vlciscendi, & puniendi modus. Atq, haud scio, an satis sit eum, qui laceferit, iniurie suæ pænitere: vt & ipse ne quid tale posthac committat, & cæteri sint ad iniuriam tardiores.

Hactenus de ciuili iustitia, nunc de bellicis officijs. Facit autem duo belli genera, quorum vtrique communia sunt hæc: vt nō nisi iustis de causis suscipiantur: ne inferantur nisi rebus repetitis, nisi solenniter denuntiata: vt rite gerantur, ne sœuiatur supra modum in victos: humanius etiam qui se dedunt, recipiantur: fides hosti etiam priuatim prestaturnon modo in conuentis solennibus. Propria vero sunt illa, vt cum hoc hostium genere, qui de imperio certant, humanius agamus: cum his qui vietam nostram petunt, seuerius.

AT que in Republica maximè conservanda sunt iura belli. Nam cùm sint duo genera decertandi: vnum per disceptationē, alterum per vim: cùmque illud proprium sit hominis, hoc belluarum, cōfugiendum est ad posterius, si vti non licet superiore. Quare suscipienda quidem bella sunt ob eam causam, vt sine iniuria in pace viuatur. Parta autem victoria, cōseruandi sunt ij, qui nō crudeles in bello, nec immanes fuerūt: vt maiores nostri Tusculanos, Equos, Volskos, Sabinos, Hernicos in ciuitatem etiam acceperunt: at Carthaginem, & Numantiam funditus sustulerunt. Nollem Corinthum: sed illos secutos opportunitatē loci maxime,

Quod in puenienda iniuria officium.

Carthago in Africa, Numatia in Cætiberia à Scipione Aemiliiano funditus euersæ. Corinthus item in Achaia, à L. Mummo sublata, quod in Isthmo es- set, & ad bellum mouendum opportuna.

maxime, ne posset aliquando ad bellum faciendum
locus ipse adhortari. Mea quidem sententia, paci,
quaer nihil habitura sit insidiarum, semper est con-
sulendum. In quo si mihi obtemperatum esset, et si
non optimam, at aliquam Rempu. quaer nunc nulla
est, haberemus. Et cum ijs, quos vi deniceris, con-
sulendum est: tum ijs qui armis positis, ad Impera-
torum fidem configuent (quamvis murum aries per-
cussit) recipiendi. In quo tantopere apud nostros
iustitia culta est, ut ijs, qui ciuitates, aut nationes
denicias bello in fidem recepissent, earum patroni
essent more maiorum. Ac bellum quidem a quitas san-
ctissime Feciali populi Romani iure perscripta
est. Ex quo intelligi potest, nullum bellum esse iu-
stum, nisi quod aut rebus repetitis geratur, aut de-
nuntiatum ante sit et indictum. Pompilius Impe-
rator tenebat prouinciam, in cuius exercitu Caton-
is filius tyro militabat. Cum autem Pompilio vi-
deretur unam dimittere legionem, Catonis quoque
filium, qui in eadem legione militabat, dimisit. Sed
cum amore pugnandi in exercitu remansisset, Cato
ad Pompilium scripsit, ut si eum pateretur in exer-
citu remanere, secundo eum obligaret militiae sa-
cramento: quia priore amissio, iure cum hostibus
pugnare non poterat. Adeo summa erat obseruatio
in bello monendo. Marci quidem Catonis senis e-
pistola est ad M. filium, in qua scripsit, se audisse,
eum missum factum esse a Consule, cum in Mace-
donia Persico bello miles esset. Monet igitur, ut

Quod in bellis
suscipiendis
officium.

Quanta sa-
cramenti mi-
litaris religio
maioribus.
Senis addidi-
ne pro nepo-
tem huius V
ticensem in-
telligeres, ni-
maius ad ali-
solutam acta-
tem referre.

caueat, ne prælium ineat. Negat enim ius esse, qui miles non sit, pugnare cum hoste. Evidem illud etiam animaduerto, quod qui proprio nomine perduellis eset, is hostis vocaretur lenitate verbi tristitiam rei mitigante. Hostis enim apud maiores nostros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus. Indicant enim duodecim tabulae: **A**VT **S**TA-
TVS **D**IES **C**VM **H**OSTE. **I**temq; **A**DVERSVS
HOSTEM **A**ETERNA **A**VTORITAS. Quid ad
 banc mäsuetudinem addi potest, eum quicum bel-
 la geras, tam molli nomine appellari? Quanquam
 id nomen durius tam effecit vetustas: a peregrini-
 no enim iam recessit, et propriè in eo qui ferret ar-
 ma contrà, remansit. Cum verò de Imperio decer-
 tatur, belloq; queritur gloria, causas omnino sub-
 esse tamen oportet easdem, quas dixi paulò ante
 iustas causas esse bellorum. Sed ea bella, quibus
 imperij gloria proposita est, minus acerbè gerenda
 sunt. Ut enim cum ciuiliter contendimus, aliter si
 est inimicus, aliter si competitor: cum altero cer-
 tamē honoris, et dignitatis est, cum altero capititis,
 et famæ: sic cum Celtiberis, cum Cimbris bellum,
 ut cum inimicis gerebatur, uter eset, non uter im-
 peraret: cum Latinis, Sabinis, Samnitibus, Pœmis,
 Pyrrho, de Imperio dimicabatur. Pœnifœdis fragi,
 crudelis Annibal, reliqui iustiores. Pyrrhi quidem
 de captiuis reddendis illa præclara sententia:

Enniani ver-
sus.

Nec mi aurum posco, nec mi pretium dederitis:
 Nec cauponantes bellum, sed belligantes,
 Ferro,

Ferro, non auro vitam cernamus utriq: (fors, Vosne velit, an me regnare hera, quidue ferat Virtute experiamur. & hoc simul accipe ditlū: Quorum virtuti belli fortuna pepēcīt, Eorundem me libertati parcere certum est:

Dono, ducite, doq, volentibus, cum magnis dijs.

Regalis sanè & digna Eacidarum * gente sententia. Atq, etiam si quid singuli temporibus ad ducti hosti promiserint, est in eo ipso fides conseruanda: ut primo Punico bello Regulus captus à Pœnisi, cum de captiuis commutandis Romanum missus est, iurassetq, se redditurum: primum ut venit, captiuos reddendos in Senatu non censuit: deinde cū retineretur, à propinquis, & ab amicis, ad supplicium redire maluit, quam fidem hosti datam fallere. Secundo autem Punico bello, post Camensem pugnam, quos decem Annibal Romanum adstriktos misit iureiurando se reddituros esse, nisi de redimendis ijs, qui capti erant impetrassent: eos omnes, censores, quo ad quisq, eorum vixit, qui petierant, in aerarijs reliquerūt: nec minus illum, qui iuris iurandi fraude culpam inuenierat. Cū enim Annibalis permisso existet è castris, rediit paulò post, quod se oblitum nescio quid diceret. Deinde egressus è castris, iureiurando se solutum putabat: & erat verbis, re non erat. Semper autem in fide quid senseris, non quid dixeris, cogitandum. Maximum autem exemplum est iustitiae in hostem à maioribus nostris constitutum. Cū à Pyrrho per-

Pyrrhus rex ad Pyrrhū Achillis filiū genus suum referebat, cui auus fuerat Aeacus.

* genere 17.

Tantaque alii quos affecerunt ignominia, ut statim mortem sibi consicerent, autore Liuio Decad. 2. lib. 3.

fuga senatui est pollicitus se venenum regi datum-
rum, & eum necaturum: Senatus, & C. Fabricius
perfugam Pyrrho dedit. Ita ne hostis quidem, &
potentis, & bellum vltro inferētis, cum scelere in-
teritum approbauit. Ac de bellicis quidem officijs
satis dictum est. Meminerimus autem etiam ad-
uersus infimos iustitiam esse seruandam. Est au-
tem infima conditio, & fortuna seruorum, quibus
Officium do-
mini i seruos. non male præcipiunt, qui ita iubent vti, vt mer-
cenarijs ad operam exigendam, & iusta præbenda.
Cūm autē duobus modis, id est, aut *V*i, aut *Frau*-
de fiat iniuria: *Fraus* quasi vulpecule, *vis* leonis
Triples no-
tendi genus. *Videtur* & *vtrunque* alienissimum ab homine, sed
Fraus odio digna maiore. *Totius* autem iustitiae
nulla capitalior est, quam eorū, qui tum, cūm ma-
xime fallunt, id agunt, vt viri boni esse videan-
tur. *De iustitia sat is dictum est.*

De liberalitate secunda iustitiae parte, quam tamē Aristoteles modestiæ videtur annexere, in qua tria potissimum spectanda docet Cicero: ne quid demus quod accipienti sit nocitum, néne quod alijs largiamur, ab alijs per iniuriam auferamus. Secundum, vt pro facultatum modo liberalitatem exerceamus. Tertium, ne demus quibus non oportet. *D*andum autem aut virtute commendatis, aut ijs qui nos honesta benevolentia prosequuntur: aut quibuscum nobis aliquod societatis vinculum intercedit: aut deniq; qui bene de nobis meriti, quibus & cum fœnore beneficium remetiendum. Postremo societatis humanæ gradus à summo fonte repetens, inter se componit, vt quantum cuique debetur, tantum præstetur. *Sed de hac parte Seneca* pluribus libris diligentissime scripsit.

Deinceps

D Einceps (ut erat propositum) de Beneficentia, & de liberalitate dicatur: qua quidem nihil est naturae hominis accommodatius: sed habet multas cautiones. Videndum est enim primum, ne ob sit benignitas, & ijs ipsis, quibus benigne videbitur fieri, & ceteris. Deinde, ne maior benignitas sit, quam facultates. Tum ut pro dignitate cuique tribuatur. id enim est iustitiae fundamentum, ad quam haec referenda sunt omnia. Nam & qui gratificantur cuipiā, quod ob sit illi qui prodeesse velle videantur, non benefici, neque liberales, sed perniciosi, atq; assentatores indicandi sunt. Et qui alijs nocent, ut in alios liberales sint, in eadem sunt iniustitia, ut si ipsis in suam rem aliena conuertant. Sunt autem multi, & quidem cupidi splendoris, & glorie, qui eripiunt alijs, quod alijs largiantur. Hinc que arbitrantur se beneficos in suos amicos visum iri si locupletent eos quacunq; ratione. Id autem tantum abest ab officio, ut nihil magis officio possit esse contrarium. Videndum est igitur, ut ea liberalitate utamur, quae prospicit amicis, noceat nemini. Quare L. Sylla, & C. Cæsaris pecuniarum translatio à iustis dominis ad alienos, nō debet liberalis videri. Nihil est enim liberale, quod non idem sit iustum. Alter erat locus cautionis, ne benignitas maior esset, quam facultates: quod qui benigniores volūt esse, quam res patitur, primum in eo peccat, quod in iurisosi sunt in proximos. Quas enim copias his & suppeditari aequis est, & relin-

Quomodo
dandum,
quantum, &
quibus.

Vt si, p ac si.
Terentius: Vt
si eiset frater.

Tyrannica li-
beralitas Cæ-
saris & Syllæ.

* alias, deli- * qui, eas tranferunt ad alienos. Inest autem in tali
beratione liberalitate cupiditas plerunque rapiēdi, et au-
ferendi per iniuriam, ut ad largiendum suppetant
copia. Videre etiam licet plerosq; non tam natura
liberales, quam quadam gloria ductos, ut benefici
videantur facere multa: que videntur ab ostenta-
tione magis, quam à voluntate proficisci. Talis
autē simulatio vanitati est coniunctior, quam aut
liberalitati, aut honestati. Tertium est ppositum,
Quibus dan- vt in beneficentia delectus esset dignitatis: in quo
dum, probis, et mores eius erunt spectandi, in quem beneficium
viris, charis, conferetur, et animus erga nos, et communitas,
aliquo vin- ac societas vita, ad nostras utilitates officia ante
cule nobis collata: que vi concurrant omnia, optabile est: si
iunctis, bene- minus, plures cause, maioresque ponderis plus
meritis. habebunt.

Mores non ad exactam illam sapientis Stoici ra-
tionem spectandos, sed ciuilem virtutis imaginem.

18. **Q**uoniam autem vivitur nō cum perfectis ho-
minibus, plenēque sapientibus, sed cum ijs, in
quibus praeclare agitur, si sint simulachra virtu-
tis, etiam hoc intelligendum puto, neminem omnino
esse negligendū, in quo aliqua significatio vir-
tutis appareat. Colendū autē esse ita vnumquenq;
maxime, ut quisque maxime his virtutibus lenio-
ribus erit ornatus, Modestia, Temperantia, ac ip-
sa, de qua iam multa dicta sunt, Iustitia. Nam for-
tis animus et magnus in homine non perfecto, nec
sapiente feruentior plerung; est: illæ virtutes vi-

rum bonum videntur potius attingere. Atq. hac
in moribus considerentur.

Quomodo consideranda sit benevolentia
aliorum erga nos.

DE Benevolentia autem, quam quisque habeat
erga nos, primum illud est in officio, ut ei plu-
rimum tribuamus, à quo plurimum diligimur. Sed
benevolentiam non adolescentulorum more, ardo-
re quodam amoris, sed stabilitate potius, et con-
stantia iudicemus.

Bene meritis de nobis, quomodo referēda gratia.
SIn erunt merita, ut non meunda, sed referenda
sit gratia, maior quedam cura adhibenda est.
Nullum enim officium referēda gratia magis ne-
cessarium est. Quod si ea quae acceperis vtēda, ma-
iore mensura (si modo possis) iubet reddere Hesio-
dus: quidnā beneficio prouocari facere debemus?

An non imitari agros fertiles, qui multo plus af-
ferunt quām acceperunt? Etenim si in eos, quos
speramus nobis profuturos, non dubitamus officia
conferre: quales in eos esse debemus, qui iam pro-
fuerunt? Nam cūm duo genera liberalitatis sint,
vnū dandi beneficij, alterū reddendi: demus
nēcne, in nostra potestate est: non reddere, viro bo-
no non licet, modo id facere possit sine iniuria. Ac-
ceptorum autem beneficiorum sunt delectus habē-
di. Nec dubium, quin maximo cuique plurimum
debeat. In quo tamen in primis quo quisq; ani-
mo, studio, benevolentia fecerit, ponderandum est.
Multi enim faciūt multa temeritate quadam, sine
iudicio,

Beneficia cū
foenore reme-
tienda a ma-
iori.

Beneficia po-
tissimum ani-
mo dantis
metienda.

iudicio, vel modo in omnes, vel repētino quodam, quasi vento, impetu animi incitati: quæ beneficia & quæ magna nō sunt habenda, atque ea, quæ iudicio, cōsideratē, constanterq; delata sunt. Sed in collocando beneficio, & in referenda gratia (si cætera paria sint) hoc maximē officij est, vt quisq; maximē opis indigeat, ita ei potissimū opitulari. Quod contrā fit à plerisque: à quo enim plurimum sperrant, etiam si ille his non eget, tamen ei potissimum inserviunt.

In coniunctione vitæ quis ordo, ac primum de societate vniuersali omnium mortalium.

Optime autem societas hominum, coniunctioq; seruabitur, si vt quisque erit coniunctissimus, ita in eum benignitatē plurimum conferetur. Sed quæ naturæ principia sint communitatis, & societatis humanæ, repetendū altius videtur. Est enim primum, quod cernitur in vniuersi generis humani societate. Eius autē vinculū est, Ratio, & Oratio: quæ docendo, discendo, communicando, disceptando, iudicando conciliat inter se homines, coniunctiq; naturali quadam societate. Neq; vlla re longius absumus à natura ferarum, in quibus inesse fortitudinē sæpe dicimus, vt in equis, in leonibus: iustitiam, & quietatem, bonitatem non dicimus. Sūt enim rationis, & orationis expertes. Ac latissime quidē patens hominibus inter ipsos, omnibus inter omnes societas hæc est, in qua omnū rerum, quas ad communem vsum hominum natura genuit, & seruanda

Non dandū
vt recipias,
sed vt profis
amico

Primi societa-
tis humanæ
fontes, ratio,
& oratio.

Ius naturæ.

seruanda communitas: ut quæ descripta sunt legibus, & iure ciuili, hæc ita teneantur, ut sit constitutum: è quibus ipsis cætera sic obseruentur, ut in Græcorū puerbio est: **AM L C O R V M E S S E O M N I A C O M M U N I A.** Omnia autem cōmunia hominū videntur ea, quæ sunt generis eius, quod ab Ennio possum in una re, transferri per multas potest.

» *Homo qui erranti* comiter monstrat viam,*

Quasi lumen de suo lumine accendat, facit:

Nihilominus ipse lucet, cùm illi accenderit.

Vna enim ex re satis præcipit, ut quicquid sine detrimento possit cōmodari, id tribuatur velignato. Ex quo sunt illa cōmunia, non prohibere a- quam profluentem: pati ab igne ignem capere: si quis velit consilium fidele deliberanti dare: quæ sunt ijs vtilia qui accipiunt, danti non molesta.

*Quare & his vtedendum est; & semper aliquid ad cōmunem vtilitatem afferendum. Sed quoniam copiæ paruæ, singulorum sunt: eorum autem, qui his egeant, infinita est multitudo, vulgaris libera- litas referenda est ad illum Ennij finem, **N I H I O M I N V S I P S I L V C E T,** ut facultas sit, qua in no- stros simus liberales.*

Gradus autem plures sunt societatis hominum.

Vt enim ab illa discedatur infinitate, proprior est eiusdem Gentis, Nationis, Lingue, qua maximè homines coniunguntur. Interius etiam est eiusdem esse Ciuitatis. Multa enim sunt ciuibus inter se cōmunia, forum, fana, porticus, viæ, leges,

iura,

Bellissimi En-
nij versus.

*comiti

Quæ sint om-
nibus absque
discrimine
communi-
canda.

Ab illa prima

19. commu-
nitate ad con-
tractiores so-
cietates de-
scendit.

20.

Quæ commu-
nia vniuersi-
tatis.

ura, iudicia, suffragia, consuetudines præterea, et
familiaritates, multæq; cum multis res, rationesq;

Cognatio. contractæ. Arctior est verò colligatio societatis p-
pinorum. Ab illa enim immensa societate hu-
mani generis in exiguum, angustumq; concludi-
tur. Nam cùm sit hoc natura commune omnium
animantium, ut habeant libidinem procreandi, pri-
ma societas in ipso est Coniugio: proxima in Li-
***vnâ domus, beris, deinde *vnâ Domus, cui sunt omnia cōmu-**
communia. 21 nia. Id autem est principium Vrbis, et quasi semi-
narium Reipu. Sequuntur fratum coniunctiones,
pōst consobrinorum, sobrinorumque: qui cùm vna
domo iam capi non possint, in alias domos, tanquā
in colonias, exēunt. Sequuntur connubia, et affi-
nitates, ex quibus etiam plures propinquai. Que
propagatio, et soboles, origo est rerum publicarū.
Sanguinis autem coniunctio et benevolentia de-
uincit charitate homines. Magnum est enim ea-
dem habere monumenta maiorum, iisdem vti sa-

Amicitia vir-
tute concilia-
ta.

cris sepulchra communia. Sed omnium societatum
nulla præstātor est, nulla firmior, quam cùm viri
boni moribus similes sunt familiaritate coniuncti.
Illud enim honestum (quod sāpe diximus) etiam si
in alio cernimus, tamen nos mouet, atq; illi, in quo
id inesse videtur, amicos facit. Et quanquam om-
nis virtus nos ad se allicit, facitque ut eos diliga-
mus, in quibus ipsa inesse videatur: tamen Iusti-

Nihil amabi-
lius virtute. tia, et Liberalitas id maxime efficit. Nihil autē
est amabilius, nec copulatius, quam morum simi-
litudo

litudo bonorum. In quibus enim eadē studia sunt, eadem voluntates: in his sit, ut quisq; altero aequē delectetur, ac seipso. Efficiturq; id quod Pythagoras vult in amicitia, ut vñus fiat ex plurib⁹. Magna etiam illa communitas est, quæ conficitur ex beneficijs vltro, citroq; datis, acceptisq;. Quæ mutua, & grata dum sunt, inter quos ea sunt, firma deuinciduntur societate. Sed cum omnia ratione, animoq; lustraueris, omnium societatum nulla est gravior, nulla charior, quam ea, quæ cum Repub. est vnicuique nostrum. Chari sunt parentes, chari liberi, propinquis, familiares: sed omnes omnium charitates Patria vna complexa est: pro qua quis bonus dubitet mortem oppetere, si ei sit profuturus. Quò est detestabilior istorum immanitas, qui

Amicitia iuxta Pythagorā æqualitas est. Idem dixit amicitiam vñā esse animam in corporibus duobus.

lacerarunt omni scelere patriam, & in ea funditus delenda occupati & sunt, & fuerunt. Sed si contentio quedam, & comparatio fiat, quibus plurimum triuendum sit officij, principes sint Patria, & Parentes, quorum beneficijs maximè obligati sumus: proximi Liberi, totaq; domus, quæ spectat in nos solos, neque aliud vllum potest habere profugium: deinceps bene conuenientes propinquis, quibuscum communis etiam plerunq; fortuna est. Quamobrem necessaria præsidia vitæ debentur ijs maximè, quos ante dixi. Vita autem, virtusque communis, consilia, sermones, cohortationes, consolationes, interdum etiam obiurgationes in amicis videntur maximè. Estq; ea incundissima amicitia,

Patriæ debemus plurimū

Oppetere mortem, id est, vltro mori

^{23.}

^{24.}

Conuenientes, pro concordibus.

Quid sanguine coiunctis, quid amicis potissimum debeamus.

tia, quam similitudo morum coniugauit.

Liberalitatis officia non solum ab his gradibus societatis, sed etiam ab alijs circumstantijs spectari oportere.

Sed in his omnibus officijs tribuendis videndum erit, quid cuiq; maximē necesse sit, et quid quisque nobiscum, vel sine nobis aut possit consequi, aut non possit. Itaque non ijdem erunt necessitudinum gradus, qui et temporum: suntq; officia, quae alijs magis quam alijs debeantur: ut vicinum citius adiuvueris in frugibus percipiēdis, quam aut fratrem, aut familiarem. At si lis in iudicio sit propinquum potius et amicum, quam vicinum defenderis. Hæc igitur, et talia circunspicienda sunt in omni officio: et consuetudo, exercitatioq; capienda, ut boni ratiocinatores officiorū esse possumus, et addendo, deducendoq; videre, quæ reliqui summa fiat: ex quo quantum cuiq; debeatur, intelligas. Sed ut nec medici, nec Imperatores, nec oratores, quāvis artis præcepta perceperint, quicquam magna laude dignum sine vnu, et exercitatione consequi possunt: sic officijs conseruandi præcepta traduntur, illa quidem ut faciamus ipsi: sed rei magnitudo vsum quoque exercitationemq; deſiderat. Atque ab ijs rebus, quæ sunt in iure societatis humanae, quemadmodum ducatur honestum, ex quo ortum est officium, satis ferè diximus.

Magnanimitas tertius officiorum fons, quæ ex rerum humanaarum contemptu, & animi amplitudine quadam nascitur: declaratur autem potissimum in periculis adeundis, & arduis rebus obeundis.

Huic

Vicinis quid
debeatur.

*alijs, fru-
etibus.

Quæ reliqui.
Id est, quantū
relinquatur
deductis, &
additis quæ
oportuit.

Huic ad dexteram est audacia, pertinacia, immitas, arrogantia, crudelitas, confidentia, morositas, ira, saevitia, ambitio: ad laeuam timiditas, ignauia, stupor, & id genus vitia. Exercetur autem magnanimitas partim in rebus bellicis, magis autem in negotiis urbanis, denique & priuata in vita: de quibus omnibus varie differit Cicero.

Intelligendum est autem, cum proposita sint genera quatuor, & quibus honestas, officiumq; manaret, splendidissimum videri, quod animo magno, elatoq; humanasq; res despiciente, factum sit. Itaq; in probbris maxime in promptu est, si quid tale dici potest:

*Vos etenim iuuenes, animos geritis muliebres,
Illaq; virgo viri. Et si quid est eiusmodi:
Salmacida spolia sine sanguine, & sudore.*

Contraq; in laudibus, quae magno animo, & fortiter, excellenterque gesta sunt, ea nescio quo modo quasi pleniore ore laudamus. Hinc Rhetoru[m] campus, de Marathone, Salamine, Plateis, Thermopylis, Leuctris. Hinc noster Cocles, hinc Decij, hinc Cneus, & Publius Scipiones, hinc Marcus Martellus, immumerabilesq; alij: maximeq; ipse populus Romanus animi magnitudine excellit. Declarat[ur] autem studium bellicae gloriae, quod statuas quoque videmus ornatu[re] militari.

Fortitudinem si ab honestate recedat, non men suum amittere.

Si ed ea animi elatio, qua cernitur in periculis, & laboribus, si iustitia vacat, pugnatq; non pro salute communij, sed pro suis commodis, invictio

C est.

Comendatio
fortitudinis.
In primis op-
probratur pu-
sillanimitas.
Ex Ennio
verba impe-
ratoris exem-
plio Clelia
militu[m] igna-
uiam incre-
pantis.

In hoc carni-
ne mollicie[re]
est exprobra-
tio, quoniam
Salmacis fons
potus effor-
minare dici-
tur.

est. Non enim modò id virtutis non est, sed potius
 25. immanitatis, omnem humanitatē repellentis. Itaq.
 probè definitur à Stoicis fortitudo, cùm eam vir-
 tutem esse dicunt propugnantē pro aequitate. Quo-
 circa nemo, qui fortitudinis gloriā consecutus est,
 ē insidijs, et malitia laudem est adeptus. Nihil enim
 honestum esse potest, quod iustitia vacat. Praecla-
 rum igitur Platonis illud: Non solū, inquit, scien-
 tia, quae est remota à iustitia, calliditas potius,
 quam sapientia est appellanda: verū etiam ani-
 mus paratus ad periculum, si sua cupiditate, non
 vtilitate communi impellitur, andaciæ potius no-
 men habeat, quam fortitudinis. Itaq. viros fortes,
 magnanimitas a iustitia
 pendet.
 Pertinacia e-
 lati animi co-
 mes.

et magnanimos, eosdem bonos, et simplices veri-
 tatis amicos, minimeq; fallaces esse volumus: que
 sunt ex media laude iustitiae. Sed illud odiosum
 est, quod in hac elatiōe, et magnitudine animi, fa-
 cillime pertinacia et nimia cupiditas principatus
 innascitur. Ut enim apud Platōnē est, omnem mo-
 rem Lacedaemoniorum inflammatum esse cupidi-
 tate vicendi, sic ut quisq; animi magnitudine ma-
 xime excellit, ita maxime vult princeps omnium
 esse, vel potius solus esse. Difficile autem est, cùm
 præstare omnibus cōcupineris, seruare aequitatem,
 quae est iustitiae maximè ppria. Ex quo fit, ut neq;
 disceptatione vinci se, nec ullo publico, ac legitimi-
 mo iure patiantur. Existuntq; in Rep. plerūq; lar-
 gitores, et factiosi, ut opes quam maximas conse-
 quantur, et sint vi potius superiores, quam iusti-

nia pares. Sed quod difficilis, hoc preclarus. Nullum enim est tempus, quod iustitia vacare debeat. Fortes igitur, & magnanimi sunt habendi, non qui faciunt, sed qui propulsant iniuriam. Vera autem

& sapiens animi magnitudo honestum illud, quod maximè natura sequitur, in factis positum, non in gloria iudicat: principemque se esse manuit quam videri. Etenim qui ex errore imperite multitudinis pendet, hic in magnis viris non est habēdus. Facillime autem ad res iniustas impellitur, ut quisque est altissimo animo, & gloriæ cupidio. Qui locus est sanè lubricus, quod vix inuenitur, qui laboribus susceptis, periculisque aditis non quasi mercedem rerum gestarum desideret gloriam.

Vera magnanimitas duabus in rebus potissimum sita, in contemnendis tum prosperis, tum aduersis, & in arduis rebus gerendis.

OMNIMO fortis animus, & magnus, duabus rebus maximè cernitur: quarum una in rerum externarum despiciētia ponitur, cum persuasum sit, nihil hominem, nisi quod honestum, decorumque sit, aut admirari, aut optare, aut expetere oportere: nullumque homini, neque perturbationi animi, nec fortunæ succumbere. Altera est res, ut cum ita sis affectus animo, ut supra dixi, res geras magnas illas quidem & maximè utiles, sed vehementer arduas, plenasque laborum, & periculorum cum virtute, tum ⁺ aliarum rerum quæ ad vitam pertinent. ⁺ alias, multa Harum rerum duarum splendor omnis & amplitudo, addo etiam utilitatem, in posteriore: causa

Proverbio Socratis, pulchra quæ difficultia.

^{29.} Qui gloriæ spe pericula suscipit, am-
^{30.} ^{31.} bitiosus, non fortis.

Lubricus, am-
ceps, & peri-
culosus.

autem & ratio efficiens magnos viros, est in priorre. In eo enim est illud, quod excellentes animos, & humana cōtemnentes facit. Id autem ipsum cernitur in duobus, si et solum id quod honestum sit, bonum iudices, & omni animi perturbatione liberis. Nam et ea, quae eximia plerisque, et praeclara videntur, parva ducere, eaq; ratione stabili, firmaq; contemnere fortis animi, magni q; ducēdum est. Et ea quae videntur acerba, quae multa, & varia in hominum vita, fortunaq; versantur, ita ferre, ut nihil à statu naturæ discedas, nihil à dignitate sapientis: hoc robusti animi est, magnæq; constantia.

32. *Turpius à voluptate vinci, quam à dolore. Humilis animi mirari diuitias.*

Non est autem consentaneum, qui metu non frangatur, eum frangi cupiditate: nec qui inuictum se à labore præstiterit, vinci à voluptate. Quamobrē & hæc vitanda sunt, & pecunia fugienda cupiditas. Nihil enim est tā angusti animi, tamq; parui, quam amare diuitias. Nihil honestius, magnificientiusq; quam pecuniam contemnere, si non habeas; si habeas, ad beneficentiam, liberalitatemque conferre. Cauenda est etiam glorie cupiditas, ut

æquabilitas animi propria fortitudinis.

suprà dixi: Eripit enim libertatem, pro qua magnanimitis viris omnis debet esse cōtentio. Nec vero Imperia expetenda, ac potius aut non accipienda interdum, aut deponēda nonnunquam. Vacandum autem est omni animi perturbatione, tum cupiditate, & metu, tiam etiam ægritudine, & voluptate animi, & iracundia, ut tranquillitas adsit, & securitas, quæ afferat tū constantiam, tum etiā dignitatem.

dignitatem. Multi autem et sunt, et fuerint, qui
eam, quam dico tranquillitatem expertentes, a ne-
gotijs publicis se remouerunt, ad otiumq[ue] perfuge-
runt. In his et nobilissimi philosophi, longeq[ue] prim-
cipes, et quidam homines seueri, et graues, nec po-
puli, nec principum mores ferre potuerunt. Vixe-
runtq[ue] nonnulli in agris delectati re sua familiari.
His idem propositum fuit, quod regibus, ut ne qua-
re egerent, ne cui parerent, libertate vterentur: cu-
ius propriu[m] est sic viuere, ut velis. Quare cum hoc
commune sit potentiae cupidorum cum ijs, quos di-
xi, otiosis, alteri se adipisci id posse arbitrantur, si
opes magnas habeat: alteri, si contenti sint et suo,
et paruo. In quo quidem neutrorum omnino con-
temnenda est sententia. Sed et facilior et tutior,
et minus alijs gravis, aut molestia vita est otioso-
rum: fructuosior autem hominu[m] generi, et ad cla-
ritatem, amplitudinemque aptior eorum, qui se ad
Rempub. et ad res magnas gerendas accommoda-
uerunt. Quapropter et ijs forsitan cōcedendum sit
Rempu. non capessentibus, qui excellenti ingenio,
otio, doctrinæq[ue] sese dediderunt: et ijs, qui aut va-
letudinis imbecillitate, aut aliqua graviore causa
impediti, a Repub. recesserunt, cum eius admini-
strande potestate alijs, laudemq[ue] concederent. Qui-
bus autem talis nulla sit causa, si despiceret se di-
cant ea, quæ plerique admirantur, Imperia, et ma-
gistratus, ijs no[m] modo non lauds, verum etiam vi-
tio dandum puto. Quorum iudicium in eo, quod

Fuga nego-
tiorum.

Ut ne, pro ne

Vti Plato.

Vti Scipio.

gloriam contemnunt, et pro nihilo putent, difficile factu est non probare: sed videntur tum labores, et molestias, tum offendionum, et repulsarum quasi quandam ignominiam timere, et infamiam. Sunt enim qui in rebus contrariis parum sibi constent, voluptatem seuerissime contemnunt, in dolore sint molliores: gloriam negligunt, frangantur infamia:

Non satis co-
stanter, id est,
alibi contem-
nunt, alibi
minime.

atq. ea quidem non satis constanter. Sed ijs, qui habent à natura adiumenta rerum gerendarum, abiecta omni cūtatione adipiscendi magistratus sunt, et gerenda Respu. est. Nec enim aliter aut regi ciuitas, aut declarari animi magnitudo potest. Capessentibus autem Remp. nihil minus, quam philosophis, haud scio an magis etiam et magnificentia, et despicientia adhibenda sit rerum humana- rū, quam saepe dico, et tranquillitas animi, atq. securitas: si quidem nec anxi futuri sunt, et cū grauitate, constantiaq. virtuti. Quae eò facilitiora sunt philosophis, quò minus patent multa in eorum vita, quæ fortuna feriat, et quo minus multis rebus engent: et quia si quid aduersi eueniat, tam grauiter cadere non possunt. Quocirca non sine causa

*maioraq. ef-
ficienda,

Maiora viri-
bus aggredi
temeritatis
est: que possis,
in his tibi dif-
fidere, igna-
tia.

maiores motus animorum concitantur, * maiorq. cura efficiendi, Remp. publicam gerentibus, quam quietis: quò magis his et magnitudo animi est adhibenda, et vacuitas ab angoribus. Ad rem gerendam autem qui accedit, caueat, ne id modo consideret, quam illa res honesta sit: sed etiam ut habeat efficiendi facultatem. In quo ipso consideran- dum

dum est, ne aut temerè desperet propter ignorantiam, aut nimis confidat propter cupiditatem. In omnibus autem negotijs prius, quam aggrediare, adhibenda est præparatio diligens.

Longè fortius esse ciuilibus in rebus quam bellicis antecellere, multis argumentis docet, non nihilque de se.

Sed cum plerique arbitrentur res bellicas maiores esse quam urbanae, minuenda est haec opinio. Multi enim bella saepe quae sierunt propter glorie cupiditatem: atque id in magnis animis ingenij, plerunque contingit: eoque magis, si sunt ad rem militarem apti, et cupidi bellorum gerendorum. Vere autem si volumus indicare, multae res extiterunt urbanae maiores, clarioresque quam bellicae. Quauis enim Themistocles iure laudetur, et sit eius nomen, quam Solonis, illustrius, citeturque Salamis clarissima testis victoria, que anteponatur consilio Solonis, ei, quo primum constituit Areopagitas: non minus praeclarum hoc, quam illud, iudicandum est. Illud enim semel profuit, hoc semper proderit ciuitati. Hoc consilio leges Atheniensium, hoc maiorum instituta seruantur. Et Themistocles quidem nihil dixit, in quo ipse Areopagum adiuvuerit. At ab illo verum est adiutum esse Themistoclem, est enim bellum gestum consilio Senatus eius, qui a Solone erat constitutus. Licet eadem de Panania Lysandroque dicere: quorum rebus gestis quanquam Imperium Lacedemonis dilatatum

Themistocles
Atheniensium
imperator a-
pud Salami-
nam insulam
Xerxem prae-
lio vincit. So-
lon Salami-
nius leges A-
theniensibus
dedit maxi-
mè salutares.

Lycurgus legum lator,
Paulaniæ ac Lysandro du-
cibus multis victorij no-
bilib. antefer-
tur. 33.

M. Scaurus eloquentia &
iuris scientia commenda-
tus: & Q. Ca-
tulus in rebus ciuilibus flo-
ruerunt.

Marius &
Pompeius
belli gloria.
Scipio Æmi-
lianuſ Num-
mantiam su-
studiit.

Scipio Nasica
Tyberiū Grac-
chum perni-
ciosas leges
ferentem pri-
uatus occidit.
Hic est inui-
diosus ille
versiculus,
quo Cicero
gloriatus est
se in toga Ca-
tilinariam co-
surationem
oppressisse.

putatur, tamen ne minima quidē ex parte Lycurgi legibus, & disciplina conferendi sunt. Quinetiam obhas ipsas causas & paratiōres habuerunt exercitus, & fortiores. Mihi quidem neque pueris nobis, M. Scaurus C. Mario, neque cūn versaremur in Repu. Q. Catulus Cn. Pompeio cedere videba-
tur. Parua enim sunt foris arma, nisi est cōsilium domi. Nec plus Aphricanus singularis, & vir, & Imperator, in excidenda Numantia Reipub. pro-
fuit, quā eodem tempore P. Nasica priuatus, cūn Tyberium Gracchū interemit: quāquam hæc qui-
dem res nō solum ex domestica est ratione: attingit enim & bellicam, quoniam vi, manuq; cōfecta est:
sed tamen ad ipsum gestum est consilio urbano sine exercitu. Illud autem optimum est, in quo inuadis solere ab improbis, & inuidis me audio:

Cedant arma togæ, concedat laurea linguae.

Ut enim alias omittam, nobis Remp. gubernanti-
bus, nō me togæ arma cessere? Neq; enim in Rep. periculum fuit grauius vñquam, nec maius odii. Ita consilijs, diligentiaq; nostrā celeriter de mani-
bus audacissimorum ciuium delapsa arma ipsa ce-
ciderunt. Quæ res igitur gesta est vñquam in bello
tanta? quis triumphus conferendus? Licet enim mihi, Marce fili, apud te gloriari, ad quem & ha-
reditas huius gloriæ & factorum imitatio perti-
net. Mihi quidem certe vir abundās bellicis lau-
dibus Cn. Pompeius multis audientibus hoc tri-
buit, vt diceret, fruſtra se tertium triumphum de-
deporta-

Ter trium-
phauit Pom-
pei⁹ de Afris,
& iterum de
Hispanis, ter-
tium de Mi-
thridate.

deportaturum fuisse, nisi meo in Remp. beneficio, vbi triumpharet, esset habiturus. Sunt ergo dome-
sticae fortitudines non inferiores militaribus: in quibus plus etiam, quam in his, opera, studijs po-
nendum est. Omnino enim illud honestum, quod ex animo excelsō: magnificoq; quārimus, animi effi-
citur, non corporis viribus. Exercendū tamen cor-
pus, et ita afficiendum est, vt obedire consilio, ra-
tioniq; possit in exequēdis negotijs, et in labore to-
lerādo. Honestum autem id, quod exquirimus, to-
tum est positum in animi cura, et cogitatione: in
quo non minorem utilitatem afferunt, qui togati
Reipub præsunt, quam qui bellum gerunt. Itaque
eorum consilio sæpe aut non suscepta, aut confecta
bella sunt, nonnunquam etiam illata: vt M. Cato-
tonis bellum tertium Punicum, in quo etiam mor-
tui valuit auctoritas. Quare expetenda quidē ma-
gis est decernendi ratio, quam decertandi fortitu-
do. Sed cauendum, ne id bellādī magis fuga, quam
utilitatis ratione faciamus. Bellum autem ita su-
scipiatur, vt nihil aliud nisi pax quæsita videa-
tur. Fortis verò animi, et constantis est, non per-
turbari in rebus asperis, nec tumultuantē de gradu
deīci, vt dicitur, sed præsentis animi uti consilio,
nec à ratione discedere: quanquā hoc animi, illud
etiam ingenij magni est, præcipere cogitatione fu-
tura, et aliquantō antē constituere, quid accidere
possit in utrāque partem: et quid agendū sit, cum
quid euenerit: nec cōmittere aliquid vt aliquando

M. Cato fico
quā triduo se-
cum è Cartha-
gine tulerat,
in senatu o-
stensa persua-
sit vt tertium
bellum Puni-
cum suscipe-
retur, quo etiā
euerſa est Car-
thagō, q; cūm
in sequenti
anno mor-
tuus esset, ta-
men valuit &
sepulti auctoritas contra
Nasicam, ne
euerteretur,
ſuadentein.

dicendum sit, Non putaram. Hac sunt opera magna animi, et excelsi, et prudentia, consilioque fidantis. Temerè autem in acie versari, et manu cum hoste configere, immane quiddam, et beluarum simile est: sed cum tempus, necessitasque postulat, decertandum manu est, et mors seruituti, turpitudiniq; anteponenda.

Alienam esse ab officio magnanimi crudelitatem, & item temeritatem.

Non faciendum i victos,
Multitudini parendum

Amor
climax
35. dimittend
36. magnus
37. non nisi idonea de causa
pericula suscipit.

Deuertendis autem, diripiendisque urbibus, valde illud considerandum est, ne quid temere, ne quid crudeliter fiat, idque est viri magni, rebus agitatis punire sontes, multitudinem conseruare, in omni fortuna, recta, atque honesta retinere.

Pericula quatenus viro forti suscipienda.

VT enim sunt (quemadmodum supra dixi) qui urbanis rebus belicas anteponunt: sic reperies multos, quibus periculosa, et callida consilia, quietis cogitationibus et spesidiora, et maiora videantur. Nunquam omnino periculi fuga committendum est, ut imbellis, timidiq; videamur. Sed fugiendum etiam illud, ne offeramus nos periculis, sine causa: quo nihil potest esse stultius. Quapropter in adeudis periculis consuetudo imitanda medicorum est, qui leuiter agrotantes leuiter curant: grauioribus autem morbis periculosa curationes, et ancipites adhibere coguntur. Quare in tranquillo tempestatem aduersam optare, dementis est: subuenire autem tempestati quavis ratione, sapientis: cogit

Bellissime metaphoræ.

eoq; magis, si plus adipiscare re explicata boni, quā addubitat a mali. Periculose autem rerum actiones partim ijs sunt, qui eas suscipiūt, partim Rcip. Itemq; alijs de vita, alijs de gloria, & benevolentia ciuium in discrimen vocantur. Promptiores igitur debemus esse ad nostra pericula, quā ad communia, dimicareq; paratus de honore, & gloria, quā de ceteris communis. Inuenti autem multi sunt, qui nō modō pecuniam, sed vitam etiam profundere pro patria parati essent: idem gloria iacturam ne nimiam quidem facere vellent, ne Rep. quidem postulante: ut* Callicratides, qui cū Lacedæmoniorum dux fuisset Peloponnesiaco bello, multaq; fecisset egegie, vertit ad extremum omnia, cū consilio non paruit eorum, qui classem ab Arginussis remouendam, nec cū Atheniensibus dimicandum putabant. Quibus ille respondit, Lacedæmonios classe illa amissa, aliam parare posse: se fugere sine suo dedecore non posse. Atq; hæc quidem Lacedæmonijs plaga mediocris fuit: illa pestifera, qua cū Cleombrotus inuidiam timens temere cū Epaminunda confixisset, Lacedæmoniorum opes corruerunt. Quanto Qn. Fabius Maximus melius? de quo Ennius:

Vnus homo nobis cunctando restituit rem,
Non ponebat enim rumores ante salutem:
Ergo postq; magisq; viri nunc gloria claret.

Quod genus peccandi vitandum est, etiam in rebus urbanis. Sunt enim qui quod sentiūt, etiam si

Quæ res potius periclitandæ.

38.
39.

*Callicratides Lacedæmoniorū dux ab officio magnanimi recessit, qui clavis, quam privatæ gloriæ iacturam facere maluerit. historia est apud Xenophonem, primo Paralipomenon.

Cleombrotus Lacedæmonius ab Epaminunda Thebanorū duce vinctus: magna suorum clade. Fabius, cunctator, historia notissima.

Fortis est, famam infamia contemnere.

opti-

M. T. CICERONIS

optimū sit, tamen inuidiae metu non audent dicere.

40.

Magnanimitas est publica commoda suis anteponere.

Magistratus æquus omnibus, & partiū studio vacuus, Optimum optimatē dicit.

Fortis ut non recusat inuidiam in loco, ita nec temere arcessit.

Omnino quis Republicæ prefuturi sunt, duo Platonis præcepta teneant: *Vnum*, ut utilitatem ciuium sic tueantur, ut quicquid agunt, ad eam referant, oblixi commodorum suorum; Alterum, ut totum corpus Reipub. curent, ne dum partem aliquam tuerintur, reliquas deserant. *Vt enim* tutela, sic procuratio Reipu. ad utilitatem eorum, qui cōmissi sunt, non ad corum, quibus cōmissa est, gerenda est. Qui autem parti ciuium consulunt, partem negligunt, rem perniciofissimam in ciuitatem inducunt, seditionem, atq. discordiam. Ex quo euenit, ut alij populares, alij studiosi optimi cuiusq. videantur, pauci vniuersorum. Hinc apud Athenienses magnæ discordiæ ortæ: in nostra Repub. non solum seditiones, sed pestifera etiam bella ciuilia: quæ grauis, & fortis ciuis, & in Repub. dignus principatu fugiet, atque oderit, tradetq. se totum Reipub. neq. opes, aut potentiam consebat: totamq. eam sic tuebitur, ut omnibus consulat. Nec vero criminibus falsis in odium, aut inuidiam quenquam vocabit: omninoq. ita iustitiae, honestatique adherescet, ut dum eam conseruet, quemuis grauiter offendat, mortemq. oppetat potius, quam deserat illa, quæ dixi.

De honoribus vehementer contendere,
contra officium esse magnanimi.

41. **M**iserima est omnino ambitio, honorumq. contetio: de qua præclarè apud eundem est Platonem,

tonem, similiter facere eos, qui inter se contenderebant, uter potius Remp. administraret, ut si nautae certarent, quis eorum potissimum gubernaret. Idemque præcipit, ut eos aduersarios existimemus, qui arma contrâ ferant: non eos, qui suo iudicio tueri Remp. velint: qualis inter P. Africatum, & Q. Metellum sine acerbitate dissensio.

Iræ moderari, proprium fortitudinis.

Civilis dissensio inter P. Scipionem, & Q. Metellum.

Nec verò audiendi sunt, qui grauter irascendum inimicis putabunt, idq; magnanimi, & fortis viri esse censemunt. Nihil enim laudabilius, nihil magno, & præclaro viro dignius placabilitate, atq; clementia. In liberis verò populis, & in iuris æquabilitate exercenda etiam est facilitas, & altitudo animi, quæ dicitur: ne si irascamur aut intempestiue accendentibus, aut impudenter roganibus, in morositatem inutilem, & odiosam incidamus. Et tamem ita probanda est mansuetudo, atque clementia, ut adhibetur Reipub. causa seruitas, sine qua administrare ciuitas non potest.

Morositas est
tra officium
fortitudinis.

In animaduertendo maxime ab ira temperandū.

Omnis autem & animaduersio, & castigatio contumelia vacare debet: neque ad eius, qui punit aliquem, aut verbis castigat, sed ad Reip. utilitatem referri. Cauendum est etiam, ne maior pœna, quam culpa sit: & ne ijsdem de causis alij plectantur, alij ne appellentur quidem. Prohibenda autem maxime est ira in puniendo. Nunquam enim iratus, qui accedet ad pœnam, mediocritatem

¹ Punitur, sc.
git Nonius
Marcellus &
Seruius.

illam

Horatius: virtus est mediū
vitiorum v-
trinq; reda-
ctum. Stoici
affectibus va-
care, Peripa-
tetici mode-
rari sapientem
volunt.

illam tenebit, quæ est inter nimium & parum: quæ
placet Peripateticis: & recte placet, modò ne lau-
darent iracundiam, & dicere, utiliter à natura
datam. Illa verò omnibus in rebus repudiada est:
optandumq; ut i; , qui præsunt Reip. legum simi-
les sint, quæ ad puniendum non iracundia, sed a-
quitate ducuntur.

Magnanimi est neque secundis rebus inso-
lescere, neque deiici aduersis.

43. **A**T que etiam in rebus prosperis, & ad volun-
tatem nostram fluentibus, superbiam, fastidium,
arrogatiā magnopere fugiamus. Nam ut ad-
uersas res, sic secundas immoderatè ferre, leuitatis
est. Praeclaraq; est aquabilitas in omni vita, & i-
dem semper vultus, eademq; frons: ut de Socrate,
itemq; de C. Lælio accepimus. Philippum quidem
Macedonum regem rebus gestis, & gloria supe-
ratum à filio, facilitate verò, & humanitate vi-
deo superiorem fuisse. Itaq; alter semper magnus,
alter sepe turpissimus fuit: ut recte præcipere vi-
deantur, qui monent, ut quanto superiores sumus,
tanto nos summissius geramus. Panetius quidem

Aphricani a-
poplithegma. audiret, ait dicere, sicut equos propter crebras con-
tentiones præliorum ferocitate exultantes domito-
ribus tradere soleant, ut his facilioribus possint
utili: sic homines secundis rebus effrenatos, sibi que
Præfidere, ni- præsidentes, tanquam in gyrum rationis, et doctri-
nium fidere. ne duci oportere, ut perspicerent rerum humana-
rum

rum imbecillitatem, varietatemq; fortunæ. Atque etiam in secundisimis rebus maximè est vtendum consilio amicorum, hisq; maior etiam quam ante, tribuenda est autoritas: ipsisq; temporibus cœdum est, ne assentatoribus patefaciamus aures, nec adulari nos sinamus: in quo falli facile est. Tales enim nos esse putamus, vt iure laudemur. Ex quo nascuntur innumerabilia peccata, cum homines inflati opinionibus turpiter irridentur, et in maximis versantur erroribus. Sed hac quidem habemus.

Magnanimus
assentationes
non recipit.

44.

Officia magnanimi in otio honesto.

Flud enim sic est iudicadum, maximas geri res, et maximi animi ab ipsis, qui R. emp. publicam regant, quod eorum administratio latissimè pateat, ad plurimos pertineat. Effe autem magni animi, et fuisse multos, etiam in vita otiosa, qui aut inuestigarent, aut conarentur magna quedam, seque suarum rerum finibus continerent: aut interiecti inter philosophos, et eos, qui R. emp. administraret: delectarentur re sua familiari, non eam quidem omnij ratione exaggerantes, neque excludentes ab eius usu suos, potiusq; et amicis impertientes, et Reip. siquando usus esset. Quæ primum bene parta sit, nullo neque tibi questru, neque odio: tum quam plurimis, modo dignis, se utilem præbeat: deinde augeatur ratione, diligentia, parsimonia: nec libidini potius, luxurieq; quam liberalitati, et beneficentie pateat. Hæc præscripta seruantem licet magnifice,

Vt Pompo-
nius Atticus.

Priora tria ad
negotialem
vitam, poste-
riora ad otio-
sam pertinēt.

*magnifice, grauiter, animoseq; viuere, atque etiam
simpliciter, fideliter, vitaq; hominum amicè.*

TEMPERANTIA.

Quartus officiorum fons Temperantia, quam Aristoteles moderationem esse putat cupiditatum, earum duntaxat, quæ circa gulæ, & inguinis voluntates versantur. Temperans, inquit, ea cupit quæ oportet, & vt oportet, & quando oportet. Huius est caput, vt cupiditas rationi pareat, sicut puer pædagogo. Indidè oritur illud decorū, quod quæadmodum à natura, ac cæteris circūstantijs ducatur, omn. neq; vita officiū cohonestet, diuinitus tradit Cicero.

Sequitur vt de vna reliqua parte honestatis descendum sit: in qua verecundia, et quasi quidam ornatus vita, temperantia, et modestia, omnisque sedatio perturbationum animi, et rerum modus cernitur. Hoc loco continetur id, quod dici Latinè decorum potest. Græcè enim τὸ τρέπον dicitur.

Decorum honesti comes. *Huius vis ea est, vt ab honesto non queat separari. Nam et quod decet, honestum est: et quod honestum est, dedit. Qualis autem differentia sit honesti, et decori, facilius intelligi, quam explanari potest. Quidquid enim est, quod deceat, id tum ap-*

43. *paret, cum antegressa est honestas.*

Duplex decorum: generale, quod in omni officio situm est: & speciale, quod temperantiam propriè consequitur. Diuus Ambrofius generale decorum accepit, quod ex harmonia, & consensu omnium inter se virtutum existit, quale relucet in concordia vniuersitatis: speciale, quod in vna quapiam parte reluceat, potissimum tamen in temperantia.

Decorum in prudentia.

Itaque non solum in hac parte honestatis, de qua hoc loco differendum est, sed etiam in tribus superioribus,

Superioribus, quid deceat appareat. Nam et ratio-
 ne uti, atque oratione prudenter, et agere quod agas
 considerate, omnique in re quid sit veri videre, et
 tueri decet: contra falli, errare, labi, decipi tam de-
 decet, quam delirare, et mente captum esse. Et iu-
 sta omnia decora sunt: iniusta contra, ut turpia, sic
 indecora. Similis est ratio fortitudinis. Quod enim
 viriliter, animoque magno sit, id dignum viro, et
 decorum videtur: quod contra, id turpe, sic inde-
 corum. Quare pertinet quidem ad omnem honesta-
 tem hoc, quod dico decorum: et ita pertinet, ut
 non recondita quadam ratione cernatur, sed sit in
 promptu. Est enim quiddam (idque intelligitur in
 omni virtute) quod deceat, quod cogitatione ma-
 gis a virtute potest, quam re separari. Et ut ve-
 nustas, et pulchritudo corporis secerni non potest
 a valetudine: sic hoc, de quo loquimur, decorum,
 totum illud quidem est cum virtute confusum, sed
 mente, et cogitatione distinguitur. Est autem eius
 descriptio duplex. Nam et generale quoddam de-
 corum intelligimus, quod in omni honestate ver-
 satur: et aliud huic subiectum, quod pertinet ad
 singulas partes honestatis. Atque illud superius sic
 serè definiri solet. Decorum, id est, quod consentaneum
 sit hominis excellentiae, in eo, in quo natura
 eius a reliquis animalibus differat. Quae autem
 pars subiecta generi est, eam sic definunt, ut id
 decorum esse velint, quod ita naturae consentaneum
 sit, ut in eo moderato, et temperatia appareat cum

Decorum in
stitia.

Decorum ab
honesto re
no separatur.

Decorum
moderato
et temperato
cum specie

M. T. CICERO NIS

Liberali, id
est, honesta.
specie quadam liberali. Hæc ita intelligi à Philo-
sophis possumus existimare, ex eo 'decoro', quod
Poëtae sequuntur: de quo alio loco plura dici so-
lent. Sed tum seruare illud poëtas dicimus, quod
deceat, cùm id, quod quaque persona dignum est,
et sit, et dicitur: Vt si Æacus, aut Minos diceret,
Oderint, dum metuant: aut,
Natis sepulchrum ipse est parens:
indecorum videretur, quod eos fuisse iustos acces-
pimus. At Atreo dicente, plausus excitantur: est
enim digna persona oratio. Sed poëtae quid quenq;
deceat, ex persona iudicabunt: nobis autem perso-
nam imposuit ipsa natura, magna cum excellen-
tia, præstantiaq; animantium reliquorum. Quocir-
ca poëtae in magna varietate personarum etiā vi-
tiosis quid conueniat, et quid deceat, videbunt:
nobis autem cùm à natura constantie, moderatio-
nis, reperantie, verecundie partes datae sint: cùmq;
eadem natura doceat non negligere, quemadmodum
nos aduersus homines geranis: efficiunt, et eis il-
lud, quod ad omnem honestatem pertinet decorum,
quæmlatè fusum sit, appareat: et hoc quod specta-
tur in uno quoque genere virtutis. Vt enim pul-
chritudo corporis apta compositione, membrorum
mouet oculos, et delectat bac ipso, quod inter se
omnes partes cum quodam lepore consentiunt: sic
hoc decorum, quod eluet in vita, mouet approba-
tionem eorum, quibuscum visitur, ordine, et co-
stantia, moderatione dictorum omnium, atque fa-
ctorum.

Horatius, Red
dere personæ
scit conue-
nientia cuiq;.

si solitudo
autem est 46.

Decorum
poëtarum ho-
nestis, ac tur-
pibus com-
mune.

Decorum in
ordine, con-
stantia & mo-
do situm.

torum. Adhibenda est igitur quedam reverentia aduersus homines, & optimi cuiusq; & reliquorū. Nam negligere, quid de se quisque sentiat, non solum arrogantis est, sed etiam omniyo dissoluti. Est autem quod differat in omni ratione habēda inter iustitiam, & verecundiam. Iustitiae partes sunt, non violare homines: Verecundiae, non offendere: in quo maxime perspicitur vis decori. Hū igitur expositis, quale sit id quidē decere dicimus intellectum puro.

Deturū secundum naturam esse, & cūm in omnibus partibus, tuu in temperatia plurimū valere.

Officium autem quod ab eo ducitur, hanc primum habet prīam, quæ ducit ad conuenientiam, conservationemq; naturæ: quam si sequentur ducem, nunquam aberabit: sequenturq; et id, quod acutum, et perspicax natura est: et id, quod ad hominum coniunctionem accommodatum: et id, quod vehementer, atq; forte. Sed maxima vis decori in hac mest parte, de qua disputamus. Neque enim solū corporis, qui ad naturam apti sunt, sed multo etiam magis animi matus probandi, qui atem ad naturam accommodati sunt.

Fontem omnis esse modestiæ, vt appetitus patet rationi. At hunc ipsū putat Ambrosius omnium officiorum primitiū esse fontem.

Dilex est enim vis amīorum, atque naturæ.

Vna pars in appetitu posita est, quæ est oīus: Graec, que hamīmabne, et illuc capi. Altera in ratione, quæ doget, et explanat, quid faciendum.

D 2 **fugien-**

Violamus in-
iustitia, offendimus in-
iustitiam, de-
destia.

Prudentia.
Iustitia.

Fortitudo,
Temperantia.

ōpū, quam
in libris de Fi-
nibus appeti-
tionem vo-
cat, ynde o-
riuntur. Tadū
Id est, pertur-
bationes.

fugiendum sit. Ita sit, ut ratio præsit, appetitus vero obtemperet. Omnis autem actio vacare debet temeritate, et negligentia: nec vero agere quamquam, cuius non possit causam probabilem seddere. Hac est enim ferè descrip[ti]o officij. Efficientiū autem est, ut appetitus rationis obdiant, eamq[ue] neque præcurrant, nec propter temeritatem, nec propter pigritiam, aut ignorantiam deserant: sicutq[ue] tranquilli, atque omni perturbatione animi careant. Ex quo elucebit omnis constantia, omnisq[ue] moderatio.

Nam qui appetitus longius evagandur, et tanquam exultates sine cupiendo, sine fugiendo, non satis à ratione retinentur, sed sine dubio finem, et modum transiunt. Relinquent enim, et abiecunt obedienciam, nec rationi parent, cui sunt subiecti lege naturæ, a quibus non modo animi perturbantur, sed etiam corpora. Licet ora ipsa certere iratorum, aut eorum, qui aut libidine aliqua, aut metu commoti sunt, aut voluptate nimia gestiunt: quorum omnium vultus, voces, motus, statusq[ue] mutantur. Ex quibus illud intelligitur (ut ad officij formam revertamur) appetitus omnes contrahendos, sedansq[ue] excitandamq[ue] esse animaduersionem et diligentiam, ut ne quid temere, ac fortuito inconsiderate, negligentemq[ue] agamus. Neque enim ita generati à natura sumus, ut ad tutum, et idoneum facti esse videamur: sed ad severitatem potius, et ad quædam studia graviora, atque maiora. Quod autem, et ioco vero illis quidem licet, sed si quo somno,

sic in libris de Finibus Cato officiū, quod ita factum est, ut eius facti probabilis ratio reddi possit.

alias, exultantes.

Indecorum & in corpore à perturbatio- nibus.

Grauitas:
Urbanitas
quatenus ad-
hibenda.

et quietibus cæteris, tum cum grauibus, serijsque rebus satijs fecerimus. Ipsiusque genus iocandi non profum, nec immodestum, sed ingenium, et facetum esse debet. Ut enim pueris non omnem licentiam ludendi damus, sed eam quæ ab honestatis actionibus non sit aliena: sic in ipso ioco aliquod probi ingenij lumen eluceat.

Licentia non
omnis aliena
ab honestate

De scurilitate & facetia.

DVplex omnino est iocandi genus: Vnu illiberales, petulans, flagitiosum, obscenum: Alterum elegans, urbanum, ingeniosum, facetum. Quo genere non modò Plautus noster, et Atticorum antiqua comœdia, sed etiam Philosophorum Socratis corum libri referti sunt: multaque, multorum facetæ dicta, ut ea, quæ à sene Catone sunt collecta, quæ vocavit à woþbeyuætæ. Facilis igitur est dissimilatio ingenui, et illiberalis ioci. Alter est, si tempore sit, ac remisso animo, homine dignus: Alter ne libero quidem, si rerum turpitudini adhibetur verborum obscenitas.

Veteris co-
mœdiae, Plau-
tini, neq; non
Socratici sa-
les.

Apophthe-
gma, breuis &
gravis senten-
tia.

Et honesti lusus modum esse quendam.

Ludendi etiam est quidam modus retinendus, ut ne nimis omnia profundamus, elatijs, voluptate in aliquam turpitudinem dilabamur. Suppeditant autem et campus noster, et studia verandi, honesta exempla ludendi.

Suppeditant,
subministrat.
Venatio.

Animi delectatio ab honestis studijs petenda: corporis voluptas, quia pecorina sit, aut plane rei cienda, aut quam parcissimè adhibenda.

alias, omni

propensior.
Qui propen-
dit, id est, in-
dulatur.

Voluptas ho-
mine indi-
gena.

*hominis ex-
cellentia.

Sed pertinet ad omnem officij questionem semper in promptu habere, quantum natura hominis pecudibus, reliquisque bestiis antecedat. Illae enim nihil sentiunt, nisi voluptatem, ad eamque feruntur *toto impetu. Hominis autem mens discendo a-
litur, et cogitando semper aliquid aut inquirit, aut agit: videndiq; et audiendi delectatione du-
citur. Quinetiam si quis est paulo ad voluptates propensior, modò ne sit ex pecudum genere (sunt e-
nem quidam homines non re, sed nomine) sed si quis est paulo erector, quamvis voluptate capiatur, occultat et dissimulat appetitum voluptatis, pro-
pter verecundiam. Ex quo intelligitur, corporis voluptate, non satis esse dignam hominis præstan-
tia, eamque contemni, et rejici oportere: si sit quis-
piam, qui aliquid tribuat voluptati, diligenter ei tenendum esse modum eius frumente. Itaq; virtus, cultusque corporis ad valetudinem referantur, et ad vires, non ad voluptatem. Atque etiam si con-
siderare volemus, que sit in natura *excellentia, et dignitas, intelligemus, quam sit turpe diffine-
re luxuria, et delicate, ac molliter vivere, quam-
que honestum parcer, continenter, senere, sabrie.

Animaduerte lector ordinem: primum ostendit quid decorum secundum naturam cum pecoribus communem: deinde quid secundum hominis præ-
stantiam: deinceps quid deceat, ynius cuiusque per-
sonam, vel à natura tributam, vel casu impositam,
vel iudicio assumptam.

Intelligen-

INtelligendum est etiam, duabus quasi nos à natura induitos esse personis: quarum una est communis, ex eo quod omnes participes sumus rationis, præstantiæq; eius qua antecellimus bestijs, à qua omne honestum, decorumq; traditur, et ex qua ratio inueniendi officij exquiritur. Altera autem, quæ propriè singulis est attributa. Ut enim in corporibus magnæ dissimilitudines sunt (alios enim videmus velocitate ad cursum, alios viribus ad luctandum valere: itemq; in formis alijs dignitatem inesse, in alijs venustatem) sic et in animis existunt etiam maiores varietates. Erat in L. Crasso, et in L. Philippo multus lepos: maior etiā, magisq; de industria in C. Cæsare Lucij filio. At ijsde temporibus in M. Scauro, et in Marco Druso adolescenti singularis severitas: in C. Lælio multa hilaritas, in eius familiari Scipione ambitionis maior, vita tristior. De Gracis autem dulcem, et facetum, festiuiq; sermonis, atq; in omni oratione simulatorem, quem ei "ēwā Græci nominauerunt, Socratem accepimus: contra, Pythagoram, et Periclem summam autoritatem consecutos sine ulla hilaritate. Callidū Annibalem ex gente Pænorū: ex nostris ducibus Qu. Maximum accepimus facile celare, tacere, dissimulare, insidiari, præripere hostiū consilia. In quo genere Græci Themistocle Atheniensem, et Pheræum Iasonem cæteris anteponunt. In primisq; versutum, et callidum factum Solonis, qui quo et tutior vita eius esset, et plus

Varietas inge-
niorum a na-
tura.

Simplicitas.

Vafri & ad
omnia versa-
tiles.Comitas &
affabilitas.

Mancino

aliquantò Reipublicæ prodeſſet, furere ſe ſimula-
uit. Sunt hiſ alij multum diſpareſ, ſimplices, et a-
perti, qui nihil ex occulto, nihil ex inſidijs agendū
putant, veritatis cultores, fraudis inimici. Itemq;
alij, quid quiduis perpetiantur, cuius deſeruant,
dum quod velint, conſequantur: ut Scyllam, et
M. Crassum videbamus. Quo in genere verſu-
tiſſimum, et patientiſſimum Lacedæmonium Ly-
ſandrum accepimus. Contraq; Callicratidem, qui
prefectus claſſis proximus poſt Lyſandrum fuit.
Itemq; in ſermonibus alii quidē videmus, quam-
uis præpotens ſit, efficere ut vnuſ de multis eſſe
videatur. Quod in Catulo, et in patre, et in filio,
itemq; et in Q. Mutilio ^{*} Numantino vidimus.

Audiui et ex maioriſbus natu hoc idem fuſſe in
P. Scipione Nasica. Contraq; patrem eius illum,
qui Tyberij Gracchi conatus pditos vindicauit,
nullam comitatem habuiſſe ſermonis, ne Xeno-
cratem quidem ſeueriſſimum Philoſophorum, ob-
eamq; rem ipſam magnum; clariorq; fuſſe. Inmu-
merabiles aliae diſſimilitudines ſunt naturæ, mo-
rumq; minimè tamen vituperadorm. Admodum
autem tuenda ſunt ſua cuique, non vitioſa, ſed ta-
men propria, quò facilius decorū illud, quod que-
rimus, retineatur. Sic enim eſt faciendum, ut
contra naturam vniuersam nihil contedamus: ea
damen conſeruata, propriam naturam ſequamur.
Ut etiam ſi ſint alia grauiora, atque meliora,
tamen nos ſtudia noſtra naturæ regula metiamur.

Neque

Neque enim attinet repugnare naturæ, nec quicquam sequi, quod asequi nequeas. Ex quo magis emergit, quale sit decorum illud: ideo, quia nihil decet inuita (ut ait) Minerua, id est, aduersante, et repugnante natura. Omnino si quicquam est decorum, nihil est profectò magis, quam aquabilitas vniuersæ tue, tum singularum actionem: quam conseruare non possis, si aliorum naturam imiteris, omittas tuam. Ut enim sermone eo debemus vti, qui notus est nobis, ne (ut quidam) Graeca verba inculcates, iure optimo irrideamur: sic in actiones, omnemq; vitam, nullam discrepanziam conferre debemus. Atq; hæc differentia naturalium tantam habet vim, ut non unquam mortem sibi ipsi cōscissere alius debeat, alius in eadem causa non debeat. Num enim alia in causa M. Catō fuit, alia ceteri, qui se in Africā Cæsari traxiderunt? Atqui ceteris forsitan vitio datum est, si se interemissent, propterea quod eorum vita lenior, et mores fuerant faciliores: Catoni autem cùm incredibilem tribuisse natura gravitatem, eamq; ipse perpetua constantia roborasset, semperq; in proposito, susceptoq; consilio permanisset, moriendum potius, quam tyranni vultus aspiciendus fuit. Quam multa passus est Vlysses in illo errore diurno, cùm et mulieribus (si Circe, et Calypso mulieres appellādæ sunt) inseruiret, et in omnis sermone omnibus affabilem, et iucundum se esse velle? Domi vero etiam contumelias seruorum, an-

Non frustra
cùm natura
pugnandum.
Hora. Tu ni-
hil inuita di-
ces facēsue
Minerua.

Vt apud Lu-
ciliū à Mu-
tio ridetur
Albutius:
Chare Tite.

Cato Uticæ
sibi mortem
consciuit.

Circe Solis fi-
lia. Calypso
nymphæ,
quarum ho-
spitio Vlysses
aliquandiu
vsus est, vt
procos vxo-
ris perderet.

cillarūmque pertulit, ut ad id aliquando, quod
cupiebat perueniret. At Ajax (quo animo tradi-
tur) millies oppetere mortem, quam illa perpeti,
malisset. Quae contemplantes expendere oportet-
bit, quid quisque habeat sui, eaque moderari, nec
velle experiri, quam se aliena deceant. Id enim
maxime quenq; decet, quod est cuiusq; suum ma-
xime. Suum igitur quisque noscat ingenium, ac
cremq; se et viitorum, et bonorum suorum iudi-
cet, ne scenici plus, quam nos, videantur
habere prudentiae. Illi enim non optimas, sed sibi
accommodatissimas fabulas eligunt. Qui voce freti
sunt, Epigonus, Medeamq; : qui gestu, Menalip-
pam, vel Clytaenestram: semper Rutilius, quem
ego memini, Antiopam: non saepe Aesopus Aia-
cem. Ergo histrio hoc videbit in scena, quod non
videbit sapiens in vita? Ad quas igitur res ap-
tissimi erimus, in iis potissimum elaborabimus.
Si aliquando necessitas nos ad ea detruserit, que
nostrī ingenij non erunt, omnis adhibenda erit cu-
ra, meditatio, diligentia, ut easi non decorē, at
quam minime indecorē facere possimus. Nec tam
est enitendum, ut bona, quae nobis data non sunt
sequamur, quam ut vitia fugiamus.

Decorum ab iis, quae nobis fortuna attribuit,
quae nobis iudicio ipsi adsciuimus.

AC duabus iis personis, quas suprà dixi, tertia
adiuungitur, quam casus aliquis, vel tempus
imponit. Quarta etiam, quam nobis meti ipsi in-
dicio

Scenici, hi-
striones ē sce-
na.

Epigoni cla-
mosa tragœ-
dia de Thebis
captis.

Medea nota.

Offic. Secres, 45 pro nam
et n. 2. n. 2. And
c. 2. mon.

duo
adi-
eti,
te-
nec
im-
ra-
a-
di-
ur
ibi-
ti-
p-
m-
e-
n-
t-
s-
t-
a-
dicio nostra accommodamus. Nam regna, imperia, nobilitates, honores, diuinitatē, opes, eaq. quae sunt bis contraria, in casu sua, reperibus gubernantur. Ipsi autem quam personam gerere velimus, à nostra voluntate profisciscitur. Itaque se alij ad Philosophiam, alij ad ius ciuile, alij ad eloquentiam applicant, ipsarumq. virtutum in alia alius multe excellere. Quorum vero patres, aut maiores aliqua gloria presliterūt, eorum plerique in hoc genere laudes studet excellere: ut Q. M. Utius. P. filius in iure ciuili, Pauli filius Aphricanus in re militari. Quidam autem ad eas laudes, quas à patribus acceperunt, addunt aliquam suam: ut hic idem Aphricanus eloquentia cumulauit bellicam gloriam. Quod idem fecit Timotheus Cononis filius, qui cum belli laude non inferior fuisset, quam pater: ad eam laudem, doctrinæ et ingenij gloriam adiecit. Fit autem interdum, ut nonnulli omissa imitatione majorum, suum quoddam institutum consequantur: maximeq. in eo plerique elaborant ī, qui magna sibi ponunt, obscuris orti* maioribus. Hac igitur omnia, cum querimus quæ deceant, complecti animo, *parentibus et cogitatione debemus.

Constituendum genus vitæ, & institutum.

N primis autem constituendum est, quos nos, & quales esse velimus, in quo genere vitæ: quæ deliberatio est omniū difficillima. Ineunte enim adolescentia, * cui inest maxima imbecillitas consilij, * cum tunc id sibi quisq. genus etatis degendæ constituit, quod

Quæ quisque
studia maxi-
mè sequitur.

Timotheus
etiam orator
Ilocratis dis-
cipulus.
Conon incly-
tus dux Athe-
niensium.
Homines
noui.

quod maxime ad am duit. Itaq; ante implicatur a-
liquo certo genere, cuiusq; viuendi, quam potuit,
quod optimum esset indicare. Namque Herculem

* Alias, pro-
dicus dicit
Prodici sophi-
stę de Hercu-
le fabula per-
quam festiuia
refertur apud
Xenophon-
tem libro se-
cundo Me-
morabilium.

Item.

* Prodigium dicunt (ut est apud Xenophōtem) cūm
prīmū pubesceret (quod tempus à natura ad de-
ligendum quam quisq; viam viuendi sit ingressu-
rus, datum est) sexiisse in solitudinem, atque ibi se-
denter diu secum, multumq; dubitasse, cūm duas
cerneret vias, unam voluntatis, alteram virtu-
tis, utram ingredi melius esset. Hoc Herculi Io-
nus satu edito potuit fortasse contingere: nobis non
* idem, qui imitamur quos cuique visum est, atq;
ad eorum studia, institutaq; impellimur: Plerumq;
autem parentum præceptis imbuti ad eorum con-
suetudinem, moremq; deducimur. Alij multitudi-
nis iudicio feruntur, quaq; maiori parti pulcher-
rima videntur, ea maxime exoptat. Nonnulli au-
tem siue felicitate quadam, siue bonitate natura-
siue parentum disciplina, reclam vitæ secuti sum-
viam. Illud tamen maxime rarum genus est eorum,
qui aut excellente ingenij magnitudine, aut pra-
clara eruditione, atque doctrina, aut utraq; re or-
nati, spatiū deliberandi habuerunt, quem potis-
sum vita cursum sequi vellent. In qua delibe-
ratione, ad suam cuiusque naturam consilium est
omne reuocandum. Nam cūm in omnibus que a-

* Aliter, quē guntur ex eo modō * quo quisque natus est (ut su-
quisque est p̄a dictum est) quid deceat exquirimus: cūm in to-
ta vita constituenda multò est rei cura maior ad-
bibenda,

Perpetuitate,
id est, con-
stantia.

adhibenda, ut constare in vita perpetuitate possit
mus nobis metipis, nec in vlo officio claudicare.
Ad hanc autem rationem, quoniam maximam nam
Nature habet, Fortuna proximam, vtriusque omniu-
m vno utio habenda est in diligendo genere vita, sed
Nature magis multo estimet, superior est, ex con-
stantia: ut Fortuna tantumquam tanquam ipsa
mortalis, cum immortale Nature pugnare videa-
tur. Qui igit per ad natura sua non viciose genus
consilium* viuendi omnia contulerit, is constantia* vita
teneat: id enim maxime daret, nisi forte se errasse
intellegerit in diligendo genere vita. Quod si acci-
derit (posset quodam occidere) facienda morum in-
stitutionum mutatio est, cum mutationem si tenu-
ponit adiuvabunt, facilis commadensq; faciens:
suum minus sensim erit, pedenter inque facienda est
amicitas, que minus delectant, et minus proben-
sur, magis decere carent sapientes sensim diffuere,
quoniam expensum prae sidere. Commutatio autem gene-
re hinc, omni ratione curandum est, ut id boni eä
filio fecisse videamur. Sed quoniam puto: ante
ditius est, imitandos esse minores: primum illud
exceptum sit, ne vita sint invitandae inde, fina-
tura non feret, ut quedam imitari possint (ut su-
perioris Africani filius, qui hunc* Paulus nationem
adoptauerat, propter infirmitatem valetudinis no-
tam potuit patris similitus esse, quam ille fuerat
sic) seigitur non poterit, sine causas defensitare,
sine populum concionibus tenere, sine bellis gerere:
ille

Quomodo
commutan-
dum vita-
genus.

*Paulo
mylo

illa tamen præstare debet, quæ erunt in ipsis pos-
testate iustitiam, fidem, liberalitatem, modestiam,
temperantiam, quæ minus ab eo id, quod desit re-
quiritur. Optima autem hereditas à patribus trâ-
ditur liberis, omnique patrimonio præstantior, glo-
ria virtutis, rerumq; gestarum: cui dedecori esse,
næfæs, & vitium iudicandum est. Et quoniam of-
ficia non eadem dispatibus: et atibus tribuntur,
aliquæ sunt iuueniæ, alia seniorum, aliquæ etiam
de hac distinctione dicendum est.

Decorum ab
ætate.

Adolescentiam quæ proprie deceant.

Verecundia.

Et igitur adolescentis, maiores natu vereri, et
hisq; diligere optimos, & probatissimos, quoniam
consilio, atq; auctoritate miratur. Incuntis enim
eius in se, & securum constitutum, & regendam pni-
dencia est. Maxime autem hæc etas à libidinibus
arcenda est, exercendaq; in labore, patientiaque
animi, & corporis: ut eorum & in bellis, & in
milibus officijs vigent industria.

Disciplina.

Accipiendam omni-
relaxare animos, & dare se iuuentati. Volenti,
caueant in temperantiam, meminerint verecudiam,
quod erit facilis, si eiusmodi quoque rebus ma-
iores natu interesse velint.

Industria.

Accipiendam omni-
relaxare animos, & dare se iuuentati. Volenti,
caueant in temperantiam, meminerint verecudiam,
quod erit facilis, si eiusmodi quoque rebus ma-
iores natu interesse velint.

Exercendas

animus.

Vt profint
alijs.

Senectutem quæ deceant maxime.
Enibus autem labores corporis minuendi, exer-
citationes animi etiā augenda videntur. Dan-
da verò opera, ut et amicos, & iuueniū, & ma-
xime Remp. consilio, & prudetia quam plurimum
adiuvent. Nihil autem magis caendum est sen-
tuti,

Auti, quam ne languori se, desidiaq[ue] dedat. Luxuria vero, cum omni atati turpis, tum senectuti fœ-
dissima est. Sin autem libidinū etiam intemperan-
tia accesserit, duplex malum est, quod est ipsa se-
nctutis concipit decus, et facit adolescentium
impudentiorem intemperantiam.

Turpis res
desidiosa se-
nectus, Luxu-
riosa turpior,
Libidinosa
turpissima.

Magistratus personam quæ deceant.

AC ne illud quidem alienum est, de magistra-
tu[m], de priuatorum, de ciuium, de peregrino-
rum officijs dicere. Est igitur propriū munus ma-
gistratus, intelligere, se gerere personam ciuitatis,
deberēque eius dignitatem et decus sustinere, ser-
uare leges, iura defribere, et ea fidei sua commis-
sa meminisse. Priuatum autem oportet aequo, et Primitū quid
paricūm ciuib[us] iure vivere, neq[ue] submissum et deceat
abieclum, nec se efferentem, tum in Repub. ea velle,
que tranquilla, et honesta sint. Talem enim et sen-
tire bonū ciuem, et dicere solemus. Peregrini au-
tem, et incolæ officium est, nihil prater suum ne-
gotium agere, nihil de alio inquirere, minimeq[ue] in
aliena esse Repub. curiosum. Ita fere officia repe-
rientur, cum queratur quid deceat, et quid aptum
sit personis, temporibus, et atibus. Nihil est autem,
quod tam deceat, quam in omni re gerenda, consi-
lioque capiendo sernare constantiam.

Hospitis offi-
ciūm.

Decorum à cultu motuque corporis.

Sed quoniam decorū illud in omnibus factis, et
dictis, in corporis deniq[ue] motu, et status cernitur,
idq[ue] positū est in tribus rebus, formositate, ordine,
ornatiss

M. T. CICERONIS

ornatu ad actionem apto: difficilius ad eloquendum, sed satis erit intelligi. In his autem tribus continetur cura etiam illa, ut probemur ijs, quibus cum, et apud quos viuamus. His quoque de rebus pauca dicantur.

Quasdam corporis partes indecora ostendi: res item quasdam in honeste vel fieri palam, vel aperte nominari.

Prinципio, corporis nostri magnam natura ipse videtur habuisse rationem, quae formā nostrā reliquamq; figurā, in qua esset species honesta, eam posuit in promptu. Que autem partes corporis ad naturā necessitatem datae, aspectum essent deformem habituræ, * atque formam, eas contextit, atque abdidit. Hanc naturæ tam diligentem fabricam imitata est hominū verecundia. Quæ enim natura occultiant, eadem omnes, qui sana mente sunt, remouent ab oculis: ipsiq; necessitati dant operam, ut quam occultissime pareant: quarimq; partium corporis usus sunt necessary, eas neque partes, neq; earum usus suis nominibus appellant: quodq; facere turpe non est, modò occulte, id dice re obscenum est. Itaq; nec aperta actio rerum illarum petulantia vacat, nec * orationis obscenitas. Nec verò audiendi sunt Cynici, aut si qui fuerūt Stoici penè Cynici, qui reprehendunt, et irridēt, quod ea, quæ turpia re non sunt, verbis flagitiosa dicamus: illa autem, quæ turpia sunt, nominibus appellemus suis. Latrocinari, fraudare, adulterari, re turpe est, sed dicitur nō obscenè: liberis dare operam,

* oratio ob-
scenitate.

Cynici & ve-
tetes Stoici
nihil dictu
putabant ob-
scenum,
quod factu
turpe non es-
set-

operam, re honestum est, nomine obscenum. Pluramque in eam sententiam ab eisdem contra verecundiam disputatur. Nos autem naturam sequamur, & ab omni, quod abhorret ab ipsa oculorum, auriumq; approbatione, fugiamus. Status, incessus, sessio, accubatio, vultus, oculi, maxium motus, teneant illud decorum. Quibus in rebus duo sunt maximè fugienda, ne quid effeminatum, aut molle, & ne quid durum, aut rusticum sit. Nec verò histriónibus, oratoribusq; cōcedendum est, vt ijs hæc apta sint, nobis dissoluta. Scenicorum quidem mostantam habet vetere disciplina verecundiam, vt in scena sine subligaculo prodeat nemo. Verentur enim, ne si quo casu euenerit, vt corporis partes quedam aperiantur, aspiciantur non decore. Nostro quidē more cum parentibus puleres filij, cū saceris generi non lauantur. Retinenda est igitur huius generis verecundia, præsertim natura ipsa magistra, & dute.

Quæ forma virum, quæ foeminam deceat, & quatenus vtrique colenda: quis item

gestus qui motus decorus.

CVM autem pulchritudinis duo genera sint, quorum in altero venustas fit, in altero dignitas: venustatem muliebrem * dice: e debemus, dignitatem virilem. Ergo est à forma remoueatur omnis viro non dignus ornatus: & huic simile vitium in gestu, motuque caneat- tur. Nam & palaestri cū sepe sunt odiosiores, & histriónum nonnulli gestus ineptijs non

Gestus, nequ
mollis, nequ
rusticus.

Exemplum
verecudiae.
& à scena pe-
titum.

Exemplum
Romanæ ve-
re cundiae.

Dignitas vi-
orum. Vestu-
tas mulierū.

*ducere.

Forma & vestitus.

Mūditie media inter elegantiam vitiōsam, & a-
grestem ne-
gligentiam.
Incessus mo-
deratus.

Pomparum.
in quibus sa-
tra & simula-
era lentissimo
incessu circū-
feruntur.

Horatius,
Sæpe velut
qui Currebat
fugiens ho-
stem, persæpe
velut qui lu-
nonis sacra
ferret.

Cogitatio.
Appetitus.

vacant: & in utroque genere quæ sunt recta, &
simplicia, laudantur. Formæ autem dignitas co-
loris bonitate tuenda est: color exercitationibus
corporis. Adhibenda est præterea munditia, non
odiosa, neq; exquisita nimis, tantum quæ fugiat,
agrestem, & inhumanam negligentiam. Eadem
ratio est habenda vestitus: in quo, sicut in plerisq;
rebus, mediocritas optima est. Cauendum est au-
tem, ne aut tarditatibus utamur in gressu mollio-
ribus, ut pomparum ferculis similes esse videa-
mur: aut in festinationibus suscipiamus nimias
celeritates. Que cum fiunt, anhelitus mouentur,
vultus mutantur, ora torquentur: ex quibus ma-
gna significatio fit, non adesse constantiam. Sed
multo etiam magis elaborandū est, ne animi mo-
tus à natura recedant: quod assequemur, si caue-
bimus, ne in perturbationes, atque exanimationes
incidanus: & si attentos animos ad decori con-
seruationem tenebimus. Motus autem animorum
duplices sunt: alteri Cogitationis, alteri Appeti-
tus. Cogitatio in vero exquirēdo maxime versat-
ur: Appetitus impellit ad agendum. Curandum
est igitur, ut cogitatione ad res quam optimas re-
tamur: appetitum, rationi obediētem præbeamus.

Duplex orationis genus, rhetorū,
& quotidianum.

ET quoniam magna vis orationis est, eaq; du-
plex, altera contentionis, altera sermonis: Con-
genio disceptationibus tribuatur iudiciorū, con-
cionum,

cionum, *Senatus: Sermo in circulis, disputationibus, congregationibus familiarum versetur, persequatur etia coniuvia. Contentionis praecepta rhetorum sunt multa, nulla sermonis: quāquam haud scio, an possint hæc quoq, esse. Sed discentium studiis inueniuntur magistri: huic autē quis studeant, sunt nulli: rhetorum turba referta omnia. Quan-*

*Ex nemo de-
cet, quæ nulli
cupiunt di-
scere.*

quam que verborum, sententiarumque praecepta sunt, eadem ad sermonem pertinebunt. Sed cūm orationis indicem vocem habeamus, in voce autem duo sequamur, ut clara sit, ut suavis: ut rūq, om-

*Sermo purus
& cum digni-
tate.*

Pronunciatio-

cuiusmodi.

*nino à natura petendum est: verū alterum exer-
citatio augebit, alterum imitatio presse loquen-
tiū, & leniter, quod fuit in Catulis, ut eos exqui-
sito iudicio putares uti literarum quanquam erāt
literati, sed & alij. Hi autē optimè uti lingua La-*

*Catuli, pater
& filius, de
quibus in
Bruto.*

*tina putabantur. Sonus erat dulcis, litera neque
expressa, neq, oppressa, ne aut obscurum esset, aut
putidum. Sine contentione vox, nec languens, nec
canora. Ut berior oratio L. Crassi, nec minus face-
ta: sed bene loquendi de Catulis opinio non minor.*

*Putidum, id
est, odiosum,
& affectatum.*

*Sale verò, & facetijs Cæsar Catuli patris frater
vicit omnes, ut in ipso illo forensi genere dicendi
contentiones aliorum sermone vinceret. In omni-
bus igitur his elaborandum est, si in omni re quid
deceat, exquirimus.*

Sermo familiaris quemadmodum moderandus.

*Si t igitur hic sermo (in quo Socratice maxime
excellit) lenis, minimeq, pertinax: insit in eo le-*

Ne acerbus,
ne pertinax,
ne insulsus,
ne immodi-
cūs, sit rebus
accōmodus,
ne obresta-
torus.

Ut honestis
de rebus.

Ne vagus, &
inequalis.

Ne concita-
tior.

Ne contume-
liosus in ami-
cos.

Obiurgatio-
nē quatenus ad-
hibenda.

pos. Nec verò, tanquam in possessionem suam ves-
nerit, excludat alios: sed cum reliquis in rebus, tū
in sermone communi, viciſſitudine nonnunquam
vtendum putet. Ac videat in primis, quibus de
rebus loquatur: si serijs, ſeueritatem adhibeat: fi-
iōcōſis, lepōrem. In primis prouideat, ne sermo via-
tium aliquod indicet inesse moribus. Quod maxi-
mē tum ſolet euenire, cum ſtudioſe de absentibus
detrahendi cauſa, aut perridiculum, aut ſeuere,
aut maledicē, contumelioſe quē dicitur. Habentur
autem plerūq; ſermones, aut de domesticis nego-
tijs, aut de Republ. aut de artium ſtudij, & doctri-
na. Danda igitur opera eſt, vt etiam ſi aberrau-
re ad alia coepit, ad hæc reuocetur oratio. Sed
vtcunq; aderunt res (neque enim omnes, iſdem
rebus, nec in omni tempore, nec ſimiliter deleſta-
mur) animaduertendum eſt etiam quatenus ſermo
deleſtationē habeat, & vt incipiendi ratio fuerit;
ita ſit deſinendi modus. Sed quoniam in omni vita
rectiſſime præcipitur, vt perturbationes fugia-
mus, id eſt, motus animi nimios, rationi nō obtem-
perantes: ſic eiusmodi motibus ſermo debet vaca-
re, ne aut ira exiſtat, aut cupiditas aliqua, aut pri-
gria, aut ignavia, aut quid tale appareat. Maxi-
me quē curandum eſt, vt eos, quibuscum ſermonem
conferemus, & vereri & diligere videamur. Ob-
iurgationes etiam nonnunquam incident necessa-
riae, in quibus utendum eſt fortaffe & vocis con-
tentione maiore, & verborum grauitate acriore.

48. Id animaduertendum eſt etiam quatenus ſermo
deleſtationē habeat, & vt incipiendi ratio fuerit;
ita ſit deſinendi modus. Sed quoniam in omni vita
rectiſſime præcipitur, vt perturbationes fugia-
mus, id eſt, motus animi nimios, rationi nō obtem-
perantes: ſic eiusmodi motibus ſermo debet vaca-
re, ne aut ira exiſtat, aut cupiditas aliqua, aut pri-
gria, aut ignavia, aut quid tale appareat. Maxi-
me quē curandum eſt, vt eos, quibuscum ſermonem
conferemus, & vereri & diligere videamur. Ob-
iurgationes etiam nonnunquam incident necessa-
riae, in quibus utendum eſt fortaffe & vocis con-
tentione maiore, & verborum grauitate acriore.

Id agendum etiam est, ut ne ea facere videamur
iratus sed ut ad vrendum, et secundum, sic ad hoc secundum
genus castigandi raro inuitiq; veniamus: nec vni- medici, sic
quam, nisi necessariò, si nulla reperietur alia medi- nos ad hoc.
cina. Sed tamen ira procul absit, cù qua nihil recte
fieri, nihil considerare potest. Magna autem parte
clementi castigatione licet vti, grauitate tamen
adiuncta, ut et severitas adhibeatur, et contumelie
repellatur. Atq; etiam illud ipsum, quod acer-
bitatis habet obiurgatio, significandum est, ipsius
causa, qui obiurgetur, susceptum esse. Rectum est
autem etiam in illis contentioneibus, quæ cum ini-
micissimis fiunt, etiā si nobis indigna audiamus,
tamen grauitatem retinere, iracundiam repellere.
Quæ enim cum aliqua perturbatione fiunt, ea nec
constanter fieri possunt, nec ijs, qui adsunt, appro-
bari. Deforme etiam est, de seipso prædicare, falsa
præsertim, et cum irrisione audientium imitari
militem gloriosum.

Ne tum qui-
dem referen-
dum maledi-
ctum, cùm
male audie-
rimus.

Indecora ia-
ctantia Thra-
sonica.

In ædificijs extruendis qui modus.

ET quoniam omnia persequimur, dicendum est
etiam qualem hominis honorati, et principis
domum placeat esse, cuius finis est usus: ad quam
accommodanda est ædificandi descriprio, et tamen
adhibenda dignitatis, commoditatisq; diligentia.
C. Octavio (qui primus ex illa familia cōsul factus
est) honori fuisse accepimus, quod præclaram ædi-
ficasset in palatio, et plenam dignitatis domum:
quæ cum vulgo viseretur suffragata domino nouo

homini ad Consulatum putabatur. Hanc Scævula
demolitus, accessionem adiuxit ædibus. Itaq; ille
in suam domum Consulatum primus attulit: hic
summi, et clarissimi viri filius in domum multi-
plicatam non repulsa solum retulit, sed ignomi-

49. Ignominiam, quod à consulatu repul-
sus: calamitatem, quod
repetundarū
reus.

50. Domus optimatis, neque
angusta, neq;
valta.

51. E poëta quo-
piam sum-
ptus versicu-
lus videtur.
Antiquam
autem nobil-
lem dixit &
angustam.

52. in exemplo est. Studiose enim plerique (præsertim
in hac parte) facta principum imitantur: ut L.
Luculli summi viri virtutem quiscat quam mul-
tivillarum magnificentiam imitati sunt? Qua-
rum quidem certe est adhibendus modus, ad me-
diocritatemq; reuocādus: eademq; mediocritas ad
omnem usum, cultumque viræ referenda est. Sed
hec hacenus.

ad commu-
nem usum

Tria

Tria omni in vita seruanda.

In omni autem actione suscipienda tria sunt tenenda. Primum ut appetitus rationi pareat: quo nihil est ad officia conseruanda accommodatus. Deinde, ut animaduertatur, quanta illa res sit, quam efficere velimus, ut neque maior, neque minor cura, et opera suscipiatur, quam causa postulet. Tertium est, ut caueamus, ut ea quae pertinent ad *liberalem liberalitatem, specie et dignitate moderanda sint. Speciem, et Modus autem est optimus, decus ipsius tenere (de dignitatem, quo ante diximus) nec progredi longius. Horum moderata autem trium praestantissimum est appetitum obtemperare rationi.

Decorum à loco, ac tempore.

Dicitur Eincept de ordine rerum, et temporum opportunity dicendum est: Hac autem scientia continetur ea, quam Graci evanescere non minant, non haec quam interpretari modestiam, quo in verbo modus inest: sed illa est evanescere, in qua intelligitur ordinis conservatio. Itaque ut eandem nos modestiam appellamus, sic definitur a Stoicis, ut modestia sit scientia earum rerum, quae agentur, aut dicentur, loco suo collocandarum. Itaque videtur eadem vis ordinis, et collocationis fore. Nam et ordinem sic definiunt, compositionem rerum agentium, et accommodatis locis. Locum autem actionis, et opportunitatem temporis esse dicunt. Tempus sio, et actionis opportunitus autem actionis opportunitum Gracem evanescere, Latinum appellatur occasio. Sic sit, ut modestia haec, et actionis opportunitus, quam importans.

quam interpretamur, ita ut dixi, scientia sit, opportunitatis idoneorum ad agendum temporum. Sed potest esse eadem Prudentiae definitio, de qua principio diximus. Hoc autem loco de Moderatione, & Temperantia, & harum similibus virtutibus quaerimus. Itaque quae erant prudentiae propria loco suo dictas sunt. Quae autem harum virtutum, de quibus iamdiu loquimur, pertinent ad verecundiam, & ad eorum approbationem, quibuscum viuimus, nunc dicenda sunt.

Quid quo loco, ac tempore deceat, dedebeatq.

Talis est igitur ordo actionum adhibendus, ut quemadmodum in oratione constanter, sic in vita sunt omnia apta inter se, & conuenientia. Turpe est enim, valdeq; vitiosum, in re severa coniuvio dignum, aut delicatum aliquem inferre sermonem. Bene Pericles, cum haberet collegam in praetura Sophoclem poëtam, hiq; de communi officio conuenissent: & casu formosus puer præteriret, dixissetq; Sophocles, O puerum pulchrum Pericle: ait, At enim prætorem Sophocle decet non solùm manus, sed etiam oculos abstinentes habere.

Atque hoc idem Sophocles si in athletarum probatione dixisset, iusta reprehensione caruisset. Tanta vis est & loci, & temporis, ut si quis cum causam sit acturus, in itinere, aut in ambulacione secum ipse meditetur, aut si quid alind artetius cogitet, non reprehendatur: at hoc idem si in coniuvio faciat, inhumanus videatur, inscita temporis.

Indecorum aut in re seria
nngari, aut in
re iocosa se-
nium esse.

Athlete, qui
virtutis exer-
cenda gratia
certant.

ris. Sed ea, quæ multum ab humanitate discrepant, 53.
 vt si quis in foro cantet, aut si qua est alia magna
 perueritas, facile apparent, nec magnopere admis-
 sionem, & præcepta desiderant: quæ autem parua
 videntur esse delicta, neque à multis intelligi pos-
 sunt, ab ijs est diligentius etiam declinandum: vt
 in fidibus, aut in tibis, quamvis paucum discrepet,
 tamen id à sciente animaduerti solet. Sic viuen-
 dum est in vita, ne forte quid discrepet: vel multò
 etiam magis quò maior, et melior actionum, quam
 sonorum concentus est. Itaque vt in fidibus musi-
 corum aures vel minima sentiunt: sic nos si acres,
 ac diligentes iudices esse volumus, animaduerto-
 resq; vñiorū magna sèpe intelligemus ex paruis.
 Ex oculorum obtutu, ex superciliorum aut remis-
 sione, aut contractione, ex mæstitia, ex hilaritate,
 ex risu, ex locutione, ex reticentia, ex contentione
 vocis, ex submissione, ex cæteris similibus facile
 indicabimus, quid eorum aptè fiat, quid ab offi-
 cio, naturaq; discrepet. Quo in genere non est incò-
 modum, quale quodq; eorum sit, ex alijs iudicare:
 vt si quid dedebeat in alijs, vitemus et ipsi. Fite
 nis, nescio quomodo, vt magis in alijs cernamus,
 quam in nobis metipsis, si quid delinquitur. Itaque
 facilimè corriguntur in descendo, quorum vitia
 imitantur emendandi causa magistri. Nec vero
 alienum est ad ea eligenda, quæ dubitationem af-
 ferunt, adhibere doctos homines, vel etiam vñ
 peritos, & quid his de vñognq; officijs genere plas-
 tate.

Harmonia vt
 in fidibus, ita
 & in vita.
 Ne minimis
 quidem in re-
 bus opor-
 tet à loco, ac
 tempore dis-
 tincture.

Vita quoniam
 pro, iij quoniam
 vitia.

ceat exquirere. Major enim pars eò ferò defensis
sales, quò à natura ipsa decūcitur. In quibus vi-
dendum est non modo quid quisque locutus
etiam quid quisque sentiat, atque etiam qua de
causa quisque sentiat. Ut enim pictores, et iū, qui
signa fabricantur, et veri etiam poëtæ, nū quis-
que opus à vulgo considerari vult, ut si quid re-
prehensum sit a pluribus, id corrigitur. hīq, et se-
cym, et cym alijs, quid in eo peccatum sit exqui-
runt: sic aliorum iudicio permulta nobis et facie-
da, et non facienda, et in itanda, et corrigenda
sunt. Quæ vero more aguntur, et institutis cui-
libus, de ijs rīk il est praescipiendum. Illa enim ipsa
præcepta sunt. Nec quenquam hoc errore duci o-
portet, ut si quid Socrates, aut Aristippus contra
morem, consuetudinemq, ciuilem fecerint, locu-
tus sint, idem sibi arbitretur licere. Magnis e-
nam illi, et ciuissim bonis hanc licentiam assequen-
bantur. Cynicorum vero ratio tota est eiicienda.
Est enim inimica verecundia, sine qua rīk il redū
esse potest, nū il honestum. Eos autem, quorum vi-
ta perspecta in rebus honestis, atque magnis est,
bene de Republica sentientes, ac benemeritos, aut
merentes, aliquo honore, aut in pecto affectos ob-
sernare, et colore debemus: tribuere etiam multū
senectuti. Cedere ijs, qui magistratum habebunt:
habere electum ciuius, et peregrinum: in ipso quoq,
peregrino priuatim ne, an publicè venerit. Ad
summam (ne agam de singulis) communem rationis

Id de Apelle
referit Plinius,
& de Marone
item literis
proditum.

mutanda

Socrates reus
factus, quod
Atheniensim
instituta con-
temneret.

Hor. Omnis
Aristippum
decuit color.
Cynicorum
institutum,
quoniam ab-
horret ab hu-
mana vere-
cundia, reij-
ciendum.
Quid erga
quaque per-
sona deceat.

generis

generis hominum conciliationem, et consociationem colere, tueri, seruare debemus.

Quæ artes, &c qui quæstus sordidi: qui contra liberales.

Iam de artificijs, et quæstibus, qui liberales habendi, qui sordidi sint, hæc ferè accepimus. Primum improbantur ij quæstus, qui in odio hominū incurruunt: ut poritorum, * ut fæneratorum. Illi liberales autem, et sordidi quæstus mercenariorum, omniumque quorum opere, non quorum artes emuntur. Est enim in illis ipsa merces auctoramentū seruitutis. Sordidi etiam putandi, qui mercantur à mercatoribus, quod statim vendant. Nihil enim proficiunt, nisi admodum mentiantur. Nec verò quicquam est turpis vanitate. Opificesq; omnes in sordida arte versantur. Nec verò quicquam ingenuum potest habere * officina: minimeq; artes * opificina hæ probande, quæ ministra sunt voluptatum, ceteri, lanij, coqui, fartores, pescatores, ut ait Terentius. Adde his, si placet, unguentarios, saltatores, totumq; ludum talarium. Quibus autem artibus aut prudentia maior inest, aut non media- cris utilitas queritur, ut medicina, ut architec- tura, ut doctrina rerum honestarum, hæ sunt ijs. quorum ordini conueniunt, honestæ. Mercatura autem, si temeris est, sordida putada est. Si magna, et copiosa, multa undiq; apportans, multisq; sine vanitate impertiens, non est admodum vituperan- da. At q; etiam si satiata quæstus vel contenta pote- tius

Autoramen-
tum, præmii,
aut obligatio.
Circitores.

Ex Eumacho.
Artes hone-
stæ.

Medicus fide-
lis.

Architectus.

Studia.

Mercatura, id
copiosa, sicut
vanitatem, ge-

Exalte, id est, tuis, ut si epe ex alto in portum, sic ex ipso portu se in agros, possessionesq; contulerit, videtur iure optimo posse laudari. Omnium autem rerum, ex quibus aliquid acquiritur, nihil est Agricultura me-

Laus Agricul-
turae.

lius, nihil uberior, nihil dulcior, nihil homine libero dignius. De qua quoniam in Catone Maiore satis multa diximus, illinc assumes, quae ad hunc locum pertinebunt.

E duobus honestis verum honestius.

Sed ab ipsis partibus, quae sunt honestatis, quemadmodum officia dicterentur, satis expositum videtur. Eorum autem ipsorum, quae honesta sunt, potest incidere saepe contentio, & comparatio, de duobus honestis verum honestius. Qui locutus

55. Panitia est prætermisus. Nam cum omnis honestas manet a partibus quatuor, quarum una sit Cognitionis, altera Communitatis, tertia Magnanimitatis, quarta Moderationis: haec in deligendo officio saepe inter se comparentur, necesse est. Placeat ergo aptiora esse naturæ ea officia, que ex communitate, quam ea, que ex cognitione ducantur. Idq; hoc argumento confirmari potest: quod si contigerit ea vita sapienti, ut omnium rerum affluentibus copijs ditetur: quamvis omnia, que cognitione digna sint, summo otio secum ipse consideret, & contempletur: tamen si solitudo tanta sit, ut hominem videre non possit, excedat e vita. Princepsq; omnium virtutum est illa Sapientia, quam sophiev Græci vocant. Prudentiam enim, quam Græci

Iustitiae offi-
cia potiora
officijs pru-
dentia.

Sapientia re-
rum intelligi-
bilijs. Pru-
dentia rerum
agendarum.

Φρεδονιοι dicunt, aliam quandam intelligimus, quae est rerum experendarum, fugiendarumq; scientia. Illa autem Sapientia (quam principem dixi) rerum est diuinarum, atque humanarum scientia, in qua continetur deorum, et hominum communitas, et societas inter ipsos. Ea si maxima est (ut est certe necesse est, quod a communitate ducatur officium, id esse maximum. Etenim cognitio, contemplatioq; naturae manca quodam modo, atq; inchoatq; sit, si nulla actio rerum consequatur: ea vero actio in hominum commodis tuendis maxime cernitur: pertinet igitur ad societatem generis humani. Ergo haec cognitioni anteponenda est: atque id optimus quisq; re ipsa ostendit, et iudicat. Quis est enim tam cupidus in perspicienda, cognoscendaq; rerum natura, ut si ei trahanti, contemplatiq; res cognitione dignissimas, subito sit illatum periculum, discrimenq; patriæ, cui subuenire, opitulariq; possit, non illa omnia relinquat, atq; abu- ciat, etiam si dinumerare se stellas, aut metiri mēs di magnitudinem posse arbitretur? Atq; hoc idem in parentis, in amici re, aut periculo ficerit. Quibus rebus intelligitur, studijs officijsq; scientiæ preponenda esse officia iustitia, quæ pertinent ad hominum utilitatem, quæ nihil homini debet esse antiquius. Atque illi quorum studia, vitaq; omnis in rerum cognitione versata est, tamen ab augendis hominum utilitatibus, et commodis non recesserunt. Nam et erudierūt multos, quō meliores ciues, utilioresq;

Antiquus, id
est charius.

paminūdas
 ux Theba-
 us à Lysia
 Tarentino
 Philosopho
 Pythagoræo
 Philosophiæ
 præceptis in-
 stitutus, Dyō
 Syracusanus
 à Platone.
 Eloquentia
 ad commun-
 tatis commo-
 da utiior,
 quam con-
 templatio.
 Communi-
 tatem magis
 ac prius secū-
 dum naturā
 hominis esse,
 quam cogno-
 scendi cupi-
 ditatem: ideo
 enim disci-
 mus ut socie-
 tatem adiuv-
 uemus: non
 ideo coniun-
 gimus, ut co-
 gnoscamus, 56.
 idque acutissi-
 ma meta-
 phora docet.
 * congregan-
 dique.

utiioresq; rebus suis publicis essent: ut Thebānū
 Examinandam Lysias Pythagoreus, Syracusium
 Dionem Plato, multiq; multos. Nosq; ipsi quic-
 quid ad Rempub. attulimus (si modō aliquid at-
 tulimus) à doctoribus atque doctrina instructi ad
 eam, et ornati accessimus. Neque solum viui, atq;
 præsentes studiosos dicendi erudiūt, atq; docent: sed
 hoc idem etiam post mortem monumentis literarū
 asequuntur. Nec enim locus ullus prætermisus est
 ab iis, qui ad leges, qui ad mores, qui ad disciplinā
 Repub. pertineret: ut otium suum ad nostrum ne-
 gotium contulisse videantur. Ita illi ipsi doctrina
 studijs, et sapientiæ dediti, ad hominum utilita-
 tem suam prudētiam, intelligentiamq; potissimum
 conferunt. Ob eam etiam causam eloqui copiose
 (modō prudenter) melius est, quam vel acutissime
 sine eloquentia cogitare: quod cogitatio in se ipsa
 ueritur, eloquentia vero complectitur eos, qui
 buscum communitate uincti sumus. Atq; ut apum
 ex anima non fingendorū favorum causa congre-
 gantur, sed cūm congregabilia natura sint, fingunt
 fauos: sic homines, ac multò etiam magis, natura
 congregati, adhibēt agendi, cogitandiq; soleritiam.
 Itaque nisi ea virtus, quæ constat ex hominibus
 tuendis, id est, ex societate generis humani, attin-
 gat rerum cognitionem, soluagacognitio, et ieiuna
 videatur. Itemq; magnitudo animi remota co-
 mitate, cōiunctioneq; humana, feritas sit quadam,
 et immanitas. Ita sit, ut vincat cognitionis su-
 dium

dium consociatio hominum, atq. communitas. Nee verum est, quod dicitur à quibusdam, propter necessitatem vitae, quod ea quæ natura desideraret, consequi sine alijs, atque efficere non possemus, idcirco istam esse cum hominibus communitatem, & societatem. Quod si omnia nobis, quæ ad virtutem cultumque pertinent, quasi virgula diuina (ut Virgula diuina, id est, ci- aiunt) suppeditarentur, tum optimo quisq. ingenio, negotijs omnibus omisiss, totum se in cognitione, & scientia collocaret. Non est ita. Nam & solitudinem sageret, & socium studij quæreret: tum docere, tum discere vellet, tum audire, tum dicere. Ergo omne officium, quod ad coniunctionem hominum, & ad societatem tuendam valet, anteposendum est illi officio, quod cognitione, & scientia continetur.

Iustitiae, an temperantia potior.

¶ Illud forsitan quærendum sit, num hæc communitas, quæ maximè est apta naturæ, sit etiæ Moderationi, Modestiaeq. semper anteponenda. Non placet. Sunt enim quædam partim ita fœda, quædam partim ita flagitiosa, ut eæ ne conseruandæ quidem patriæ causa sapiens facturus sit. Ea Posidonius collegit permulta, sed ita tetra quædam, ita obscena, ut dictu, quoque videantur turpia. Hæc igitur non suscipiet quisquam Reipub. causa, ne Reipub. quidem pro se suscipi voleat. Sed hæc commodiis se res habet, quod non potest accidere tempus, ut intersit Reipub. quicquam illorum facere.

Ne iustum quidē, quod non idem des corum.

Ex ipsis iustis tæ officijs, aliud alio honestius.

cere sapientem. Quare, hoc quidem effectum sit in officijs diligendis, id genus officiorum excellere, quod teneatur hominum societate. Etenim Cognitionem, Prudentiamque sequetur Considerata actio. Ita sit, ut considerate agere pluris sit, quam cogitare prudenter. Atque haec quidem hactenus. Patescens est enim locus ipse, ut non sit difficile in exquirendo officio, quid cuique sit præponendum, videre. In ipsa autem communitate sunt gradus officiorum, ex quibus, quid cuique præstet intelligi possit: ut prima diis immortalibus, secunda patriæ, tertia parentibus, deinceps gradatim reliqua reliquis debeat antur. Quibus ex rebus breuiter disputatis intelligi potest, non solum id homines solere dubitare, Honeslumne, an Turpe sit: sed etiam duobus propositis honestis, vtrum

bonectius. Hic locns à Panatio

est (ut supra dixi) prætermis-

sus. Sed iam ad reliqua

Pergamus.

Gradus officiorum.
Dij, primus.
Patria, ii.
Parentes, iii.
Pupilli, nobis
crediti. iiiii.
Clientes. v.
Hospites, vi.
Cognati, vii.
Affines, viii.
De his apud
Gelliū lib.v.
cap.xiiii.

M. T.

F. ravine wagon, m. g. but f. b. & c. enough. Dist. - mount. 10

lit
lere,
Co-
rata
iam
nus,
e'm
um,
dus
llia
da-
na
di-
soa
1
sit in
lere,
Co-
rata
iam
nus,
e'm
um,
dus
llia
da-
na
di-
soa
1
M. T. CICERONIS
DE OFFICIIS, LIBER
SECUNDVS.

Argumentum per Des. Eraf. Roterod.

Superiore libro duas proposita initio diuisio-
nibus partes absoluunt, quid honestum, quid contra: & in
honestis, utrum honestius. In hoc de alteris duabus
promittit, quid utile, quid inutile: tum inter utilia
utrum utilius, aut quid utilissimum. Deinde incon-
stantiae repræhensionem deprecatur, quod a ciuili
vita, quam saepe prætulerit, nunc ad otium studio-
rum se conuertit: tum cur ad philosophiam potius
quam aliud studiorum genus. Postremo, cur Aca-
demicus de officijs præcipiat, rationem reddit.

V E M A D M O D V M officia du-
cerentur ab honestate, Marce fili, 2.
atque ab omni genere virtutis, sa-
tis explicatum arbitror libro supe-
riore. Sequitur ut hæc officiorum 3.
genera prosequar, quæ pertinent ad vitæ cultum,
et ad earum rerum, quibus utuntur homines, fa-
cilitatem, ad opes, ad copias. In quo tū queri dixi,
quid utile, quid inutile: tum ex utilibus quid uti-
lius, aut quid maxime utile. De quibus dicere
aggrediar, si pauca prius de instituto, ac de iudicio
meo dixero. Quanquam enim libri nostri complu- 4.
res non modò ad legendi, sed etiam ad scribendi
studium excitauerunt: tamen interdum vereor, ne
quibusdam bonis viris philosophiae nomen sit in-
F uisum,

Bene nomen: *uisum, mirenturq; in ea tantum me opera, & tem-
quod erat a-
pud politicos
viros iau-
diosum: nam
res ipsa bono
viro non po-
test non pro-
bari.*

*Cæsar is tyran-
nidem notat.
Socios, Ca- 5.
zonem Milo-
nem.*

*me angoribus dedidi, quibus essem confectus, nisi
his restituisse: nec rursum indignis homine docto
voluptatibus. Atque utinam Respu. sletisset, quo
cooperat statu, nec in homines non tam commutan-
darum rerum, quam euertendarum cupidos inci-
disset. primum enim, ut stante Republica facere*

*In agendo, id solebamus, in agendo plus, quam in scribendo ope-
ræ ponemus: deinde ipsis scriptis non ea, que
nunc, sed actiones nostras mandaremus, ut sepe
fecimus. Cùm autē Republica (in qua omnis mea*

*Forenses in-
iudicijs, sena-
toriæ in con-
sultationibus.
set, in ijs studijs ab initio versatus etatis, exili-
6. maiis honestissime molestias deponi posse, si me ad*

*7. Succisiuæ o-
peræ studijs
datae.
8. Philosophiam retulisse: Cui cùm multum adole-
scens discendi causa temporis tribuissim, posteā*

*quam honoribus inseruire cœpi, meq; totum Reip.
tradidi, tantum erat Philosophiae loci, quantum su-
perfuerat amicorum, & Reipub. temporis. Id au-
tem omne consumebatur in legendō: scribendi otium
non erat. Maximis igitur in malis hoc tamen ho-
ni*

in assequuti videmur, ut ea literis mandaremus, que nec satis erant nota nostris, et erant cognitio-
ne dignissima. Quid est enim per Deos optabilius
sapientia? quid praestantius? quid homini melius? quid homine dignius? Hanc quia experiri igitur,
philosophi nominantur: nec quicquam aliud est Phi-
losophia, si interpretari velis, quam studium sa-
pientiae. Sapientia autem est (ut a veteribus philo-
sophis definitum est) rerum diuinarum, et huma-
narum, causarumque, quibus haec res continentur,
scientia: cuius studium quia vituperat, haec sane
intelligo quidnam sit, quod laudandum paret. Na-
sue oblectatio queritur animi, requiesque curarum,
que conferri cum eorum studijs potest, qui semper
aliquid acquirunt, quod spectet, et valeat ad bene,
beateque vivendum? siue ratio constantiae, virtu-
tisque queritur: aut haec ars est, aut nulla omnino
per quam eas assequamur. Nullam vero dicere ma-
ximorum rerum artem esse, cum minimarum sine
arte nulla sit, hominum est parum considerare lo-
quentium, atque in maximis rebus errantium. Si
autem est aliqua disciplina virtutis, ubi ea que-
retur, cum ab hoc discendi genere discesseris? Sed
haec cum ad Philosophiam cohortamur, accuratius
solent disputari: quod alio quodam libro fecimus.
Hoc autem tempore tantum nobis declarandum fuit,
cur orbati Reipub. muneribus, ad hoc nos studium
potissimum contulissimus. Occurrerit autem no-
bis, et quidem a doctis, et eruditis querentibus,

Laus Philo-
sophiae.

Duobus no-
9. minibus
philosophia
commendat:
Primum quod
10. vitam
tranquillam
iucundamque
reddit: deinde,
quod per hac
vnam nobis
tota in vita
constamus.
In Hortensio,
q[ui] desideratur,
neque solus.
Occurritur,
aut in con-
gressu, aut re-
sistitur, & re-
pugnatur: na-
id quoque si-
gnificat o-
curro.

Quoniam A-
cademicum
morem mul-
tis locis pro-
bavit.
Correctio.

Scimus nihil,
opinamur
quaे verisimi-
lia.

11. Id quod erat
Pyrrhoniorū
omni de re
ambigētium.

12. Efficax refu-
tandi genius,
cū argumē-
tum veluti te-
lum in aduet
sarium retor-
quetur: non
erat tibi 13.
differendum,
quoniam ne-
gas quicquā
percipi, ino-
b ob istud ip-
sum omni de
re differendū,
ut probabile
certe eluceat.
Finitima,

quōd antē ab
illis non mul-
tum diffiden-
tia dixit.

satisne constāter facere videamur, qui cū percipi
nihil posse dicamus: tamen & alijs de rebus dis-
rere soleamus, & hoc ipso tempore præcepta offi-
cij persequamur. Quibus vellem satis cognita esse

nostra sententia. Nō enim sumus iij, quoru vagetur
animus errore, nec habeat vñquā, quid sequatur.
Quæ enim ista esset mens, vel quæ vita potius,
non solū disputandi, sed etiam viuendi ratione
sublata? Nos autem vt cæteri qui alia certa, alia
incerta esse dicunt, sic ab his dissentiētes, alia pro-
babilia, contrà alia improbabilia esse dicimus.

Quid est ergo, quod me impedit ea, quæ mihi pro-
babilia videantur, sequi? quæ contrà improbare?
atque affirmandi arrogantiam vitam, fugere
temeritatem, quæ à sapientia dissidet plurimum?
Contrà autem omnia disputantur à nostris, quod
hoc ipsum probabile elucere non possit, nisi ex v-
traque parte causarum esset facta contentio. Sed
hæc explanata sunt in Academicis nostris satis,
vt arbitror, diligenter. Tibi autem, mi Cicero,
quoniam in antiquissima, nobilissimāq; philoso-
phia Cratippo autore versaris, ijs similimo, qui
ista præclara pepererunt: tamen hæc nostra finiti-
ma vestris ignota esse nolui. Sed iam ad instituta
pergamus.

Vtilitatem non eam hic accipi, quam vulgus pe-
cuniario lucro metitur, & communitate vñdecun-
que parta: sed etiam, quæ cun honesto sit con-
iuncta, & ad vitæ societatem pertineat.

Quinque

Quinquit igitur rationibus propositis officiū per-
 sequendi, quarum due ad decus, honestatēque
 pertinent: due ad commoda vitæ, copias, opes, fa-
 cultates: quinta ad eligendi iudicium, si quando-
 ea, quæ dixi, pugnare inter se viderentur, honesta-
 tis pars perfecta est, quam quidem tibi cupio esse
 notissimam. Hoc autem, de quo nunc agimus, id-
 ipsum est quod *Vtile* appellatur. In quo verbo la-
 psa consuetudo deflexit de *via*, sensimque eò deducit
 est, ut Honestatē ab utilitate secernens, consti-
 tueret honestum esse aliquid, quod *utile* non esset:
 & *utile*, quod non honestum: qua nulla pernicies
 maior hominum vitæ potuit afferri. Summa qui-
 dé autoritate Philosophi, seu erè sanè, atque honestè
 hac tria genera confusa, cogitatione distinguunt.
 Quicquid enim iuslum sit, id *utile* etiam esse cen-
 sent. Itemque quod honestum, * id esse iuslū. Ex quo
 efficitur, ut quicquid honestum sit, idem sit *utile*.
 Quod qui parum perspicuum, hisa pe versatos ho-
 mines, & callidos admirantes, eorum malitiam
 sapientiam iudicant. Quorum error eripiendus est, 15.
 omnisque opinio ad eam speciem traducenda, ut ho-
 nestis consilijs, iuslisque factis, non fraude & ma-
 litia se intelligent ea, quæ velint, consequi posse.

Quæ quaque ex re commoda, aut incommoda
 capiantur, quæ Græci euchrestemata, & dyschre-
 stemata nominant. Colligitque quicquid est fere in
 vita commodi, aut incommodi, id homini ab ho-
 mine nasci.

E. 3

Quæ

Confusa, id
 est, insepara-
 bilia re.
 Cogitatione,
 id est, ratione
 distinguunt.
 * idem

Vae ergo ad vitam hominum tuendam pertinet, partim sunt inanimata, ut aurum, argentum, ut ea quae gignuntur e terra, et alia eiusdem generis: partim * animata, quae habent suos impetus, et rerum appetitus. Eorum autem alia rationis expertia sunt, alia ratione vietia. Expertes rationis sunt equi, boves, reliqua pecudes, apes, quare opera efficitur aliquid ad hominum usum, atque vitam. Ratione autem utentium duo genera ponuntur: unum Deorum, alterum Hominum.

Dij semper
benefici pijs.

Hominis ab
homine plurimum vel
commodi, vel
incommodi.

Antes ad usum vitae ex-
cogitatae. Quae
vero quisque
in vita inue-
nerit, refert
Plin.lib.7.
cap.19.

Commutatio
merciū.

Deos placatos pietas efficiet, et sanctitas. Proxime autem, et secundum deos, Homines hominibus maxime viiles esse possunt. Earumque item rerum, noceant, et obfint, eadem diuisio est. Sed quia Deos nocere non putant, his exceptis, homines hominibus plurimum obesse, vel prouesse arbitrantur. Ea enim ipsa, quae inanimata diximus, plerique sunt hominum operis effecta, quae nec habemus, nisi manus, et ars accessissent: nec his sine hominum administratione uterentur. Neque enim valetudinis curatio, neque nauigatio, neque agricultura, neque frugum fructuū, reliquorum perceptio, et conseruatio sine opera hominum nulla esse potuisse. Iam vero et earum rerum, quibus abundaremus, exportatio: et earum quibus egeremus, inuestio certe nulla esset, nisi his muneribus homines fungeretur. Eademque ratione nec lapides e terra exciderentur ad usum nosirum necessary: nec ferrum, aurum, et argentum effoderentur penitus abdita,

abdita, sine hominum labore, et manu. Tella vero, quibus et frigorū vis pelleretur, et calorū molestiæ sedaretur, unde aut initio generi humano dari potuissent, aut postea subuenire, si aut vi tempestatis, aut terræ motu, aut vetustate cecidissent, nisi communis vita ab hominibus harum re-

rum auxilia petere didicisset. Adde ductus aqua-

rum, deriuationes fluminum, agrorum irrigatio-

nes, moles oppositas fluetibus, portus manu factos,

Riuis deriuata flumina.

que* unde sine hominum operâ habere possemus? ex quibus omnibus, multisq; alijs perspicuum est,

Portus facti-

qui fructus, quæq; utilitates ex rebus ijs, quæ sunt

cij. * quæ nō sine

animatæ, præcipiantur, eas nos nullo modo sine

hominum manu, atque opera capere potuisse. Qui

deniq; ex bestijs fructus, aut quæ commoditas, nisi

homines adiuvarent, percipi posset? Nam et qui

E mutis quæ
commodita-
tes.

principes inueniendi fuerunt, quem ex quaq; be-

luia usum habere possemus, homines certe fuerunt.

Nec hoc tempore sine hominum opera aut pascere

16. Pastoria.

* eas, aut domare, aut tueri, aut tempestiuos fru-

* equos.

ctus ex his capere possemus. Ab eis denique et ea,

quæ nocent, interficiuntur: et quæ usui possunt

esse, capiuntur. Quid enumerem artium multitu-

Venatio. Medicina.

dinem, sine quibus vita omnino nulla esse potuis-

* ministraret

set? Quis enim agris subuenisset? que esset obli-

Destitit, id

etatio valentium? qui virtus, aut cultus, nisi tam

est, distare co-
pit, aut distat
legatur, ut est
in nonnullis
exemplaribus

multæ nobis artes * ministrarentur, quibus rebus

exculta hominum vita tantum defluxit à virtut^ē et

cultu bestiarum. Vrbes vero, sine hominum cœtu

Politica.

non potuissent nec aedificari, nec frequentari. Ex quo leges, moresq; constituti, tum iuris aqua de- scriptio, certaq; viuendi disciplina, per quas bene beateq; vivitur. Quas res et mansuetudo animo- rum consecuta, et verecundia est: effectumq; est ut esset vita munitor, atq; ut dando, et accipien- do, permittantisq; facultatibus, et cōmodis nulla re egeremus. Longiores hoc loco sumus, quām ne- cessē est. *Quis enim est cui non perspicua sint illa, quae pluribus verbis à Panætio commemorantur?* nūminem neq; ducē bello, nec principem domi ma- gnas res, et salutares sine hominum studijs gerere potuisse. Commemoratur ab eo Themistocles, Pe- ricles, Cyrus, Agesilaus, Alexander: quos negat sine adiumentis hominum tantas res efficere po- tuisse. Ut titur in re non dubia, testibus non neces- sarijs. Atq; ut magnas utilitates adipiscimur con- spiratione hominum, atque consensi, sic nulla tam detestabilis pestis est, quæ non homini ab homine nascatur. *Est Dicæarchi liber de Interitu homi- num, Peripatetici magni, et copiosi: qui collectis cæteris causis, eluisionis, pestilentia, vastitatis, beluarum etiam repentinae multitudinis, quarum impetu docet quedam hominum genera esse con- sumpta: deinde comparat, quanto plures deleti sunt homines hominum impetu, id est, bellis, aut sedi- tionibus, quām omni reliqua calamitate.* Cūm igitur hic locus nihil habeat dubitationis, quin homines plurimū hominibus et profint, et obsunt: proprium

Themisto-
cles, Pericles,
Duces Athe-
nienses.

Cyrus Persa-
num tyranus.
Agesilaus 17.

Lacedæmo-
niorum dux.
Alexander
Macedonum
ex. 18.

Fatales casus.
Eluusiones ab
nundatibus
aquis.

Pestilentia à
celo corrup-
to.

Vastitates à
uga incola-
rum.

proprium hoc statuo esse *Virtutis*, conciliare sibi
animos hominum, et ad *Ysus* suos adiungere. Itaq;
quæ in rebus manimis, queq; in *Ysu*, et tractatione
beluarū fiunt inutiliter ad hominū vitam, artibus
ea tribuuntur operosis. Hominum autem studia ad
amplificationem nostrarum rerum prompta; et
parata virorum præstantium sapientia, et virtu-
te excitantur. Etenim *Virtus* omnis in tribus re-
bus ferè vertitur: quarum una est in perspicien-
do, quid in quaque re verum, syncerumq; sit, quid
consentaneum cuiq; quid consequens, ex quo que-
que gignantur, que cuiusq; rei sit causa. Alterum,
cohibere motus animi turbatos, quos Graci wābū
nominant, appetitionesq; quas illi ὄρματ, obedien-
tes efficere rationi. Tertium ijs, quibuscum con-
gregamur, uti moderate, et scienter: quorum stu-
dijs, ea, que natura desiderat expleta, cumulataq;
habeamus: per eos deniq; si quid importetur nobis
incommodi, propulsemus: vlciscamurque eos, qui
nocere nobis conati sunt, tantaq; pœna afficiamus,
quantum aequitas humanitasq; patitur. Quibus
autem rationibus hanc facultatem assequi possi-
mus, ut hominum studia complectamur, eaq; te-
neamus, dicemus: neque ita multò post: sed pauca
antē dicenda sunt. Magnam vim esse in *Fortuna*
in utraque partem, vel secundas ad res, vel ad-
uersas, quis ignorat? Nam et cùm prospero fla-
tu eius utimur, ad optatos exitus perutimur: et
cùm reflauit, affligimur. Hæc igitur ipsa fortuna

19. *Impetus
serpentium,
locustarum,
tunicularum.*

Plurima per-
nicias homi-
ni ab homi-
ne.

Mirus ordo:
Primum, vt
quid optimū
videamus, al-
terum, ne cu-
piditatibus
eo. ab eo au-
cemur. tertiu
vt communi-
tate æquabi-
liter agamus.
Vertitur, de-
ponens, pro-
versatur.

I $\tau\alpha\theta\eta$,
tum morbos,
tum pertur-
ationes, tum
fffectiones,
tum nulli pa-
tiones verte-
ant.

incommoda
e. à casu.

estrauit, id
t, aduersa
auit.

M. T. CICERONIS

Wateros casus rariores habet: primum ab inanimis procellas, tempestates, naufragia, ruinas, incendiis: deinde, a bestiis ictus, morsus, impetus. Haec igitur (ut dixi) rariores. At vero interitus exercituum,

Trium, Pompei in Thes. Petrei in Hisp. filiorum Pomp. Expulsus Camillus.

Phocion damnatus.

Cessit inuidia. Scipio.

Comparetur, id est, comp. pensetur.

Primum honores homini ab homine deseruntur. Conducta suffragia.

Mercenarius honos.

ut proxime trium, saepe multorum, clades imperatorum, ut nuper summi ac singularis viri: inuidia præterea multitudo, atque ob eas benemeritorum saepe ciuium expulsiones, calamitates, fuga: rursusque secundæ res, honores, imperia, victoria, quanquam fortuita sunt, tamen sine hominum opibus, et studiis neutram in partem effici possunt. Hoc igitur cognito dicendum est quoniam modo hominum studia ad utilitates nostras allucere, atque excitare possimus. Que si longior fuerit oratio, cum magnitudine utilitatis comparetur, ita fortassis etiam breuior videbitur.

Quibus rebus cōmoueantur homines, ut quempiam magistratu dignum putent, eiq; parere velint.

Quæcunque igitur homines homini tribuunt ad eum augendum, atque honestandum, aut benevolentiae gratia faciunt, cum aliqua de causa quempiam diligunt: aut honoris, si cuius virtutem suspiciunt, et si quem dignum fortuna quam amplissima putant: aut cui fidem habent, et bene de rebus suis consulere arbitrantur: aut cuius opes metuunt: aut contraria, a quibus aliquid expectant: ut cum reges, popularis sue homines largitiones aliquas proponunt: aut postremo pretio, aut mercede ducuntur: qua sordidissima quidem est ratio, et iniquitatisima, et ijs, qui ea tenentur, et illis, qui

ad

DE OFFIC. LIB. II.

ad eā configere conantur. Male enim se res haberet, cum quod virtute effici debet, id tētatur pecunia. Sed quoniam nonnunquam hoc subsidium necessarium est: quemadmodum sit vtendā eo, dicemus, si prius ijs de rebus quae virtuti propiores sunt, dixerimus. Atq. etiam subiiciunt se homines imperio alterius, et potestati pluribus de causis. Ducuntur enim aut benevolentia, aut beneficiorum magnitudine, aut dignitatis praestantia, aut spe sibi id utile futurum, aut metu, ne vi parere cogantur: aut spe largitionis, promissionisq. captiz: aut postremo (vt sepe in nostra Republica viderimus) mercede conducti.

Vtilissimum ijs, qui cum Imperio sunt, ab omnibus amari: metui tum turpe, tum minimē turum.

Rerum autem omnium nec aptius est quicquā ad opes tuendas, ac tenendas, quam diligi: nec alienius, quam timeri. Praeclare enim Ennius: Quem metuunt, oderunt. Quem quisq. odit, perijisse expetit. Multorum autem odijs nullas opes posse obsistere, si antea fuit ignotum, nuper est cognitū. Nec verò huius tyranni solum, quem armis ope pressa pertulit ciuitas, apparet, cuius maximē mori tui interitus declarat, quantum odium hominum valeat ad pestem: sed reliquorum similes exitus ty rannorum: quorum haud ferè quisquam interitum similem effugit. Malus enim est custos diuturnitatis. Metus: contraq. Benevolentia fidelis est, vel ad perpetuitatem. Sed ijs, qui vi oppressos Imperio

Caesar tyran nizans op pressus.

M. T. ICICERONIS

4: instruunt.

Metu coērceri
scrupule.

rio coērcent, sit sane adhibenda siueitia, ut heris in famulos, si aliter teneri non possunt: quā vero in libera ciuitate ita se instituant, ut metuantur, his nihil esse potest demētius. Quamvis enim demersa sim leges alicuius opibus, quamvis tremefacta libertas, emergunt tamen hæc aliquando aut iudicis tacitis, aut occultis de honore suffragijs. Acriores autem morsus sunt intermissæ libertatis, quam retentæ. Quod igitur latissimè patet, neque ad incolumentem solum, sed etiam ad opes et potentiam valet plurimum, id amplectamus, ut metus absit, charitas retineatur. Ita facilimè que volumus et priuatis in rebus, et in Republica consequemur. Etenim qui se metui volent a quibus metuantur, eosdem metuant ipsi, necesse est. Quid enim censemus superiorem illum Dionysium? quo cruciatu timoris angis solitum, qui cultros metues tonsorios cädenti carbonè sibi adurebat capillum?

Dionysius Sy-
racusarum ty-
rannus.

Alexander
Pheræus.

Thrases bar-
bari, apud
quos frons
stigmatibus
cōpuncta, 25.
cōnabilitatis e-
rat insigne, a-
pud alios ser-
ui fugacis in-
dicium.

Quid Alexandrum Phereum? quo animo vixisse arbitrantur, qui (ut scriptum legimus) cūm uxori rem Theben admodum diligenter, tamen ad eam ex epulis in cubiculum veniens, barbarum, et eum quidem, ut scriptum est, compunctum notis Threijcījs, districto gladio iubebat anteire? Præmittebatq; de stipatoribus suis, qui perscrutarentur arcuas muliebres, et ne quodam vestimentis occularetur telum, exquirerent. O miserum, qui fideliorum et barbarum, et stigmaticon putaret, quam coniugem! Nec eum fefellit opinio, ab ea est enim ipse

ipse propter pellicatus suspicionē interfecit. Nec
vero illa vis imperij tanta est, quæ præmente
metu posse esse diuturna. T̄ estis est Phalaris, cu-
ius est præter cæteros nobilitata crudelitas: qui nō
ex insidijs interiit, vt is, quem modo dixi, Alexan-
der: non à paucis, vt hic noster: sed in quæm vni-
uersa Agrigentinorum multitudo impetum fecit.
Quid? Macedones, nōnne Demetriū reliquerunt,
vniuersiq; se ad Pyrrhū contulerunt? Quid? La-
cedonitid; iniustè impetrantes, nōnne repente o-
mnes ferè socij deseruerunt, spectatoresq; se otiosos
præbuerunt Leuctrica calamitatis? Externa, li-
bentius in tali re, quam domestica recordor. Vē-
rū niamen quandiu Imperium populi Romani be-
neficijs cenebatur, nō iniurijs, bella aut pro socijs
aut de imperio gerebantur: exitus erant bellorum
aut mites, aut necessarij. Regūm, populorum, na-
tionum partus erat, et refugium, Senatus. Nostri
autem magistratus, Imperatoresq; ex una hac re
maximam laude capere studebant, si prouincias,
si socios aquitate, et fide defendissent. Itaq; illud
patrocinium orbis terræ verius, quam Imperium
poterat nominari. Sensim hanc consuetudinem et
disciplinam iam ante minuebamus: post verò
Syllæ victoriam penitus antisimus. Desitum est
enim videri quicquam in socios iniquum, cùm ex-
titisset etiam in cives tanta crudelitas. Ergo in il-
lo secura est honestam causam non honesta victo-
ria. Est enim ansus dicere hæsta posita, cùm bona

Nobilitatā
adeo, vt etiā
in prouer-
bium abierit;
Phalarimus
& Phalaridis
Imperium.

Defectio Mad-
cedonium à
Demetrio res-
ge superbo ad
Pyrrhū hu-
manum.

Lacedæmon-
nes ob super-
biā à socijs
deserti contra
Thebanos
pugnaturi,
P. R. Imperiū
charitate au-
ctum, sævitia
amissum.

Scyllæ victo-
rijs crudelitas;
in Marianos,

26. Desitum est,
pro desitj ele-
ganter, vt cœ-
ptum est, qui-
tum est.

Cæsar Sylla
crudelior

in foro venderet, et bonorum virorum, et locu-
pletum, et certe ciuium, praedam suam se vende-
re. Secundus est, qui in causa impia victoria etiam
faodiore, non solum singulorum ciuium bona publi-
caret, sed vniuersas prouincias, regionesque uno
calamitatis* genere comprehendenderet. Itaque vexa-
tis, et perditis exteris nationibus, ad exemplum
amissi Imperij ortari in triumpho Massiliam vi-
dimus, et ex ea urbe triumphari, sine qua nunquam
nostris Imperatores ex Transalpiniis bellis trium-
pharunt. Multa præterea commemorarem nefar-
ia in socios, si hoc uno sol quicquam vidisset in-
dignius. Iure igitur plectimur. Nisi enim multorum
impietas scelera tulissimus, nunquam ad unum
tanta peruenisset licentia: a quo quidem rei fami-
liaris ad paucos, cupiditatum ad multos improbos
venit hereditas. Nec vero nunquam bellorum ci-
uilium semen, et causa deerit, dum homines per-
diti hastam illam cruentam et meminerint, et spe-
rabunt, quam P. Sylla cum vibrass et dictatore pro-
pinquus suo, idem sexio et trigesimo anno post a
fœderatore hasta non recessit. Alter autem, qui in
illa dictatura scriba fuerat, in hac fuit questor vi-
banus. Ex quo debet intelligi, talibus premijs pro-
positis nunquam defutura bella ciuilia. Itaque pa-
rietes virbis modo stant et manent, iisque ipsi iam
extrema scelera metuentes: rem vero publicam pe-
nitus amissimus. Atque in has clades incidimus (re-
deundum est enim ad propositum) dum metu, quam

ⁱⁿ ⁱⁿ
Massilia Gal-
lice Narbo-
nensis vrbis, P.
R. amica, 27
cuius imago
in triumpho
circumdata.
Sobvidisset
proverbiali-
ter.

Hasta Syllæ,
& Cæsaris.
Cornelius in
priore scriba
rantum; in po-
steriore etiam
questor.
Modò, non
refertur ad
stant; sed ad
parietes, id
est, tantum
parietes ståt,
non etiam
imperium.

chari esse, et diligi maluimus. Quæ si Po. Rom. iniuste imperanti accidere potuerunt, quid debent putare singuli? Quod cùn perspicuum sit Benevolentie vim esse magnam, Metus imbecillum: se-
quitur ut differamus, quibus rebus possumus faci-
limè eam, quām volumus, adipisci cum honore, et
fide Charitatem. Sed ea nō pariter omnes egemus.
Nam ad cuiusque vitam instituendam accommo-
dandum est, à multisne opus sit, an satis à paucis
diligi. Certum igitur hoc sit, idq; et primum, et
maximè necessarium, familiaritates habere fidas
amantium nos amicorum, et nostrā mirantium.
Hæc enim est vna res prorsus, ut nō differat mul-
tum inter summos, et mediocres viros, eaq; est v-
risque propemodum comparanda. Honore, et glo-
ria, et benevolentia ciuium fortasse nō aequæ om-
nes agent; sed tamen si cui hæc suppetunt, adiuuat
aliquantum tum ad cætera, tum ad amicitias com-
parandas. Sed de Amicitia alio libro dictum est,
qui inscribitur Lælius: nunc dicamus de Gloria,
quoniam ea quoque de re duò sunt nostri libri:
sed attingamus, quandoquidem ea in rebus maio-
ribus administrandis adiuuat plurimum.

Exemplum
à maiore.

Lælius C. de
Amicitia.
Duo libri
Cic. de Glo-
ria.

Tribus maximè adduci multitudinem, ut hono-
re dignum aliquem ducat: Benevolentia,
Fide, & Admiratione.

Si vma igitur, et perfecta Gloria constat ex
tribus his: si diligit multitudo, si fidem habet, si
cum admiratione quadam honore nos dignos pu-

bita

tit. *Hæc autem (si est simpliciter , breuiterq; di-
cendum) quibus rebus pariuntur à singulis, eisden-
fere à multitudine . Sed est alius quoque quidam
aditus ad multitudinem , ut in vniuersorum am-
most tanquam influere possimus.*

*Quæ res homini multitudinis beneuolen-
tiam concilient.*

Liberalitas
optima con-
ciliatrix amo-
rum.

Humanitas &
benignitas
grata populo.

A C primū de illis tribus , quæ ante dixi Bene-
uolentia præcepta , videamus : quæ quidem be-
neficijs capitur maximè . Secundo autem loco be-
neficia voluntate beneuolentia mouetur , etiā si res
forte nō suppetit . Vt ehementer autem amor multitu-
dinis commouetur ipsa fama , & opinione liberali-
tatis , beneficentie , iustitiae , fidei , omniumq; earum
virtutum , quæ pertinet ad mansuetudinem motu ,

39. ac facilitatem . Etenim illud ipsum quod decorum ,
bonumq; diximus , quia per se nobis placet , ani-
morumque omnium natura , & specie sua commouet ,
maximeq; quasi perlucet ex ijs , quas commemoramus
virtutibus , idcirco illos , in quibus eas virtutes
esse remur , à natura ipsa diligere cogimur . Atque
hæc quidem sunt causæ diligendi grauiſſimæ : pos-
sunt enim præterea nonnullæ esse leuiores .

Quibus rebus efficiatur , ut nobis habeatur fides .

Fides autem ut habeatur , diuibus rebus effici po-
test . Si existimabimur adepti coniunctam cum
30. iustitia prudentiam . Nam et ijs fidem habemus ,
quos plus intelligere quam nos , arbitramur , quosq;
& futura prospicere credimus , et cum res agatur ,
in discrimenq; ventum sit , expedire rem , & confi-
lium

lum ex tempore capere posse. Hanc enim omnes existimant utilem, veraque prudentiam. Iustis autem, et fidis hominibus, id est, viris bonis, ita fides habetur, ut nulla sit in his fraudis, iniuriæ, suspicio. Itaque his salutem nostram, his fortunas, his liberos rectissimè committi arbitramur. Harū igitur duarum ad fidem faciendam iustitia plus pollet: quippe cum ea sine prudentia satis habeat autoritatis, prudentia sine iustitia nihil valet ad faciendam fidem. Quo enim quis versutior, et callidior est, hoc inuisior, et suspectior, detracta opinione probitatis. Quamobrem intelligentiae iustitia cōiuncta, quantum volet habebit ad faciendam fidem virium: iustitia sine prudētia multū poterit: sine iustitia nihil valebit prudentia. Sed ne quis sit admiratus, cur cum inter omnes philosophos constet, à meq; ipso sāpe disputatum sit, qui vnam haberet, omnes habere virtutes: nunc ita sciungā, quasi possit quisquā, qui non idē prudens sit, iustus esse. Alia est illa, cum veritas ipsa limatur in disputatione, subtilitas: alia cum ad opinionem cōmūnē omnis accōmodatur oratio. Quāobrē ut vulgus, ita nos hoc loco loquimur, ut alios fortis, alios bonos viros, alios prudētes dicamus. Popularibus enim verbis est agendū, et vſitatis, cum loquimur de opinione populari: idq; eodem modo fecit Panætius. Sed ad propositum reuertamur.

Quæ res multitudinis admirationem moueat: qua contrā contemptum.

Suspecta fin
Iustitia pru-
dentia.

Aliter in ex-
ātis disputa-
tionibus, ali-
ter in pracci-
piendo, aut
cohortando
loquimur.

ERat igitur ex tribus, quæ ad gloriam pertinet, hoc tertium, ut cum admiratione hominum honore ab his digni iudicaremur. Admirantur igitur communiter illi quidem omnia, quæ magna, & præter opinionem suam animaduenterunt: separationem autem in singulis, si perspiciunt nec opinata quedam bona. Itaque eos viros suspiciunt, maximisq; efferrunt laudibus, in quibus existimant se excellentes quasdam & singulares virtutes perspicere. Despiciunt autem eos, & contemnunt, in quibus nihil virtutis, nihil animi, nihil neruorum putant. Non enim omnes eos contemnunt, de quibus male existimant. Nam quos improbos, maledicos, fraudulentos putant, & ad faciendam iniuriam instructos, eos haud contemnunt quidem, sed de his male existimant. Quamobrem (ut antè dixi)

sec sibi nec
lijs vtile P-
erbio dicti.
Admiratio à
continentia.
Voluptates
luminæ.
Admiratio à
magnanimi-
ate.

contemnuntur ij, qui nec sibi, nec alteri prosunt, (ut dicitur) in quibus nullus labor, nulla industria, nulla cura est. Admiratione autem quadam afficiuntur ij, qui anteire cæteros virtute putantur, & cum omni carere decore, tum vero ijs vitijs, quibus alij non facile possunt obſſlere. Nam & voluptates, blandissime dominae, saepe maiores partes anime à virtute detorquent: & dolorum quum admouentur faces, præter modum plerique exterrentur. Vita, mors, dinitie, paupertas, omnes homines vehementissime permouent. Quæ qui in utrunque partem excelso animo, magnoq; despiciunt, cumq; aliqua his ampla, & honesta res obiecta

iecta est, to:os ad se conuertit, et rapit, tunc quis non admiretur splendorem, pulchritudinemq; virtutis? Ergo et haec animi despicientia amirabilis 31. tatem magnam facit: et maximè iustitia, ex qua una virtute viri boni appellantur, mirifica quedam res multitudini videtur: nec iniuria. Nemo

enim iusl us esse potest, qui mortem, qui dolorem, qui exilium, qui egestatem timet, aut qui ea, que

bis sunt contraria, aequitati anteponit. Maximeq; admirantur eum, qui pecunia non mouetur: quod A pecuniarū contemptu.

in quo viro perspectum sit, hunc dignum spectatu arbitrantur. Itaque illa tria, quæ proposita sunt ad

gloriam, omnia iustitia conficit et benevolentia, quod prodesse vult plurimis, et ob eandem cau-

sam fidem et admirationem, quod eas res spenit, et negligit, ad quas plerique inflammati audita-

te rapiuntur. Ac mea quidem sententia, omnis ra-

tio, et institutio vita, adiumenta hominum desi-

derat. In primisq; ut habeas, quibuscum possis fa-

miliares conferre sermones: quod est difficile, nisi

speciem prete boni viriferas. Ergo et solitare

homini, atque in agro vitant agenti, opinio iusti-

tiae necessaria est, eoq; etiam magis, quod si eam no-

babebunt, iniusti habebuntur: et nullis praesidijs se-

pii multis afficiuntur iniurijs. Atq; ijs etiam, qui

vendunt, emunt, conducunt, locant, contrabendijsq; A minore e-

negotijs implicantur, iustitia ad rem gerendam xenplum.

necessaria est. Cuius tanta vis est, ut nec illi qui-

dem, qui maleficio, et scelere pascuntur, possint sine 33.

Admirario à
iustitia.

A pecuniarū
contemptu.

Iustitiae opi-
nio ad omnes
vitæ partes

necessaria.

A minore e-

xenplum.

33.

vlla particula iustitiae vivere. Nam qui eorum
 cuiusdam qui vna latrocinantur, clam furatur alii
 quid, aut eripit, is sibi ne in latrocinio quidem re-
 linquit locum. Ille autem, qui Archipirata dicitur,
 nisi aequabiliter prædam disperiat, aut occi-
 detur a socijs, aut relinquetur. Quinetiam leges la-
 tronum esse dicuntur, quibus pareant, quas obser-
 uent. Itaque propter aequabilem præde partitio-
 nem et Bargulus Illyricus latro (de quo est apud
 Theopompum) magnas opes habuit: et multo ma-
 iores Viriatus Lusitanus, cui quidem etiam exer-
 citus nostri, Imperatoresque cesserunt: quem C. Le-
 lius, is qui sapiens usurpatur, prætor fregit, et co-
 minuit, ferocitatemque eius ita repressit, ut facile
 bellum reliquis traderet. Cum igitur tanta vis iu-
 stitia sit, ut ea etiam latronum opes firmet, atque
 augeat, quantam eius vim inter leges, et iudicia,
 et instituta Republicæ fore putamus? Mihi qui-
 dem non apud Medos solum (ut ait Herodotus) sed
 etiam apud maiores nostros, * seruandæ iustitiae
 causa videntur olim bene morati reges constituti:
 nam cum præmeretur initio multitudo ab ipsis, qui
 maiores opes habebant, ad unum aliquem confu-
 giebant virtute præstantem: qui cum prohiberet
 iniuria tenuiores, aequitate constituenda, summos
 cum infimis pari iure retinebat. Eademque consti-
 tuendarum legum fuit causa, quæ regum. Ius enim
 semper quæsum est aequabile, neque enim aliter
 esset ius. Id si ab uno iusto, et bono viro conse-
 quebantur,

Leges latronum
 inter ipsos.
 Bargulus, &
 Viriatus la-
 trones ob-
 aequitatis op-
 nionem po-
 tentes.

Cesserunt, ve-
 recundè, quā
 victos signifi-
 cat.

Usurpatur, id
 est, vulgo no-
 minatur.

Herodotus in
 Thalia, &
 Clio.

alias fruen-
 tia
 iustitiae op-
 nio primum
 reges fecit.

quebantur, eo erant contenti: cum id minus continget, leges sunt inuentae, quae cum omnibus semper una, atque eadem voce loquerentur. Ergo hoc quidem perspicuum est, eos ad imperandum deligi solitos, quorum de iustitia magna esset opinio multitudinis. Adiuncto verò hoc, ut idem etiam prudentes haberentur, nihil erat, quod homines his autoribus non posse consequi se arbitrarentur. Omni igitur ratione colenda, et retinenda, 36.

iustitia est, tum ipsa propter se (nam aliter iustitia non esset) tum propter amplificationem honoris, et gloriae. Sed ut pecuniae quærenda non solum ratio est, sed etiam collocanda, quae perpetuos sumptus suppeditet, nec solum necessarios, sed etiam liberales: sic gloria et quærenda, et collocanda ratione est. Quanquam præclarè Socrates hæc viā ad glo-

Honoris vel
quærendi, ve
déférendi
modus.

riam proximam, et quasi compendiariam dicebat esse, si quis ageret, ut qualis haberi vellet, talis est. Quod si qui simulatione, et inani ostentatione, et ficto non modo sermone, sed etiam vultu stabilem se gloriam consequi posserentur, vehementer errant. Vera gloria radices agit, atque etiam propagatur: sicut omnia celeruer tanquam florisci decidunt, nec simulatum potest quicquam esse diuturnum. Testes sunt permulti in viranque partem, sed breuitatis causa, familia erimus contenti una. Tyberius enim Gracchus Publij filius tandem laudabitur, dum memoria rerum Romanarum manebit. At eius filij nec viui probabantur à

Compendia-
riam id est,
expeditam &
brevem.

Agere radi-
ces, ut agere
rinas, agere
gemmas.

Nihil sicutū
diuturnum.

38.
Filij Tyberij
& C. Gracchi,
vtrique ob se-
ditionem in-
cipienti.

*numerum

Nobilibus
curandum ne
quid maioriū
imaginibus
indignum cō-
mittant.

Nouis sum-
ma probitate
opus ut nobi-
litentur. 39.

bonis, & mortui obtinent * nomen iure cæsorum. Qui igitur adipisci veram gloriam volent, iusti-
tiae fungantur officijs. Ea que essent, dictum est li-
bro superiore. Sed ut facilimè quales sumus, tales
esse videamur, et si in eo ipso vis maxima est, ut
sumus iij, qui haberi velimus, tamen quedam præ-
cepta danda sunt. Nam si quis ab incunte aetate
habet causam celebritatis, & nominis, aut à patre
acceptam (quod tibi mi Cicero arbitror cōtigisse)
aut aliquo casu, atque fortuna: in hunc oculi om-
nium coniiciuntur, atq. in eo quid agat, quemad-
modum viuat, inquiritur: & tanquam in clarissi-
ma luce verisetur, ita nullum obscurum potest nec
dictum eius esse, nec factum. Quorum autem pri-
ma aetas propter humilitatem, & obscuritatem in
hominum ignoratione versatur, hi simul ac iuue-
nes esse cœperunt, magna spectare, & ad ea rectis
studijs debent contendere. Quod eò firmiore animo
facient, qui non modo non inuidetur illi aetati, ve-
rum etiam fauetur.

Adolescentes, quibus rebus populo pri-
mum commendantur.

Prima igitur est adolescenti commendatio ad
gloriam, si qua ex bellicis rebus comparari po-
test: in qua multi apud maiores nostros extiterūt:
semper enim ferè bella gerebantur. Tua autem a-
etas incidit in id bellum, cuius altera pars sceleris
nimium habuit, altera fælicitatis parum. Quo tamen
in bello cùm te Pompeius alæ alteri præfecis-
set,

Cæsariana, &
Pompeiana.
Cic. filius alæ
præfectus, si
dijs placet.

set, magnam laudem & à summo viro, & ab exercitu consequebare, equitando, jaculando, omniaq; militari labore tolerando. Atq; ea quidem tua laus pariter cum Repub. cecidit. Mibi autem hæc oratio suscepta non de te est, sed de genere toto. quam obrem ad ea, quæ restant, pergamus. Ut igitur in reliquis rebus multò maiora sunt opera animi, quam corporis: sic hæ res, quas persequimur, inge-
nio, ac ratione, gratiore sunt, quam illæ, quas vi-
ribus. Prima igitur commendatio proficiuntur à modestia, tum pietate in parentes, tum in suos be-
nevolentia. Facilimè autem, & in optimam par-
tem cognoscuntur adolescentes, qui se ad claros &
sapientes viros, bene consulentes Reipublicæ cor-
tulerunt: quibuscum si frequentes sunt, opinionem
afferunt populo, eorum fore se similes, quos sibi ip-
si delegerunt ad imitandum. P. Rutilij adolescen-
tiam ad opinionem & innocentia, & iuris scien-
tia P. Mutij commendauit domus. Nam Lucius
quidem Crassus cùm esset admodum adolescens, nō
aliunde mutuatus est, sed sibi ipsi peperit maximā
laudem ex illa accusatione nobili, & gloriofa. Et
qua etate qui exercetur, laudibus affici solent (vt
Demosthenem accepimus) ea etate L. Crassus o-
stendit id se in foro optimè iam præmeditatum fa-
cere, quod etiam tum poterat domi cum laude me-
ditari. Sed cùm duplex sit ratio orationis, quarum
in altera sit sermo, in altera contentio: non est id
quidem dubium, quin contentio orationis pluri-

Domus fami-
liaritas.
Crassus ado-
lescens accu-
fatiōe. C. Car-
bonis nobi-
lissimi ciuis
nobilitatis.
Caeu impræ-
meditatum
legas, vt ma-
gnaquædam
habet exem-
plaria: nihil
enim cū sen-
tum su conuenit.

mun valeat, & maiorem vim habeat ad gloriam.
 Ea est enim, quam eloquentiam dicimus. Sed ta-
 men difficile dictu est quantopere cōciliet animos
 hominum comitas, affabilitasq; sermonis. Extant
 epistolæ & Philippi ad Alexādrum, & Antipatri
 ad Cassandrum, et Antigoni ad Philippum filium,
 trium prudētissimorum (sic enim accepimus) qui-
 bus præcipiunt, ut oratione benigna multitudinis
 animos ad benevolentiam allicit, militesque
 blandè appellando, sermone deliniant. Quæ autem
 in multitudine cum contentione habetur oratio,
 ea s̄epe vniuersam excitat gloriam. Magna est e-
 nim admiratio copiosè, sapienterq; dicentis: quem
 qui audiunt, intelligere etiā, & sapere plus, quam
 ceteros arbitrantur. Si verò inest in oratione mi-
 stia modestiae grauitas, nil admirabilius fieri po-
 test: eoq; magis, si ea sunt in adolescente. Sed cùm
 sint plurima causarum genera, que eloquentiam
 desiderat, multiq; in nostra Republ. adolescentes &
 apud iudices & apud Senatum dicendo laudem
 assequuti sunt, maxima admiratio est in iudicij:
 quorum ratio duplex est. Nam ex accusatione, &
 defensione constat: quarum et si laudabilior est de-
 fensio, tamen etiam accusatio probata persæpe est.
 Dixi paulò antè de Crasso: idem fecit adolescentis
 M. Antonius. Etiam P. Sulpitij eloquentiam ac-
 cusatio illustrauit, cùm seditionem, & inutilem ci-
 uem C. Norbanum in iudicium vocauit. Sed hoc
 quidem non est s̄epe faciendum, nec vñquam nisi
 ait

Affabilitas.

Eloquentia.

senatoria o-
 ratio forensis
 ad gloriam
 parandam v-
 erior.

aut Republicæ causa, ut duo Luculli: aut patro- Raro accusa-
cini, ut nos pro Siculis, pro Sardis: pro M. Al- dum, & qua-
butio Iulius Cæsar. In accusando etiam Manlio, tenus.
L. Fufi cognita industria est. Semel igitur, aut nō Accusatio
sepe certe. Si erit cui faciendum sit sæpius, Rei- Verris item
pub. tribuat hoc muneris, cuius inimicos vlcisci Pro Sardis.
sæpius non est reprehendendum: modus tamen adsit.
Duri enim hominis, vel potius vix hominis vi-
detur, periculum capit is inferre multis. Id enim
cum periculoso sum ipse est, tum etiam sordidum ad
famam, committere, ut accusator nominetur. Quod
contigit M. Bruto, summo genere nato, illius filio, Brutus accu-
qui iuris ciuilis in primis peritus fuit. Atq; etiam sator yeh-
hoc præceptum officij diligenter tenendum est, ne mens.
quem vñquā innocentem iudicio capit is arcessas.
Id enim sine scelere fieri nullo pacto potest. Nam
quid est tam inhumanum, quam eloquētiam à na-
tura ad salutem hominum, & ad conseruationem
datam, ad bonorum pester, perniciemq; conuerte-
re? Nec tamen ut hoc fugiendum est, ita habendū Scelerum, ac
est religioni, nocentem aliquando, & nefarium, cusare inno-
impiumq; defendere. Vult hoc multitudo, patitur centem hu-
consuetudo, fert etiam humanitas. Iudicis est sem- manum, de-
per in causis verum sequi: patroni, non unquam quando no-
verisimile, etiam si minus sit verum, defendere. centem.
Quod scribere (presertim cum de Philosophia scri-
berem (nō auderem, nisi idem placeret grauissimo
Stoicorum Panætio. Maximè autem & gloria Maxima est
paritur, & gratia defensionibus: eoque maior, si defendendo
gloria.

quando accidit, ut ei subueniatur: qui potentis a-
licuius opibus circumueniri, vrgeriq; videtur: ut
Adolescentes nos & saepe alias, & adolescentes contra L. Syllæ
id est, anno. 27. dominantis opes pro Sext. Roscio Amerino feci-
mus: quæ (ut scis) extat oratio.

Duplex liberalitatis genus, & quatenus ad con-
ciliandam multitudinem adhibenda.

Sed expositis adolescentium officiis, quæ valeant
ad gloriam adipiscendam, deinceps de Benefi-
centia ac Liberatitate dicendum est. Cuius est ra-
tio duplex. Nam aut opera benignè fit indigenti-
bus, aut pecunia. Facilior est hæc posterior, locu-
pleti præsertim: sed illa laetior, ac splendidior, &
viro forti, claroq; dignior. Quanquam enim in v-
troq; inest gratificandi liberalis voluntas, tamen
41. altera ex area, altera ex virtute deponitur. Lar-
gitiones que fit ex re familiari, fontem ipsum beni-
gnitatis exhaustit: ita benignitate benignitas tolli-
tur. Qua quod in plures usus sis, eò minus in multos
uti possis. At qui opera, id est, virtute, & indu-
stria benefici, & liberales erunt, primum quo plu-
ribus profuerint, eò plures ad benignè faciendum
adiutores habebunt: deinde consuetudine benefi-
centiae paratores erunt, & tanquam exercitatio-
res ad bene de multis promerèdum. Praclare in e-
pistola quadam Alexadrum filium Philippus ac-
cusat, quod largitione benevolentiam Macedonum
42. consecetur. Quæ te, malum, inquit, ratio in istam
spem induxit, ut eos tibi fideles putares fore, quos
pecunia

Largitiones
multis de cau-
sis vitanda.

pecunia corrupisses? An tu id agis, ut Macedo-
nes non te regem suum, sed ministrum, et præbito-
rem putes? Quo quid sordidius regi? Melius etiā, Largitiones
quod largitionē corruptelam dixit esse. Fit enim tum sordidae,
deterior, qui accipit, atque ad idem semper expe-
tandū paratior. Hoc ille filio: sed præceptum
putemus omnibus. Quamobrem id quidem non est
dubium, quin illa benignitas quæ constat ex opera
& industria, & honestior sit, & latius pateat, &
possit prodeesse pluribus. Nonnunquam tamen est
largiēdum, nec hoc benignitatis genus omnino re-
pudiandum est: & sāpe idoneis hominibus indi-
gentibus de re familiarī impertiendum, sed dilig-
enter, atque moderate. Multi enim patrimonia 43.
effudērunt, inconsultē largiendo. Quid autem est
futilius, quam quod libenter facias, curare ut id
dintius facere non possis? Atq. etiam sequuntur
largitionem rapinae. Cūn enim dando egere cepe-
rint, alienis bonis manus asserre coguntur. Ita cūn
benevolentiae comparandæ causa benefici esse ve-
lint, non tanta studia assequuntur eorum, quibus
dederunt, quanta odia eorum, quibus ademerunt.
Quamobrem nec ita claudenda est res familiaris,
ut eam benignitas aperire non possit: nec ita refe-
renda, ut pateat omnibus. Modus adhibeatur, ut q.
referatur ad facultates. Omnino meminiſſe debe-
mus, id quod à nostris hominibus ſepiſſime uſur-
patum, iamq; in prouerbij consuetudinem venit:
Largitionem fundum non habere. Etenim quis
potest

Adagium à
dolio pertuso
translatum:
quod vi infu-
ſa aqua nur-
quam tamen
impletur, ita
nec populus
largitionibus.

potest esse modus, cum idem est qui consueuerant, et illud idem alij desiderent? Omnino duo sunt genera largorum: quorum alteri Prodigii dicuntur, alteri Liberales. Prodigii, qui epulis, et viscerationibus, et gladiatorum muneribus, ludorum, venationumque apparatu pecunias profundunt, in eas res, quarum memoriam aut breuem, aut nullam sint relicturi omnino. Liberales autem, qui suis facultatibus aut captos a prædonibus redimunt, aut a alienum suscipiunt amicorum, aut in filiarum collocatione adiuvant, aut opitulantur vel in re querenda, vel augenda. Itaque miror, quid in mentem venerit Theophrasto in eo libro, quem de diuitijs scripsit, in quo multa præclare, illud absurdè. Est enim multus in laudanda magnificencia, et apparatione popularium munerum: taliumque sumptum facultatem, fructum diuitiarum putat.

Mihi autem ille fructus liberalitatis, cuius exempla pauca posui, multò et maior videtur, et certior. Quantò Aristoteles grauius, et verius nos reprobendit, qui bac effusiones pecuniarum non admiremur, quæ fiunt ad multitudinem deliniendas atque, qui ab hostibus obsidetur, si emere aquæ sextarium minima cogeretur, hoc primò incredibile videtur, omnesque mirari: sed quum attenderint, veniam necessitati dare: in his immanibus iacturis, ifinitisque sumptibus nihil nos magnopere mirari, præsertim cum nec necessitati subueniatur, nec dignitas augeatur, ipsaque illa definitio multitudinis ad breue, exiguumque

Viscerationes cōiuia è carnis. Muneria gladiatorium, spectacula cruenta. Ludorum, id est, comediarum, aut tragœdiarum. Venationum, cum nouæ quædam ferè populo exhibentur. Collocatiōe, cum nuptiū dantur. Notatus à Cicerone Theophrastus.

Ad multitudinem delinendam, in multis exemplariis non est adscriptum. Miror in maius partem.

exiguumque sit tempus, eaque à leuissimo quoque: in
 quo tamen ipso vna cum satietate, memoria quoque
 moriatur voluptatis. Bene etiam colligitur, hæc
 pueris, et mulierculis, et seruis, et seruorum simi-
 limis liberis esse grata: graui vero homini, et ea
 que fiunt, iudicio certo ponderanti, probari posse
 nullo modo. Quanquam intelligo in nostra ciuita-
 te innueratse iam bonis temporibus, ut splendor
 ædilitatum ab optimis viris postuletur. Itaque et
 P. Crassus cum cognomine diues, tum copijs, fun-
 ctus est ædilitio maximo munere. Et paulo post L.
 Crassus cum omnium hominū moderatissimo. Q.
 Mutio magnificenteria ædilitate functus est.
 Deinde C. Claudius Appij filius. Multi post,
 Lucullus, Hortensius, Syllanus. Omnes autem P.
 Lentulus me consule vicit superiores. Hunc est
 Scaurus imitatus. Magnificenteria vero nostri
 Pompeij munera secundo consulatu: in quibus om-
 nibus quid mihi placeat, vides. Vitanda tamen est
 suspicio auaritia. Nam Mamerco homini ditissi-
 mo pretermisso ædilitatis Consulatus repulsa
 attulit. Quare et si postulatur à populo, bonis viris
 non desiderantibus, attamen approbantibus, facie-
 dum est, modò pro facultatibus, ut nos ipsi feci-
 mus: et si quando aliqua res maior, atque utilior
 populari largitione acquiritur: ut Oresti nuper
 prandia in semitis decimæ nomine magno honori
 fuerint. Ne Marco quidem Seio vitio datum est,
 quod in caritate amonae esse modium populo de-
 dit.

Honestis de
 causis facien-
 dæ nonnun-
 quam largi-
 tiones, sed
 modicæ.

Mos antiqui-
 tus decimant
 partē Hercu-
 li consecrare;
 vt ditescerēt:
 vnde deci-
 mam, Hercu-
 lanam partē
 Plautus ne-
 minat.

Affis hic æreū
numinulum
significat.

dit. *Magna enim se, & inueterata inuidia, nec turpi iactura, quando erat ædilis, nec maxima, liberavit. Sed honori summo nuper nostro Miloni fuit, quod gladiatoriibus emptis Reipu. causa, quæ salute nostra continebatur, omnes Publij Clodij conatus, furoresq; comprescit. Causa igitur largitionis est, si aut necesse est, aut utile. In his autem ipsis mediocritatis regula optima est. L. quidem Philippus. Q. Fabij filius, magno vir ingenio, in primisq; clarus, gloriari solebat, si sine ullo mune- re adeptum esse omnia, quæ haberentur amplissi- ma. Dicebat idem Cotta Curio. Nobis quoq; licet in hoc quodam modo gloriari. Nam pro amplitu- dine bonorum, quos cunctis suffragijs adepti su- mus, nostro quidem anno, quod cōtigit eorum ne-*

*Nostro anno,
Emphasis est.*

mini, quos modò nominauit, sanè exiguis sumptus Quibus in re- adilitatis fuit. Atq; etiam illæ impensa meliores, bus sumptus muri, naualia, portus, aquarum ductus, omniaq; huiusmodi que ad usum Reipublicæ pertinent. Quanquam rectius collo- enim quod præsens tanquam in manu datur, in- cantur cundius est: tamen bac in posterum gratiora sunt. Theatra, porticus, noua templo, verecundius re- prehendo propter Pompeium: sed doctissimi impro- bant, ut & hic ipse Panatius, quem multum in his libris fecut: is sum, non interpretatus: & Pha- leræus Demet ius, qui Periclem principem Gra- ciæ vituperabat, quod tantam pecuniam in pre- clara illa Propylæa coniecerit. Sed de hoc genere toto in his libris quos de Repub. scripti, diligenter

*Propylæa Mi-
neru, id est,
vestibula
sumptuosius
cœpta inui-
diam attulere
Pericli.*

est disputatum. Tota igitur ratio talium largitio-
num genere vitiosa est, temporibus necessaria, &
tamen ipsa & ad facultates accommodanda, & tum
mediocritate moderanda est.

Priuata liberalitas in quos, & quate-
nus exercenda.

IN illo autem altero genere largiendi, quod à li-
beralitate proficiscitur, non uno modo in dispa-
ribus causis affecti esse debemus. Alia causa est e-
ius, qui calamitate præmitur, & eius qui res me-
liores querit, nullis suis rebus aduersis. Propensior
benignitas esse debet in calamitosos, nisi forte
erunt digni calamitate. In iis tamen, qui se adiu-
nari volent, non ut ne affligantur, sed ut ad altio-
rem gradum ascendant, restricti omnino esse nullo
modo debemus: sed in diligendis idoneis iudicium,
& diligentiam adhibere. Nam præclare Ennius:

Benedicta male locata, malefacta arbitror. Carmen ad-
Quod autem tributum est bono viro, & grato, in nominationi-
eo cum ex ipso fructus est, tum etiam ex cæteris. bus, & con-
Temeritate enim remota gratissima est liberali- trariorum re-
tas, eoq; eam studiosius pleriq; laudant, quod sum- ciprocatione
viciusq; bonitas cōmune perfugium est omnium. decentissimū

Danda igitur opera est, ut hos beneficij quam 44.
plurimis afficiamus, quorum liberis, posterisque
prodatur memoria, ut his ingratias esse non liceat:
Omnes enim immemorem beneficij oderunt: eamq;
inuioram in deterrenda liberalitate sibi etiam fie-
ri: eumq; qui faciat, communem hostem tenuiorum
putant.

Ut alij sint ad pugnā promptiores, & ne egestas rerum nouarum cupidos faciat.

putant. Atque hæc benignitas etiam Reipu. utilis est, redimi ē seruitute captiuos, locupletari temuores, quod quidem vulgo solitum fieri ab ordine nostro, in oratione Crassi scriptum copiose vides. Hanc ergo consuetudinem benignitatis largitioni munerum longè antepono. Hæc est grauium hominum, atque magnorum: illa quasi assentatorum populi, multitudinis leuitatem voluptate quasi titillantium. Conuenit autem tum in dando munificum esse, tum in exigendo non acerbum: in omniq; re contrahenda, vendendo, emendo, conducendo, locando, vicinitatibus, et confinijs aquā, & facilem, multa multis de iure suo concedētem: à litibus verò, quantum liceat, & nescio an paulo plus etiam, quam liceat, abhorrentem. Est enim nō modò liberale, paulum nonnunquam de suo iure concedere, sed interdum etiam fructuosum. H abenda autem est ratio rei familiaris, quam quidem dilabi sinere flagitiosum est: sed ita, vt liberalitas, avaritiaq; absit suspicio. Posse enim liberalitate vti, non spoliantem se patrimonio, nimisrum est pecuniae fractus maximus. Reclē etiam à Theophrasto est laudata hospitalitas. est enim (vt misquidem videtur) valde decorum, patere domos hominum illustrium illustribus hospitibus. Idque etiam Reipu. est ornamento, homines externos hoc liberalitatis genere in vrbe nostra non egere. Est autem etiā vehementer vtile his, qui honeste posse multa volunt, per hospites apud externos populos

Paululum alijs de suo iure concedere liberalitatis species.

Hospitalitas publicè pruatumq; utilis ad multa.

valere opibus, & gratia. Theophrastus quidem scribit Cimonem Athenis etiam in suos curiales Laciadas hospitalem fuisse. Ita enim instituisse, & villicis imperauisse, ut omnia praeberentur, quicunque Laciades in villam suam diuertisset.

Cimonis hospitalitas in contribules suos.

In altero beneficentiae genere, quod operis constat multum valere iuris prudentiam, longe plurimum eloquentiam.

Quae autem opera, non largitione, beneficia datur, haec tum in universam Rem publicam, tum in singulos ciues conferuntur. Nam in iure cauere, consilio iuuare, atq; hoc scientie genere professe quam plurimis, vehementer & ad opes augendas pertinet, & ad gratiam. Itque cum multa praelata maiorum, tum quam optimè constituti Iuris ciuilis summo semper in honore fuit cognitio, atq; interpretatio: quam quidem ante haec confusione temporum in possessione sua principes retinuerunt: nūc ut honores, ut omnes dignitatis gradus, sic huius scientie splendor deletus est. Idq; eo indignius, quod eo tempore hoc contigit, cum is esset, qui omnes superiores, quibus honore par esset, scientia facile vicisset. Haec igitur opera grata multis, & ad beneficijs obstringendos homines accommodata. Atque huic arti finitima est dicendi grauiter facultas, & gravior, & ornatior. Quid enim Eloquentia prestabilius, vel admiratione audentium, vel spe indigentium, vel eorum, qui defensi sunt gratia? Huic quoque ergo à maioribus nostris est in tota dignitate principatus datus. Dicendi facultas ante fertur.

H. ferti

Turpis mercenaria eloquentia.

*quām

Ex leuioribus quoque operis gratiam conciliari.

serti igitur hominis, & facile laborantis, quodq; in patriis est moribus, multorū causas, & non granuātē, sed gratuitō defendētis, beneficia, & patroci-
nia latē patent. Admonebat me res, ut hoc quoque
loco intermissionem eloquentiæ, ne dicam interi-
tum, deplorarem, nisi vererer, ne de meipso aliquid
viderer queri. Sed tamen videmus, quibus extin-
ctis oratoribus, quām in paucis spes, *quātō in
paucioribus facultas, quām in multis sit audacia.

Cūm autem omnes non possint, ne multi quidem,
aut Iurisperiti esse, aut diserti: licet tamen opera
prodesse multis, beneficia potentem, commendantē
iudicibus, aut magistratibus, vigilantem pro re
alterius, eos ipsoſ, qui aut consulunt, aut defendūt,
rogantem. Quod qui faciunt, plurimum gratiæ cō-
sequuntur, latissimeq; eorum manat industria. Iam
illud non sunt admonendi (est enim in promptu) ut
animaduertant, cūm alios iuuare velint, ne quos
offendant. Sæpe enim aut eos lədunt, quos non de-
bet: aut eos, quos non expedit. Si imprudentes, ne-
gligentia est: si scientes, temeritatis. Utendion
etiam est excusatione aduersus eos, quos iniuitus
offendas, quacunque possis, quare id, quod feceris,
necesse fuerit, nec aliter facere potueris: ceterisq;
operis, & officijs erit, quod violatum est, compen-
sandū.

Operam apud tenues, & bonos rectius quām
apud locupletes collocari: nulli ta-
men nisi iusta in re præstan-
dam esse.

Sed

Sed cum in hominibus iuuandis aut mores spe-
ciari, aut fortuna soleat, dictu quidem est pro-
clue: itaq; vulgo loquuntur, se in beneficijs collo-
candis mores hominum, non fortunam sequi. Ho-
nesta oratio est: sed quis est tandem, qui in opis, &
optimi viri causæ non anteponat in opera danda
gratiam fortunati, & potentis? *A quo enim ex-
peditor, & celerior remuneratio fore videtur, in
eum ferè est voluntas nostra propensior.* Sed ani-
maduertendum est diligentius, quæ natura rerum
sit. *Nimirum enim inops ille, si bonus est vir, etiā
si referre gratiam non potest, habere certè potest.*

Commode autem, quicunque dixit, *Pecuniam qui
habeat, non reddidisse: & qui reddiderit, non iam
habere: gratiam autem & qui retulerit, habere: &
qui habeat, retulisse.* At qui se locupletes, honora-
tors, & beatos putant, hi ne obligari quidem bene-
ficio volunt: *quoniam etiam beneficium se dedisse ar-
bitrantur, cum ipsi, quamvis aliquid magnum ac-
cepérint: atque etiam à se aut postulari, aut expe-
ctari aliquid suspicātur.* Patrocinio verò se v̄sos,
aut clientes appellari, mortis instar putant. At ve-
rò ille tenuis, cum quicquid factum sit, se spectatū,
nō fortunam putat: non modò illi, qui est meritus,
sed etiam illis, à quibus expetat (eget enim mul-
tis) gratum se videri studet. Neque verò verbis
auget suum munus, si quo forte fungitur, sed etiā
extenuat. *Videndumq; illud est, quod si opulētum,
fortunatumque defendaris, in illo vno, aut forte in*

Lepidissima
dissimilitudo
inter relatam
gratiā, & red-
dūtā pecuniā.

46. Mortis instar;
id est, extre-
mum malum.

47.

Humilis pro-
bitas.

Contentio-
nem, id est,
consultatio-
nem, & colla-
tionem.

48. Themistoclis
apophthe-
gma, Malo
virum sine
pecunia,
quam sine vi-
ro pecuniam.
Nihil dici po-
tuit vel gra-
uius, vel festi-
uius.

Turpis in
causa nemini
commodan-
da opera.

*per iniuriā

liberis eius manet gratia: sin autem inopem, pro-
bum tamen, & modestum, omnes non improbi hu-
miles (quae magna in populo multitudo est) præsi-
dium sibi paratum vident. Quamobrem melius
apud bonos, quam apud fortunatos beneficio col-
locari puto. Danda tamen omnino opera est, ut o-
mni generi satisfacere possimus. Sed si res in con-
tentionem veniet, nimisum Themistocles est au-
tor adhibendus, qui cum consuleretur, vtrum bono
viro pauperi, an minus probato diuiti filiam col-
locaret: Ego, inquit, malo virum, qui pecunia e-
geat, quam pecuniam, que viro. Sed corrupti mo-
res, depravati que sunt admiratione diuitiarum:
quarum magnitudo quid ad vnumquenq; nostrū
pertinet? Illud fortasse adiuuat, qui habet: ne id
quidem semper. Sed fac iuare, potentior sanè su-
honestior verò quomodo? Quod si etiam bonus e-
rit vir, ne impediant diuitiae, quod minus iuuetur,
modò ne adiuvent: sitq; omne iudicium, non quam
locuples, sed qualis quisq; sit. Extremum autem
præceptum in beneficijs, operaq; danda est, ne quid
contra aequitatem contendas, ne quid* pro min-
ria. Fundamentum enim perpetuae commendatio-
nis, & famæ est iustitia, sine qua nihil potest esse
laudabile.

Liberalitas in vniuersam multitudinem mo-
dicè exercenda, exactiones, non nisi
in iusta necessitudine.

Sed quoniam de eo genere beneficiorum dictum
est, quæ ad singulos spectant: deinceps de ijs, que
ad

ad vniuersos, queq; ad Rempublicam pertinent,
disputandum est. Eorum autem ipsorum partim
eiusmodi sunt, vt vniuersos ciues pertineant, par-
tim singulos vt attingant, que sunt etiam gratio-
ra. Danda est opera omnino, si possit, vtriusque,
nec minus, vt etiam singulis consulatur: sed ita, vt
ea res aut profit, aut certè ne ob sit Reipub. C. He-
lij, & P. Gracchi frumentaria magna largitio fuit,
exhauriebat igitur aerarium: modica M. Octa-
uij, & Reipublicae tolerabilis, & plebi necessaria:
ergo & ciuibus, & Reipublicae salutaris. In pri-
mis autem videndum erit ei, qui Rempublicam
administrabit, vt suum quisque teneat, neq; de bo-
nis priuatorum publicè diminutio fiat. Perniciose
enim Philippus in tribunatu cùm legem Agraria-
riam ferret, quam tamen antiquari facile passus
est: & in eo vehementer se moderatum præbuit: sed
cùm in agendo multa populariter, tum illud male
dixit, non esse in ciuitate duo milia hominum, qui
rem haberent. Capitalis oratio, & ad aequationem
bonorum pertinens: qua peste quæ potest esse ma-
ior? Hanc enim ob causam maxime, vt sua tue-
rentur, Respub. ciuitatesq; constituta sunt. Nam
etsi duce natura congregabantur homines, tamen
sæpe custodiae rerū suarum, vrbium præsidia quæ-
rebant. Danda etiam opera est, ne (quod apud ma-
iores nostros sæpe fiebat) propter aerarij tenuitatem,
assiduitatemq; bellorum tributum sit conferendum.
Idq; ne enieriat, multò ante erit prouidendum. Sim-

Singuli, & v-
niuersi pu-
gnat inter se.

In vetusto
codice, Heliij,
& duæ voces
aberant.

Antiquari, id
est, tolli, & a-
brogari.

Capitalis, id
est, ad extre-
mam pem-
ciem spectas.
49.

Exactio tri-
butoium vi-
tanda.

Ominari, id
est, nominan-
do causam
malum omen
adferre.

qua necessitas huius muneris alicui Reipub. obuenierit (malo enim alteri, quam nostra ominari neq; tantum de nostra, sed de omni Repub. disperito) dan- da erit opera, ut omnes intelligat (si salvi esse ve- lint) necessitati esse parendum. Atque etiam om- nes qui Remp. gubernabunt, consulere debebunt, ut earum rerum copia sit, qua sunt necessaria. Quarum qualis comparatio fieri soleat, et debeat, non est necesse disputare: est enim in promptu tan- tum locus attingendus fuit.

Ad gratiam multitudinis comparandam maximè
valere abstinentiam, contraque ex inua-
sione alieni summam existere
perniciem.

Caput autem est in omni procuratione nego-
tij, et muneris publici, ut auaritia pellatur
etiam minima suspicio. Utinam inquit C. Pontius
Sannis, ad illa tempora fortuna me seruasset, et
tunc essem natus, quando Romani dona accipere
cœpissent, non essem passus diutius eos imperare.
Nec illi quidem multa secula expectanda fuerū:
modo enim hoc malum in hanc Rempublicam in-
uasit. Itaq; facile patior tunc potius Pontiū fuisse,
si quidem in illo tantum fuit roboris. Nondum
centum et decem anni sunt, cum de pecunijs repe-
tundis a Lucio Pisone lata est lex, nulla antea
cum fuisse. At verò postea tot leges, et proxima
queq; duriores, tot rei, tot damnati, tantum Itali-
cum bellum propter iudiciorum metu excitatum:
tanta sublatis legibus, et iudicijs expilatio, dire-
ptioq;

Memorabile
de Roma.du-
cum conti-
nentia.

Serò auaritia
ad Romanos
demigravit.

50.
Ab hoc Trib.
ple. primūlata
lex de re- 51.
petundis, Cen-
forino & Ma-
nilio Cos.

ptioq; sociorum: ut imbecillitate aliorum, nō nos-
stra virtute valeamus. Laudat Africanum Pa-
netius, quod fuerit abstinentis. Quid nō laudet? Sed
in illo alia maiora. Laus enim abstinentiae nō ho-
minis est solum, sed etiam temporum illorum. Om-
ni Macedonum gaza, quę fuit maxima, potitus est

Paulus: tantum in ararium pecuniae inuexit, ut v-
nius Imperatoris præda finem attulerit tributorū:
at hic in domum suam intulit, præter memoriam
nominis sempiternam. Imitatus patrem Africa-
nus, nihil locupletior Carthagine euersa. Quid?
qui eius collega in cēsura fuit Lucius Mummius,
nunquid copiosior, cūm copiosissimam urbem fun-
ditus sustulisset? Italianam ornare, quām domum
suam, maluit. Quanquam Italia ornata, domus ip-
sam hī videtur ornatiō. Nullum igitur vitiū
tētrius (ut eō vnde egressa est, referat se oratio)
quām auaritia, præsertim in principibus, & Rem-
pub. gubernantibus. Habere enim quæstui Remp.
non modō turpe est, sed sceleratum etiam, & nefa-
rium. Itaq; quod Apollo Pythius oraculo edidit,

Spartā nulla re alia, nisi auaritia esse perituram:
id videtur non solum Lacedæmonijs, sed & omni-
bus opulentis populis prædictiſſe. Nulla autem re
cōciliare facilius benevolentia multitudinis pos-
sunt iij, qui Reipub. præsunt, quām abstinentia, &
continentia. Qui verō populares esse volunt, ob
eamq; causam aut agrariam rem tentant: ut pos-
sessores suis sedibus pellantur: aut pecunias cre-

Africanī ab-
stinentia Val.
T. de absti-
nentia.

Pauli Aemiliij
in victoria
Persæ absti-
nentia.

Lege Plutar-
chum, Scipio
Aemilianus,
qui Africanus
minor.

Mummius
Achaicus e-
uersa Corin-
tho ab omni
præda absti-
nuit.

52.

Oraculum
Spartæ redi-
ditum,

Φιλοχειμα-

τιος σπάρταν
έλοι, ἄλλο
διεθέλευ.

Spartam cu-
piditas expi-
gnauit.

Condonan-
tur, remittun-
tur.

ditas debtoribus condonandas putant, iij labefac-
tant fundamenta Reipub. concordiam primum,
quæ esse nō potest, cùm alijs adimuntur, alijs con-
donantur pecuniae: deinde æquitatem, quæ tollitur
omnis, si habere suum cuique non licet. Id enim est
proprium (vt suprà dixi) ciuitatis, atque vrbis, ve-
ritat libera, et non solicita suæ rei cuiusq. custodia.
Atque in hac pernicie Reip. ne illam quidem con-
sequuntur, quam putant gratiam. Nam cui res e-
repta est, est inimicus: cui data est, etiam dissimili-
lat se accipere voluisse: et maxime in pecunij
creditis occultat suum gaudium, ne videatur non
fuisse soluendo. At vero ille qui accipit iniuriam,
et meminit, et præ se fert dolorem suum: nec si
plures sunt ij, quibus improbè datum est, quam illi,
quibus iniustè ademptum est, idcirco plus etiam
valent. Non enim numero hæc iudicantur, sed pon-
dere. Quam autem habet æquitatem, vt agrum
multis annis, aut etiam seculis ante posse sum, qui
nullum habuit, habeat: qui autem habuit, amittat.

Ac propter hoc iniuriæ genus Lacedæmonij Ly-
sandrum Ephorum expulerunt: Agim regem, quod
nunquam antea apud eos acciderat, nec auerunt.

54. Ex eoq. tempore tantaæ discordiaæ secutæ sunt, vt
et tyranni existerent, et optimates extermi-
narentur, et præclarissime constituta Respub. dila-
beretur. Nec vero solùm ipsa cecidit, sed etiam re-
liqua Græciam euerit contagionibus malorum,
quæ à Lacedæmonijs profectæ manarunt latini.

Quid

Quæ calami-
tates ex iniu-
stis largitio-
nibus.

Patere latius,
manare la-
tius, venustus
fermo.

Quid nostros Gracchos Tyberij Gracchi summi
viri filios, Africani nepotes? nonne agrariae con-
tentiones perdiderunt? At verò Aratus Sicyonius Arati salutare
iure laudatur, qui cùm eius ciuitas quinquaginta exemplum.
annos à tyramis teneretur, pfectus Argis Sicyo-
nem, clandestino introitu vrbe est potitus. Cumq;
tyrannum* Nicoclem improuisò oppresisset, sex-
centos exules (qui fuerant eius ciuitatis locuple-
tissimi) restituit: remq; publicam aduentu suo li-
berauit. Sed cùm magnam animaduerteret in bo-
nis & possessionibus difficultatem, quòd & eos,
quos ipse restituerat, quorum bona alijs possederat,
egere iniquissimum arbitrabatur, & quinquagin-
ta annorum possessiones mouere non nimis aequum
putabat, propterea quod tam longo spatio multa
hereditatibus, multa emptionibus, multa dotibus
tenebantur sine iniuria: iudicauit neque illis adi-
mi, neque his non satis fieri, quorum illa fuerant,
oportere. Cùm igitur statuisset opus esse ad eam
rem constituendam pecunia, Alexandriam se pro-
fici sci velle dixit, remq; integrum ad redditum suum
iussit esse, Isq; celeriter ad Ptolemaeum suum ho-
spitem venit, qui tum regnabat alter post Alexan-
driam conditam: cui cùm exposuisset patriam se
liberare velle, causamque docuisset, à Rege opu-
lento vir summus facile impetravit, ut grandis pe-
cunia adiuuaretur. Quam cùm Sicyonem attulit-
set, adhibuit sibi in consilium quindecim princeps,
cum quibus causas cognovit, & eorum

*alias, Metho-
deum. Histo-
ria extat apud
Polybium.

aliena detinebant, et eorum, qui sua amiserant: perfecitq; astimandis possessionibus, ut persuaderet alijs, ut pecuniam accipere mallent, et possessionibus cederent: alijs, ut commodius putarent numerari sibi quod tanti esset, quam suum recuperare. Ita perfectum est, ut omnes constituta concordia sine querela discederent. O virum magnum,

56. dignumq; qui in nostra Repub. natus esset! Sic par est agere cum ciuib; non (ut bis iam vidimus) hastam in foro ponere, et bona ciuium voci subi- cere praecoris. At ille Græcus (id quod fuit sapientis, et præstantis viri) omnibus consulendum pu- tavit. Eaq; est summa ratio, et sapientia boni ciuii,

Stomachatur Cicero noni- hil etiam pri- uato dolore. commoda ciuium defendere, non diuellere, atque omnes aequitate eadem continere. Habitant gratis in alieno. Quid ita: Vi cum ego emerim, adi- carim, tuear, impendam, tu me inuito fruare meos?

Diuisio agro- Quid est aliud, quam alijs sua eripere, alijs dare a- rum indigna. liena? Tabulae vero nouæ quid habent argumenti, nisi ut emas mea pecunia fundum, et eum tu ha-

Exaggerat co- donatione x- ris alieni. beas, ego non habeam pecuniam? Quamobrem ne sit a; alienum, quod Republicæ noceat, prouiden- dum est, quod multis rationibus caueri potest, si hoc non fuerit, ut locupletes suum perdant, debito- res lucentur alienum. Nec enim ylla res vehe- mentius Republicam continet, quam fides, qua esse nulla potest, nisi erit necessaria solutio rerum hereditarum. Nunquam enim vehementius actum esse, ut in me Consule, ne solueretur. Armis, et Ca-

fris

stiris tentata res est ab omni genere hominum, &
 ordine: quibus ita restiti, ut hoc tantum malum de
 Repub. tolleretur. Nunquam nec maius & alienum
 fuit: nec melius, nec facilius dissolutum est. Frau-
 dandi enim spe sublata, soluendi necessitas conse-
 cuta est. At verò hic noster viator, nunc quidem
 viator, que cogitarat, cum ipsis intereat, tum ea
 perfecit, cum eius iam nihil interesset. Tanta in eo Cæsar acriter
 peccandi libido fuit, ut hoc ipsum eum delectaret taxatus.
 peccare, etiam si causa non esset. Ab hoc igitur ge-
 nere largitionis, ut alijs detur, alijs auferatur, a-
 berunt i, qui Rempub. tuebuntur. In primis, ope- 57.
 ram dabunt, ut iuris, & iudiciorum aequitate suū
 quisque teneat: & neque tenuiores propter imbe-
 cillitatem circumueniantur, neq; locupletibus ad
 sua vel * tuenda, vel recuperanda obsit inuidia. *tenenda
 Præterea quibuscūq; rebus vel belli, vel domi po-
 terunt, Rempub. augeant Imperio, agris, vctiga-
 libus. Hæc magnorū hominum sunt, hæc apud ma-
 iores nostros factitata. Hæc genera afficiorū qui
 persequuntur, cum summa utilitate Reipub. ma-
 gnam sibi adipiscuntur & gratiam, & gloriam. In
 his autem utilitatum præceptis Antipater Ty-
 riis Stoicus, qui Athenis nuper est mortuus, duo
 præcepta censet esse à Panætio prætermissa, Vale-
 tudinis curationem, et pecunia. Quas res à summo
 philosopho præteritas arbitror, quod essent feciles: Panætius à
 sunt certè utiles. Cicerone de-
 fensus contra
 Antipatrum.

Quibus rationibus Valetudo, & res familiaris
 tum paranda, tum tuenda.

Sed

Sed *Valetudo sustentatur notitia sui corporis, & obseruatione earum rerum, quæ res aut prodesse soleant, aut obesse: & continentia in viatu omnii, atq; cultu, corporis tuendi causa: & prætermittendis voluptatibus: postremo arte eorum, quorum ad scientiam hæc pertinent. Res autem familiaris quæri debet ijs rebus, à quibus abest turpitudo: conseruari autem *Diligentia*, & *Parfimonia*: ijsdem etiam rebus augeri. Has res commodis simè *Xenophon Socratus* persecutus est in eo libro, qui *Oeconomicus* inscribitur: quem nos, ista fere atatecum essemus, qua es tu nunc, è Græco in Latinum conuertimus.*

Oecono-
micus, id est,
de familia
administra-
da.

Quarum genus deliberationis, inter Vtilia ytrum
vtilius, aut quid vtilissimum.

Sed *utilitatū cōparatio* (quoniam hic locus erat quartus à *Panætio* prætermisso) sape est necessaria. Nam & corporis cōmoda cum externis, & externa cum corporis, & ipsa inter se corporis, & externa cum externis comparari solent. Cum externis, corporis hoc modo comparātur: *V*alere vt malis, quam diues esse. Cum corporis, externa hoc modo: *D*iues esse potius, quam maximis corporis viribus. Ipsa inter se corporis sic: vt *Bona* *vale-*
tudo *voluptati* *anteponatur*, *vires* *celeritati*. *Ex-*
ternorum autem: vt *gloria* *diuitijs*, *vestigalia* *ur-*
bana *rusticis*. *Ex quo* *genere* *comparationis* illud
est *Catonis* *senis*: à quo cùm quæreretur, quid ma-
xime in refamiliari expediret? respondit, *Bene*
pascere,

Quid in agri-
cultura vtilis-
simum sit,
Cato indica-
vit.

pascere. *Quid secundum?* *Satis bene pascere.* *Quid tertium?* *Bene vestire.* *Quid quartum?* *Arare.* Et cum illē, qui quæsierat dixisset: *Quid fænerari?* tū Cato, *Quid hominem, inquit, occidere?* *Ex quo, et multis alijs, intelligi debet; utilitatum comparationes solere fieri, recteque hoc adiunctum esse quartum exquirēdorum officiorum genus.* Sed toto hoc de genere, de querendade collocanda pecunia, etiam de vtenda, commodius à quibusdam optimis viris ad medium Ianum sedentibus, quām ab ullis philosophis vlla in schola disputatur. Sunt tamen ea cognoscenda: pertinet enim ad utilitatem, de qua hoc libro disputatum est. Reliqua deinceps persequemur.

M. T. CICERONIS DE OFFICIIS, LIBER TERTIVS.

PVBLIVM Scipionem, Marce fili, eum, qui primus Africanus appellatus est, dicere solitum scriptus Cato (qui fuit ferē eius aequalis) Nunquam se minus otiosum esse, quām cūm otiosus: nec minus solum, quām cūm solus esset. Magnifica verò vox, et magno viro, ac sapiente digna: quæ declarat illum et in otio de negotijs cogitare, et in solitudine secum loqui solitum: ut neque cessaret vñquam, et interdum

Hic Annibale pulso, Africā fecit tributarīam.
Æqualis ad ætatem refertur.
Decora contentio, ac tractatio.
Cessare pro ostiari, aut nihil agere;

acuere, pro-
actiorem fa-
cere.

Verecundè
collationem
ingreditur.

Latenter suū
otium com-
mendat.

terdum colloquio alterius non egeret. Ita duæ res, quæ languorem afferunt cæteris, illum acuebant, Otium et Solitudo. V'ellem et nobis hoc idem ve-
rè dicere liceret. Sed si minus imitatione tantam
ingenij præstantiam consequi possumus, volunta-
te cerè proximè accedimus. Nam et à Repub. fo-
rensisbusque negotijs armis impijs, viq; prohibiti,
otium persequimur. Et ob eam causam vrbe reli-
cta, et rura peragrantes, sæpe soli sumus. Sed nec
otium hoc cum Africani otio, nec hec solitudo
cum illa comparanda est. Ille enim requiescens à
Reipub. pulcherrimis muneribus, otium sibi su-
mebat aliquando, et à cætu hominū, frequentiaq;
interdum tanquam in portum, et in solitudinem
recipiebat. Nostrum autem otium negotijs inopia,
non requiescendi studio constitutum est. Extincto
enim Senatu, deletisq; iudicijs, quid est, quod di-
gnam nobis aut in curia, aut in foro agere pos-
simus? Ita qui in maxima celebritate, atque in o-
culis eiuum quondam viximus, nunc fugientes
conspicuum sceleratorum, quibus omnia redun-
dant, abdimus nos, quantum licet, et sæpe soli sumus. Sed quia sic ab hominibus doctis accepimus, non so'um ex malis eligere minima oportere, sed e-
tiam excerptere ex his ipsis, si quid inesse boni: p-
terea et otio fruor, nō illo quidem, quo debeat is,
qui quodam peperisset otium ciuitati: nec ea soli-
tudinem languere patior, quam mihi affert neces-
itas, nō voluntas. Quanquam Aphricanus maio-

rem

rem laudem vel meo iudicio assequebatur, nulla tamen eius ingenij monumenta mandata literis, nullum opus otij, nullum solitudinis munus extat. Ex quo intelligi debet, illum mentis agitatione, investigationeque earum rerum, quas cogitando consequebatur, nec otiosum, nec solum vnde quam fuisse: nos autem, qui non tantum roboris habemus, ut cogitatione tacita à solitudine abstrahamur, adhanc scribendi operam omne studiu Sapiens neq; otiosus vnde quam, neque solus. curamq; conuertimus. Itaque plura breui tempore emersa, quam multis annis stante Repu. scripsimus. Sed cum tota philosophia, mi Cicero, frugifera, & fructuosa, nec vlla pars eius inculta, ac deserta sit: tum nullus feracior in ea locus est, nec vberior, quam de officijs à quibus constanter, honesteque viuendi præcepta ducuntur. Quare, quanquam à Cratippo nostro, principe huius memorie philosophorum, hæc te assidue audire, atque accipere con-fido: tamen conducere arbitror, talibus aures tuas vocibus vndiq; circumsonare, nec eas (si fieri pos-si) quicquam aliud audire. Quod cum omnibus est faciendum, qui vitam honestam ingredi cogi-tant, tum haud scio, an nemini potius quam tibi. Suslimes enim non paruam expectationem imitan-de industrie nostræ, magnam honorum, non nullam fortasse nominis. Suscepisti onus præterea graue & Athenarum, & Cratippi: ad quos cum tanquam ad mercaturam bonarū artium sis profectus, ma-nem redire turpisimum est, decorantem & virbis autoritatem, Memoriæ, id est, ætatis. Loci cohorte-
tandi primū à re, deinde ab exspectatione, quanm à sua, Cratippique persona, tum etiam à loco colligit.

Nouè dixit
descendi, pro
discere.

autoritatem, & magistri. Quare quantum committi
animo potes, quantum labore contendere, (si di-
scendi labor est potius, quam voluptas) tamquam fuc-
tias:neue committas, vt cum omnia suppedita-
ta sint a nobis, tute tibi defuisse videare. Sed hęc
haec tenus. Multa enim saepe ad te cohortandi gra-
tia scripsimus. Nunc ad reliquam partem propo-
sitae diuisionis reuertamur.

Reprehensus Panætius, quod tria genera pollici-
tus, tertium non exoluerit. Ab alijs item notatus,
quod eam partem homin Stoicus induixerit, in qua
diceretur cum Honestate pugnare Vtilitas, atque a
Cicerone defensus.

Panætius igitur, qui sine controvèrsia de offi-
cijs accuratissime disputauit, quemq; nos cor-
rectione quadam adhibita, potissimum sequi-
sumus, tribus generibus propositis, in quibus deli-
berare homines, & consultare de officio solerent
(vno cum dubitarent, Honestumne id esset, de quo
ageretur, an turpe: altero, Vtile:ter-
tio, si id quod speciem haberet honesti, pugnaret cu
eo, quod utile videretur, quomodo ea discerni o-
porteret) de duobus generibus primis tribus libris
explicauit: de tertio autem genere deinceps se scri-
psit dicturum, nec excoluit quod promiserat. Quod
eò magis miror, quia scriptum à discipulo eius
Posidonio est, triginta annis vixisse Panætium
post, quam eos libros edidisset. Quem locum miror
à Posidonio breuiter esse tractatum in quibusdam
commentarijs, præsertim cum scribat, nullum esse
locum

locum in tota Philosophia tam necessarium. Minime vero assentior ijs, qui negant eum locum à Panetio prætermisum: sed consultò relictum, nec omnino scribendum fuisse, quia nunquam posset utilitas cum Honestate pugnare. De quo alterū potest habere dubitationem, adhibendū me fuerit hoc genus, quod in diuisione Panetij tertium est, an plane omittendum, alterum dubitari nō potest, quin à Panetio suscepsum sit, sed derelictum. Nam qui è diuisione tripartita duas partes absoluere, huic neesse est restare tertiam. Praterea in extre-
mo libro tertio de hac parte pollicetur se deinceps esse dicturum. Accedit eodem testis locupltes Posi-
donius, qui etiam scribit in quadam epistola, Pu-
blium Rutilium Russum dicere solere, qui Panet-
ium audiuerat, ut nemo pictor esset inuentus, qui
Feneris eam partem, quam Apelles inchoatam
reliquisset, absoluere, (oris enim pulchritudo re-
liqui corporis imitandi spem auferebat) sic ea, quae
Panetius prætermisisset, & non perfecisset, pro-
pter eorum, quae * perfecisset præstantiam, neminem
esse persecutum. Quamobrem de iudicio Panetij
dubitari non potest: restane autem hanc tertiam
partem ad exquirendum officium adiunderis, an

Nobilis illa
Venus Apel-
lis capite tan-
tū absoluta,
reliquo cor-
pore delin-
ita solum.

* secesserit
Vnicum bo-
num Stoici
ponunt.

Peripateticis
ordinem bo-
num indu-
cunt,

star habeant: dubitandum non est, quin nunquam possit utilitas cum honestate contendere. Itaque accepimus Socratem solitum execrari eos, qui pri-
mum hæc natura coherentia, opinione distraxisset. Cui quidem ita sunt Stoici assensi, ut etiam, quic-
quid honestum esset, id utile esse censerent: nec v-
2. tile quicquam, quod non honestum. Quod si is es-
set Panætius, qui virtutem propterea colendam diceret, quod ea efficiens utilitatis esset: ut iij, qui
res expetendas vel voluptate, vel indolentia me-
tiuntur, liceret ei dicere: Honestatem aliquando
cum Utilitate pugnare. Sed cum sit is, qui id so-
lum bonum iudicet, quod honestum sit: quæ autem
hunc repugnant specie quadam utilitatis, eorum
neque accessione meliorem vitam fieri, nec deces-
sione peiorem: non videtur huiusmodi debuisse de-
liberationem introducere, in qua quod utile vide-
retur, cū eo, quod honestum est, cōparetur. Et enim
3. quod summū bonum à Stoicis dicitur, Conuenien-
ter naturæ vivere: id habet hanc (vt opinor) sen-
tentiam, cum virtute cōgruere semper: cætera au-
tem, quæ secundum naturam essent, ita legere, si ea
virtuti non repugnarent. Quod cum ita sit, putant
quidam hanc comparationem non recte esse indu-
ctam, nec omnino de eo genere quicquam praci-
piendum fuisse. Atq; illud quidem honestum, quod

Legere, pro-
sumere, vel
deligere.

Vera virtus i-
vno sapiente:
sumulacra e-
sus etiam in
mediocribus.

propriè vereq; dicitur, id in sapientibus est solis,
neque à virtute diuelli unquam potest. In ijs au-
tem, in quibus sapientia perfecta non est, ipsum il-
lud

lud quidem perfectum, honestum nullo modo esse potest, sed similitudines honesti esse possunt. Hac igitur omnia officia, de quibus his libris disputamus, Media Stoici appellant: et ea communia sunt, Mesa, &c adiutoria, et late patent: quae et ingenij bonitate multi as- phora. sequuntur, et progressione discendi. Illud autem officium, quod rectum iudicant, perfectum, atque absolutum est: et, ut iudicant, omnes numeros habet: nec præter sapientem, cadere in quenquam potest. Cum autem aliquid action est, in quo media officia compareant, id cumulate videatur esse perfectum: propterea quod vulgus, quid absit a perfecto, non ferè intelligit: quatenus autem intelligit, nihil putat pratermissum. Quod autem in poetis, et in picturis usu venit, in alijsq; compluribus ut delectentur imperiti, laudentque ea, quæ laudanda non sint: ob eam credo causam, quod in his aliquid probi, quod capiat ignaros, qui iudicant, quid in unaquaque re vitijs sit, nequeant indicare. Itaq; cum sint docti a peritis, facile desistunt a sententia. Hac igitur officia, de quibus his libris differimus, quasi secunda quædā honesta dicunt esse, non sapientum modo propria, sed cum omni hominum genere communia. Itaq; his omnes, in quibus est virtutis indoles, commouentur. Nec verò cum duo Decij, aut duo Scipiones fortes viri commorantur, aut cum Fabricius, aut Aristides iusti nominantur, aut ab illis fortitudinis, aut ab his iustitiae, tanquam a sapientibus, pe-

Omnis numeros habet, id est nulla pars deest..

De artibus nemo recte iudicat nisi artifex: de virtute non nisi sapiens.

Dotti partici- piuum.

Virtutes in- doles.

Decij, pater & filius.

Scipiones fra- tres.

Fabricius au- ri cōtemptor.

Aristides Atheniensis, ob abstinen- tiā, iusti co- gnomen me- riuit.

Cato & Lælius sapien-
tes cognomi-
nati.

titur exemplum. Nemo enim horum sic sapientis est, ut sapientem intelligi hic volumus. Nec ipsis, qui sapientes habiti sunt, et nominati, M. Cato, et C. Lælius sapientes fuerunt. Ne illi quidem septem; sed ex mediorum officiorum frequentia similitudinem quandam gerabant, speciemque sapientum. Quocirca nec id quod vere honestum est, fas est cum utilis repugnantia comparari: nec id quod communiter appellamus honestum, quodque colitur ab ipsis, qui bonos viros haberi se volunt, cum emolumentis unquam est comparandum. Tamque id honestum, quod in nostram intelligentiam cadit, tuendum, conseruandumque est nobis, quam id, quod proprius dicitur, vereque est honestum sapientibus. Alter enim teneri non potest, si qua ad virtutem est facta progressio. Sed haec quidem de ipsis, qui conseruatione officiorum existimantur boni. Qui autem omnia metiuntur emolumentis et commodis, neque ea volunt praeponderari honestate, hi solent in deliberando honestum cum eo, quod utile putant, comparare: boni viri non solent. Itaque existimatio Panetium, cum dixerit homines solere in hac comparatione dubitare, hoc ipsum sensisse quod dixerit solere modo, non etiam oportere. Etenim non modo pluris putare, quod utile videatur, quam quod honestum, sed haec etiam inter se comparare et in his addubitare turpisimum est. Quid ergo quod nonnunquam dubitationem afferre solet, considerandumque videatur? Credo, si quando dubitatio

Expositum que habeat intellectum, cum honestas distitur cum utilitate repudnare.

Modo, pro luntaxat.

bitatio accidit, quale sit id, de quo consideretur. Sepe enim tempore fit, ut quod plerumq; turpe haberi soleat, inueniatur nō esse turpe. Exempli causa ponatur aliquid, quod pateat latius. Quod potest esse maius scelus, quam non modò hominem, sed etiam familiarem occidere? Num igitur se obstrinxit, scelere, si quis tyrannum occidit, quamvis familiarem? Populo quidem Rom. non videtur, qui ex omnibus præclaris factis illud pulcherrimum existimat. Vicit igitur vtilitas honestatem, in modo vero honestas vtilitatem secuta est.

Formula præscripta, ne quando nos falsa vtilitatis species ab honestate abducatur, ut Iustitiam vel solum vel maximum bonum statuamus, iniustitiā malorum maximum: nihilq; ad priuatum commodum, sed ad communem societatem referantur omnina.

Itaq; ut sine villo errore dijudicare possimus, si quando cum illo, quod honestum intelligimus, pugnare id videbitur, quod appellamus vtile, formula quedam constituenda est: quam si sequemur in comparatione rerum, ab officio nunquam recedemus. Erit autem hæc formula Stoicorum rationi, disciplineq; maximè consentanea: quam quidē in his libris propterea sequimur, quod quanquam à veteribus Academicis, et à Peripateticis nostris (qui quondam idem erāt, qui Academicī) Olim idem Academicī, & Peripateticī. quæ honesta sunt, anteponuntur ijs, quæ videntur vtilia: tamen splendidius hæc ab ijs differuntur, quibus quicquid honestum est, idem vtile videtur:

nec utile quicquam, quod non honestum: quām ab
ijs, quibus est honestum aliquod non utile, aut u-
tile non honestum. Nobis autem nostra Academia
magnam licentiam dat, ut quodcumque maxime
probabile occurrat, id nostro iure liceat defende-
re. Sed redeo ad formulam. Detrabere igitur ali-
quid alteri, et hominem hominis incommodo suū
augeare comodum, magis est contra naturam, quām
mors quām paupertas, quām dolor, quam cetera
qua possunt aut corpori accidere, aut rebus extier-
nis. Na principio tollit coniuctum humanū, et so-
cietatem. Si enim sic erimus affecti, ut propter suū
quisq; emolumentū spoliet, aut violet alterum, dis-
rumpi necesse est eam, quaē maximē est secundum
naturam, humani generis societatem. Ut si vnum-
quodque membrum sensum hunc haberet, ut posse
putaret se valere si proximi membra valetudinem
ad se traduxisset, debilitati, et interire totum cor-
porum inter-
pus necesse esset: sic, si vnuquisque nostrū rapiat
ad se commoda aliorum, detrahatq; quod cuique
possit, emolumenti sui gratia: societas hominum,
communitasq; euertatur necesse est. Nam sibi ut
quisq; malit, quod ad vsum vitaē pertineat, quam
alteri acquirere, concessum est, no repugnante na-
tura. Illud natura non patitur, ut aliorum spolijs

Mira simili-
tudo, qua &
diuus Paulus
titur, de so-
cietate mem-
brorum inter
sc.

Ratio nature,
ius gentium,
ius ciuile,
quod hic le-
ges popu-
lorum vocat.

nostras facultates, copias, opes augeamus. Ne que
verò hoc solum natura, id est, iure gentium, sed e-
tiam legibus populorum, quibus in singulis ciu-
titibus Respublica continentur, eodem modo con-
stitutum

stitutum est, ut non liceat sui commodi causano-
tere alteri. Hoc enim spectant leges, hoc volunt,
incolumem esse ciuium coniunctionem: quam qui
dirimunt, eos morte, exilio, vinculis, damno coē-
cent. Atq; hoc multò magis exigit ipsa natura ra-
tio, quæ est lex diuina, et humana, cui parere qui
velut (omnes autem parebunt, qui secundum na-
turam volent viuere) nunquam committet, ut a-
lienum appetat, et id quod alteri detraxerit, fibi
assumat. Etenim multò magis est secundum natu-
ram celsitas animi, et magnitudo, itemq; comitas,
iustitia, liberalitas, quam voluptas, quam vita,
quam disitiae. Quæ quidem contemnere, et pro-
nibili ducere comparantem cum utilitate com-
muni, magni animi, et excelsi est. Detrahere autē
alteri sui commodi causa, magis est contra natu-
ram, quam mors, quam dolor, quam cætera gene-
ris eiusdē. Itemq; magis est secundum naturam, pro
omnibus gentibus (si fieri possit) conseruandis, aut
iuvandis maximos labores, molestiasq; suscipere,
initantē Hercules illum, quē hominū fama benefi-
ciorū memor in cōcilio cælestiū collocauit, quam
viuere in solitudine, non modò sine ullis molestiis,
sed etiam in maximis voluptatibus, abundantem
omnibus copijs, ut excellas etiam pulchritudine, et
viribus. Quocirca optimo quisque, splendidissi-
moq; ingenio longē illam vitam huic anteponit.
Ex quo efficitur, hominem naturæ obedientem,
homini nocere nō posse. Deinde qui alterū violat,

Virtus maxi-
mè secundū
naturam.

Hercules ob
benefacta in
genus morta-
lium, Deus
habitus.

8.
Complexio
qualiscunq;

ut ipse aliquid commodi consequatur: aut nihil se existimat contra naturam facere: aut magis fugiendam censet mortem, paupertatem, dolorem, amissionem etiam liberorum, propinquorum, amicorum, quam facere cuiquam iniuriam. Si nihil existimat contranaturam fieri in hominibus violentis, quid cum eo differas qui omnino hominem ex homine tollat? Sim fugiendum id quidem censet, sed et multò illa peiora, mortem, paupertatem, dolorem: errat in eo, quod vllum aut corporis aut fortunae vitium, animi vitius grauius existimat.

Societatis ius
non modò
cum propin-
quis, sed 9.
etiam cum v-
niuersis ciui-
bus, postremo
& cum hospi-
tibus seruan-
dum.

Ergo vnum debet esse omnibus propositum, ut eadem sit utilitas vniuersiisque, et vniuersorum. Quam si ad se quisque rapiat, dissoluetur omnis humana consociatio. Atque si etiam hoc natura prescribit, ut homo homini, quicunque sit, ob eam ipsam causam, quod is homo sit, consultum velit, necesse est secundum eandem naturam omnium utilitatem esse communem. Quod si ita est, vna continemur omnes, et eadem lege naturae. Idq; ipsum si ita est, certè violare alterum lege naturae prohibemur. Verum autem primum, verum igitur et extreum. Nam illud quidem absurdum est, quod quidam dicunt, parenti se, aut fratri nihil detracturos cōmodi sui causa, sed aliam rationem esse ciuium reliquorum. Hi sibi nihil iuris, et nullam societatem communis utilitatis causa statuunt esse cum ciuibus: quæ sententia omnem societatem distractabit ciuitatis. Qui autem ciuium rationem

rationem dicunt esse habendam, externorum negant, hi dirimunt communem humani generis societatem: qua sublata, beneficentia, liberalitas, bonitas, iustitia funditus tollitur. Quæ qui tollunt, etiam aduersus Deos immortales impij iudicandi sunt: ab ijs enim constituta inter homines societate euertunt. Cuius societas arctissimum vinculum est, magis arbitrari esse contra naturam, hominem homini detrahere sui commodi causa, quam omnia incommoda subire vel externa, vel corporis, vel etiam ipsius animi, quæ vacet iustitia. Hæc enim una virtus omnium est domina, & regina virtutum. Forsan quispiam dixerit, Nonne igitur sapiens, si fame ipse conficiatur, abstulerit cibum alteri homini ad nullam rem utili? Minime vero. Non enim mihi est vita mea utilior, quam animi talis affectio, neminem ut violem commodi mei gratia. Quid? si Phalarim crudelem tyrannum & immanem vir bonus, ne ipse frigore conficiatur, vestitu spoliare possit, nonne faciat? Hæc ad iudicandum sunt facilima. Nam si quid ab homine ad nullam partem utili, tuae utilitatis causa detraxeris, inhumane feceris, contraq; nature legem: si autem is tu sis, qui multa utilitatem Reipub: atq; hominon societati, si in vita remaneas, afferre possis, si quid ob eam causam alteri detraxeris, non sit reprehendendum: si autem id non sit eiusmodi, suum cuiq; incommodum ferendum est potius, quam de alterius commodis detrahendum.

Alienum nihil usurpandum, nec si crita cuiusq; iniuriam fieri potest.

Homini ad nihil utili detrahere licet, si eò spectes, ut societati, pro sis, non propriè tibi.

Non igitur magis est contra naturam morbus, aut egestas, aut quid huiusmodi, quam detractio, aut appetitio alieni. Sed communis utilitatis derelictio, contra naturam est: est enim iniusta. Itaque lex ipsa natura, qua utilitate hominum conservat, et continet, decernit profecto ut ab homine inertis, atque inutili ad sapientem, bonum, fortemq; virum transferantur res ad viuendum necessarie: qui, si occiderit, multum de communi utilitate detraxerit: modò hoc ita faciat, ut ne ipse de se

Causam, id est, praetextū, & commentariam defensionem.

bene existimans, seq; diligens, hanc causam habeat ad iuriuriam. Itaque semper officio surgatur, utilitati consulens hominum, et ei (quem sāpe memoro) humanæ societati. Nam quod ad Phalarim attinet, per facile iudicium est. Nulla enim nobis cum tyrannis societas, sed potius summa distractio est: neq; est contra naturam spoliare eum, si possis, quem honestum est necare: atque hoc omne genus pestiferum, atq; impium, ex hominian communitate exterminandum est. Etenim ut membra quedam amputantur, si et ipsa sanguine, et tanquam spiritu carere cœperunt, et nocent reliquis partibus corporis: sic ista in figura hominis feritas, et immanitas belue à communis tranquillitate corporis segreganda est. Huius generis sunt questiones omnes eae, in quibus ex tempore officium exquiritur. Eiusmodi igitur credo res

ii. Panarium persecuturon fuisse, nisi aliquis casus, * præuenisset aut occupatio consilium eius* peremisset. Ad quas

ipfas consultationes ex superioribus libris satis multa præcepta sunt, quibus perspici possit, quid sit propter turpitudinem fugiendū: quid sit id, quod idcirco fugiendū nō sit, quia omnino turpe non sit.

Sed quoniā operi inchoato, propè tamen absolute, Fastigium, id tanquā fastigium imponimus: ut Geometrae solent non oīa docere, sed postulare; ut quædam sibi cōcedantur, quò facilius, quæ velint, explicet: sic ego à te postulo, mi Cicero, ut mihi concedas (si potes) nihil præter id, quod honestū sit, esse propter se exceptendū. Sim hoc non licet per Cratippum, at illud

certè dabis, quod honestū sit, id esse maxime ppter se exceptendū. Mibi vtrumvis satis est: & tum hoc,

tum illud probabilius videtur, nec præterea quicquam probabile. Ac primum Panatius in hoc defendendus est, quod non vtilia cum honestis pugnare dixerit aliquando posse (neque enim ei fas erat) sed ea quæ videtur vtilia. Nihil verò vtile, quod non idem honestum: nihil honestum quod nō idem vtile sit, sāpe restatur: negatq; vllam pestem maiorem vitam hominum inuasisse, quām eorum

opinionem, qui ista distraxerint. Itaque non vt aliquando anteponeremus vtilia honestis, sed vt ea sine errore dijudicaremus, si quādo incidissent, induxit eam, quæ videretur esse, non que esset, repugniam: Hanc igitur partem relistam explebimus, nullius adminiculis, sed (vt dicitur) Marte nostro. Neq; enim quicquam de hac parte post Panarium explicationem est, quid mihi probaretur, de

est, summam manum, ab ædificijs trās- latum: quibus perfectis, conus aliquis imponitur in summo.

Principia prima per se no- ta.

Marte nostro, proverbialiter, à militia translatum, vbi suo Marte rem gerere dicebantur, qui nullis auxiliariis copijs adiuti, committeret.

is que in manus nostras venerunt.

Ne qua nos commoditas quanta quis cum summa etiam impunitate coniuncta permoueat, ut vel tantillum ab honesto recedamus, sine quo nihil non perniciosum.

Cum igitur aliqua species utilitatis obiecta est, commoueri necesse est: sed si cum animum attenderis, turpitudinem videas adiuctam ei rei, quae speciem utilitatis attulerit, tunc utilitas non requirenda est, sed intelligendum, ubi turpitudo sit, ibi utilitatem esse non posse. Quod si nihil est tam contranaturam, quam turpitudo (recta enim, et conuenientia, et constantia natura desiderat, aspernaturque contraria) nihilque tam est secundum naturam, quam utilitas: certe in eadem re utilitas, et turpitudo esse non potest. Itemque si ad honestatem natum sumus, eaque aut sola expetenda est, ut Zenoni est visum, aut certe omni pondere grauior est habenda, quam reliqua omnia, quod Aristoteli placet: necesse est, quod honestum sit, id esse aut somum, aut summum bonum: quod autem bonum, id certe utile: ita quicquid honestum, id utile. Quare error hominum non proborum, cum aliquid quod utile visum est, arripuit, id continuè secernit ab honesto. Hinc siccæ, hinc venena, hinc falsa testimonia nascuntur: hinc furta, peculatus expilaciones, direptionesque sociorum et ciuium: hinc opum nimiarum potentiae non ferenda: postremo etiam in liberis ciuitatibus existunt regnandi cupiditates, quibus nihil nec retinere, nec fædus excogitari potest.

Turpis utilitas omnium scelerum patiens.

potest: Emolumenta enim rerum fallacibus iudi- Turpitudō
cūs vident pœnam non dico legum, quas sape per- per se fugient
rumpunt, sed ipsius turpitudinis (quæ acerbissima
est) non vident. Quamobrem hoc quidem delibe- da, etiā sum-
rarium genus pellatur ē medio (est enim totum
sceleratum, & impium) qui deliberant utrum id
sequantur, quod honestum esse videāt, an se scien- ma impunita-
tes scelere contaminent. In ipsa enim dubitatione
facinus inest, etiā ad id nō peruenierint. Ergo ea

Turpi in re
deliberanda omnino non sunt, in quibus est turpis turpis etiam
ipsa deliberatio. Atque etiam in omni deliberatio- ipsa delibera-
ne celandi, & occultandi spes, opinioq; remouenda
est. Satis enim nobis (si modo in philosophia at- tio.
quid profectius) persuasum esse debet, si omnes
Deos, hominesq; celare possimus. Ab illo, namen au- Aurea præce-
re, nihil in iuste, nihil libidinose, nihil inconti- ptio, & sem-
nenter esse faciendum. Hinc ille Gyges inducitur per in pectore
a Platone, qui cum terra discessisset magnis quin- 12. gestanda.
bus dam imbribus, in illum bratum descendit, & Lib. 2. de Rep.
neumq; equum (ut ferunt fabula) animadserit. Fabula Gygis
enim in lateribus fores esset; quibus apertis, ho- Platonici,
minis mortui vidi corp² magnitudine inusitata, quem habeat
annulung; aureum in digito: quem ut detraxit at- sensum.
que ipse induit (erat autem regius pastor) tum in

consilium pastorum se recepit: ibi cum palam eius
annuli ad palmā conuertent, a nullo videbatur. Pala, massa,
ipse autem omnia videbat: idem ursus videba- qua annuli
tur, cum in locum annulum inueterat. Itaq; hoc gemma clau-
opportunitate annuli ursus regina superum intulit
ditur.

ead.

eaq; adiutrice regem dominum interemit, suslulit-
que quos obstat arbitrabatur. Nec in his quis-
quam eum facinoribus potuit videre: sic repente
annuli beneficio rex exortus est Lydiæ. Hunc igit-
tatur ipsum annulum si habeat sapientia, nihil plus sibi
licere potest peccare, quam si non haberet. Honestia
enim bonis viris, non occulta queruntur. Atq; hoc
loco Philosophi quidam, minime mali illi quidem,
sed non satis acutis, fictam, & commentitiam fabu-
lam dicunt prolatam a Platone: quasi vero ille aut
Cui rei fabule factum id esse, aut fieri potuisse defendat. Hac est
singantur, ne-
vis huius amuli, & huius exempli: si nemo scitu-
pe ut exem-
pli propona-
rus, nemo ne suspicaturus quidem sit, cum aliquid
divitiarum, potentiae, dominationis, libidinis cau-
sa feceris, si id Deus hominibusque futurum sit sem-
per ignotum, si ne facturus? Negant id fieri posse,
* alias non
potest
quoniam* potest id quidem. Sed quero: quod
negant posse, id si posset, quādnam facerent? Vrget
rustice sane: negant enim posse, & in eo perfici.
Hoc verbum quid valeat, non vident. Cūm enim
quærimus, si possint celare, quod facturi sint, non
quærimus, possintne celare: sed tanquam tormenta
quædam adhibemus, ut si responderint se impu-
nitate proposita facturos quod expediat, facinoro-
sos se esse fateatur: si negent, omnia turpia per se-
ipsa fugienda esse concedant. Sed iam ad propositum
reuertamur. Incidunt saepe multæ causa, que
conturbant animos utilitatis specie, non cum hoc
deliberetur, Relinquentane sit honestas propter
utilitatis

* alias non
potest

utilitatis magnitudinem, (nam id quidem improbum est) sed illud, possitne id, quod utile videatur, fieri non turpiter. Cum Collatino Tarquinio collega Brutus imperium abrogabat, poterat videri facere id iniuste: fuerat enim in regibus expellendis socius Bruti et consiliorum etiam adiutor: cum autem consilium hoc principes cepissent, cognationem Superbi, nomenque Tarquiniorum, et memoriam regni esse tollendam, quod erat utile patriae consulere, id erat ita honestum, ut etiam ipsi Collatino placere deberet. Itaque utilitas valuit propter honestatem, sine qua nec utilitas quidem esse potuisset. At in eo rege, qui urbem condidit, non Romulus, ut solus imperaret, Remum fratrem occidit, hac quidem causam praetexens, quod moenia contra legem transiliisset. Romulus. Quirinus.

Proprijs commodis quatenus cuique interficiere permisum.

Nec tamen nostra nobis utilitates omittendae sunt, alijsque tradendae, cum his ipsi egeamus: sed sive cuique utilitati, quod sine alterius iniuria fiat, seruicium est. Scite Chrysippus, ut multa: Qui stadium, inquit, currit, eniti, et contendere debet, quam maxime possit, ut vincat: supplantare eum, qui

qui cū certet, aut manu depellere nullo modo debet. Sic in vita sibi quenque petere, quod pertinet ad usum, non iniquum est: alteri facilius petere, inus non est.

Formula in amicitijs, ut semper honestati cedat benevolentia amici, fides praestetur, etiam maximis incommodis propositus. Communibus in rebus tantum charitati amicorum tribuatur, quantum religio, & honesti ratio patitur: ceterum nequa res turpis auctoratur ab amico, aut praestatur petenti.

Commodandum amicis,
sed crita aras.

Perorandum si-
nienda, scilicet
ad amplia-
tionē, quam
ad clepsydra-
rum numerū
referre.

Iudex quod
salua fide
praestare non
possit, ne rō-
gandus qui-
dem est.

Maxime autem perturbantur officia in amicitijs, quibus & non tribuere, quod recte possit, & tribuere, quod non sit æquum, contra officium est. Sed huius generis totius breve, & non difficile præceptum est. Quæ enim videntur utilia, honores, diuitiae, voluptates, et cetera generis eiusdem, hæc amicitiae nunquam anteponenda sunt. At neque contra Rempub. neque contra insurandum, ac fidem, amici causa vir bonus faciet, ne si iudex quidem erit de ipso amico. Ponit enim personam amici, cum induit iudicis. Tantum dabit amicitiae, ut verā amici causam esse malit, & ut perorandæ liti tempus, quoad per leges liceat, accommodet. Cum verò iurato dicenda sententia sit, minimerit Deum se adhibere testem, id est (ut arbitror) mentem suam, qua nihil homini dedit ipse Deus diuinus. Itaq; præclarū à maioribus acceptimus morem rogandi iudicis, si eum teneremus, QVæ salua fide facere possit. Hæc rogatio ad ea pertinet, quæ paulò ante dixi, honesta amico à iudice

dice posse concedi. Nam si omnia facienda sunt, quae amici velint: non amicitiae tales, sed Coniurations putandae sunt. Loquor autem de communibus amicitiis: nam in sapientibus viris, atque perfectis nihil potest esse tale. Damonem, et Pythiam Pythagoreos ferunt hoc animo inter se fuisse, ut cum eorum alteri Dionysius tyrannus diem necis definuisse: et is, qui morti addictus esset, paucos sibi dies commendandorum suorum causa postulauisset, vas factus est alter eius sustendi: ut si ille non reuertisset, moriendum esset ipsi. Qui cum ad reuertisset diem se recepisset, admiratus eorum fidem tyrannus, petiuit ut se in amicitiam tertium adscriberent. Cum igitur id quod utile videtur in amicitia, cum eo, quod honestum est, comparatur, id utile utilitatis species, valeat honesta. Inveniuntur in amicitia, quae honesta non posse postulabuntur, religio, et fides anteponantur amicitiae. Sic habebitur is, quem exquirimus, delectus officiis.

Damon &
Pythias nobis-
le par amico-
rum.

In publicis consultationibus semper honestum falsa utilitate potius habendum, neque consilium vilium videri utile oportere, quod ei honesto pugnet. Atque huius rei utrunque in partem exempla. Sed utilitatis species in Republica sapissime pec-
catur, ut in Corinthi disturbance nostri. Durius etiam Athenienses, qui sciuerunt, ut Egei-
tis (qui classe valebant) pollices præciderentur. Hoc visum est utile: nimis enim imminebat, pro-
per propinquitatē, Egina Pyreο: sed nihil, quod crudeliter. Egina insula
e regione At-
ticae Pyreus
portus Athe-
narum.

K. sequit.

*Petronius

Cannēsi, à 16.

Cannis vico

Apul. æ, vbi

Paulus Ämili-

lius fuit cum

innumerabili

ciuium & so-

ciorum Rom.

multitudine

cæsus.

Troæzen in

Pelopōneso,

in sinu Argō-

lico, quæ o-

lim Posido-

nia di sta.

*Cyrſilum, a-

llij Lycidam

fuſſe ſcribūt.

Historia eſt a-

puſ Demost-

hehē ēv T̄

τεργι 5εφά-

νε λόγυω.

Si ſic accipiē-

di erant, qui

nunc tyran-

nis noſtis o-

mnia vel tur-

pissima ſua-

dent modò

quaſtuosa.

Gytheum no-

bile nauale

Lacedæm.

ſequi debemus) maximè imīnica crudelitas. Male etiam qui peregrinos vrbibus vti prohibent, eosq; exterminant, vt *Punæus apud patres noſtros, Pa- pius nuper. Nam eſſe pro die, qui ciuis non ſit, rectum eſt non licere: quam tulerunt legem ſapien- tiſſimi consules Crassus et Scenola. Vſu verò vr- bus prohibere peregrinos, ſanè inhumanum eſt. Illa praelara ſunt, in quibus publicæ vtilitatis ſpecies p̄e honestate contemnitur. Plena exemplorum eſt noſtra Reipub. cū ſapè aliās, tūm maxime bella Punico ſecundo, quæ Cannēſi calamitate accepta, maiores animos habuit, quām vñquam rebus ſe- cundis. Nulla timoris significatio, nulla mentio pacis. Tanta viſ eſt honesti, vt ſpeciem vtilitatis obſcuret. Athenienses cū Persarum impetu nullo modo poſſent ſuſtinere, ſtatuerentq; vt vrbē reli- eta, coniugib; et liberis Træzene depositis, naues conſcenderent, libertatemq; Græciæ claſſe deſen- derent, *Cyrſilum quendam ſuadentem, vt in vr- be maneret. Xerxemq; reciperen, lapidibus obrue- runt. Atqui ille ſequi vtilitatem videbatur: ſed ea nulla erat, repugnante honestate. Themistocles poſt victoriam eius belli, quod cum Persis fuſt, di- xit in concione, ſe habere conſilium Reipub. ſalutare, ſed id ſciri opus non eſſe: poſtulauitq; vt ali- quem populus daret, quicunq; communicaret. Da- tus eſt Aristides. Huic ille, claſſem Lacedemo- niorum quæ ſubduita eſſet ad Gytheum, clām in- cendi poſſe: quo fatto, frangi Lacedæmoniorum opes

opere necesse esset. Quod Aristides cum audiisset, in concionem magna expectatione venit, dixitque, perutile esse consilium, quod Themistocles afferret, sed minimè honestum. Itaque Athenienses, quod honestum non esset, id ne utile quidem putauerunt: totamque eam rem, quam ne audiuerant quidem, auctore Aristide repudiauerunt. Melius hi, quam nos, qui piratas immunes, socios vestigiales habemus. Maneat ergo quod turpe sit, id nunquam esse utile, ne tum quidem, cum id quod utile esse putas, adipiscere. Hoc enim ipsum utile putare, quod turpe sit, calamitosum est.

In contractibus communibus, quæ formula honesti, & utilis. Fingit autem speciem quandam Iureconsultorum more: deq; ea duos Stoicos diuersa sentientes, quorum alter ad Stoicam rationem omnia refert, alter & hominum consuetudine, & iure ciuili moderatur.

Sed incident (ut supra dixi) sepe causæ, cum respugnare utilitas honestati videatur, ut animaduertendum sit, repugnentem planè, an possit cum honestate coniungi. Eius generis hæ sunt questio-
nes: si (exempli gratia) vir bonus Alexandria Rhodum magnum frumenti numerum aduixerit in Rhodiorum inopia, & fame, summaq; amone caritate: si idem sciat complures mercatores Alexandria soluisse, nauisque in cursu frumento onus-
sias petentes Rhodum viderit, dicturisne sit id Rhodijs, an silentio suum quam plurimo venditius? Sapientem, & bonum virum fingimus: de

In altero no-
tatus Pom-
petus, qui ex
piratis a se vi-
ctis, aliquot
milia per co-
lonias diuisit
in altero Cæ-
sar, qui Cam-
panorum a-
gros distri-
buit.

Soluisse, neu-
traliter, id est,
navigasse.

Festiuus Dia-
logismus in-
ter Diogenem
& Antipatru.

eius deliberatione, et consultatione querimus, qui
celaturus Rhodios non sit, si id turpe iudiceret, sed
dubitetur an turpe non sit. In eiusmodi causis aliud
Diogeni Babylonio videri solet, magno, & gravi
Stoico: aliud Antipatru discipulo eius homini a.
tutissimo. Antipatru omnia patefacienda, ut ne
quid omnino quod vēditor norit, emptor ignoret:
Diogeni venditorem, quatenus iure ciuili consi-
tutum sit, dicere vitia oportere, cetera sine misericordia
agere: et quoniam vendat, velle quam optime ven-
dere. Aduksi, exposui, vendo meum non pluris,
quam ceteri, fortasse etiam minoris, cum maior
est copia: cui sit iniuria? Exoritur Antipatri ra-
tio ex altera parte. Quid agis? tute cum homini-
bus consulere debeas, & seruire humanae societa-
ti, eaq; lege natus sis, et ea habeas principia natu-
rae, quibus parere, et quae semper sequi debeas, ut
utilitas tua communis utilitas sit, viciissimq; com-
munis utilitas tua sit, celabis homines quid yis
ad sit commoditatis, et copiae? Respondebit Dio-
genes fortasse sic: Aliud est celare, aliud tacere:
neque ego nunc te celo, si tibi non dico quae natura
Deorum sit, quis sit finis bonorum, quae tibi plus
professent cognita, quam tritici utilitas. Sed non
quicquid tibi audire utile est, id mihi dicere ne-
cessere est. Non vero (inquit ille) necesse est: si qui-
dem meministi esse inter homines natura coniun-
ctam societatem. Memini, inquiet ille, sed num ista
societas talis est, ut nihil suum cuiusq; sit? Quod si
ita

ta est, ne vendendum quidem quicquam est, sed donandum. Vides in hac tota disceptatione non illud dici, quamvis hoc turpe sit: tamen, quoniam expediat, faciam: sed ita expedire, ut turpe non sit. Ex altera autem parte, ea re, quia turpe sit, non esse faciendum. Veditat aedes vir bonus propter aliqua vitia, que ipse norit, ceteri ignorent: pestilentes sint, et habeantur salubres: ignoretur in omnibus* cubi-
culis apparere serpentes: male materiæ, ruinoæ: sed hoc præter dominum nemo sciat. Quero, si hoc

* Quidam cubilibus leguntur: pro latebris.

emptoribus venditor non dixerit, aedesque vendidit pluris multò, quam se venditum putarit, non id iuste, an improbè fecerit? Ille vero (inquit * alias, iniuste Antipater) improbè facit. Quid enim est aliud, aut improbè erranti viam non monstrare (quod Athenis ex-
ecrationibus publicis sancitum est.) si hoc non est, Publicæ execrationes Atheniensium in eos, qui viam erranti non monstrassent, emptorem pati ruere, et per errorem in maximam faudem incurrere? Plus etiam est, quam viam non monstrare: nam est scientem in errorem alterum inducere. Diogenes contraria, Num te emere coegerit, qui ne hortatus quidem est? Ille quod non placebat proscriptis: tu quod placebat, emisti. Quod si, qui proscribunt villam bonam, beneque adiistica-
tam, non existimat se fefellerit, etiam si illa nec bona est, nec adiicata ratione: multò minus quis dominum non laudarunt. Vbi enim iudicium emptoris est, ibi fraus venditoris qua potest esse? Sin autem dictum non omne præstandum est, quod dictum non est, id præstandum putas? Quid vero est siul-

Tabula reticulatum.

Præco, au-
ctionarius.

rius, quam venditorem eius rei, quam vendat, vi-
tia narrare? Quid autem tam absurdum, quam
si domini in suu ita præco prædicet, Domum pesti-
lentem vendo? Sic ergo in quibusdam causis du-
bijs ex altera parte defenditur honestas, ex altera
ita de utilitate dicitur, ut id, quod utile video-
atur, non modo facere beneficium sit: sed etiam non
facere, turpe. Hæc est illa, quæ videtur utilium
fieri cum honestis sæpe dissensio.

Superiori altercationi Philosophorum suam in-
terponit sententiam, omnino viro bono neque si-
mulandum esse quicquam, neque dissimulandum
sui commodi causa, etiam si mos, legesque ciuiles
quædam reticeri non vetent.

Quæ dijudicanda nō sunt. Non enim ut quare-
remus, exposuimus, sed ut explicaremus. Non
igitur videtur nec frumentarius ille Rhodius, nec
hic aedipus venditor celare emptores debuisse. Ne-
Aliud celare, que enim id est celare, * cum quid reticeas: sed
aliud reticere.
* quicquid
reticeas.

Turpe celare
quod est, tur-
pius mentiri
quod nō est.

17. Caius Cannius eques Romanus, homo nec inface-

lans,

tis, et satis literatus, cum se Syracusas otiani
 causa, non negotiandi (ut ipse dicere solebat) con-
 tulisset, dictabat se hortulos aliquos velle emere,
 quod inuitare amicos, et ubi se oblectare sine in-
 terpellatoribus posset. Quod cum percrebuisse^{18.} Py-
 thius ei quidam, qui argentariam ficeret Syra-
 cusis, dixit, vienales quidem se hortos non habere,
 sed licere voti Cannio (si vellet) ut suis: et simul
 ad cœnam hominem in horios inuitauit in poste-
 rum diem. Cum ille promisisset, tum Pythius, qui
 esset, ut argentarius, apud omnes ordines gratio-
 sus, piscatores ad se conuocauit, et ab his petiuit,
 ut ante suos hortulos postera die pescarentur: di-
 xitque, quid eos facere vellet. Ad cœnam tempore
 venit Cannius: opipare à Pythio * apparatu comi-
 nium. Cymbarum ante hortulos multitudo. Pro se
 quisque, quod ceperat, afferebat: ante pedes Pythij * paratum
 pisces abiecibatur. Tum Cannius, Quæso, inquit,
 quid est hoc Pythi tantumne piscium, tantumne
 cymbarum? Et ille. Quid mirum? inquit: hoc
 loco est, Syracusis quicquid est piscium: hic aqua-
 tio: hac villa isti carere nō possunt. Incensus Can-
 nius cupiditate, contendit à Pythio, ut renderet.
 Grauare ille primo. Quid multa? impetrat. Emit
 homo cupidus, et locuples tanti, quanti Pythius
 voluit: et emit instructos. Nomina facit, negotiū
 cōficit. Inuitat Cannius postridie familiares suos.
 Venit ipse mature. Scalmum nullum videt. Quæ-
 sit ex proximo vicino, num feriæ quadam piso-

Fabula per-
 quā amoena,
 quo astu Grē-
 culus Cannio
 imposuerit.

erat

Grauare, vel
 grauatum, in-
 uitus & vix.

19.
 Nomina fa-
 cit, debitorē
 se constituit.

torum essent, quod eos nullos videret. Nullas (quod sciam) inquit ille, sed hic piscari nulli solent, itaque beri mirabar quod accidisset. Stomachari Cānius, sed quid faceret? nondū enim Aquilius collega,

Famulas, iun-
nis regulas.
Quod dolo
malo gestum
est, id in inte-
grum restitu-
oportet.

familiaris meus pertulerat, de dolo malo, formu-
las. In quibus ipsis cūm ex eo quæreveretur, quid es-
set dolus malus: respondebat, cūm esset alius simu-
latum, alius actualum. Hoc quidem sanè luculenter,
ut ab homine perito definiendi. Ergo et Pythius,
et omnes aliud agentes, aliud simulantes, perfidi,
improbi, malitiosi sunt. Nullum igitur factum
eorum potest virile esse, cūm sit tot viijs inquinatum. Quod si Aquiliana definitio vera est, ex omni
vita simulatio, dissimulatioq; tollenda est. Ita,
nec vt emat melius, nec vt vendat, quicquam si-
mulabit, aut dissimulabit vir bonus. Atque ille
dolus malus etiam legibus erat vindicatus, vt

Tutela xij. tabulis, et Circumscripicio adolescen-
tium lege * Latoria: et sine lege, iudicij, in qui-
bus ex fide bona agitur. Reliquorum autem iudi-
ciorum hæc verba maxime excellunt: In arbitrio
rei uxoriæ, Melius, et equius: in fiducia, Ut inter
bonos bene agier. Quid ergo? aut in eo quod me-
lius, et equius est, potest vlla pars inesse fraudis
aut cūm dicitur, Inter bonos bene agier, quicquam
agi dolosè, aut malitiosè potest? Dolus autem
malus simulatione, et dissimulatione (vt ait A-
quilius) continetur. Tollendum est igitur ex rebus
contrahendis omne mendacium: non licitatem
venditor,

Circumscri-
bere, circun-
uenire, circu-
ducere.

* alias, Ple-
toria:

Bonæ fidei -
iudicia.

Inter bonos
bene agier.

Verba sunt
solennia, qui-
bus in nego-
tijs bona fidei
vtebatur.

quod itaq;
ius, et
mu-
l es-
na-
ter,
us,
di,
venditor, nec qui contra se liceatur, emptor oppo-
net. Vt ergo si ad eloquendum venerit, non plus, 20.
quam semel, eloquetur. Quidem Scœuola P. filius, cum postulasset, ut sibi fundus, cuius emptor
erat, semel indicaretur, idque venditor ita fecisset,
dixissetque pluris estimare, addidit centum mil-
lia. Nemo est quod hoc viri boni fuisse neget: sa-
pientis, negant; ut etiam si minoris quam potuiss-
set, vendidisset. Hac igitur est illa pernicies, quod
alios Bonos, alios Sapientes existimant. Ex quo 21.
S

Noua Sc̄equo-
læ in emendo
integritas.
Indicaretur. i.
æstimaret.

Semel, id est,
ut statim sum-
mum pretium
eloqueretur.

21.
Simile est vé-
dere minoris,
quam possis:
& emere plu-
ris, quam
possis.

Ex Enniij
Medea.

Ennius, Ne quicquam sapere sapientem, qui ipsi sibi prodeesse nequirit. Verè id quidem, si quid es-
set Prodeesse, mihi cum Ennio conueniret. Heca-
tonem quidem Rhodum, discipulum Panatij, vi-
deo in his libris, quos de Officijs scripsit Q. T. Ube-
roni, differentem, Sapientis esse, nihil contra mo-
res, leges, instituta facientem, habere rationem rei
familiaris. Neq; enim solum nobis diuites esse vo-
lumus, sed liberis, propinquis, amicis, maximeque
Reipub. Singulorum enim facultates, et copia,
dinitie sunt ciuitatis. Huic Scænolæ factum (de
quo paulò ante dixi) placere nullo modo potest. Et-
enim omnino se negat facturū cōpendij sub causa,
quod non liceat. Huic nec laus maxima tribuen-
da est, nec gratia. Sed sine et Simulatio, et Dissi-
simulatio dolus malus est, perpaucæ res sunt, in
quibus dolus iste malus non versetur: sine vir bo-
nus est is, qui prodest quibus potest, nocet nemini,
rest in sum virum, bonum nō facile reperiemus.

Nunquam igitur est vtile peccare, quia semper est turpe. Et quia semper est honestum virum beatum esse, semper est vtile. Ac de iure quidem praediorum sanctum est apud nos iure ciuili, ut in his vendendis vitia dicerentur, quae nota essent venditori. Nam cum ex duodecim tabulis satis esset

Lingua nuncupata, veterum iurisprudentiū sermo. ea praestari, quae essent lingua nuncupata, quae quā inficiatus esset, dupli pœnam subiret: à Iureconsulatis etiam reticentie pœna est constituta. Quicquid enim est in praedio vitij, id statuerunt, si venditor sciret, nisi nominatim dictum esset, praestari

22. oportere. Ut cum in arce augurium augures aeturi essent, iussissentq; Titum Claudium Centumalum, qui aedes in Cælio monte habebat, demoliri ea, quorū altitudo officeret auspiciis: Claudius proscriptis insulam, vendidit: emit Publius Calphurnius Lanarius. Huic ab Auguribus illud idem denunciatum est: itaq; Calphurnius cum demolitus esset, cognovissetq; Claudium aedes postea proscriptisse, quam esset ab Auguribus demoliri

In Claudio reticentia pro dolo malo damnata. *quicquid si- iussus, ad arbitrium illum adegit, * quid sibi de rebidare facere ea facere oportet ex fide bona. M. Cato sententiam oportet. dixit, huius nostri Catonis pater. Ut enim ceteri,

*alias, lumen ex patribus, sic hic, qui illud *nomen progeniuit, ex filio est nominandus. Is igitur iudex ita pronunciavit, cum in venundando rem eam scisset, et non pronunciasset, emptori damnum praestari oportere. Igitur ad fidem bonam statuit pertinere, non esse emptori vitium, quod noferet venditor.

Quod

Quod si recte indicauit: non recte frumentarius ille, non recte edium pestilentium venditor tacuit. Sed huiusmodi reticentie in re ciuili omnes comprehendendi non possunt: que autem possunt, diligenter tenentur. *M. Marius Gratidianus* propinquus noster *C. Sergio* Oratæ vendiderat ædes eas, quas ab eodem ipse paucis ante annis emerat. Hæ Sergio seruiebant: sed hoc in mancípio *Marius* non dixerat. Adducta res in iudicium est. *Oratam Crassum*, *Gratidianum* defendebat *Antonius*. *Ius Crassum* vrgebat, quod vitium venditor non dixisset sciens, id oportere præstari: aequitatem *Antonius*, quoniam id vitium ignotum *Sergio* non fuisse, quia illas ædes vendidisset, nihil fuisse necesse dicit: nec cum esse deceptum, qui id quod emerat, quo iure esset, teneret. Quorsum haec? ut illud intelligas, non placuisse maioribus nostris astus. Sed aliter. *Leges*, aliter *Philosophi* tollunt astutias. *Leges*, quatenus manus tenere res possunt: *Philosophi*, quatenus ratione, et intelligentia. *Ratio* igitur hoc possumat, ne quid infidiose, ne quid simulante, ne quid fallaciter. Suntne igitur infidiae, tendere plagos etiam si excitaturus non* sis, nec agitaturus? ipse* sis bestiam, enim ferre nullo in sequente sepe incidit. Si tu cum nec agit, ades proscribas, tabulam tanquam plagam ponas, domum propter vitia vendas, in eam aliquis incurat imprudens: hoc quanquam video propter depravationem consuetudinis neq; more turpe haberi, neque aut lege sanciri, aut iure ciuili: tamen

Seruiebant, id est, debebant feriutatem.

Rigor juris.
Vrgebat, id est, premebat.
Aequitas.

Quid inter leges, & Philosophorum dogmata.

23. nature legæ sancitum est. Societas est enim (quod et si sape dictū est, dicendū tamen est sapienter)

* hominū in- simē quidem que pateat omnium inter omnes: in- ter homines: tertia eorum, qui eiusdem gentis sunt: proprior

24. eorum, qui eiusdem civitatis. Itaq; maiores aliud ius gentium, aliud ius ciuile esse voluerunt. Quod enim ciuile, nō idem continet Gentium: quod atque Gentium, idem Ciuile esse debet. Sed nos veri

Ius gentium
ius ciuile co-
quunt, non
contra.

Iuris formulæ
a diuina, &
naturali ra-
tione ductæ.

*naturæ prin- cipijs, & ver.

iuris, germanæque iustitia solidam, et expressam effigiem nullam tenemus: umbra, et imaginibus

vtimur: easq; ipsas utinam sequeremur. Feruntur

enim ex optimis naturæ, et veritatis exemplis.

Nam quanti verba illa: Utine propter te, fidemne tuam captus, fraudatus ne sim: quam illa aurea: Ut

inter bonos bene agier oportet, et sine fraudatione?

Sed qui sunt Boni, et quid sit Bene agier, magna

quaestio est. Q. quidem. Scauola pontifex maxi-

mus sanam vim esse dicebat in omnibus ijs arbi-

trij, in quibus adderetur, Ex fide bona: fideique

bonæ nomen existimabat manare latissime, idque

versari in tutelis, societatibus, fiducijs, mandatis,

rebus enstis, venduis, conductis, locatis, quibus

sitæ societas continetur. In his magni esse indi-

cis statuere, præsertim cum in plerisque essent in-

dicia contraria, quid quenque cuique præstare o-

porteret. Quocirca astutie collenda sunt, eaq; ma-

litia, qua vidi illa quidem videri se esse pruden-

tiam, sed abest ab ea, distatq; prurimum. Pruden-

tia est enim locata in delectu bonorum, et mala-

rum:

*alias, agere-
tur ex fid.

rum: malitia, si omnia, quæ turpia sunt, mala sunt,
 mala bonis anteponit. Nec verò in prædijs solum
 ius ciuile ductum à natura malitiam, fraudemq;
 vindicat, sed et in mancipiorum venditione, vén-
 ditorum fraus omnis excluditur. Qui enim scire
 debuit de sanitate, de fuga, de furtis præstat edictio
AEdilium. Hæredum alia est causa. Ex quo intel-
 ligitur, quoniam iuris natura fons sit, hoc secun-
 dum naturam esse, neminem id agere, ut ex alte-
 riis prædetur inscitia. Nec vlla pernicies vitæ
 maior inueniri potest, quam in malitia simulatio
 intelligentiae: ex quo illa innumerabilia nascuntur,
 ut vtilia cum honestis pugnare videantur. Quo-
 tus enim quisque experietur, qui, impunitate, et
 ignoratione omnium proposita, abstinere possit ini-
 uria? Periclitemur (si placet) et in ijs quidem e-
 xemplis, in quibus peccari vulgus hominum for-
 rasse non putat. Neque enim de sicariis, veneficiis,
 testamentariis, furibus, peculatoribus hoc loco dis-
 serendum est: qui non verbis sunt, et disputatio-
 ne Philosophorum, sed vinculis, et carcere* sati-
 gandi: sed hæc consideremus, quæ faciunt ij, qui
 habentur boni, L. Minutij Basiliij locupletis homi-
 nis falsum testamentū quidam e Gracia Rōmam
 attulerunt: quod quo facilius obtinerent, scripse-
 runt hæredes secum M. Crassum, et Q. Horten-
 siam, homines eiusdem ciuitatis potentissimos, qui
 cum illud falsum esse suspicarētur, sibi autem nul-
 lius essent consciū culpæ, alieni faciōris munuscu-
 lum

In mancipijs,
 id est, seruis
 aut ancillis
 quæri solet,
 an sana, an
 fugitiua, an
 furacia.

Testamentū
falsum.

Notati Cras-
sus & Horre-
sius.

lum non repudianerunt. Quid ergo? sat in hoc est,
ut non deliquisse videantur? Mibi quidem non
videtur, quanquam alterum amavi virum, alte-
terum non odi mortuum. Sed cum Basilius Mar-
cum Satyrium sororis filium nomen suum ferre vo-
luisse, eumque fecisset heredem, hunc autem dico
patronum agri Piceni, & Sabini (o turpem notam
temporum illorum) non erat aequum principes
* ciuitatis * ciuiis rem habere, ad Satyrium nihil praeter no-
men peruenire. Etenim si is, qui non defendit iniu-
riam, neq; propulsat a suis, cum potest, iniuste fa-
ciat, ut in primo libro disserui: qualis habendus est
is, qui non modò non repellit, sed etiam adiuuat
iniuriam? Mibi quidem etiam vera hereditates
non honesta videntur, si sint malitiosis blanditijs
officiorum, non veritate, sed simulatione acquisite.

27. Aliud honestum videri solet falso. Nam eadem vti-
litas, pernici- litatis, quæ honestatis est regula: qui hoc non* pre-
derit, ab hoc nulla fraus aberit, nullum facimus.
Sic enim cogitans: est istud quidem honestum, ve-
rum hoc expedit: res a natura copulatas audebit
errore diuellere: qui fons est fraudum, maleficio-
rum, scelerum omnium. Itaq; si vir bonus habeat
hanc vim, ut si digitis concrepuerit, possit in loco

Supini, & qui- plementum testamenta nomen eius irrepere, hac vi non
bus loqui no liberet, digi- ut atque, ne si exploratum quidem habeat, id omnino
tulo crepita- rem nem unquam suspicatur. At si dares hanc
tes quippiam significabant. vim M. Crasso, ut digitorum percusione haeres
posset

posset scriptus esse; quire vera non esset hæres, in
foro (mihi crede) saltaret. Homo autem iustus, et 28.
is, quem sentimus virum bonum, nihil cuiquam,
quod in re transferat, detrahatur. Hoc qui admi-
ratur, is se, qui sit vir bonus, nescire fateatur. At
verò si quis voluerit animi sui complicatam no-
tionem euoluere, iam se ipse doceat, eum virum Notionem,
bonum esse, qui pro sit, quibus pos sit: noceat nem- formam, &
ni, nisi laces situs iniuria. Quid ergo? hic non no- 29.
ceat, qui quodam quasi veneno perficiat, ut veros
hæredes moueat, in eoru locum ipse succedat? Non
ergo faciat (dixerit quis) quod utile sit, quodque
expeditat? imò intelligat, nihil nec expedire, nec
utile esse, quod sit iniustum. Hoc qui non didice-
rit, bonus vir esse non poterit. Fimbriam consula-
rem audiebam de patre nostro puer, iudicem M. De patre, pro
Lactatio Pythie fuisse Equiti Romano sanè ho- a patre iniustus.
nesto, cùm is spensionem fecisset, si bonus vir esset.
Itaq ei dixisse Fimbriam, se illam rem nunquam
iudicaturum: ne aut spoliaret fama probatum ho-
minem, si contra iudicasset. aut statuisse videretur
virum bonum aliquem esse, cùm ea res innumer-
abilibus officijs, et laudibus contineretur. Huic i-
gitur viro bono, quem Fimbria etiam, non modo Exaggeratio
Socrates nouerat, nullo modo videri potest quic- est a Socrate
quam esse utile, quod non honestum sit. Itaq talis ad Fimbriam,
vir non modo facere, sed nec cogitare quidē quic- à Fimbria ad
quā audebit, quod nō audeat prædicare. Hæc non- rusticos.
ne est turpe dubitare Philosophos, que ne rusticis
quidem

quidem dubitem? à quibus natum est id, quod iam
tritum est vetustate proverbiū: cūm enim fidem

Lusus genus
erat micatio,
dīgitis repen-
te mōtis. Cic.
de Diuina.

Quid est e-
num sōris idem
propemodum
quod mīcate,
quod talos
iacere, quod
tesseras. Citat
idem adagiu
& in secun-
do de Fin.b.
lib.

Notatus Ma-
rius, qui con-
sulatus gratia
ab officio re-
cesserit.

*producere lūm illum *ducere: si se Consulem fecissent, brevi

tempore aut viuū, aut mortuum Iugurtham se

31. in potest atem pop. Rom. redacturum. Itaq factus
est ille quidem Consul. sed à fide, iustitiaq dice-
fit, qui optimum, & grauissimum ciuem, cuius le-

colegarum
communem
gratiā ad se
propriē tran-
stulit.

gatus, & à quo missus esset, in iniudicā falso cri-
mīne adduxerit. Ne nō ter quidem Gratidianus
officio boni viri functus est tum, cūm Prætor es-
set, collegiumq Prætorum Tribuni plebis adhi-
buissent,

buissent, ut res nummaria de communi sententia
 constitueretur. Iactabatur enim temporibus illis
 manus, sic, ut nemo posset scire, quid haberet.
 Conscripterunt communiter edictum cum pena,
 atque iudicio: constitueruntq; ut omnes simul in
 Rostra post meridiem descenderent: et ceteri qui-
 dem aliis alio: Marius a subsellijs in Rostra reclas-
 idq; quod communiter compositum fuerat, solus e-
 dixit. Et ea res (si queris) ei magno honori fuit.
 Omnibus vicis statua factae, ad eas thus et cerei.
 Quid multa? Nemo unquam multitudini fuit
 thabor. Hae sunt, quae conturbant homines in de-
 liberatione nonnumquam, cum id, in quo violatur
 equitas, non ita magnum: illud autem, quod ex eo
 paritur, permagnum videtur: ut Mario præripere
 collegis, et Tribunis plebis popularem gratiam,
 non ita turpe: consulem ob eam rem fieri, quod sibi
 tunc proposuerat, valde utile videbatur. Sed am-
 nium una regula est, quam cupio tibi esse notissi-
 mam: aut illud quod utile videtur, turpene sit, aut
 si turpe est, ne videatur esse utile. Quid igitur?
 possumusne aut illum **M**arium virum bonum
 indicare, aut hunc? Explica, atque excute intel-
 ligentiam tuam, ut videoas quae sit in ea species,
 forma, et notio viri boni. Cadit ergo in virum bo-
 num mentiri emolumenti sui causa, criminari,
 præripere, fallere? Nihil profecto minus. Est ergo
 illa res tanti, aut commodum ullum tam expeten-
 dum, ut viri boni et splendorem, et nomen amit-
 tass?

Explica, nam
 superius co-
 plicatam dixit
 notionem.

tas? *Quid est, quod offerre tantum utilitas ista, quæ dicitur, possit, quantum auferre, si boni viri nomen eripuerit, fidem, iustitiamque detraxerit?*

33. *Quid enim interest, utrum ex homine se conuerat quis in beluam, an in hominis figura immunitatem gerat belue? Quid? qui omnia recta, et honesta negligunt, dummodo potentiam consequantur, nonne idem faciunt, quod is, qui etiam sacerum habere voluit eum, cuius ipse audacia potens esset? Utile ei videbatur plurimum posse alterius inuidia: id quam iniustum in patriam, quam inutile, quam turpe esset, non videbat. Ipse autem sacer in ore semper Graecos versus Euripidis de Phoenissis habebat, quos dicam ut potero, inconditè fortasse, sed etiam ut res possit intelligi:*

Nam si violandum est ius, regnandi gratia

34. *Violandum est: alijs rebus pietatem colas. Capitalis Etheocles, vel potius Euripides, qui id unum, quod omnium sceleratissimum fuerat, excepterit. Quid igitur minuta colligimus? haereditates, mercaturas, venditiones, fraudulentas? Ecce tibi, qui rex populi Rom. dominusque omnium gentium esse concupierit, idque perfecerit. Hanc cupiditatem si quis honestam esse dicit, amens est. Probat enim legum, et libertatis interitum: earumque oppressionem tetram, et detestabilem, gloriosam putat. Qui autem fatetur honestum non esse in ea civitate, quæ libera fuit, quæque esse debeat, regnare: sed ei, qui id facere possit, esse utile: quæ hic*

Pompeius
notatus, qui
tupi consilio
Cæsarem affi-
nem adiun-
xerit, ducta
eius filia.

Entipideum
carmen à Cæ-
fare usurpa-
tum.
Ἐπεργάσθε
αδικεῖπον χρή,
τυραννιδος.
τέρπινάλλι-
σομάδικεῖπον,
τάλλα δι-
έυτερεῖπον
χρεώμο.

bunc obiurgatione, aut quo potius conuictio à tanto errore coner auertere? Potest enim, Dij immortales, cuiquam esse utile fædissimum, et tertiuum parricidium patriæ: quamuis is, qui se eo obstrinxerit, ab oppressis ciuibus Parens nomineatur? Honestate igitur dixienda utilitas est, et quidem sic, ut hac duo verba inter se diserepare, sed tamen unum sonare videantur. Nunc* adeo ad vulgi opinionem. Que maior utilitas, quam regnandi esse possit? Nihil contrà inutilius ei, qui iniustè consecutus fit, inuenio, cum ad veritatem capi renocare ratione. Possunt enim cuiquam esse utilles angores, sollicitudines, diurni, et nocturni metus, vita insidiarum, periculorumq; plenissima?

Multi iniqui, atque infideles regno, pauci sunt boni,

Cæsar pater patriæ appellatus, sed ab oppressis. At Roma patrem patriæ Ciceronem libera dixit.

* adeo

inquit Accius. At cui regno? quod à Tantalo, et Pelope proditum iure obtinebatur. Nam quanto plures ei regi putas, qui exercitu Pop. Rom. populum ipsum Romanum oppressisset, ciuitatemq; non modo liberam, sed etiam gentibus imperantem, servire sibi coegerisset? Hunc tu quas conscientia labes in animo censes habuisse? que vulnera? Cuius autem vita ipsi potest utilis esse, cum eius vita ea conditio sit, ut qui illam eripuerit, in maxima et gratia futurus sit, et gloria? Quod si haec utilia non sunt, que maxime videntur, quia plena sunt decoris, ac turpitudinis: satis persuasum esse debet, nihil esse utile, quod non honestum sit. Quan-

Historiæ à
Pyrrhi medi-
co epistolam
Fabritio mis-
sam narrant.

quam id quidem, cùm sèpè alias, tum Pyrrhi bello
a C. Fabritio Consule iterum, & à senatu nostro
iudicatum est. Cùm enim rex Pyrrhus Pop. Ròm.
bellum vltro intulisset, cumq; de Imperio certa-
men esset cum Rege generoso, ac potente, perfuga
ab eo venit in castra Fabritij, eiq; est pollicitus, si
præmium ei proposuisset, se, vt clàm venisset, sic
clàm in Pyrrhi castra redditum, & eum veneno
necaturum. Hunc Fabritius reducendum curauit
ad Pyrrhium: idq; eius factum à Senatu laudatum
est. Atqui si speciem vtilitatis, opinionemq; que-
rimus, magnū illud bellum perfuga vñus, & gras-
uem aduersarium Imperij sustulisset: sed magnum
dedecus, & flagitium, qui cùm laudis certamen
fuisse, eum non virtute, sed scelere superatum. V-
trum igitur vtilius vel Fabritio, qui talis in hac
vrbe, qualis Aristides Athenis fuit, vel Senatus
noster, qui nunquam vtilitatem à dignitate se-
iunxit, armis cum hoste certare, an venenis? Si
glorie causa Imperium expetendum est, scelus ab-
fit, in quo non potest esse gloria: sin ipsæ opes ex-
petuntur, quoquo modo, non poterunt esse vtiles
cum infamia. Non igitur vtilis illa L. Philippi
Q. filij sententia: quas ciuitates L. Sylla pecunia
accepta ex Senatus cōsulto liberauisset, ut ha-
rus veltigales essent: neq; his pecuniam, quam pro
libertate dederant, redderemus. Ei senatus est inf-
sensus. Turpe Imperio. Piratarum enim melior fin-
des quam Senatus. At auta veltigalia. Vtile

igitur

Purpis, eoq;
nec vtilis L.
Philippi sen-
tentia.

igitur. Quousque audebunt dicere quicquam utili-
le, quod non honestum? Potest autem ulli Imperio,
quod gloria debet fultum esse, et benevolentia so-
ciorum, utile esse odium, et infamia? Ego etiam
cum Catone meo sepe dissensio: nimis enim mibi vi-
debatur praefracte aerarium, veltig aliaq defende-
re, omnia publicanis negare, multa socijs, cum in
hoc beneficii esse deberemus: cum illis sic agere, vi-
tum colonis nostris soleremus. Eoq magis, quod
illa ordinum coniunctio ad salutem Reipub. per-
tinebat. Male etiam Curio, cum causam Transpa-
danorum aequam esse dicebat: semper autem adde-
bat, Vincat utilitas. Potius diceret: non esse equa,
quia non esset utilis Reip. quam cum aequam esse
diceret, non esse utilem fateretur.

Cato perst-
ctus.

Turpis oratio
Curionis,
Vincat utili-
tas.

Formulas aliquot, & rogatiunculas colligit non
in amoenas, in quibus videtur aliud hor-
tari utilitas, aliud honestas.

PLenius est sextus liber de Officijs Hecatonis ta-
lium quæstionum: Sitne boni viri in maxima
charitate amonae familiam non alere. In utra-
que partem disputat: sed tamen ad extremum, uti-
litate putat officium dirigi magis, quam humani-
tate. Querit, si in mari iactura facienda sit, equi-
ne pretiosi potius iacturam faciat, an seruuli vi-
lis. supradic Hic alio res familiaris, alio dicit humanitas. s. 1. 1. 1.
Si tabulam de naufragio stultus arripuerit, extore
quebitne eam sapiens, si potuerit? Negat, quia sit s. 1. 1. 1.
miurium. Quid dominus nauis, eripietne suum? s. 1. 1. 1.

Minime: non plus, quam si nauigantem in alto, eycere de naui velit, qui sua sit. Quoad enim peruentum sit eò, quo sumpta nauis est, nō domini est nauis, sed nauigatium. Quid si una tabula sit, duo naufragi, hiq; sapientes, * sibine uterque rapiat, an alter cedat alteri? Cedat verò: sed ei, cuius magis intersit vel sua, vel Reipublicæ causa vivere.

Quid si hæc paria in utroque? Nullum erit certamen, sed quasi sorte, aut * dimicando virtus, alteri cedat alter. Quid si pater fana expiliet, cuniculos agat in aerarium, indicetne id magistratibus filius? Nefas id quidem est: quin etiam defendat patrem, si arguatur. Non igitur patria præstabis omnibus officijs. Imò verò: sed ipsi patriæ conducit, pios habere ciues in parentes. Quid si tyrannidem occupare, si patriam prodere conabitur pater? filebitne filius? Imò verò obsecrabit patrem, ne id faciat: si nihil proficiet, accusabit: minabitur etiam. Ad extremum si ad perniciē patriæ res spectabit, patriæ salutē anteponet salutē patris. Querit etiam, si sapiens adulterinos nummos acceperit imprudens pro bonis, cum id rescierit, soluturisne sit eos, si cui debeat, pro bonis? Diogenes ait: Antipater negat, cui potius assentior. Qui vinum fugiens vendat sciens, debe atque dicere? Non necesse putat Diogenes: Antipater viri boni existimat. Hæc sunt quasi controversa iura Stoicorum. In mancipio vendendo, dicendane vitia? Non ea, quæ nisi dixerit, redhibeatur mancipium

iure

Sumpta conducta.

Vetus exemplar, sibi uter rapiat.

* in micando

Agere cuniculos, ut ante, agere nimas.

Fugiens quod duraturum non sit.

Redhibitio, cum vēditor rem, emptor pretium recipit: verbum est iurisconsultum.

iure ciuili sedibet, mendacem esse, aleatorem, fru-
racem, ebriosum: alteri dicenda videntur, alteri
non videntur. Si quis aurum vendens, orichalcum ^{*non} dicenda
se paret vendere, indicetne ei vir bonus aurum
illud esse, an emat denario, quod sit mille dena-
rium? Per spicium est iam, et quid mihi videa-
tur, et que sit inter eos Philosophos, quos nomi-
nauit, controuersia. Pacta, et promissa semperne
seruanda sint, quae nec vi, nec dolo malo (ut pra-
tores dicere solent) facita sint. Si quis medicamen-
tum cuiquam dederit ad aquam intercutem, pepi-
geritque, ne illo medicamento vnguam posse a vte-
retur: si eo medicamento sanus factus fuerit, et
annis aliquot post inciderit in eundem morbum, nec
ab eo, quicum pepigerat, impetrat, ut item eo liceat
vti, quid faciendum sit, cum sit is inhumanus, qui
non concedat uti, nec ei quicquam fiat iniuria?
Vita, et saluti considerandum est. Quid si quis sa-
piens rogatus sit ab eo, qui eum haeredem faciat, cum
ei testamento festertium millies relinquatur, ut
ante, quam haereditatem adeat, luce, palam in foro
saltet, idque se facturum promiserit, quod aliter eum
haeredem scripturus ille non esset: faciat, quod pro-
miserat ille, necne? Promisisse nollem, et id arbi-
tror fuisse gravitatis: sed quoniam promisit, si sal-
tare in foro turpe ducet, honestius mentietur, si ex
haereditate nihil ceperit, quam si ceperit nisi forte
eam pecuniam in Reipublica magnum aliquod tempus
conculerit, ut vel saltare eum, cum patria con-

Aqua inter-
cus quae hy-
drops, aut hy-
dropis.

De Sole &
Phaethonte
filio.

*atque quā
constitit,

De Theseo &
Neptuno.

De Agamem-
none, & filia
Iamolata.

sulturus sit, turpe non sit. Ac ne illa quidem pro-
missa seruanda sunt, quæ non sunt ijs ipsis utilia,
quibus illa promiseris. Sol Phaethonti filio (vt re-
deamus ad fabulas) facturum se esse dixit, quic-
quid optasset: optauit, vt in currum patris tollere-
tur: sublatus est, *atq. is antè quām constitit, ictu
fulminis deflagravit. Quanto melius fuerat, in hoc
promissum patris non esse seruatum? Quid? quod

Theseus exegit promissum à Neptuno? cui cùm
tres optiones Neptunus dedisset, optauit interitum
Hippolyti filij sui, cùm is patri suspectus esset de
nouerca: quo optato impetrato, Theseus in maxi-
mis fuit luctibus. Quid? Agamemnon cùm deuo-
niasset Diane quod in suo regno pulcherrimum na-
tum esset illo anno, immolauit Iphigeniam, qua-
nihil erat eo quidem anno natum pulchrius. Pro-
missum potius non faciendum, quām tam teturum
facinus admittendum fuit. Ergo & promissa non
facienda nonnunquam. Neq. semper deposita red-
denda sunt. Si gladium quis apud te sanæ mentis
deposituerit, repeatat insaniēs: reddere, peccatum sit:
non reddere, officium. Quid? si is, qui apud te pe-
cunia deposituerit, bellum inferat patriæ, reddēsne
depositum? Non, credo: facies enim contra Remp.

39. quæ debet esse charissima. Sic multa, quæ natura
honesta videntur esse, temporibus fiunt non hone-
sta. Facere promissa, stare conuentis, reddere depo-
sita, commutata vtilitate fiunt non honesta. Ac
de ijs quidem, quæ videntur esse vtilitates contra
iustitiam

institiam simulatione prudentiae, satis arbitror dictum. Sed quoniam à quatuor fontibus honestatis primo libro officia duximus, in eisdem versabimur, cum docebimus ea, quae videntur esse vtilia, neque sunt, quam sint virtutis inimica. Ac de Prudentia quidem quam vult imitari Malitia: itemq; de Iustitia (quae semper est vtilis) disputatum est.

DE FORTITUDINE.

REligue sunt due partes honestatis, quarum altera in animi excellentis magnitudine, et prstantia cernitur: altera in conformatione, et moderatione continentiae, et temperantiae. Vtile videbatur Vlyssi (ut quidam poëta Tragici prodiderunt: nam apud Homerum optimū autorem, talis de Vlysse nulla suspicio est) sed insimulare eum tragœdia simulatione insaniae militiam subterfugere voluisse. Non honestum consilium. At vtile (ut aliquis fortasse dixerit) regnare, et Ithacæ viuere otiosè cum parentibus, cum uxore, cum filio. An vllum tu decus in quotidianis periculis, et laboribus cum tranquillitate hac confendum putas? Ego verò istam cōtemmendam, et abijciendam: quoniam quæ honesta non sit, ne vtilem quidem esse arbitror. Quid enim auditurum putas fuisse Vlyssem, si in illa simulatione perseverasset? qui cum maximas res gesserit in bello, tamen hac audiret ab Aias?

40. Vlysses ne ad Troiam iret, furorem simulauit, agrum proscissum sale se-rens. Palamedes odoratus illius astutiam, filium eius, quæ ful-
41. cus du-cendus era, obiecit. Vlysses arte aratru suspedit. Itaq; detecta fraus: cuius rei me-
mor Vlysses, postea Palamedem false
criminatus opprescit.

Ex tragedia
quapiam se-
parij sunt.

Cuius ipse princeps iurisurandi fuit,
Quod omnes scitis, solus neglexit fidem.
Furere assimulauit, ne quo iret: institit.
Quodni Palamedis perspicax prudentia
Istius perceperet malitiam audaciam,
Fide sacratum ius perpetuò falleret.
Illi vero non modo cum hostibus, verò etiam cū
fluctibus, id quod fecit, dimicare melius fuit, quam
deserere consentientem Græciam ad bellum Bar-
baris inferendum. Sed dimittamus et fabulas, et
externa: ad rem factam, nos iramq; veniamus. M.
Attilius Regulus cū Consul iterum in Africa
ex insidijs capiūs esset, duce Xantippo Lacedamo-
nio, Imperatore autem patre Annibalis Hamil-
care, iuratus missus est ad Senatum, ut nisi redditū
essent Pænis captiūs nobiles quidam, rediret ipse
Carthaginem: is cū Romam venisset, utilitatis
speciem videbat, sed eam (ut res declarat) falsam
iudicauit: quæ erat talis, manere in patria, esse do-
mi sue cū uxore, cū liberis: quam calamita-
tem accepisset in bello, communem fortunæ bellis-
tæ iudicare: tenere Consularis dignitatis gradum.
Quis hæc neget esse utilia? Quid censes? Magni-
tudo animi et fortitudo negat. Num l'ocupatio-
res quæris autores? Harum enim est virtutum
proprium nil extimescere, omnia humana despice-
re, nihil quod homini accidere possit, intolerandum
putare. Itaq; quid fecit? In Senatum venit, man-
data exposuit: sententiam ne diceret, recusauit;
quandiu

quandiu iure iurando hostium teneretur, non esse
se Senatorem. Atque illud etiam (o stultum homi-
nem dixerit quispiam, et repugnantem utilitatis
sue!) reddi captiuos, negavit esse utile: illos enim
adolescentes, et bonos duces esse, se iam confectum
senectute. Cuius cum valisset autoritas, captivi
retenti sunt, ipsa Carthaginem rediit: neque eum
charitas patriæ retinuit, nec suorum. Neq; vero
tum ignorabat se ad crudelissimum hostem, et ad
exquisita supplicia proficisci: sed iusfirandum
conseruandum putabat. Itaq; tum, cum vigilando
necabatur, erat in meliori causa, quam si domi se-
nex captivus, periurus, Consularis remansisset. At
stulte, qui non modo non censuerit captiuos remit-
tendos, verum etiam dissuaserit. Quomodo stulte?
etiamne si Reipu. conducebat? Potest autem quod
imutile Reip. sit, id cuiquam cui utile esse? Per-
vertunt homines ea, quæ sunt fundamenta naturæ,
cum utilitatem ab honestate se iungunt. Omnes e-
nim experimus utilitatem, ad eamq; rapimus, nec
facere aliter vlo modo possumus. Nam quis est,
qui utilia fugiat? aut quis potius, qui ea non stu-
diosissime persequatur? Sed quia nisquam possu-
mus, nisi in laude, decore, honestate, utilia reperi-
re, propterea illa prima, et summa habemus: uti-
litatis nomen non tam splendidum, quam necessa-
rium ducimus. Quid est igitur, dixerit quis, in in-
veniendo? Num iratum timemus louem? Ad hoc
quidem commune est omnium Philosophorum, non
eorum

eorum modo, qui Deum nihil habere ipsum negantur dicunt, et nihil exhibere alteri: sed eorum eius, qui Deum semper agere aliquid, et moliri volunt, nunquam nec irasci Deum, nec nocere. Quid autem iratus Iupiter plus nocere potuisset, quam nocuit sibi ipse Regulus? Nulla igitur vis fuit religionis, que tantam utilitatem peruerteret. **A**nne turpiter faceret? Primum, minima de malis. Num igitur tantum malis turpitudo ista habebat, quantum ille cruciatus? Deinde illud etiam apud Accium, Fregistine fidem? Neque dedi, neque do infideli cuiquam. Quanquam ab impio Rege dicitur, luculentem tamen dicitur. Addunt etiam, quemadmodum nos dicamus, videri quaedam utilia, que non sunt: sic se dicere, videri quaedam honesta, que non sunt: ut hoc ipsum videatur honestum, conservandi iusurandi causa ad cruciatum reuertisse: sed sic non honestum: quia quod per vim hostium esset actum, ratum esse non debuit. Addunt etiam, quicquid valde utile sit, id fieri honestum, etiam si anima non videretur. **H**ac ferè contra Regulum. Sed prima videamus. Non fuit Iupiter metuendus, ne iratus noceret, quia neque irasci solet, neque nocere.

Hac quidem ratio non magis contra Regulum, quam contra omne iusurandum valet. Sed in iurendo, non qui metus, sed que vis sit, debet intelligi. Est enim iusurandum affirmatio religiosa. Quod autem affirmatè, quasi Deo teste promiseris, id tenendum est. Iam enim non ad iram deo-

Minima de
malis, subau-
di erant deli-
genda.
Eclipsis vsita-
ta in sermo-
nibus vulgo
ysurpatis.

Iusurandum.

rum, quæ nulla est, se ad iustitiam, et ad fidem pertinet. Nam præclarè Ennius: *O fides alma, apta pinnis, et iusurandum fons!* Qui igitur iusurandum violat, is Fidem violat, quæ in Capitulo vicinam Louis Opt. Max. (ut in Catonis oratione est) maiores nostri esse voluerunt. At enim

Fides in Cæpitolio Louis proxima.

neiratus quidem Iupiter plus Regulo nocuisse, quæ sibi nocuit ipse Regulus. Certe, si nihil malum esset, nisi dolere. Id autem non modo non summum Certè concessus dentis.

malum, se ne malum quidem esse, maxima autoritate Philosophi affirmant. Quorum quidem testem non mediocrem, sed illud scio an grauiissimum, Regulum, nolite queso vituperare. Quem enim loutupletiorem querimus, quæ principem Pop. Ro. qui retinendi officij causa cruciatum subierit voluntarium? Nam quod aiunt, Minima de malis, id est, ut turpiter potius, quæ calamitose: an est illum maius malum turpitudine? Que si in de- formitate corporis habeat aliquid offendionis, quanta illa depravatio et fæditas turpificati animi debet videri? Itaque neruosius qui illa differunt, solun audent malum dicere id, quod turpe sit: qui autem remissius, hic tamen non dubitant summum malum dicere. Nam illud quidem, Neque dedi, neque do fidem infideli cuiquam: idcirco recte à poeta dicitur, quia cum tractaretur Atreus, persona seruientis fuit. Sed si hoc sibi sumant, Nullam esse fidem, quæ infideli data sit: videant ne queratur latebra pernicio. Est autem ius etiam bellum,

Neruofius vi
Stoici: Remissius, vt Peris
pateticis.

Iustis hosti-
bus pacta
præstanta,
Iatronibus
nihil oportet,

Quid peiera-
re.

In Hyppolyto
coronato,

ἢ γλῶσσ' ὁ-
μόμοχ' καὶ
λε Φερῆρ ἀ-
μώμητος.

Romæ exerci-
tus in Caudi-
nis furcis sub
iugum missus

bellicum, fidesq; iurisurandi saepe hosti seruanda.
Quod enim ita iuratum est, ut mens cōciperet fieri
sporteret, id seruandum est: quod aliter, id si non
feceris, nullum perjurium est. Ut si prædonibus
pactū pro capite præmium nō attuleris, nulla fraus
est, ne si iuratus quidem id non ficeris. Nam pira-
ta non est ex perduellum numero definitus, sed
communis hostis omnium. Cum hoc nec fides esse
debet, nec iusurandum commune. Non enim fal-
sum iurare, peierare est: sed quod ex animi tui
sententia iuraueris, sicut verbis concipitur more
nostro, id non facere, perjurium est. Scitè enim Eu-
ripides:

Iurāni lingua, mentem iniuratam gero.
Regulus verò non debuit conditiones, pactionesq;
bellicas et hostiles perturbare perjurio: cum iusto
enim et legitimo hōste res gerebatur, aduersus
quem et totū ius faciale, et multa sunt iuracom-
munia. Quod ni ita esset, nūquam claros viros Se-
natus vincitos hostibus deditissem. At verò T. Ve-

turius, et Spurius Posthumius cū iterum con-
fides essent, quia cū male pugnatum apud Cau-
pium esset, legionibus nostris sub iugum missis,
et Samnitibus, dacet cū Samnitibus fecerant, dediti sunt his:
44. iniussu enim populi, Senatusq; fecerant. Eodemque
tempore T. Numitius, Q. Emilius, qui tūm Tri-
buni plebis erant, quod eorum auctoritate pax era
facta, dediti sunt, ut pax Samnitium repudiare-
tur. Atque huius deditiois ipse Posthumius, qui
deds-

dedebatur, suasor, et autor fuit. Quod idem multis
annis post C. Mancinus, qui ut Numantinus, qui-
bus cum sine Senatus autoritate fœdus fecerat de- 45.
deretur: rogationem suasit eam, quam Lucius Fu-
rius, & Sextus Attilius ex Senatus consulo fere-
bant: qua accepta, est hostibus deditus. Honestius
hic, quam Q. Pompeius, quo, cum in eadem causa
esset, deprecante, accepta lex non est. Hic ea, que
videbatur utilitas, plus valuit, quam honestas.
Apud superiores utilitatis species falsa, ab hone-
statis autoritate superata est. At non debuit ratum
esse, quod erat actum per vim, quasi vero forti vi-
ro vis posset adhiberi. Cur igitur ad Senatum pro-
ficicebatur, cum præsertim de captiis disuasio-
nis esset? Quod maximum in eo est, id reprehendi-
tis. Non enim suo iudicio stetit, sed suscepit cau-
sam, ut esset iudicium Senatus: qui nisi ipse autor
fuisset, captiui profecto Pœnis redditii essent, ita
in columnis in patria Regulus restitisset. Quod
quia patriæ non utile putauit, idcirco honestum
sibi & sentire illa, & pati credidit. Nam (quod
aunt) quod valde utile sit, id fieri honestum: ino-
verò esse, non fieri. Est enim nihil utile, quod idem
non honestum: nec quia utile, honestum est: sed
quia honestum, utile. Quare ex multis mirabili-
bus exemplis, haud facile quis dixerit hoc exem-
pli aut laudabilius, aut præstantius. Sed extota
hac laude Reguli, unum illud est admiratione di-
gnum, quod captiios retinendos censuerit. Nam
quod

Quanta antiquitus iuris iurandi religio.

Pomponius iuriurandum etiam metu extortu prestandum putauit.

Epiphonema.

Torquati cognomen.

quod rediit, nobis nunc mirabile videtur: illis quidem temporibus aliter facere non potuit. Itaque ista laus non est hominis, sed temporum. Nullum enim vinculum ad astringendam fidem iureiurando maiores arctius esse voluerunt. Id indicant leges in Duodecim tabulis, indicant sacra, indicant fædera, quibus etiam cum hoste deuincitur fides: indicant notationes, animaduersionesque Censorum, qui nulla de re diligentius, quam de iureiurando, iudicabant. L. Manlio Auli filio, cum Dictator fuisset, M. Pomponius Tribunus plebis diem dixit, quod is paucos sibi dies ad Dictaturam gerendam addidisset: criminabatur etiam, quod Titium filium, qui postea est Torquatus appellatus, ab hominibus relegasset, et ruri habitare iussisset. Quod cum audiisset adolescens filius, negotium exhiberi patri, accurrisse Romanum, et primaluce Pomponij domum venisse dicitur. Cui cum esset nunciata, quod illum iratum allatum ad se aliquid contra patrem arbitraretur, surrexit è lectulo, remotisque arbitris, ad se adolescentem iussit venire. At ille, ut ingressus est, confessim gladium distinxit, iurauitque se illum statim interfecturum, nisi iuriurandum sibi dedisset, se patrem missum esse facturum. Iurauit hoc terrore coactus Pomponius: rem ad populum detulit: docuit cur sibi à causa defessere necesse esset. Manlium missum fecit: tantum temporibus illis iuriurandum valebat. Atque hic T. Manlius is est, qui ad Anienem Galli,

Galli, quem ab eo prouocatus occiderat, torque detracto, cognomen inuenit: cuius tertio Consulatu Latini ad Viserim fusi, et fugati. Magnus vir in primis, et qui per indulgens in patrem, idem acerbus, et seuerus in filium. Sed ut laudandus Regulus in conseruando iure iurando: sic decem illi, quos post Cannensem pugnam iuratos ad Senatum misit Annibal, se in castra reddituros ea, quorum potiti erant Pœni, nisi de redimendis captiuis impetravissent: si non redierunt, vituperandi. De quibus non omnes uno modo. Nam Polybius, bonus autor in primis, scribit ex decem nobilissimis, qui tum erant missi, nouem reuertisse à Senatu re non impetrata: unū ex decem, qui paulo post quam egressus erat è castris, redisset, quasi aliquid esset oblitus, Romæ remansisse. Reditu enim in castra liberatum se esse iure iurando interpretabatur: non recte. Faus enim distingit, non dissoluit per iurum. Fuit igitur stulta calliditas, peruersè imitata prudemiam. Itaq; decrevit Senatus, ut ille veterator, et callidus vincitus ad Annibalem duceretur. Sed illud maximum: octo hominum millia tenebat Annibal, non quos in acie cepisset, aut qui periculo mortis diffugissent, sed qui relicti in castris fuissent à Paulo, et Varrone Consulibus. Eos Senatus non censuit redimendos, cùm id parua pecunia fieri potuisset: ut esset insitum militibus nostris aut vincere, aut emori. Qua quidem re audita, fractum animum Annibalis scripsit idem, quod

M

Senatus,

Indulgens,
quem acerbū
in se, sic tamē
amauit: idem
filium securi
percussit.

Senatus, populusq; Romanus rebus afflictis tam
excelsa animo fuisse. Sic honestatis comparatio-
ne, ea quæ videntur utilia, vincuntur. Acilus
autem, qui Græcè scripsit historiam, plures ait fuisse,
qui in castra reuertissent, eadem fraude, ut in-
reiuando liberaretur, eosq; à Censoribus omnibus
ignominis notatos. Sit iam huius loci finis. Per spi-
cum est enim ea, quæ timido animo, humili, de-
misso, fractoq; fiant (quale fuisse Reguli factum, si
aut de captiuis, quod ipsi opus esse videretur, non
quod Reip. censueret, aut domi remanere volu-
set) non esse utilia, quia sint flagitiosa, fæda, et
turpia.

DE TEMPERANTIA.

Restat quarta pars, quæ decore, moderatione,
modestia, continentia, temperantia continetur.
Potest igitur quicquam vtile esse, quod sit huic
taliū virtutū choro contrarium? At qui ab Ari-
stippo Cyrenaici, atq; Annicerij Philosophi nomi-
nati, omne bonum in voluptate posuerunt: virtu-
temq; censuerunt ob eam rem esse laudādam, quod
efficiens esset voluptatis. Quibus obsoletis floret
Epicurus, eiusdem ferè adiutor, autorq; sententia.
Cùm his velis, equisq; (ut dicitur) si honestatem

Cyrenaici E-
picurei ab A-
ristippo Cy-
renaico.

Annicerij, ab
Anniceri, qui
priorēm sectā
emendauit.

46. Obsoletis, id
est, obscura-
tis.

Velis equisq;,
prouerbiali-
ter.

tueri, ac retinere sententia est, decertandum est.
Nā si nō modò vtilitas, sed vita omnis beata cora-
poris firma constitutione, eiusq; constitutionis spe
explorata (ut à Metrodoto scriptum) est contine-
tur, certè hac vtilitas, et quidem summa (sic enim
censent)

tent) cum honestate pugnabit. Nam ubi primum prudentiae locus dabitur? An, ut conquiratur vnde suavitates? Quam miser virtutis famulus seruientis voluptati! Quod autem minus prudentiae? An legere intelligetur voluptates? Fac nihil isto esse iucundissus: quid cogitari potest turpis? I am qui dolorem summum malum dicat, apud eum quem habet locum fortitudo, que est dolorum, laborumq; cõtemptio? Quamvis enim multis in locis dicat Epicurus (sicut hic dicit) satis fortiter de dolore, tamen non id spectandum est, quid dicat, sed quid cõsentaneum sit ei dicere, qui bona, voluptate terminauerit: mala, dolore: ut si illum audiam de Continentia, & Temperantia, dicit ille quidem multa multis locis, sed aqua hæret, ut aiunt. Nam quid potest Temperantiam laudare is, qui ponat summum bonum in voluptate? Est enim Temperantia libidinum inimica: libidinis autem consecratrices voluptatis. Atque in his tamen tribus generibus, quoquo modo possunt, non in callidi tergiuersantur. Prudentiam introducit, scientiam suppeditantem voluptates, repellentem dolores. Fortitudinem quoque aliquo modo expedient, cum tradunt rationem negligendæ mortis, perpetiendiq; doloris. Etiam Temperantiam inducunt, non facillime illi quidem, sed tamen quoquo modo possunt. Dicunt enim voluptatis magnitudinem doloris detractatione fieri. Injustitia vacillat, vel iacet potius, omnesq; ex virtutibus, quæ in

Aqua hæret.

communitate cernuntur, & in societate generis humani. Neq; enim bonitas, nec liberalitas, nec comitas esse potest, nō plus, quam Amicitia, si hæc non per se expetantur, sed ad voluptatem, utilitatemue referantur. Conferamus igitur in pauca, Nam vt utilitatem nullam esse docuimus, que honestati esset contraria, sic omnem voluptatem dicimus honestatis esse contrariam. Quo magis reprehendendas Calliphonem, & Dinomachum iudico, qui se dirempturos controuersiam putauerunt, si cum honestate voluptatem, tanquam cum homine pecudem copulauissent. Non recipit istam coniunctionem honestas, aspernatur, repellit. Nec verò finis bonorum & malorum, qui simplex esse debet, ex dissimilibus rebus misceri, & temperari potest. Sed de hoc (magna enim res est) alio loco pluribus. Nunc ad propositum. Quemadmodum igitur siquando ea, que videretur utilitas, honestati repugnat, dijudicanda res sit, satis est supra disputatum. Sin autem speciem utilitatis etiā voluptas habere dicatur, nulla potest esse ei cum honestate coniunctio. Nam vt tribuamus aliquid voluptati, condimenti fortasse nonnihil, utilitatis certe nihil habebit.

PERORATIO OPERIS.

HAbes à patre munus, Marce fili, mea quidem sententia magnum: sed perinde erit, vt acceperis. Quanquam & hi tibi tres libri inter Cratippi commen-

commentarios tanquam hospites erunt recipien-
di. Sed ut si ipse venissem Aithenas (quod quidem
esset factum, nisi me è medio cursu clara voce Pa-
tria reuocasset) aliquando me quoque audires: sic
quoniam his voluminibus ad te profecta vox mea
est, tribues his temporibus, quantum poteris: pote-
ris autem, quantum voles. Cùm verò intellexero
te hoc scientiae genere gaudere, tum & præsens te-
cum propediem (ut spero) & dum aberis, ab-
sens loquar. Vale igitur, mi Cicero, ti-
biq; persuade, te mihi quidem esse
charissimum: sed multò fore
chariorem, si talibus mo-
nimentis, præceptisq;
lætabere.

MARCI TULLII CICE-
RONIS LIBRI TERTII

DE OFFICIS
FINIS.

M 3 M. T.

M. T. CICERO-
NIS LÆLIVS, SIVE
DE AMICITIA DIA-
LOGVS AD T. POMPONIUM
Atticum.

P R A E F A T I O,

lælius, Scæ-
iolæ Augus-
tis, & Fannij
ocer.

Toga viriles
nores exige-
bat.

Scæuola pon-
tifex.

frumentitia
audeo
Hemicyclus;
cathædra in
modum me-
diæ circuli.
Pomponius
Atticus.

VINTVS Mutius Augur
Scæuola multa narrare de C. La-
lio socero suo memoriter, & iucun-
dè solebat, nec dubitare illum in o-
mni sermone appellare Sapientem.

Ego autem à patre ita eram deductus ad Scæno-
lam sumpta virili toga, ut quoad possem, & lice-
ret, à senis latere nunquam discederem. Itaq. mul-
ta ab eo prudenter disputata, multa etiam breui-
ter, & commode dicta, memoriae mandabam, fieri-
que studebam eius prudentia doctior. Quo mor-
tuo, me ad Pontificem Scæuolam contuli: quem
vnus nostræ ciuitatis & ingenio, & * industria
præstantissimum ad eo dicere. Sed de hoc altiæ, nūc

1. redeo ad Augurem. Quum sape multa narraret,
tum memini domi in hemicyclo sedentem (ut sole-
bat) quum & ego essem vnâ & pauci admodum
familiares, in eum sermonem illum incidere, qui
tum ferè multis erat in ore. Meministi enim profe-
ctò (ut opinor) Attice, & eo magis, quod P. Sul-
picio
- 2.

pito vrebare multum, quum is tribunus Pleb. capitali odio à Q. Pompeio qui tum erat consul, dis- sideret, quiccum cōiunctissime, & amantissime vi- uerat, quanta hominum esset vel admiratio, vel querela. Itaque tum Scœnola, quum in eam ipsam P. Sulpitius, & Q. Pompeius, quorum alter tribunus, alter verò con- sul fuit.

mentionem incidisset, exposuit nobis sermonem Lælii de amicitia habitum ab illo secum, & cum altero genere C. Fānio Marci filio, paucis diebus post mortem Africani. Cuius disputationis sen- tentias memoria mandaui, quas in hoc libro expo- sū meo arbitratu. Quasi enim ipsos introduxi lo- quentes, ne Inquam, & Inquit saepius interpone- 3.

retur. Atque id eo feci, ut tanquam à præsentibus coram haberi sermo videatur. Cū enim sape mecum ageres Attice, ut de amicitia scriberem a- liquid, digna mihi restum omnium cognitione, tum nostra familiaritate visa est, itaq. feci non ins- uitus, ut prodessem multis tuo rogata. Sed ut in Cato maior. Catone maiore feci (qui est scriptus a te de Sene- cture) Catonem induxi senem disputationem, quia nulla videbatur aptior persona, quæ de illa etate loqueretur, quam eius, qui et diutissimè senex fuisset, & in ipsa senectute præ ceteris floruisse: sic quā accepissimus à patribus maxime memora- bili C. Lælii & P. Scipionis familiaritatem fuisse, C. Lælii persona visa est idonea mihi, quæ de a- micitia ea ipsa differeret, quæ disputata ab eo me- minisset Scœnola. Genus autem hoc sermonum po- situm in hominum veterum autoritate, & eorum

C. Lælii, & P. Scipionis fa- miliaritas.

Plus habet
grauitatis ser-
mo positus in
autoritate ve-
terum & illu-
strium virorū.
illustrium, plus (nescio quo pacto) videtur habere
grauitatis. Itaq; ipse mea legens sic afficior inter-
dum, vt Catonem, non me loqui existimem. Sed vi-
tum ad senem senex de Senectate, sic in hoc libro
ad amicum amicissimus de Amicitia scripsit. Tū
est Cato locutus, quo erat nemo ferè senior tempo-
ribus illis, nemo prudentior: Nunc Lælius & sa-
piens (sic enim est habitus) & amicitiae gloria ex-
cellens, de amicitia loquitur. Tu velim à me ani-
mum parumper auertas, Læliū loqui ipsum putes.
C. Fannius, & Q. Murius ad sacerū veniunt post
mortem Africani, ab his sermo oritur: respondet
Lælius, cuius tota disputatio est de amicitia: quā
legens tu ipse cognoset. N N I V S. Sunt ista
vera Læli: nec enim melior vir fuit Africano
quisquam, nec clarior: sed existimare debes, om-
nium oculos in te esse cōiectos, vnum te sapientem
& appellant & existimant. Tribuebatur hoc mo-
do M. Catoni, scimus L. Acilium apud patres no-
stros appellatum esse sapientem: sed uterque alio
quodam modo. Acilius, quia prudens esse in iure
ciuili putabatur: Cato, quia multarum rerum v-
sum haberet, multaq; eius & in Senatu, & in foro
vel prouisa prudenter, vel acta constanter, vel re-
ponsa acutē ferebantur: propterea quasi cogno-
men iam habebat in senectute sapientis. Te autem
alio quodam modo dicunt, non solum natura &
moribus, verū etiam studio, & doctrina esse sa-
pientem: nec sicut vulgus, sed vt erudisti solent
appellare

appellare sapientem, qualem in reliqua Græcia Septem Gra-
nem. Nam qui septem appellantur, eos, qui sapient
ista subtilius querunt, in numero sapientum non
habent. Athenis unum accepimus, et eum quidem
etiam Apollinis oraculo sapientissimum iudica-
tum. Hanc esse in te sapientiam existimant, ut o-
mnia tua in te posita esse ducas, humanosq[ue] casus
virtute inferiores esse putas. Itaq[ue] ex me querunt,
credo, et ex hoc item Scænula, quoniam pacto mor-
tem Africani feras, eoq[ue] magis, quod bis proximis
Nonis cum in hortos D. Bruti Auguris commen- Commentar
tandi causa (ut asso! et) venissimus, tu non affui-
sti: qui diligentissime semper illum diem, et il-
lud munus solitus esses obire. S C E V O L A. Quæ-
runt quidem C. Læli multi, ut est à Fannio dictum:
sed ego id respondeo, quod animaduertis, te dolere,
quem acceperis cum summi viri, tum amantissimi
morte, ferre moderatè, nec potuisse non commoue-
ri, nec fuisse id humanitatis tuae. Quod autem his
Nonis in nostro collegio non affuiisses, valetudi-
nem causam, non mæstitiam fuisse. LÆ L I V S.
Rectè tu quidem Scænula, et verè. Nec enim ab
isto officio, quod semper usurpavi, cum valerem,
abduci incommodo meo debui: nec vulo casu ar-
bitror hoc constanti homini posse contingere, ut
vlla intermissione fiat officij. Tu autem Fanni, qui
mihi tantum tribui dicis, quantum ego nec agno-
sco, nec posculo, facis amice: sed (ut mihi visceris)
non res. *U*ncias de Catone: aut enim nemo (quod

quidem magis credo) aut si quisquam, ille sapiens
fuit, Quomodo enim (ut alia omittam) mortem fi-
lii tulit? Memineram Paulum, videram Caium;
sed hi ne comparentur Catoni maximo et specta-
to viro. Quamobrem caue Catoni anteponas ne
istum quidem ipsum, quem Apollo (ut ait) sapien-
tissimum iudicauit. Huius enim facta, illius dicta
laudantur. De me autem (ut iam cum utroq; lo-
quar) sic habetote. Ego si Scipionis desiderio me
moueri negem, quam id recte faciam, viderint sa-
pientes, sed certe mentiar. Moneor enim tali ami-
co orbatus, qualis (ut arbitror) nemo vñquam e-
rit: et, ut confirmare possum, nemo certe fuit. Sed
non egeo medicina: me ipse consolor, et maxime il-
lo solatio, quod eo errore careo, quo amicorum de-
cessu pleriq; angi solent. Nihil enim mali accidisse
Scipioni puto: mihi accidit, si quid accidit. Suis
autem incommodis grauiter angi, non amicum, sed
seipsum amantis est. Cum illo vero quis neget actum
esse præclarum? Nisi enim (quod ille minime puta-
bat) immortalitatem optare vellet, quid non esi
adeptus, quod homini fas esset optare? Qui sum-
mam spem ciuium, quam de eo iam puer habue-
rant, continuo adolescens incredibili virtute su-
perauit: qui Consulatum petiit nunquam, factus
est Consul bis: primum ante tempus, iterum sibi
suo tempore, Reip. penè seru: qui duabus urbibus
euersis, inimicissimis huic imperio, non modo pra-
sentia, verum etiam futura bella detinebat. Quia
Scipionis laus.

dicam

dicam de moribus facilimis? de pietate in matrem? liberalitate in sorores? bonitate in suos? iustitia in omnes? Haec nota sunt vobis. Quam autem ciuitati charus fuerit, mærore funeris indicatum est.

Quid igitur hunc paucorum amorum accessio inuare potuisset? Senectus enim quamvis non sit rauis (ut memini Catonem uno anno ante, quam

mortuus est, mecum & cum Scipione differere) iamē aufert eam viriditatem, in qua etiam tunc & nunc erat Scipio. Quamobrem vita quidem talis fuit

vel fortuna, vel gloria, ut nihil posset accedere.

Moriendi autem sensum celeritas abstulit: quo de genere mortis difficile dictu est: quid homines suscipiuntur, videtis. Hoc tamen verè licet dicere, P.

Scipioni ex multis diebus, quos in vita celeberrimos, latissimosq; viderit, illum diem clarissimum fuisse cum Senatu dimisso, domum reductus ad

vesperam est à patribus conscriptis, à populi Romani socijs, & Latinis, pridie quam excessit è vi-

ta: ut ex tam alto dignitatis gradu ad superos videatur potius, quam ad inferos peruenisse. Neque

enim assentior ijs, qui haec nuper differere coepi- runt, cum corporibus simul animas interire, atque

omnia morte deleri. Plus apud me antiquorum cu-

toritas valet, vel nostrorum maiorum, qui mor- tuis tam religiosa iura tribuerunt, quod non feci- sent profecto, si nihil ad eos pertinere arbitraren-

tur: Vel eorum, qui in hac terra fuerunt, magnamq;

Gratiā (qui nunc quidem delecta est, tum flore- bat)

Scipiois moris
a tota Roma
deplorata.

Quod anima
fit immor-
talis.

bat) institutis, et praeceptis suis erudierunt: vel eius, qui Apollinis oraculo sapientissimus est indicatus: qui non tam hoc, tam illud, ut in plerisque sed idem dicebat semper, animos hominum esse diuinos, usque, cum e corpore excessissent, redditum ad calum patere optimoque, et iustissimo cuique expeditissimum: quod idem Scipioni videbatur. Quis idem quasi presagiret, per paucis ante mortem diebus,

Philus. c. 6. Manilius. res, tuque etiam Scaviola me conuenisses, triduum differuit de Repub. cnius disputationis fuit extre-
mum ferè de immortalitate animorum: quæ se in

quiete per visum ex Africano audisse dicebat. Id si ita est, ut optimi cuiusque animus in morte facilime euollet, tanquam è custodia, vinculisque corporis, cui censemus cursum ad Deos faciliorum fuisse, quam Scipioni. Quocirca mærere hoc eius euentu, vereor ne inuidi magis, quam amici sit. Sin autem illa vereor, ut idem interitus sit animorum, et corporum, nec ullus sensus maneat: ut nihil boni est in morte, sic certè nihil est mali. Sen-
su enim amissio, fit idem quasi natus non esset omnius: quem tamen effinatum et nos gaudemus, et hæc ciuitas, dum erit, lœtabitur. Quamobrem cum illo quidem (ut supra dixi) alium optimè est, mecum autem in commodius: quem fuit æquius, ut prius introieram in vitam, sic prius exire de vita. Sed tamen recordatione nostræ amicitie sic fruor, ut beare vixisse videar, quia cum Scipione vixi-

esse.

rim, qui cum mihi coniuncta cura de Repub. et de priuata fuit: quo cum domus fuit, et militia communis: et id, in quo est omnis vis amicitiae, voluntatum, studiorum, sententiarum summa consensio.

Quid sit amicitia.

Itaque non tam ista me sapientia (quam modo Fannius commemorauit) fama delectat, falsa presertim, quam quod amicitiae nostrae memoriam spero sempiternam fore, idque mihi et magis est cordi, quod ex omnibus seculis vix tria, aut quatuor nominantur paria amicorum: quo in genere sperare videor. Scipionis amicitiam, et Læli nostram posteritati fore. FANNIVS. Istud quidem Læli ita necesse est: sed quoniam amicitiae mentionem fecisti, et sumus otiosi, per gratum mihi feceris, spero item Scæuolæ, si quemadmodum soles de ceteris rebus, cum ex te queritur, sic de Amicitia disputationis, quid sentias, qualem existimes, quæ præcepta des. S CÆ. Mihi vero per gratum hoc erit: atque idipsum cum tecum agere conarer, Fannius anteviuit: quamobrem viri nostrum gratum admundum feceris. LÆL. Ego vero non grauerer, si mihi ipse considerem. Nam et præclara visa res est, et sumus (ut dixit Fannius) otiosi. Sed quis ego sum? aut quæ in me est facultas? doctorum est ista consuetudo, eaque Græcorum, ut ipsis proponatur de quo disputationi, quamuis subito. Magnum opus est, egetque exercitatione non parua. Quamobrem que disputationi de Amicitia possunt, ab eis censeo petatis, qui ista profitentur. Ego vos hortari tantum possum;

Vix tria aut
quatuor ami-
corum paria
nominantur.

Amicitia omnibus rebus humanis anteponenda.

Amicitia nisi in bonis esse non potest: declarat autem qui sunt boni.

Pingui Minerua.

Natura optima recte vivendi dux.

possum, ut Amicitiam omnibus rebus humanis anteponatis. Nihil est enim tam nature aptum, tam conueniens ad res vel secundas, vel aduersas.

9. Sed hoc primum sentio, nisi in bonis amicitiam esse non posse. Neq; id ad viuum reseco, ut illi, qui haec subtilius differunt, fortasse vere, sed ad communem utilitatem parum. Negant enim quenquam virum bonum esse, nisi sapientem. Sit ita sane: sed eam sapientiam interpretantur, quam adhuc mortalis nemo est consecutus. Nos autem ea, que sunt in usu, vitaq; communis, non ea, que finguntur, aut optantur, sperare debemus. Nunquam ego dicam C. Fabricium, M. Curium, T. Coruncanum, quos sapientes nostri maiores iudicabant, ad illorum normam fuisse sapientes. Quare sibi habeant sapientia nomem et inuidiosam, et obscurum, concedantq; ut hi boni viri fuerint. Neq; id quidem faciet, negabunt id, nisi sapienti, posse concedi. Agamus igitur pingui Minerua, ut aijunt. Quia ita se gerunt, ita vivunt, ut eorum probetur fides, integritas, aequalitas, liberalitas: nec sit in eis nulla cupiditas, vel libido, vel audacia, sinitq; magna constantia, ut hi fuerint, quos modo nominauimus viros bonos, ut habiti sunt, sic etiam appellandos esse possemus, qui assequuntur, quantum homines possunt, naturam optimam recte vivendi ducent. Sic enim perspicere mihi video, ita natos esse nos, ut inter omnes esset societas quedam: maior autem, ut quisq; proxime accederet. Itaque eius potiores sunt,

quam

quam per regnum: et propinquum, quam alienum: cum
 bis enim amicitiam natura ipsa peperit, sed ea non
 satis habet firmitatis. Nam hoc praestat Amicitia
 Propinquitati, quod ex propinquitate benevolentia
 tolli potest, ex amicitia autem non potest. Sub-
 lata enim benevolentia, amicitiae nomen tollitur,
 propinquitatis manet. Quanta autem vis amicitiae
 sit, ex hoc intelligi maxime potest, quod ex infinita
 societate generis humani, quam conciliavit ipsa
 natura, ita contracta res est, et adducta in angu-
 sium, ut omnis charitas aut inter duos, aut inter
 paucos iuggeretur. Est autem amicitia nihil aliud,
 nisi omnium diuinarum, humanarumq; rerum cum Amicitiae dei
 benevolentia, et charitate summa consensio. Quia finitio.
 quidem haud scio an excepta sapientia, quicquam
 melius homini sit a Diis immortalibus datum.
 Diuitias alij proponunt, bonam alij valetudinem,
 alij potentiam, alij honores, multi etiam volupta-
 tes. Beluarum hoc quidem extreum est: illa au-
 tem superiora sunt caduca, et incerta, positae non
 tam in nostris consiliis, quam in fortunae temerita-
 te. Qui autem in Virtute summum bonum ponit,
 praeclare illi quidem: sed haec ipsa virtus amicitia 13.
 gignit, et continet: nec sine virtute amicitia esse Sine virtute
 villo pacto potest. Nam virtutem ex consuetudine amicitia esse
 vitae, sermonisq; nostri interpretemur: nec metia- non potest,
 mur eam (ut quidam indocti) verborum magnifi-
 centia: virosq; bonos eos, qui habentur, numeremus. Paulos, Catones, Caios, Scipiones, Philos
 his

his communis vita contenta est. Eos autem omit-
 tamus, qui omnino nisquam reperiuntur. Tales
 igitur inter viros amicitia tantas opportunita-
 tes habet, quantas vix queo dicere. Principio* cui
 15. potest esse vita vitalis (ut ait Ennius) qui non in
 amici mutua benevolentia conquiescat? Quid
 16. dulcior, quam habere, qui cum omnia audeas sic
 loqui, ut tecum? Quis esset tantus fructus in pro-
 speris rebus, nisi haberet, qui illis aequè ac tu ipse
 gauderet? Aduersas verò res ferre difficile esset
 sine eo, qui illas grauius etiam quam tu, ferret.
 Denique cæteræ res, quæ expetuntur, opportune
 sunt singulæ rebus ferè singulis: duitiæ, ut vitare
 opes, ut colare: honores, ut laudere: voluptates, ut
 gaudieas: valetudo, ut dolore careas, et muneribus
 fungare corporis. Amicitia plurimas res continet,
 quoquò te verteris, præstò est: nullo loco excludi-
 tur, nunquam intempestiua, nunquam molesta est.
 Itaq; non aqua, non igni, non aere (ut aiunt) plu-
 ribus locis utimur, quam amicitia. Neq; ego nunc
 de vulgari, aut de mediocri (quæ tamen ipsa dele-
 blat, & prædest) sed de vera, & perfecta loquor,
 qualis eorum qui pauci nominantur, fuit. Nam &
 secundas res splendidiores facit amicitia, & ad-
 uersas partiens, communicansq; leuiores. Cumque
 plurimas, & maximas cōmoditates amicitia con-
 tineat, tum illa nimis præstat omnibus, quod
 bona spe prælucet in posterum: nec debilitati ani-
 mos, aut cadere patitur: verum etiam, iam amicū

qui

qui intuetur, tanquam exemplar aliquod intuetur sui. Quocirca et absentes adiungunt, et egentes abundant, et imbecilles valent, et quod difficilius diffi-
cili est, mortui vivunt: tantus eos bonos, memoria, desiderium prosequitur amicorum. Ex quo, illo-
rum beata mors videtur, horum vita laudabilis.

Quod si exemeris ex natura rerum benevolentie coniunctionem, nec domus villa, nec urbs flare po-
terit; nec agri quidem cultus permanebit. Id si mi-
nus intelligitur, quanta vis amicitiae, concor-
diaque sit, ex dissensionibus, atque ex discordiis
percipi potest. Quae enim dominus tam stabilis, quae
tam firma ciuitas est, quae non odys, atque dissi-
diis funditus possit euerti? Ex quo, quantum
boni sit in amicitia, indicari potest. Agrigen-

Omnia sine
amicitia cor-
ruunt.

tinum doctum quendam virum carminibus Gracis
vaticinatum ferunt, quae in rerum natura, totoq; Empedocles
mundo constarent, quaeq; mouerentur, ea contrahe-
re amicitiam, dissipare discordiam. Atq; hoc qui-
dem omnes mortales et intelligunt, et re probant.
Itaq; si quando aliquod officium extitit amici in

Agrigentinus
poëta, dice-
bat omnes
res, & mundū
totum con-
stare ex ami-
citia.

periculis, aut ademidis, aut communicandis, quis
est, qui id non maximis efferat laudibus? Qui cla-
mores tota cauea nuper in hospitis, et amici mei

Cauea.

M. Pacuvij fuerunt noua fabula: cum ignorante
rege, uter eorum esset Orestes, Pylades Orestem se
esse diceret, ut pro illo necaretur; Orestes autem,
ita ut erat, Orestem se esse perseveraret? Stantes
autem plaudebant in re ficta. Quid arbitramur in

M. Pacuvij
tragoedia de
Oreste & Py-
lade.

vera fuisse facturos? Facile indicabat ipsa natura
 vim suam, cum homines quod facere ipsi non pos-
 sent, id recte fieri in altero indicarent. Hactenus
 mihi videor de amicitia, quod sentirem potissimum
 dixisse: si qua præterea sunt (credo autem esse mul-
 ta) ab ipsis, si videbitur, qui ista disputat, queritote.
 FAN. Nos autem à te potius: quanquam etiam
 ab ipsis sape quæsivit, et audiui non inuitus equi-
 ilum oratio-
 dem, sed aliud quoddam expetimus filum oratio-
 mis tue. SCÆ. Tu magis id dices Fanni, si nu-
 per in hortis Scipionis, cum est de Repub. disputa-
 tum, affuisses: qualis tum patronus iustitia fuit
 contra accuratam orationem Phili. FAN. Facile
 id quidem fuit, iustitiam iustissimo viro defen-
 dere. SCÆ. Quid amicitiam: nō me facile ei erit,
 qui ob eam summa fide, constantia, iustitiaq; ser-
 uatam, maximam cuperit gloriam? LÆL. Vim
 hoc quidem est asserre. Quid enim refert, qua me-
 ratione cogatis? Cogitis certè: studijs enim gene-
 rosum, præsertim in re bona, cum difficile est, tum
 ne æquum quidem ob sistere. Sapissime igitur mihi
 de amicitia cogitanti, maximè illud considerandum
 video: solet, num propter imbecillitatem, atq; ino-
 piam desideranda sit amicitia: ut in dandis, reci-
 piendisq; meritis, quod quisq; minus per se posset,
 id acciperet ab alio vicissimq; redderet: an esset
 hoc quidem proprium amicitia, sed antiquior, et
 pulchrior, et magis à natura ipsa profecta alia
 causa esset. Amor enim (ex quo Amicitia est no-
 minata)

Antiquior, id
 est, nobilior.

minata) princeps est ad benevolentiam cōiungendam. Nam utilitates quidem etiam ab ijs percipiuntur sepe, qui simulatione amicitiae columur, et obseruantur causa temporis. In amicitia autem nihil fictum, nihil simulatum: et quicquid in ea est, idem verum, et voluntarium est. Quapropter à natura mihi videtur potius, quam ab * imbecillitate orta amicitia: et applicatione magis animi cum quoddam sensu amandi, quam cogitatione, quantum illa res utilitatis esset habitura. Quod quidem quale sit, etiam in bestijs quibusdam animaduerti potest, quæ ex se natos ita amant ad quoddam tempus, et ab eis ita amantur, ut facile earum appareat sensus. Quod in homine multò est evidenter. Primum ex ea charitate, quæ est inter natos, et parentes: quæ dirimi (nisi detestabili sceleri) non potest. Deinde cum similis sensus extitit amoris, si aliquem nacli sumus, cuius cum moribus, et natura congruamus, quod in eo quasi lumen aliquod probitatis, et virtutis perspicere videatur. Nihil est enim amabilius virtute, nihil quod magis alliciat homines ad diligēdum: quippe cum propter virtutem, et probitatem eos etiam, quos nunquam viderimus, quodammodo diligamus. Quis est, qui C. Fabritij, M. Curiij cum charitate aliqua, et benevolentia memoriam non usurpet, quos nunquam viderit? Quis autem est, qui Tarquinium Superbum, qui Sp. Cassium, Sp. Melium non oderit? Cum duobus ducibus de imperio in

Fictum & si-
mulatum.

Amor ex quo
* indigentia
amicitia, à
natura po-
tius, quam ab
imbecillitate
orta.

Nihil amabi-
lius virtute,
nihil quod
magis alliciat
homines ad
diligendum.

De Spurio
Cassio T. Li-
uius lib. i.

De Spu. Melio
libr. ab Vrb:
cōdita quar-
to.

Pyrrhus &
Annibal.

Italia deceratū est, Pyrrho, & Annibale: Ab altero propter probitatem eius non-nimis alienos animos habemus: Alterum propter crudelitatem eius semper hæc ciuitas oderit. Quid si tanta vis probitatis est, ut eam vel in eis, quos nunquam vidi mus, vel quod maius est, in hoste etiam diligamus: quid mirum, si animi hominum moueantur, cum eorum, quibuscum vsu coniuncti esse possint, virtutem, & bonitatem perspicere videantur? Quanquam confirmatur amor & beneficio accepto, & studio perspecto, & consuetudine adiuncta: quibus rebus ad illum primum motum animi, & amoris adhibitis, admirabilis quedam exardescit benevolentia magnitudo: quam si qui putant ab imbecillitate proficisci, ut sit per quam quisq; assequatur, quod desideret, humilem sane relinquunt, & minime generosum (ut ita dicam) ortum amicitia, quam ex inopia, atq; indigentia nasci voluit. Quod si ita esset, * ut quisque valetudinis minimum in se esse arbitraretur, ita ad amicitiam esset aptissimus, quod longe secus est. Ut enim quisque sibi plurimum confidit, & ut quisq; maximè virtute, & sapientia sic munitus est, ut nullo egeat, suaq; omnia in seipso posita iudicet: ita in amicitijs expetendis, colendisq; maximè excellit. Quid enim erat Africanus indigens mei? Minime hercle. At ne ego quidem illius: sed ego admiratione quadam virtutis eius, ille vicissim opinione forasse nonnulla, quam de meis moribus habebat, me dilexit:

alias, vt
quisq; mini-
num in se

dilexit: auxit benevolentia consuetudo. Sed quām vtilitates multæ, & magnæ consecutæ sunt, non sunt tamen ab earum spe causæ diligendi profecta: vt enim beneficii, liberalesq; sumus, non vt exigamus gratiam, (neq; enim beneficium sceneretur) sed natura propensi ad liberalitatem sumus sic amicitiam, non spe mercedis adducti, sed quod omnis eius fructus in ipso amore inest, expetendam putamus. Ab ijs, qui pecudum ritu ad voluptatem omnia referunt, longè dissentimus. Nec mirum: nihil enim altum, nihil magnificum, ac diuinum suspicere possunt, qui suas omnes cogitationes abiecerunt in rem tam humilem, tamq; contemptam. Quamobrem hos quidem ab hoc sermone remoueamus: ipsi autem intelligamus, à natura gigni sensum diligendi, & benevolentiae charitatem, facta significatione probitatis: quam qui appetiuerunt, applicant se, & proprius admouent, vt & vsu eius, quem diligere cōperunt, fruantur, & moribus: sintq; pares in amore, & æquales, propensiōrēs que ad bene merēdum, quām ad reposendum. Atque hæc inter eos sit honesta certatio. Sic & vtilitates ex amicitia maxime capientur, & erit eius ortus à natura, quām ab imbecillitate & grauior, & verior. Nam si vtilitas amicitias conglutinaret, eadem commutata dissolueret. Sed quia natura mutari non potest, idcirco verae amicitiae semper teræ sunt. Ortum quidem amicitiae videtis, nisi quid adhuc forte vultis. S C. A. Tu verò perge

Non esse for
nerandum
beneficium.
Amicitia no
spe mercedis
sed ex fruct
amoris expe
tenda est.

Sicut natura
mutari non
potest: ita a
amicitia, quæ
natura est,
perpetuò du
rat.

Læli: pro hoc enim, qui minor est natu, meo iure respondeo. FAN. Rectè tu quidem: quamobrem audiamus.

LÆLIUS.

Nihil difficultius, quam amicitiam usq; ad extremum vita diem permanere.

Siempta toga

Nulla maior pestis in amicitia, quam pecuniae cupiditas.

AVdite vero optimi viri ea, que sapissime inter me, & Scipionem de Amicitia differebantur: quanquam ille quidem nihil difficultius esse dicebat, quam amicitiam usque ad extremum vita diem permanere. Nam vel ut non idem expediret utriq; incidere saepe: vel ut de Rep. non idem sentiret: mutari etiam mores hominum saepe dicebat, alias aduersis rebus, alias aetate ingrauescere. Atque earum rerum exemplum ex similitudine capiebat in euntis aetatis, quod summi puerorum a-

19. dirimi tamen interdum contentione, vel luxuriae conditione, vel commodi alicuius, quod idem adipisci uterq; non posset. Quod si qui longius in amicitia prouelli essent, tamen saepe labefactari, si in honoris contentionem incidissent. Pestem enim maiorem esse nullam in amicitiis, quam in plerisq; pecuniae cupiditatem, in optimis quibusq; honoris certamen, & gloria: ex quo inimicitias maximas saepe inter amicissimos extitisse. Magna etiam dissidia, & plerunque iusta nasci, cum aliquid ab amicis, quod rectum non esset, postularetur, ut aut libidinis ministri, aut adiutores esset ad iniurias. Quod qui recusarent, quamvis honeste id facerent,

ius tamē amicitiae deserere argueretur ab ijs, quibus obsequi nollent: illos autem, qui quiduis ab amico auderet postulare, postulatione ipsa profiteri omnia se amici causa esse facturos. Eorum querela inueterata non modo familiaritates extingui sole-re, sed etiam odia gigni maxima, atq; sempiterna. Hæc ita multa quasi fato impendere amicitijs, ut omnia subterfugere non modo sapientiæ, sed etiam felicitatis diceret sibi videri. Quamobrem id pri-mùm videamus, si placet, quatenus amor in Amicitia progredi debeat. Num si Coriolanus habuit amicos, ferre contra patriam arma illi cum Coriolano debuere? Num Bæcellinum amici regnum appetentem? num Sp. Melium iuuare debuerunt? Tiberium quidem Gracchum Remp. vexantem à Q. Tuberone, & equalibusq; amicis derelictum vi-debamus. At C. Bloßius Cumanus, hospes familie vestrae Scæuola, cùm ad me qui aderam cum Lenate, & Rutilio consulibus in consilio, depreca-tum venisset, hanc, vt sibi ignoscerem, causam af-ferebat, quòd tanti Tib. Gracchum fecisset, vt quicquid ille vellet, sibi faciendum putaret. Tum ego. Etiāmne, inquam, si te in Capitolium faces ferre vellet? Numquam, inquit, voluisset id qui-dem: sed si voluisset, paruissim. Videlis quām nefaria vox? & hercle ita fecit, vel plus etiā, quām dixit. Non enim paruit ille Tiberij Gracchi teme-ritati, sed præfuit: nec se comitem illius furoris, sed ducem præbuit. Itaq; hac amentia quæstione noua

Quatenus a-mor in amici-tia progredi debeat.

Coriolanus arma contra patriam mo-tiens.

Deprecari, id est, à se crimē remouere.

Nefaria vox C. Bloßij.

Nulla est ex-
usatio pec-
ati, si amici
causa pecca-
teris.

perterritus in Asiam profugit, ad hostes se contulit, pœnas Reip. graues iustasque persoluit. Nulla est igitur excusatio peccati, si amici causa peccaueris. Nam cum conciliatrix amicitiae virtutis opinio fuerit, difficile est amicitiam manere, si à virtute defeceris. Quod si rectum statuerimus, vel cœcedere amicis quicquid velint, vel impetrare ab amicis quicquid velimus, perfecta quidem sapientia sumus, si nihil habeat res vitij: sed loquimur de ijs amicis, qui ante oculos sunt, quos videmus, aut de quibus memoriam accepimus, aut quos non uit vita communis. Ex hoc numero nobis exempla sumenda sunt, et eorum quidem maxime qui ad sapientiam proxime accidunt. Vidimus Paulum, Æmilium C. Lucinio familiarem fuisse (sic à patribus accepimus) bis vna Consules, et collegas in Censuratum etiam cum ijs, et inter se coniunctissimos fuisse, M. Curium, et T. Coruncanum memoriae traditum est. Igitur ne suspicari quidem possimus, quenquam horum ab amico quippiam contendisse, quod contra fidem, contra iusitrandum, contra Rempub. esset. Nam haec quidem in talibus viris quid attinet dicere? si contendissent, scio impetraturos non fuisse, cum illi sanctissimi viri fuerint. Æquè autem nefas sit, tale aliquid et facere rogatum, et rogare. At verò Tiberium Gracchū sequebantur C. Carbo, C. Cato, et minime tunc quidem Cato fratri, nunc idem acerrimus et ini-
* hostis

Hæc

HÆc igitur prima lex in amicitia sanciatur, ut neq; rogemus res turpes, nec faciamus rogati. Turpis enim excusatio est, et minimè accipienda, cum in cæteris peccatis, tum si quis contra Rempu-
 se amici causa fecisse fateatur. Etenim eo loco,
 Fanni et Scæuola, locati sumus, ut nos longe pro-
 spicere oporteat futuros casus Reip. Deflexit enim
 iam aliquantulum de spatio, curriculaq; consue-
 tudo maiorum. Tib. Gracchus regnum occupare
 conatus est, vel regnauit is quidem paucos menses.
 Num quid simile pop. Rq. audierat, aut viderat?
 Huc etiā post mortem secuti amici, et propinqu. Quid in P. Scipione Nasicā effecerint, sine lacry-
 mis non queo dicere. Nam Carbonem quoque, quē
 modò posuimus, propter recentem pœnam Tib.
 Gracchū sustinuimus. De C. Gracchi autem tribu-
 natu quid expectem, non libet augurari. Serpit e-
 nim deinde res, quæ proclivis ad perniciem, cum
 semel cœpit, labitur. Videtis in tabella iam antè
 quanta sit facta labes, primò Gabinia lege, bien-
 nio autem post, Cassia. Videre iam videor pop.
 Rom. à Senatu disiunctum, multitudinisq; arbitrio
 res maximas agi. Plures enim discent quemadmo-
 dum hæc fiant, quam quemadmodum his resista-
 tur. Quorsum hæc? quia sine socijs nemo quicquam
 tale conatur. Precipiendum est igitur bonis, ut si
 in eiusmodi amicitias ignari casu aliquo incide-
 rent, ne existiment ita se alligatos, ut ab amicis in
 magna re aliqua in Rempub. peccantibus non di-
 sedant.

scendant. *Improbis autem poena statuenda est: nec minor verò ijs, qui sequuti erunt alterū, quam ijs, qui ipsi fuerint impietatis duces.* *Quis clarior in Græcia Themistocle? quis potētior? qui cùm Imperator bello Persico seruitute Græciam liberaset, propterq; innidiam in exilium missus esset, ingratæ patriæ* inutidiam non tulit, quam ferre debuit.* *Fecit idem quod xx. annis antè apud nos fecerat Coriolanus.* *His adiutor contra patriam inuentus est nemo: itaq; mortem sibi vterque consciuit.* *Quare talis improborum consensio non modo excusatione amicitiae tegenda non est, sed potius omni supplicio vindicanda: vt ne quis concessum putet, amicum, bellum patriæ inferentem, sequi.* *Quod quidem, vt res cœpit ire, haud scio, an aliquando futurum sit.* *Mibi autem non minori cura est, qualis Respub. post mortem meam futura sit, quam qualis hodie sit.*

Hæc igitur prima lex amicitiae sanciatur, vt ab amicis honesta petamus, amicorum causa honesta faciamus: nō expectemus quidem, dum regemur, sed studium semper adsit, cunctatio absurda consilium verum dare gaudemus liberè. Plurimum in amicitia amicorum bene suadentium valeat autoritas: eadq; adhibeatur ad monendum non modo aperte, sed etiam acriter, si res postulabit: et autoritati adhibitæ pareatur. Nam quibusdam, quos audio sapientes habitos in Græcia, placuisse opinor mirabilia quædam: sed nihil est, quod illi non

*alias inutidiam
Coriolanus,
& Themistocles mortem
sibi consciuerunt.

non persequantur suis argutijs, partim fugiendas
esse nimias amicitias, ne necesse sit unum sollicitum
esse pro pluribus: satis superque esse sibi suarum cni-
que rerum curam, alienis nimis implicari molestum
esse: commodissimum esse quam laxissimas habe-
nas habere amicitiae, quas vel adducas, cum ve-
lis, vel remittas. Caput enim esse ad beatè viuen-
dum securitatem: qua frui non possit animus, si
tanquam parturiat unus pro pluribus. Alios au-
tem dicere aiunt etiam multò inhumanius, (quem
locum breuiter perstrinxi paulò ante) præsidij ad-
iumentiq; causa, non benevolentia, neq; charitatis
amicitias esse expetendas. Itaque ut quisq; mini-
mum firmitatis habeat, minimumq; virium, ita a-
amicitias appetere maxime. Ex eo fieri ut mulier-
cula magis amicitarum præsidia querant, quam
viri: et inopes, quam opulēti: et calamitosi, quam
iij, qui putantur beati. O præclaran sapientiam! So-
lem enim è mundo tollere videntur, qui amicitiam
è vita tollunt: qua à Diis immortalibus nihil me-
lius habemus, nihil incundius. Quæ est enim ista
securitas? specie quidem blanda, sed re ipsa multis
locis repudianda est. Neque enim est consentaneum ullam honestam rem, actionemue, ne solici-
tus sis, aut non suscipere, aut suspectam deponere.
Quod si Curam fugimus, Virtus fugienda est, quæ
necessæ est ut cum aliqua cura res sibi contrarias
aspernetur, atq; oderit: ut bonitas malitiam, tem-
perantia libidinem, ignorantiam fortitudo. Itaq; vir-
deas

ΓΩΛΥΦΙΛΙΑΣ

Solem è mu-
ndo tollere vi-
dentur qui a-
amicitiam è
vita tollunt.

oprium a.
animi bene
constituti.

deas rebus iniustis iustos maximè dolere, imbecili-
bus fortes, flagitiosis modestos. Ergo hoc propriū
est animi bene constituti: & laetari bonis rebus, &
dolere contrariis. Quamobrem si cadit in sapientem
animi dolor, qui profectò cadit, nisi ex eius animo
extirpatam humanitatem arbitremur, quæ causa
est, ut amicitiam funditus tollamus è vita, ne ali-
quas propter eam suscipiamus molestias? Quid
enim interest (motu animi sublato) non dico inter
pecudē, & hominem: sed inter hominem, & saxum,
aut truncum, aut quidvis generis eiusdem? Neg-

In Stoicos. enim sunt isti audiendi, qui Virtutem duram, &
quasi ferream esse volunt: quæ quidem est tum
multis in rebus, tum in amicitia tenera, atque tra-
stabilis: ut ex bonis amici quasi diffundatur, &
incommodis contrahatur. Quamobrem angor iste,
qui pro amico saepe capiendus est, non tantum va-
let ut tollat è vita amicitiam: non plus quam ut
virtutes, quia nonnullas curas, & molestias affe-
runt, repudientur. Cùm autem contrahat virtus a-
micitiam (ut suprà dixi) si qua significatio virtu-
tis eluceat, ad quam se similis animus applicet, &
adiungat: id cum contingit, amor ibi exoriatur
necessè est. Quid enim tam absurdū, quam delecta-
ri multis inanibus rebus, ut honore, ut gloria, ut
aedificio, ut vestitu, cultuq; corporis: animo autem
virtute prædicto, eo, qui vel amare, vel (ut ita di-
cam) redamare possit, non admodū delectari? Ni-
bil est enim remuneratio benevolentia, nihil ri-
cissitudine

Amicitia ex
amore na-
scens.

eiſitudine ſtudiorū, officiorumq; iucundius. Quod
ſi etiam illud addimus, quod recte addi potest, ni-
bil eſſe quod ad ſe rem vllam tam alliciat, et tam
attrahat, quam ad amicitiam Similitudo: conce-
datur profecto verum eſſe, ut bonos boni diligant;
adſiſcantq; ſibi quaſi propinquitate coniunctos,
aque natura. Nihil eſt enim appetentius ſimilium
ſuī, nihil rapacius, quam Natura. Quamobrem hoc
quidem Fanni, et Scaeuola conſtat (ut opinor) bo-
nis inter bonos quaſi neceſſariam Benevolentiam
eſſe, que eſt amicitiae fons, à natura conſtitutus.
Sed eadem bonitas etiam ad multitudinem perti-
net: non eſt enim inhumana virtus, neq; immutis, 214
neq; ſuperba, que etiam populos vniuersos tueri,
eisq; optime conſulere ſoleat: quod nō faceret pro-
fecto, ſi à charitate vulgi abhorreter. Atque etiam
mihi quidem videntur, qui vtilitatis cauſa fin-
gunt amicitias, amabilissimum nodum amicitiae 226
tollere: non enim tam Vtilitas parta per amicum,
quam amici Amor ipſe deleſat. Tumq; illud fit,
quod ab amico eſt profectum, iucundum, ſi cum a-
more et ſtudio eſt profectum. Tantumq; abeft, ut
amicitiae propter indigentiam colantur, ut i.e. qua
opibus, et copijs, maximeq; virtute præditis (in qua
plurimum eſt præſidij) minimè alterius indigent,
liberaliſſimi ſint, et benefiſiſimi: atq; haud ſcio,
anne opus ſit quidem nihil vñquam omnino deeffe
amicis. Vbi enim ſtudia noſtra viguiffent, ſi nun-
quam ſtudio, nunquam conſilio, nunquam opera
noſtra

Mortum ſimi-
litudo amici-
tiam contra-
hit.
ομοιου ὁμοίος
φίλοι.

nostra nec domi, nec militie Scipio eguisset? Non igitur utilitatem amicitia, sed utilitas amicitia consequuta est. Non ergo erunt homines diuitijs affluentes audiendi, si quando de amicitia, quam nec usu, nec ratione habent cognitam, disputabunt. Nam quis est (proh Deum fidem, atque hominum)

23. qui velit, ut neq; diligat quenquam, nec ipse a ballo delegatur, circumfluere omnibus copijs, atq;

Tyrannorum in omnium rerum abundantia vivere? Hac enim vita. est tyrannorum vita, nimis in qua nulla fides, nulla charitas, nulla stabilitas benevolentiae potest esse fiducia: omnia semper suspecta atque solicita sunt, nullus locus est amicitiae. Quis enim aut enim

diligat, quem metuit: aut eum, a quo se metui putet? Coluntur tamen simulatione amicitiae dum taxat ad tempus: quod si forte (ut fit plerumq;) con-

ciderint, tum intelligitur, quam fuerint inopes amicorum. Quod Tarquinium dixisse ferunt tum, cum exul esset, se intellexisse quos fidos amicos habuisset, quosq; infidos, cum iam neutrīs gratiam

referre posset. Quanquam miror in illa superbia, in importunitate, si quenquam habere potuit. Atque ut huius (quem dixi) mores, veros amicos parare non potuere, sic multorum opes præpotentium excludunt amicitias fideles. Non enim solum ipsa

Fortuna
caeca.

Fortuna caeca est, sed eos etiam plerumq; efficit cecos, quos complexa est: itaq; illi efferuntur fastidio ferè, & contumacia: neque quicquam insipientem fortunato intolerabilius fieri potest. Atq; hoc qui-

dem

In aduersis
cognoscuntur
amici.

dem videre licet, eos, qui ante a commodis fuerunt
 moribus, imperio, potestate, prosperis rebus immu-
 tari, sperniq; ab ijs veteres amicitias, & indulgeri
 nouis. Quid autem stultius, quam (ut primum co-
 pijs, facultatib; opibus possit) cætera parare, qua
 parant, pecuniam, equos, famulos, vestes, gloriam,
 vas a prætiosa: amicos non parare, optimam, & Melius lau-
 pulcherrimam vitæ (ut ita dicam) supellestilem? dabiliusq; est
 Etenim cætera cùm parant, cui parent, nesciunt, amicos, quam
 nec cuius causa laborent. Eius enim est istorum re-
 quicquid est, qui vincit viribus: amicitiarum sua
 cuique permanet stabilis, & certa possessio: ut e-
 tiam si illa maneat, quæ sunt quasi dona Fortu-
 ne, tamen vita inculta, & diserta ab amicis non
 possit esse iucunda. Sed hæc habentur. Constituen-
 di autem sunt, qui sunt in amicitia fines, & quasi 25.
 termini diligendi: de quibus tres video sententias Qui sunt in a-
 ferri, quarū nullam probo. Vnam, ut eodem modo
 erga amicum affecti simus, quo erga nosmetipso.
 Alteram, ut nostram amicos benevolentia illo-
 rum erga nos benevolentiae pariter, aequaliterque
 respondeat. Tertiam, ut quanti quisque seipsum
 facit, tanti fiat ab amicis. Harum trium senten-
 tiarum nulli prorsus assentior: nec enim illa pri-
 ma vera est, ut quemadmodum in se quisque, sic in
 amicum sit animatus. Quam multa enim, quæ no- 26.
 stra causa nunquam faceremus, facimus causa a-
 micorum: * precari ab indigno, supplicare, tum a- * precari a-
 cerbius in aliquē inuichi, insectariq; vehementius: micis ab ind.
 que

quæ in nostris rebus non satis honeste, in amicorum
funt honestissimè. Multa quoque res sunt, in qui-
bus de suis commodis viri boni multa detrahunt,
detrahique patiuntur, ut ijs amici potius, quam
ipſi fruantur. Altera sententia est, quæ definit a-
amicitiam paribus officijs, ac voluntatibus. Hoc
quidem est nimis exigue, et exiliter ad calculos
vocare amicitiam, ut par sit ratio acceptorum, et
datorum. Dicitur mihi, et affluentior videtur esse
vera amicitia, nec obseruare strictè, ne plus red-
dat, quam acceperit. Neque enim verendum est,
ne quid excidat, aut ne quid in terram defluat, aut
ne plus aequo quid in amicitia congeratur. Ter-
tius vero ille finis deterrimus, ut quanti quisque
se ipse faciat, tanti fiat ab amici. Saepè in quibus-
dam aut animus abiectionis est, aut spes amplifican-
de fortunæ fractior: nō est igitur amici, talem esse

Ad calculos vocab.

*potius debet in eū, qualis ille in se est: sed * potius eniti, & effi-
eniti cere, ut amici iacentem animum excitet, inducat
que in spem, cogitationemq; meliorem. Alius ig-
tur finis veræ amicitiae constituendus est, si prius,
quod maximè reprehendere Scipio solitus sit, edi-
7. xero. Negabat ullam vocem inimicorem amici-
tiae potuisse reperiri, quam eius, qui dixisset, ita-
mare oportere, ut aliquando esset osurus. Nec vir-
rō se adduci posse, ut hoc (quemadmodum putare-
tur) à Biane dictum esse crederet, qui sapiens ha-
bitus esset unus e septem: sed impuri cuiusdam, &
ambitiosi, aut omnia ad suam potentiam reuocan-

tis esse sententiam. Quoniam enim modo quisquam
amicus eius esse poterit, cuius se putabit inimicus
esse posse? Quin etiam necesse erit capere, et opta-
re, ut quam sapissime peccet amicus, quo plures
deret sibi tanquam ansas ad reprehendendum. Rur-
sum autem recte factis, commodisq; amicorum ne-
cessere erit angustare, dolere, inuidere. Quare hoc quidem
praeceptum, cuiuscumque est, ad tollendum amicitiam
valet. Illud potius praeципiendum fuit, ut eam di-
ligentiam adhibeamus in amicitiis comparandis,
ut nequando amare inciperemus eum, quem ali-
quando odisse possemus. Quin etiam si minus feli-
citer in deligendo fuissimus, ferendum id Scipio po-
tius, quam inimicitarum tempus cogitandum,
putabat. His igitur finibus utendum arbitror, ut
cum emendati mores amicorum sint, cum sit inter
eos omnium rerum, consiliorum, et voluntationum
sine ulla exceptione communitas: ut etiam si qua
fortuna acciderit, ut minus iusta amicorum vo-
luntates adiuvandae sint, in quibus eorum aut de
capite agatur, aut fama, declinandum sit de via,
modone summatur pitudo sequatur. Est enim qua-
tenus amicitiae dari venia possit. Nec vero negli-
genda est fama. Nec mediocre telum ad res geren-
das existimare oportet benivolentiam ciuium:
quam blanditijs, et assentationibus colligere tem-
pe est. Virtus quam sequitur Charitas, minimores
pudianda est. Sed saepe (redeo enim ad Scipionem,
cuius omnis sermo erat de amicitia) querebatur,

Quousque
amicitia pro-
ducenda.

28.

29.

quod

quod in omnibus rebus homines diligentiores es-
sent: capras, & oves quot quisque haberet, dice-
re posse: amicos quot haberet, non posse dicere;
& in illis quidem parandis curam, adhibere, in a-
amicis eligendis negligentes esse: nec habere qua-
si signa quedam & notas, quibus eos, qui ad a-
amicitiam essent idonei, iudicarent. Sunt igitur

Difficile est a-
amicum iudi-
care.

amicus iudi-
neris est magna penuria: & iudicare difficile est
sane nisi expertum. Experiendum autem est in ipsa
amicitiae ita præcurrit amicitia iudicium, tollitq;
experiendi potestatem. Est igitur prudentis susci-
nere, ut cursum, sic impetum benevolentia: quo u-

30. tamur quasi aquis tentatis, sic amicitiis aliqua

31. parte periclitatis moribus amicorum. Quidam sa-
pe in parua pecunia perspicuntur, quam sint le-
nes: quidam autem, quos parua mouere non potuit,
cognoscuntur in magna. Si vero erunt aliqui re-
perti, qui pecuniam præferre amicitiae, sordidum
existimant: ubi eos inueniemus, qui honores, magi-
stratus, imperia, potestates, opes, amicitiae non an-
teponant? ut cum ex altera parte proposita haec

* alias huma-
na natura.

sint, ex altera ius amicitiae, non multo illa malint?
Imbecilla enim * natura est ad contemnendam pe-
tentiam: quam etiam si neglecta amicitia cōsecuti
sunt, excusatum iri se arbitrantur, quia non sine
magna causa sit neglecta amicitia. Itaq; ver-
am amicitiae difficultate reperiuntur in iis, qui in honoris
bus, Req; publica versantur. Vbi enim istū inue-

niat,

niis, qui honorem amici anteponat suu. Quid (hac
vit omittam) quam graues, quam difficiles plerisq;
videtur calamitatu*s* societates ad quas nō est facio
le inuentus, qui descendat. Quāquam Ennius recte.

Amicus certus in re incerta cernitur: Tamen
hec duo levitatis, et infirmitatis plerisq; consum-
cunt: aut si in bonis rebus contemnunt, aut si in
malis deserunt. Qui igitur utraq; in re grauem,
constantem, stabilem se in amicitia praestiterit,
hunc ex maximè raro hominum genere iudicare
debemus, et penè divino. Firmamentum autem
stabilitatis, constantiaeq; eius, quam in amicitia
querimus, Fides est. Nihil enim stabile est, quod
mfidum est. Simplicem præterea, et communem,
et consentientem, et qui rebus ijsdem moueatur,
eligi par est: que omnia pertinent ad fidelitatem.
Neq; enim fidum potest esse multiplex ingenium,
et tortuosum: neq; vero qui non ijsdem rebus mo-
uetur, et natura consentit, fidus, aut stabilis potest
esse. Addendum cōdem est, ut ne criminibus aut
inferendis delectetur amicus, aut credat ^{*} oblatis: ^{**} illatis
que omnia pertinent ad eam, quam iamdudū tra-
cto. Constantiam. Ita sit verum illud, quod initio
dixi, Amicitiam, nisi inter bonos esse non posse. Est
enim boni viri (quem eundem Sapientem licet di-
cere) hæc duo tenere in amicitia. Primum, ne quid
fictum sit, nēne simulatum: Aperte enim velodis-
se, magis ingenium est, quam fronte occultare sen-
tientiam. Demde, non solum ab aliquo oblatas tra-

Fides stabili
amicitiae fun-
damen-tum.

^{*} alia, id est,
qui rebus

minationes depellere, sed ne ipsum quidem esse sumptuosum, semper aliquid existimatem ab amico esse violatum. Accedat huc suavitatis quedam oportet sermonum, atque morum, hanc quaque me-

Tristitia & severitas abesse debent ab amicitia.

Noui amici non sunt veteribus anteponendi.

33.

Notandum proverbiu.

diocre condimentum amicitiae. Tristitia autem, & in omni re severitas abfit. Habet illa quidem gravitatem, sed amicitia remissior esse debet, et liberior, & dulcior, & ad omnem comitatem, facilitatemque proclivior. Existit autem hoc loco quedam questio subdifficilis: Num quandò amicouii non indigni amicitia veteribus sint anteponendi, ut equis vetulis teneros anteponere sollemus? Indigna hominne dubitatio. Non enim amicitarum esse debent, sicut aliorum rerum, satiates. Veterima queque (vitae vina, qua vetustatem ferunt) esse debent suauissima: verumque illud est, quod vulgo dicitur: Multos modios salis simil edendos esse, ut amicitia minus expletum sit. Nobilitates autem, si spem efferunt, ut tanquam in herbis non fallacibus fructus appareat, non sunt illae quidem repudiandae: vetustas tamen suo loco conservanda est. Maxima est enim vis vetustatis, & consuetudinis. At qui in ipso equo (cuius modis mentionem feci) si nulla res impedit, nemo est, qui non eo, quo consuevit, libenter viatur, quam in tractato, & novo. Nec modo in hoc quod est animal, sed in ijs etiam, quae sunt inanimata, consuetudo valeat: cum locis etiam ipsis montuosis detectemur, & sylvestribus, in quibus dintius com-

morati

morati sumus. Sed maximum est in amicitia, superiorem parem esse inferiori. Sæpe enim excellentie quicdam sunt, qualis erat Scipionis in nostro (ut ita dicam) grege. Nunquam se ille Philo, nunquam R. y: ilio, nunquam Mummio anteposuit, nunquam inferioris ordinis amicis. Q. vero Maximum fratrem egregium virum omnino sibi nequaquam parem, quod is anteibat aetate, tanquam superiorem colebat: suosq. omnes per se Superior aetate esse ampliores volebat. Quod faciendum, imitandumq. est omnibus: ut si quam præstantiam virtutis, ingenij, fortunæ consecuti sunt, impertiant eam suis, communicentq. cum proximis: ut si parentibus nati sunt humilibus, si propinquos habent imbecilliores vel animo, vel fortuna, eorum augeant opes, eisq. honori sunt et dignitati: ut infabulis, qui aliquandiu propter ignorantiam stirpis, et generis in famulatu fuerint, cum cogniti sunt, et aut Deorum, aut Regum filij inuenti, retinent tamen charitatem in pastores, quos patres suos multos annos esse duxerunt. Quod quidem est multò profectò magis in veris patribus, certisque faciendum. Fructus enim ingenij, et virtutis, omnisq. præstantie tum maxime capitur, cum in proximum quenque confertur. Ut igitur ij, qui sunt in amicitia, coniunctionisq. necessitudine superiores, exæquare se cum inferioribus debent: sic inferiores dolere non debent, se à suis amicis aut in genio, aut fortuna, aut dignitate superari. Quo-

rum plerique, aut queruntur semper aliquid, aut etiam probrant, eoque magis, si aliquid habere se putant, quod officiose, aut amice, et cum labore aliquo suo factum queant dicere. Odiosum sane genus hominum officia probrantium: quae meminisse debet is, in quem collata sunt, non commemo-
rare qui continuit. Quamobrem ut ijs, qui superio-
res sunt, submittere se debent in amicitia: sic quo-
dam modo inferiores extollere. Sunt enim quidam
qui molestas amicitias faciunt, cum ipsis se contem-
ni putant, quod non ferè contingit nisi ijs, qui etiā
contemnendos se arbitrantur: qui hac opinione non
modo verbis, sed etiam opere levandi sunt. Tan-
tum autem cuique tribuendum est primum, quan-
tum ipse efficere possis: Deinde etiam quantum
ille, quem diligas, atque adiuves, possit susti-
nere. Non enim tu possis (quantumvis licet excel-
las) omnes tuos ad honores amplissimos perducere:

Scipio Rutiliū ut Scipio P. R. utilium potuit Consulem efficere, consulem fe-
cīt. fratrem eius* Lucium non potuit. Quod si etiam

* alias, Laliū possis quiduis deferre ad alterum, videndum est tamen, quid ille possit sustinere. Omnino amicitia corroboratis iam, confirmatisq; et ingenijs, et a-
tatis iudicandæ sunt. Nec si qui in eunte atate
renandi, aut pilæ studiosi fuerint, eos habere ne-
cessarios oportet, quos tum eodem studio prædios
dilexerunt: isto enim modo nutrices, et pædagogi-
iure vetustatis plurimum benevolentia postula-
bunt: qui negligendi quidem nō sunt, sed alio quo-
dam

Meminisse
debet is, in
quem collatū
est beneficiū,
non memo-
rare, qui com-
milit.

Amicitia x-
tate prouecta
indicandæ
sunt.

dam modo colendi: aliter enim amicitiae stabiles 35. permanere non possunt. Disparates enim mores, dis-
paria studia sequuntur: quorum dissimilitudo
dissociat amicitias: nec ob aliam causam ullam
boni improbis, improbi bonis amici esse non pos-
sunt: nisi quod tanta est inter eos, quanta maxima
potest esse, morum studiorumq; distantia. Rette e-
tiam præcipi potest in amicitijs, ne quis intempe-
rava quadam benevolentia (quod persæpe fit) im-
pediat magnas utilitates amicorum. Nec enim
(ut ad fabulas redeam) **T**roiam **N**eoptolemus **N**eoptole-
musp. capere potuisset, si **L**ycomedem, apud quem erat
educatus, multis cum lacrymis iter suum impe-
dientem audire voluisset. Et sæpe incident magnæ
res, ut discedendum sit ab amicis: quas qui impe-
dire vult, quod desiderium non facile ferat, is et
infirmus est, mollisq; natura, et ob eam ipsam cau-
sam in amicitia parum iustus. Atque in omni re
considerandum est, et quid postules ab amico, et
quid patiare a te impetrari. Est etiam quasi qua-
dam **C**alamitas in amicitijs dimittendis nonnum-
quam necessaria. Nam enim a sapientiæ familia-
ritatibus, ad vulgares amicitias oratio nostra de-
labitur. Erumpunt sæpe vitia amicorum tum in
ipso amicos, tum in alienos, quorum tamen ad a- 37.
micos redundet infamia. Tales igitur amicitiae
sunt remissione usus elevandæ, et (ut Catonem
dicere audiui) dissuendæ magis, quam discindendæ
sunt: nisi quadam admodum intolerabilis iniuria

Consideran-
dum est quid
ab amicis pe-
tatur.

Dissuendæ
magis quam
discindendæ
amicitiæ.

exarserit, ut neq; rectum, neque honestum sit, neque fieri possit, ut non sicut alienatio, disiunctio-
que facienda sit. Si autem morum aut studio-
rum commutatio quedam (ut fieri solet) facta e-
rit, aut in Reipub. partibus dissentio intercesserit
(loquor enim, ut paulo ante dixi, non de sapien-
tum, sed de communibus amicitijs) cauendum
erit, ne non solium amicitiae deposita, sed imini-
citur etiam suscepta videantur. Nihil enim tur-
pissimum, quam cum eo bellum gerere, quidcum fami-
liariter vixeris. Ab amicitia Q. Pompeij meo

Pompeium.

nomine se remouerat (ut scitis) Scipio : propter
dissensionem autem, que erat in Repub. alienatus
est a collega nostro Metello : utrumque egit gra-
uiter, autoritate et offensione animi non acerba.
Quamobrem primum danda opera est, nequa amici-
tum dissidia fiant : si tale aliquid euenerit, ut
extincte potius amicitiae, quam oppressa videan-
tur. Caendum vero est, ne etiam in graves ini-
micitias convertant se amicitiae : e quibus iurgia,
maledicta, contumelia gignuntur. Quae tamen si
tolerabiles erunt, ferenda sunt : et hic bonus ve-
teri amicitiae tribuendus est, ut is in culpa sit, qui
faciat, non qui patiatur iniuriam. Omnino om-
nium horum vitiorum, atq; incommodorum una
cautio est, atq; una prouisio, ut ne nimis citio de-
ligere incipiamus, neue indignos. Digni autem
sunt amicitia, quibus in ipsis meis causa, cur dili-
gantur. Rarum genus (et quidem omnia praeclarae
rarae)

Metellus.

nra) nec quicquam difficultius, quam reperire,
quod sit omni ex parte in suo genere perfectum.
Sed plerique neq; in rebus humanis quicquam bonum norunt, nisi quod fructuosum sit: et amicos, tanquam pecudes, eos potissimum diligunt, ex quibus sperant se maximum fructum esse capturos. Itaque pulcherrima illa, et maxime naturali carent amicitia, per se, et propter se expetenda: nec sibi ipsi exemplo sunt, hæc vis amicitiae qualis, et quanta sit. Ipse enim se quisque diligit, non ut aliquam à se ipso mercedem exigat charitatis suæ, sed quod per se sibi quisq; charus est: quod nisi idem in amicitiam transferatur, verus amicus nūquam reperietur. Est enim Amicus quidem, qui est tanquam alter idem. Quid si hæc apparent in be-
filiis, voglucibus, agrestibus, natantibus, cicuribus, feris, primum se ut ipsi diligant (id enim pariter cum omni animante nascitur) deinde, ut requiri-
nant, arque appetant ad quas se applicent, eiusdem generis animantes: idq; faciunt cum desiderio, et cū quadam similitudine amoris humani: quād id magis in homine sit natura? qui et se ipse diligit, et alterum acquirit, cuius animum ita cum suo commisceat, ut efficiat penè unum ex duobus? Sed plerique peruersè, ne dicam impudenter, amicum habere talem volunt, quales ipsi esse non possunt: queq; ipsi non tribuunt amicis, hæc ab his deside-
rant. Par est autem, primum ipsum esse virum bonum, et tum alterum similem sui querere. In talibus Amicus vir bonus esse debet.

ea, quam iamdudum tractabamus, stabilitas amicitiae confirmari potest, cum homines benevolentia coniuncte, primum cupiditatibus ijs, quibus certi seruiunt, imperabunt: deinde a quietate, iustitiaq; gaudebunt, omniaq; alter pro altero suscipiet: neque

Nunquam nisi honestū, 39. & rectum pertendum est. Non debet verecundia ab amicitia abesse.

ne
Se
tw
Pr
qu
yl
ej
qu
tup
inc
de
qua
ve
A
ten
ru
ti i
ui
mi
pu
tiu
rer
su
tot
tan
par
mo
tat
Qu

qui quam unquam nisi honestum, et rectum alter ab altero postulabit: neque solum colent se inter se ac diligent, sed etiam verbuntur. Nam maximū ornamentum amicitiae tollit, qui ex ea tollit verecundiam. Itaque in ijs perniciosus est error, qui existimant libidinum, peccatorumq; omnium patere in amicitia licentiam. Virtutum enim amicitia adiutrix à natura data est, non virtorum comes: ut quoniam solitaria non posset virtus ad ea, quae summa sunt, peruenire, coniuncta, et sociata cum altera perueniret. quae si quos inter societas aut est, aut fuit, aut futura est, eorum est habendus ad summum naturae bonum optimus beatissimusq; comitatus. Hæc est, inquam, societas, in qua omnia insunt, quae putant homines expetenda: honestas, gloria, tranquillitas animi, atque iucunditas: ut cum hæc adsint, beata vita sit, et sine his esse non possit. Quod cum optimum, maximumque sit, si id volumus adipisci, virtuti opera dāda est: sine qua neque amicitiam, neque ullam rem expetendam consequi possumus. Ea vero neglecta, qui se amicos habere arbitrantur, tum se denique errasse sentiunt, cum eos gravis aliquis casus experiri cogit. Quocirca (dicendum est enim sapientis) cum iudicaverit

utris, diligere oportet: non cum dilexeris, iudicare. Apophthegma.
 Sed cum multis in rebus negligentia plectimur: iudicandum
 tunc maxime in amicis & diligendis, & colendis. est prius,
 Præposterior enim utimur consilijs, et acta agimus, quam diligamus.
 quæ vetamur veteri proverbio. Nam implicati
 vltro, & citro, vel vsu diuturno, vel etiam offi-
 cijs, repente in medio cwsu amicitias, exorta ali-
 qua offensione, dirumpimus. Quo etiam magis vi-
 tuperanda est rei tam maxime necessarie tanta
 incuria. Vna est enim amicitia in rebus humanis,
 de cuius utilitate omnes uno ore consentiunt;
 quanquam à multis ipsa virtus contemnitur, &
 venditatio quedam, atque ostentatio esse dicitur.
 Multi diuitias despiciunt, quos paruo contentos
 tenuis vltus, cultisq; delectat: honores vero, quo-
 rum cupiditate quidam inflammatur, quam mul-
 ti ita contemnunt, ut nihil manius esse, nihil le-
 uius existiment. Item cætra que quibusdam ad-
 mirabilia videntur, permulti sunt, qui pro nihilo
 putent. De amicitia omnes ad unum idem sen-
 tiunt, & hi, qui ad Remp. se contulerunt: & ij, qui
 rerum cognitione, doctrinaq; delectantur: & ij, qui
 suum negotium gerunt otiosè: postremo ij, qui se
 totos tradiderunt voluptatibus, sine amicitia vi-
 tam esse nullam sentiunt, si modo velint aliqua ex
 parte liberaliter vivere. Scriptum enim nescio quo-
 modo per omnium vitam amicitia, nec ullam æ-
 tatis degende rationem patitur esse expertem sui.
 Quin etiam si quis asperitate ea est, & immanita-
 te

te natura, ut congressus, et societatem hominum
 Timon. fugiat atq; oderit, quem fuisse Athenis Timo-
 nem nescio quem accepimus? unen sis pati non pos-
 sit, ut non acquirat aliquem, apud quem euomar
 virus acerbitatis sua. Atq; hoc maxime indicare-
 tur si quid tale posset contingere, ut aliquis nos
 Deus ex hac hominum frequentia tolleret, et in
 solitudinem uspiam collocaret, atque ibi suppeli-
 tans omnium rerum, quas natura desiderat, abun-
 dantiam, et copiam, hominis omnino aspiciendi
 potestatem eriperet: quis non esset ferreus, qui eam
 vitam ferre posset? cuique non auferret fructum
 voluptatum omnium solitudo? Verum igitur il-
 lad est, quod à Tarentino Archita (ut opinor) dici
 solitum, nostros senes commemorare audiui, ab a-
 lijs sensibus auditum: Si quis cælum ascendisset,
 naturamq; mundi et pulchritudinem siderum per-
 spexisset, insuauem illam admirationem ei fore
 quæ incundissima fuisset, si aliquem cui narraret
 habuisset. Sic natura solitarium nihil amat, sem-
 solitarium a- perq; ad aliquid tanquam adminiculum anniti-
 tar: quod in amicissimo quoq; dulcissimum est. Sed
 cum tot signis eadem natura declareret quid velit,
 ac querat, quid desideret: obsurdescimus tamē ne-
 scio quomodo, nec ea quæ ab ea monemur, audi-
 mus. Est enim varius, et multiplex usus amici-
 tiae, multæq; cause suspicionum offendiculumque
 dantur: quas tum evitare, tum eleuare, tum ferre
 sapientis est. Vna illa sublevanda offendit, ut

Natura nihil
 solitarium a- perq; ad aliquid tanquam adminiculum anniti-
 mat.

quod in amicissimo quoq; dulcissimum est. Sed
 cum tot signis eadem natura declareret quid velit,
 ac querat, quid desideret: obsurdescimus tamē ne-
 scio quomodo, nec ea quæ ab ea monemur, audi-
 mus. Est enim varius, et multiplex usus amici-
 tiae, multæq; cause suspicionum offendiculumque
 dantur: quas tum evitare, tum eleuare, tum ferre
 sapientis est. Vna illa sublevanda offendit, ut

utilitas in amicitia, & fides retineatur. Nam & monendi amici saepe sunt, & obiurgandi: & hac accipienda amicè, cum benevolè sunt. Sed nescio quomodo verum est, quod in Andria familiaris meus Terentius dixit, Obsequium amicos, veritas odium parit. Molestia veritas est, siquidem ex ea nascitur odium quod est venenum amicitiae: sed obsequium multò molestius, quod peccatis indulgens, præcipitem amicum ferris finit. Maxima autem culpa in eo est, qui & veritatem aspernatur, & in fraudem obsequio impellitur. Omnis igitur bac in re habenda ratio & diligentia est: primum, ut monitio acerbitate: deinde, obiurgatio ut contumelia careat. In obsequio autem (quoniam Terentiano verbo libenter vitimur) comitas adsit, assentatio vitiiorū adiutrix procul amoueat, que non modò amico, sed ne libero quidem digna est:

Aliter enim cum tyranno, aliter cum amico vivitur. Cuius autem aures clausæ veritati sunt, ut ab amico verum audire nequeat, huius salus desperanda est. Scitum est enim illud Catonis, multò melius de quibusdam acerbos inimicos mereri, quam eos amicos, qui dulces videantur: illos verum saepe dicere, hos nunquam. Atque illud absurdum est, quod si scilicet qui monentur, eam molestiam, quam debent capere, non capiunt: eam capiunt, qua debent carere. Peccasse enim se non anguntur, obiurgari molestè ferunt: quod contra oportebat delicto dolere, obiurgatione gaudere. Ut igitur & mone-

An verum si
Terentianum
illud, Obse-
quium ami-
cos, veritas o-
dium parit:

Fugiendum
esse assen-
tationem:

Audienda est
veritas.

re & moneri proprium est: veræ amicitiae, & alterum liberè facere, non aſſere: alterum patienter accipere, non repugnanter: ſic habendum eſt, nullam in amicitiis peſtem eſſe maiorem, quam adulatioñem, blanditiās, aſſentationem: quamvis enim multis nominibus eſt hoc vitium notandum, leuiū hominum atq. fallacium, ad voluptatem loquentium omnia, nihil ad veritatem. Cūm autem omnium rerum simulatio eſt vitiōſa (tollit enim iudicium veri, idque adulterat) tum amicitia repugnat maximē: delet enim veritatem, ſine qua nomen amicitiae valere non poteſt.

Amicitiae vis. Nam cūm amicitiae vis ſit in eo, vt vnuſ quaſi animus fiat ex pluribus: qui fieri poteſt, ſi ne in vno quidem vnuſ animus erit, idemq. ſemper, ſed varius, comiuitabilis, multiplex! Quid enim poteſt eſſe tam flexibile, tam deuium, quam animus eius, qui ad alterius non modō ſenſum, ac voluntatem, ſed etiā vultum atque nutum convertitur? Negat quis? nego: ait? aio. Poſtremo imperauit egomet mihi, omnia aſſentari, vt ait idem Terentius: ſed ille ſub Gnathonis perſona, quod amici genus adhibere omnino leuitatis eſt. Multi autem Gnathonum ſimiles, cūm ſint loco, fortuna, fama, ſuperiores, horum eſt aſſentatio moleſta, cūm ad vanitatem accessit autoritas. Secerni autem blandus amicus a vero & internoscitam poteſt, adhibita diligentia, quam omnia fucata, & ſimulata à ſyncoris, atque veris. Concio, quæ ex imperiūſiſmiſi coſtat, tamen indicare

indicare solet, quid inter sit inter popularem, id est, assentatorem, & leuem ciuem, et inter constantem, severum & grauem. Quibus blanditijs C. Papyrius Consul nuper influebat in aures concionis, cum ferret legem de Trib. pleb. reficiendis. Dissuimus nos. Sed nihil de me, de Scipione dicam libenter. Quanta illi (Dij immortales) fuit grauitas, quanta in oratione maiestas! ut facile ducem Pop. Rom. non comitem diceres; sed affuistis, & est in manibus oratio. Itaque lex popularis suffragijs populi repudiata est. Atq. (ut ad me redeam) meministis Q. Maximo fratre Scipionis, & L. Mancino Consulibus, quam popularis lex de sacerdotijs C. Licini Crassi videbatur: cooptatio enim collegiorum ad populi beneficium transferrebat. Atque is primum instituit in forum versibus agere cum populo. Tamen illius vendibilem rationem religio deorum immortalium, nobis defendantibus, facile vincebat. Atque id actum est Praetore me, quinquennio ante, quam Consul sum factus. Itaque remagis, quam auctoritate causa illa defensa est. Quod si in scena, id est in Scena concione, in qua rebus fictis, & adumbratis locis plurimum est, tamen verum valet, si modò id pauefactum, & illustratum est: quid in amicitia fieri oportet, qua tota veritate perpenditur? In qua nisi (ut dicitur) * apertum pectus videas, * apertum at tuimque ostendas, nihil fidum, nihil exploratum nisi pectus habeas ne amare quidem aut amari possis, cum id, quam

quam verè fiat, ignores. Quanquam ista assentatio, quamvis perniciosa sit, nocere tamen nemini potest, nisi ei, qui eam recipit, atq. ea delectatur.

Assentationē amat, qui ipse sibi assentatur.

Ita fit, ut is assentatoribus patefaciat aures suas maximē, qui ipse sibi assentetur, & se maximē ipse delectet. Omnino est amās sui virtus: optime tamen se ipsa nouit, quamq. amabilis fit, intelligit. Ego autem non de virtute nunc loquor, sed de virtutis opinione. Virtute enim ipsa non tam multi predicti esse, quam videri volunt. Hos delectat assentatio: his fictis ad eorum voluntatem sermo cū adhibetur, orationem illam vanā testimonium esse taudum suarum putant. Nulla est igitur bēc amicitia, cū alter verum audire non vult, alter ad metiendum paratus est. Nec parasitorum in comedijis assentatio nobis faceta videretur, nisi essent milites glorioſi. Magnas vero agere gratias Thais mihi? Satis erat respondere, Magnas: ingentes, inquit. Semper auget assentatio id, quod h. cuius ad voluntatem dicitur, vult esse magni. Quamobrem quamvis blanda ista vanitas, nū eos valeat, qui ipsi illam allestant, & inuident: tamen etiam graviores constantioresq. admonēti sunt, ut animaduertant, nec callida assentatione capiantur. Apertē enim adulantem nemo non videt, nisi qui admodum est excors. Callidus ille, & occultus ne se insinuet, studiosē cauendum est: nec enim facile agnoscitur, quippe qui etiam aduertando ſaſe affentetur, & litigare ſe ſimilis, blan- diatur,

Semper auget assentatio.

diatur, atque ad extremum det manus, vincitur, se patiatur: ut is, qui illusus sit, plus vicisse videatur. Quid autem turpius, quam illud? Quod ne accidat, magis cawendum est, ut in Epicureo:

Hodie me ante omnes coamicos stultos senes. 42.

Versaris, atque lusceris lautissime.

Hac etiam in fabulis stultiissima persona est, am-
prouidorum & credulorum senum. Sed nescio quo
pacto ab amicitijs perfectorum hominum, id est,
sapientum (de hac dico sapientia qua videtur in
hominem cadere posse) ad leues amicitias defluxit
oratio. Quamobrem ad illa prima redeamus, eaq;
ipsa concludamus aliquando. Virtus, inquam, C.
Fanni, & tu Q. Muli, & conciliat amicitias, &
conseruat. In ea est enim conuenientia rerum, in ea
stabilitas, in ea constantia. Que tamen se exculit, &
ostendit lumen suum, & idem aspexit, agnouitq;
in alio, ad id se admouet, vicissimq; accipit illud,
quod in altero est: ex quo eorum exاردescit, siue a-
mor, siue amicitia: utrumq; enim dictum est ab a-
mando. Amare autem nihil aliud est, nisi eum

Epilogus di-
sputationis
de amicitia.
Virtus conci-
liat amicitias,
& conseruat.

Quid sit ama-
re.

ipsum diligere, quem ames, nulla iuridigentia, nulla
utilitate quæsita. Quæ tamen ipsa efflorescit ex
amicitia, etiam si tu eam minus sequutus sis.
Hac nos adolescentes benevolentia senes illos, L.
Paulum, M. Catonem, C. Gallum, P. Nasicam, T.
Græchum Scipionis nostri sacerum dileximus.
Hac etiam magis elucet inter aequales, ut inter
me, & Scipionem, L. Furium, P. Rutilium, Sp.

P. Munnium.

Mummium. Viciissim autem senes in adolescentium charitate acquiescimus: ut in vestra & in Q. Tuberonis equidem admodum adolescentis, & P. Rutilij Virginij familiaritate delector. Quādoquidem enim ita ratio comparatæ est vita, naturæq; nostræ, vt alia ætas oriatur ex alias: maxime quidem optandum est, vt cum æqualibus possis vivere, quibus cum tanquam è carcerebus missus, cum ijsdem ad calcem (vt dicitur) peruenire possis. Sed quoniā res humanae fragiles, caducæq; sunt, semper aliqui acquirendi sunt, quos diligamus, & à quibus diligamur. Charitate enim, benenolentiaq; sublata, omnis est è vita sublata iucunditas. Mihi quidē Scipio, quanquam est subitò ereptus, vivit tamen semperq; vinet. Virtutem enim semper amavi illius viri, quæ extincta non est: nec mihi soli versatur ante oculos, qui illam semper in manibus habui: sed etiam posteris erit clara, & insignis. Nemo vñquam animo, aut spe maiora suscipiet, qui sibi non illius memoriam, atq; imaginē præponendam putet. Equidem ex omnibus rebus, quas mihi aut fortuna, aut natura tribuit, nihil habeo, quod cum amicitia Scipionis possit comparari. In hac mihi de Repub. fuit consensus, in hac verum priuatarum cōsilium, in eadē requies plena oblationis fuit: nūquam illum ne minima quidem re offendī, quod quidem senserim: nihil audiui ex eo ipse, quod nollem. Vna domus erat, idem vietus, isq; communis: neq; solum militia, sed etiā pere-

peregrinationes, rusticationesq; communes. Nam quid ego de studijs dicam cognoscendi semper aliquid, atque discendi? in quibus remoti ab oculis populi, omne otium, tempusq; contriuimus? Quorum rerum recordatio, et memoria, si vna cum illo occidisset, desiderium coniunctissimi viri, atq; amantissimi ferre nullo modo possem. Sed nec illa extincta sunt, alunturq; potius, et augmentur cogitatione et memoria. Et si plane illis orbatus essem, magnum tamen afferret mihi etas ipsa solitum: diutius enim iam in hoc desiderio esse non possum. Omnia autem breuia tolerabilia esse debent, etiam si magna sint. Hac habui de amicitia, quæ dicerem. Vos autem bortor, ut ita virtutem locetis (sine qua amicitia esse non potest) ut ea excepta, nihil amicitia praestabilius putetis.

M. T. C. LÆLIVS, SEV
DE AMICITIA
F I N I S.

P 2 M. T.

88
M. T. CICERO
NIS CATO MAIOR,
SEV, DE SENECTVTE,
AB T. POMPONIVM
Atticum.

P R A E F A T I O.

Atticus.

1. TITE, si quid ego adiuto,
curamue leuassò,
Quæ nūc te coquit, & ver-
sat sub pectore fixa,
Ecquid erit pretij?
Licet enim versibus eisdem
mibi affari te Attice, qui-

2. bus affatur Flaminium ille vir haud magna in
rè, sed fidei plenus: quanquam certò scio, non ut
Flaminium solicitari te Attice, sic noctes, diesq.
Noni enim moderationem animi tui, & aequita-
tem: req; non cognomen solum Athenis deportasse,
sed humanitatem etiam & prudentiam intelligo.
Et tamen suspicor ijsdem rebus te, quibus meipsum

3. interdum, grauius commoueris: quarum consolatio
& maior est, & in aliud tempus differenda. Nunc
autem mihi visum est de Senectute aliquid ad te
scribere: hoc enim onere (quod mihi tecum com-
mune est) aut iam urgentis, aut certè aduentantis

4. senectutis & te, & meipsum lenari volo: eis te
quidem

quidem id modestè, ac sapienter, sicut omnia, & ferre ex laturum esse, certò scio. Sed mihi cùm de Senectute aliquid vellem scribere, tu occurrebas dignus eo munere, quo uterque nostrum communiter uteretur. Mibi quidem ita iucunda huius libri cōfectio fuit, ut non modo omnes absterrerit senectutis molestias, sed efficerit mollem e-
tiam, & iucundam senectutem. Nunquam igitur satis laudari digne poterit Philosophia, cui quæ pareat, omne tempus aetatis sine molestia possit de-
gere. Sed de ceteris & diximus multa, & sape di-
cemus. Hunc verò librum de Senectute ad te mi-
simus. Omnem autem sermonem tribuimus non
Tithono, ut Aristò Chius, ne parum efficit auto-
ritatis tanquam in fabula: sed M. Catoni seni, quod
maiorem autoritatem haberet oratio. Apud quem
Lælium, & Scipionem facimus admirantes, quod
is tam facile senectutem ferat, ȳsq; eum responden-
tem. Qui si eruditius videbitur disputare, quam
consuevit ipse in suis libris, attributo Græcis li-
teris, quarum constat eum perstudiosum fuisse
in senectute. Sed quid opus est pluram
Iam enim ipsius Catonis sermo
explicabit nostram omnem
de senectute sen-
tentiam.

Tithonus.
Aristo Chius
Personam
dignitas ad
dit oration
autoritatem

P 3 DIA.

230 M. T. C. CATO MAIOR,
DIALOGVS.
P. SCIPIO, C. LÆLIUS,
ET CATO, INTERLO-
CUTORIS.

SCIPIO.

Æ PENVMERO mirari soleo
cum hoc C. Lælio, tum cæterarum
rerum tuam excellentem, M. Cato,
perfectamque sapientiam, tum vel
maxime, quod senectutem tuam
numquam tibi grauem esse senserim. Que plerisq;
senibus sic odiosa est, ut onus se Aetna grauius di-
cant sustinere. C A T O. Rem hanc sane, Scipio, et
Lali, difficultem admirari videmini. Quibus enim
nihil opis est in ipsis ad bene, beateq; viuendum, ijs
omnis grauius est ætas: qui autem omnia bona à se-
ipsis petunt, ijs nihil potest malū videri, quod na-
turae necessitas afferat. Quo in genere in primis est

Nota. 6: Senectus, quā vt adipiscātur, omnes optant: eandē
accusant adeptitata est incōstantia, stultitia, atq;
peruersitas. Obrepere siunt eam citius, quam pu-
tassent. Primum, quis coēgit falsum putare? Quā
enim citius adolescentia senectus, quam pueritia
adolescentia obrepit! Deinde, quā minus grauis
esset ijs senectus, si octingentesimum annum age-
rent, quam si octogesimum? Præterita enim ætas,
quamvis longa, cum effluxisset, nulla consolatione
per-

permulcere posset stultam senectutem. Quocirca
si sapientiam meam admirari soletis (que vimam
digna esset opinione vestra, nostroq; congnomine) Cato sapiens
in hoc sicutus sapientes, quod naturam optimam dicebatur.
ducem tanquam Deum sequimur, eiq; paremuis. Ἐπειδὲ θεῶν
qua non verisimile est, cum ceterae partes etatis
bene descriptae sint, extremum aetum, tanquam ab
inerti poeta esse neglectum. Sed tamen necesse fuit
esse aliquid extremum, et tanquam in arborum
baccis, terraeque frugibus maturitate tempestiu,
quasi vietum, et caducum: quod ferendum est mol-
liter sapienti. Quid enim est aliud, gigantum more
bellare cum diis, nisi naturae repugnare? L. A. L.
Atqui Cato gratissimum nobis, ut etiam pro Sci-
pione pollicear, feceris, si (quoniam volumus, et
peramus quidem senes fieri) ante multo a te didi-
cerimus, quibus facilime rationibus ingrauescen-
tem etatem ferre possimus. C A T O. Faciam ve-
ro Laeli, praesertim si utriq; vestrum gratu (ut di-
citur) futurum est. S C I P. Volumus sane (nisi mo-
lestum est Cato) tanquam aliquam viam longam
confeceris, qua nobis quoque ingrediendum sit i-
stuc, quod peruenisti, videre quale sit. C A T O.
Faciam ut potero, Laeli: saepe enim interfui que-
reliis meorum aequalium (pares autem cum pari-
bus, veteri proverbio, facilime congregantur.) Que Proverbia.
C. Salinator, que Spu. Albinus homines Consu-
lares nostri ferent aquales, deplorare solebant: tum
quod voluptatibus carerent, sine quibus vitam

nullam putarent, tum quod sphenarentur ab ipsis, a quibus essent coli soliti. Qui mihi non id videbantur accusare, quod esset accusandum. Nam si id culpa senectudis acciderent, eadem mihi vsu cœnserent, reliquisque omnibus maioribus natu, quorum ego multorum cognoui senectutem sine querela, qui se à libidinum vinculis laxatos esse non moleste ferrent, nec à suis despicerentur: sed omnium istiusmodi querelarum in moribus est culpa, non in aetate. Moderatio enim, et nec difficiles senes, nec inhumani, tolerabilem agat senectutem, Importunitas autem, et inhumanitas omni aetati molesta est. LÆL. Est ut dicas, Cato: sed fortasse dixerit quispiam, tibi propter opes, et copias, et dignitatem tuam, tolerabilem senectutem videri: id autem non posse multis contingere. CATO. Est istud quidem, Læli, aliquid, sed nequaquam in istis sunt omnia: ut Themistoclem ferunt Seriphio citudinam in iurio respondisse, cum ille dixisset non eum sua, sed patriæ gloria splendorem asecutum: Nec hercule, inquit, si ego Seriphius essem, nobilis: nec si tu Ateniensis esses, clarus inquam fuisse. Quod eodem modo de senectute potest dici. Neque enim in summa inopia leui esse Seneculus potest, ne sapienti quidem: nec insipienti in summa copia non grauis. A priusiva omnino sunt Scipio, et Læli, arma senectutis, artes exercitacionesque virtutumque in omni aetate culta, eam multum dignum vixeris, mirificos afferunt fructus: non solum quia non

In moribus est culpa, non in aetate. Moderatio enim, et nec difficiles

senes, nec inhumani, tolerabilem agat senectutem,

Importunitas autem, et inhumanitas omni aetati

molesta est. LÆL. Est ut dicas, Cato: sed fortasse

dixerit quispiam, tibi propter opes, et copias, et di-

gnitatem tuam, tolerabilem senectutem videri: id

autem non posse multis contingere. CATO. Est

istud quidem, Læli, aliquid, sed nequaquam in istis

sunt omnia: ut Themistoclem ferunt Seriphio cui-

dam in iurio respondisse, cum ille dixisset non eum

sua, sed patriæ gloria splendorem asecutum: Nec

hercule, inquit, si ego Seriphius essem, nobilis: nec si

tu Ateniensis esses, clarus inquam fuisse. Quod

eodem modo de senectute potest dici. Neque enim

in summa inopia leui esse Seneculus potest, ne sapienti

quidem: nec insipienti in summa copia non

grauis. A priusiva omnino sunt Scipio, et Læli,

arma senectutis, artes exercitacionesque virtutumque

que in omni aetate culta, eam multum dignum vixeris, mirificos afferunt fructus: non solum quia non

quam

Themistoclis

responsio ad

Seriphium

quendam.

22.

hercule, inquit, si ego Seriphius essem, nobilis: nec si

tu Ateniensis esses, clarus inquam fuisse. Quod

eodem modo de senectute potest dici. Neque enim

in summa inopia leui esse Seneculus potest, ne sapienti

quidem: nec insipienti in summa copia non

grauis. A priusiva omnino sunt Scipio, et Læli,

arma senectutis, artes exercitacionesque virtutumque

que in omni aetate culta, eam multum dignum vixeris, mirificos afferunt fructus: non solum quia non

quam

Senectutis ar-

ma.

quam deserunt, ne in extremo quidem tempore a-
gatis, (quanquam id maximum est) verum etiam
quia conscientia bene acta vitae, multorumq; be-
nefactorum recordatio iucundissima est. Ego qui-
dem **Q.** Maximum eum, qui Tarentum recepit,
adolescens ita dilexi senem, ut aequalem. Erat enim

Q. Fabij Maxi-
mum gesta.

in illo viro comitate condita grauitas, nec seneculus
mores mutauerat. Quanquam eum colere coepi no-
admodum grandem natu, sed tamen iam state pro-
nectum. Anno enim post, quam primum Consul
fuerat, ego natus sum: cumq; eo quartum Consule
adolescentulus miles profectus sum ad Capuam, 13. Capua A-
quintoque anno post Tarentum **Quæstor.** Dein-
de **Edulis**, quadriennio post factus sum **Prætor**:
quem magistratum gessi Consulibus Tuditano,
et Cathego. Tum quidem ille admodum senex
suasor legis Cinthia de donis, et misericordiis fuit. Cinthia lex.
Hic et bella gerebat, ut adolescens, cum planè
grandis esset: et Annibalem iuueniliter exultan-
tem patientia sua molliebat: de quo præclarè fa-
miliaris noster **Emilius**:

Vetus homo nobis cunctando restituit rem.

Cunctator.

Non ponebat enim rumores ante salutem.

Fabius.

Ergo postq; magisq; viri nunc gloria claret.

Tarentum vero qua vigilantia, quo consilio re-
cepit? Cum quidem me audiente **Salinatori**, qui
amissis oppido fugerat in arcem, gloriante, atq; ita
dicenti: **Mea opera Q. Fabi Tarentum recepi-**
sti. Certo, inquit ridens: nam nisi tu axisisses, nun-

Fuga Salina-
toris.

quam recepisse. Nec verò in armis præstantior, quam in toga: qui consul iterū Sp. Caruilio collega quiescente, C. Flaminio tribuno plebis quod ad partuit, restitit, agrum Picenum, et Gallicum virium contra Senatus autoritatem diuident. A ugurq; cum esset, dicere ausus est, optimis auspiciis ea generi, quæ pro Reip. salute fierent: qua contra rem publicam fierent, contra auspicia fieri. Multa in eo viro præclara cognoui: sed nihil est admirabilius, quam quomodo ille mortem M. filij iulii clari viri, et consularis. Est in manibus viri laudatio: quam cù m legimus, quem Philosophum non contemnimus: nec verò ille in luce modò, atq; in oculis ciuium magnus: sed intus, domiq; præstantior. Qui sermo? quæ præcepta? quanta notitia antiquitatis? quæ scientia iuris augurandi? multa etiam, ut in homine Romano, literæ: omnia memoria tenebat, non domestica solum, sed etiam externa bella. Cuius sermone ita tum cupide fruebar, quasi iam diuinarem id, quod euenit: illo extincto, unde discerem, fore nemine. Quorsum igitur tam multa de Maximo? Quia profectò videtis, nefas esse dictu, miseram fuisse talem senectutem. Nec tamen omnes possunt esse Scipiones, aut Maximi, ut urbium expugnationes, ut pedestres, naualesque pugnas, ut bella à se gesta, triumphosq; recordentur. Est enim quietè, et purè, et eleganter atta etatis placida, ac lenis senectus: qualem accepimus Platonis, qui yno et octogesimo anno scribens

moribus

mortuus est. Qualem Isocratis, qui eum librum, Isocrates scri-
 qui Panathenaicus inscribitur, quarto et nonage-
 psit Panathes-
 simo anno scripsisse dicitur, vixitq; quinquevum
 naicum.
 postea: cūzus magister Leontinus Gorgias, centum
 et septem compleuit annos: neque vñquam in suo
 studio, atque opere cessauit. Qui cūm ex eo quere-
 tur, cur tardius vellet esse in vita: Nihil habeo,
 inquit, quod incusem senectutem. Praclarum re-
 sponsum, et docto homine dignum. Sua enim vi-
 tia misipientes, et suam culpam in senectutem con-
 ferunt: quod non faciebat is, cuius modo mentio-
 nem feci. Ennius:

(Sicut fortis equus, spatio qui sape su-
 premo

Vicit Olympia, nunc senio confectus quie-
 scit)

Qui fortis, et vitoris senectuti comparat suam:
 quem quidem probē memississe potestis. Anno e-
 nū vndeūigesimo post eius mortem, hi consules
 T. Flaminius, et M. Atilius facti sunt: ille au-
 tem Cæpione, et Philippo iterū Consulibus mor-
 tuus est (cūm ego quidem V. et LX. annos natus,
 legem Vaconiam voce magna, et bonis lateribus. Lex Voca-
 suassissem) annos LXX. natus (tot enim vixit En-
 nius) ita ferebat duo, que maxima putantur one-
 ra: Paupertatem, et Senectutem, ut eis penē dele-
 stari videretur. Etenim quantum complector ani-
 mo, quatuor causas reperio, cur senectus misera vi-
 deatur: vnam, quod auocet a regibus gerendū: al-
 misera videa-
 tur.

teram,

geram, quod corpus faciat infirmum: tertiam, quod
priuere omnibus fere voluptatibus: quartam, quod
hanc procul absit à morte. Earum, si placet, cau-
sarum quantum queq; valeat, quantumq; iusta si-
unaqueq; videamus. A rebus gerendis senectus
abstinet. Quibus? an ijs, quae geruntur inueniu-
te, et viribus? Nullene igitur res seniles sunt, qua-
vel in infirmis corporibus, animo tamē administren-
tur? Nihil igitur agebat Q. Maximus? nihil
L. Paulus pater tuus o Scipio, sacerq; filij mei viri
optimi? Et ceteri senes, Fabritij, Curiij, Corunca-
ni, cum Remp. consilio, et autoritate defendebant,
nihil agebant? Ad Appij Clandij senectutem ac-
cedebat etiam, ut cæcus esset, tamen is cum sen-
tientia senatus inclinaret ad pacem, et fœdus fa-
ciendum cum Pyrrho, non dubitauit dicere illa,
quæ versibus persecutus est Ennius.

Appius ca-
cus.

16. Quò vobis mentes, rectæ quæ flare solebam
Antehac, dementi sese flexere ruinas?
Cateraq; Grauiſſime. Notum enim vobis carmen,
et tamen ipsius Appij extat oratio: atq; hanc ille
17. egit septem et decem annis post alterum Consu-
18. latum, cum inter duos Consulatus anni X. inter-
fluxissent, Censord ante consulatum superiorum
fuisse. Ex quo intelligitur Pyrrhi bello grandem
sane fuisse: et tamen sic à patribus acceptum.
Nihil igitur afferunt, qui in re gerenda veran-
senectutem negant: similesq; sunt, ut si qui guberni-
19. matorem in nauigando agere nihil dicant, cum alii
malit

malos scandunt, alijs per foros curserent, alijs senti-
 um exhauiant: ille autem clavum tenens sedeat
 in puppi quietus, non faciat ea, quae iuuenes: at
 vero multò maiora, et meliora facit. Non enim
 viribus, aut velocitatibz, aut celeritate corpo-
 rum res magnæ geruntur: sed consilio, et autori-
 tate, et sententia: quibus non modo non orbari, sed
 etiam augeri senectus solet: nisi forte ego vobis
 (qui et miles, et Tribunus, et Legatus, et Con-
 sul versatus sum in vario genere bellorum) cessa-
 re nunc videor, cum bella non geror: at Senatui quo
 sunt gerenda præscribo, et quomodo Carthagini
 male iandiu cogitanti bellum inferatur, multò
 ante denuntio: de qua non ante vereri desinam,
 quam illam excisam esse cognouero. Quam palmā
 vitam immortales Dij tibi Scipio referunt, ut
 aut reliquias persequare: cuius à morte hic tertius
 et trigesimus est annus: sed memoriam illius viri
 excipient omnes anni consequentes. Anno ante me
 Censorem mortuus est, nouem annis post meū con-
 sulatum, cum Consul iterum, me Consule creatus
 esset. Num igitur si ad centesimum annum vixis-
 set, senectutis eum suæ pariteret: nec enim excur-
 sione, nec saltu, nec eminus hastis, aut comminus yegorteg
 gladijs vteretur: sed consilio, ratione, sententia. Quæ
 si essent in senibus, non sumnum consilium ma-
 iores nostris appellasset Senatum. Apud Lacedæ-
 monios quidem ij, qui amplissimum magistratum
 gerunt, ut sunt sic etiam appellantur, Senes. Quod
 Senatus à se
 nec saltu, nec eminus hastis, aut comminus yegorteg
 gladijs vteretur: sed consilio, ratione, sententia. Quæ
 si essent in senibus, non sumnum consilium ma-
 iores nostris appellasset Senatum. Apud Lacedæmonios
 sumnum cō-
 filium, apud
 Lacedæmonios
 file-

si legere, et audire voletis externa, maximas Re-
pub. per adolescentulos labefactatas, à senibus
20. sustentatas et restitutas reperietis. Cædò quā ve-
stram Rempu. tantam amissis tam citò? sic enim
percontanti, ut est in Nœuij poëta ludo, respon-
dentur et alia, et hæc in primis:

Proueniebant oratores noui, stulti, adolescentes
tuli.

Memoriam in
senectute nō
minui.

21. Themistoclis
memoria.

Temeritas est videlicet florentis etatis, pruden-
tia senectutis. At memoria minuitur. Credo, nisi
exerceas eam, aut etiam si sis natura tardior. The-
mistocles omnium ciuium nomina perceperat: num
igitur censem eum, cum etate processisset, qui Ar-
istides esset, Lysimachum salutare solitum? En-
quidem nō modo eos noui qui sunt, sed eorum pa-
tres etiam, et avos. Nec sepulchra legens vereor

22. (quod aiunt) ne perdam memoriam: his enim ipsis
legendis redeo in memoriam mortuorum. Nec ve-

23. ro quēquam senum audiui oblitum, quo loco the-
saurum obruisset: omnia, qua curāt, meminerunt,
vadimonia constituta, qui sibi, quibus ipsi debet.
Quid Iurisconsulti? quid Pontifices? quid Augu-
res? quid Philosophi senes? quām multa memine-
runt? Manent ingenia senibus, modo permaneat
studium, et industria. Nec ea solūm in claris, et

24. honoratis viris, sed in vita etiam priuata, et quietia.
Sophocles ad summam senectutem tragedias
fecit: qui propter studium cum rem familiarem
negligere videretur, à filijs in iudicium vocatus

Sophocles.

est: ut quemadmodum nostro more, male rem gerentibus patribus, bonis interdici solet: sic illum, quasi despicientem, à familiari remouerant iudices. Tum senex dicitur eam fabulam, quam in manibus habebat, et proximè scripserat. Oedipum Coloneum recitasse iudicibus, quæsissèque num illud carmen despientis videretur. Quo recitatio, sententijs iudicium est liberatus. Num igitur hunc, num Hesiodum, num Simonidem, num Stefichorum, num quos antè dixi, Isocratem, Gorgiam, num Homerum, num Philosophorum præcipes, Pythagoram, Democritum, num Platonem, num Socratem, num postea Zenonem, Cleanhem, aut eum, quem vos etiam Romæ vidistis, Diogenem Stoicum coëgit in suis studijs obmutescere senectus? An non in omnibus ipsis studiorum agitatio vita aequalis fuit? Age: ut ista divina studia omittamus, possum nominare ex agro Sabino rusticos vi-sinos, & familiares meos, quibus absentibus nunaquam ferè villa in agro maiora opera fuit, non se rendis, non percipiendis fructibus, non condendis. Quanquam in illis hoc minus mirū. nemo enim est tam senex, qui se annum non putet posse vivere, sed ijdem laborant in eis, quæ sciunt nihil ad se omnino pertinere. Serunt arbores, quæ alteri seculo profint, ut ait Statius noster in Synephebis. Nec statim duo verò dubitet agriculta, quamvis senex, quaren-
ti cui serat, respondere Dijis immortalibus, qui me non accipere tantummodo hæc à maioribus voluerunt,

Statius Cæci- voluerint, sed etiam posteris prodere. **M**elius
lius. **25.** Cæcilius de senecte alteri seculo prospiciente, quam
illud:

Adepol senectus si nihil quicquam aliud vult
Apparet secū, cūm aduenerit, vñū id est satis,
Quod diu viuendo, multa, quæ nō vult, videt.
Et multa fortasse quæ vult. Atque in ea quidem,
quæ non vult, saepe etiam adolescentia incurrit.
26. Illud verò idem Cæcilius vitiōsius:

Tum etiam in senecta hoc deputo miserrimum,
Sentire ea ætate esse odiosum se alteri.
Incundum potius, quam odiosum. Ut enim ado-
lescentibus bona indole præditis, sapientes senes
delectantur, leuiorq; sit eorum senectus, qui à in-
uertute coluntur, & diliguntur: sic adolescentes
seniūs præceptis gaudent, quibus ad virtutum
studia ducuntur. Nec minus intelligo me vobis,
quam vos mihi esse iucandos. Sed videtis, ut se-
nctus non modò languida, atq; iners nō sit, verum
etiam sit operosa, & semper agens aliquid, & mo-
biens, tale scilicet, quale cuiusq; studium in supe-
riore vita fuit. **Q**uid? quod etiam addiscunt ali-
quid: ut Solonem in versibus gloriantem vidi-
mus, qui se quotidie aliquid addiscerent senem
fieri dicit: ut ego feci, qui Græcas literas senex di-
dici. **Q**uas quidem sic auidè arripui, quasi diu-
turnam sitim explere cupiens, ut ea ipsa mihi nota-
fissent, quibus me nunc exemplis vti videtis. **Q**uod
cūm fecisse Socratem in fidibus autrem, vellam
equidam

Solonis ver-
sus.

γηράσκων δο-
κεῖ τολλά
θιδασκό-
μενο-

Cato senex
Græcas lite-
ras didicit,
quas puer cō-
tempserat.

equidem et illud (discabant enim fidibus antiqui)
sed in literis certe elaborauit.

Nec nunc quidem vires desiderio adolescentis
(is enim locus erat alter de vitijs senectutis)
non plus, quam adoleſcens etiam vires tauri, aut
elephantis desiderabam. Quod enim homini natu-
raliter inſitum est, eo vti decet: et quicquid agas,
agere pro viribus. Quae enim vox potest esse con-
temptior, quam Milonis Crotoniatae? qui cum iam
senex effet, athletasque se in curriculo exercentes
videret, aspexisse lacertos suos dicitur, illacry-
mansque dixisse, At hi quidem iam mortui sunt.
Non vero tam isti, quam tu ipse nungator: neque
enim ex te vñquā es nobilitatus, sed ex lateribus,
et lacertis tuis. Nihil Sextus Æmilius tale, nihil
multis annis ante T. Coruncanus, nihil modo. P.
Crassus: à quibus iura ciuibus praescribebantur,
quorum usque ad extreum spiritum prouecta est
prudentia. Orator metuo ne langueſcat senectute: Senectutem
est enim munus eius non ingenij ſolum, ſed laterū non officere
etiam, et viriam. Omnia canorum illud in voce
ſplendescit, etiā nescio quo pacto in ſenectute: quod
equidem non amisi adhuc, et tamen videtis an-
nos meos: ſed tamen decorus eſt ſermo ſenis, quietus,
et remiſſus: facitq; perſape ipſa ſibi audiētiā 27.
diſerti ſenis compta oratio, et mitis. Quod ſi ex-
equi nequeas, poſſis tamen Scipioni præcipere, et
Lelio. Quid enim eſt iucundius ſenectute ſipata
ſtudijſ iuuentutis? Annē eās quidem vires ſene-
ctuti

Secunda vi-
tuperatio ſe-
nectutis. Se-
nectutem hō
miseram noi-
ſe, quod
corpus infir-
mum reddat
Milonis que-
rimonia.

non officere
oratori.

fluti relinquemus, ut adolescentulos doceat, instituat, ad omne officij munus instruat? Quo quidem opere, quid esse potest præclarus? Mihī verò C. & P. Scipiones, & aui tui duo L. Æmilius, & P. Africanus comitatu nobilium iuuenium fortunati videbantur. Nec ulli bonarum artium magistri non beati putandi, quamvis consenserint vires, atq. defecerint: et si ipsa defectio viri adolescentiae vitiis efficitur sapius, quam senectutis. Libidinosa etenim, & intemperans adolescentia effœtum corpus tradit senectuti. Cyrus quidem apud Xenophōtem eo sermone, quem moriens habuit, cūm admodum senex esset, negat se vñquā sensisse senectutē suam imbecilliorē factā, quam adolescentia fuisset. Ego L. Metellum memini puer, qui cūm quadriennio post alterium cōsulatum pontifex maximus factus esset (viginti & duos annos ei sacerdotio præfuit) ita bonis viribus esse in extremo tempore etatis, ut adolescentiam non requireret. Nihil necesse est de me ipso dicere mihi, quanquam est id quidem senile, atq. nostræ conceditur. Videusne, ut apud Homerum sapissime Nestor de virtutibus suis prædicet? Tertiam enim iam etatem hominum vixerat, nec erat ei verendum, ne vera de se prædicans nimis videretur aut insolens, aut loquax. Etenim (ut ait Homerus) ex eius lingua melte dulcior fluebat oratio, quam ad suavitatem nullis egebat grecum auditi.

Cyrī senilis
fortitudo.

Seipsum laudare senex qui potest.

Nestoris
senectus, &
eloquentia.
Iliad. primo,
τοι τοι
γλώσσης
μέλιτος
γλυκίων 28.

corporis viribus: & tamen ille dux Græcia nam
quam

quam optat ut Aiakis similes decem habeat, at ut Nestoris quandoque. Quod si acciderit, non dubitat, quin brevis Troia sit peritura. Sed redeo ad me. Quartum annum ago & octogesimum, eodem posse vellem idem gloriari quod Cyrus: sed tamen hoc queo dicere, non me quidem his esse viribus, quibus aut miles Punico bello, aut Questor in eodem bello, aut Consul in Hispania fuerim, aut quadriennio post, cum Tribunus militaris depugnauit apud Thermopylas M. Attilio Glabrone consule: sed tamen, ut vos videtis, non plane me emeruauit, non afflixit senectus, non Curia vires meas desiderat, non Rostra, non amici, non clientes, non hospites. Nec enim unquam sum assensus illi veteri, laudatoq; proverbio, quod monet, *Mature fieri senem, si diu velis esse senex.* Ego vero minus diu senem esse mallem, quam esse senem ante, quam essem. Itaq; nemo adhuc cōuenire me valuit, quin fuerim occupatus. At minus habeo virium, quam vestrum veteris. Nec vos quidem T. Pontij centurionis vires habetis. Num ideo ille est præstantior vobis? *Moderatio modò virium adsit, & tantum, quantum quisque potest, nitatur: ne ille non magno desiderio tenebitur virium.* Olympiæ per stadium ingressum esse Milo dicitur, cūm humeris sustineret bouem: utrum igitur has corporis, an Pythagoræ tibi malis vires ingenij dari? Deniq; isto bono utare dum adsit, cūm absit, ne requiras: nisi forte adolescentes pro-

Decem Nestoris similes optat.

Agamemnō, secūdo Iliad. his quidem versibus.

οἱ γὰρ ζεῦ- τε τάτεροι ἃ διθυράκι, καὶ ἔπολλορ.

τοῖστοι δέ- καρποι συμ-

φέρει μονες εἰ εἰ ἀχειῶν, τῷ μετάχ' οὐδέποτε τῷ μετέργε- σιν ἀλλοσά τε περθομένι

T. Pontij

robur.

Milo.

ritiam, paululum etate progressi adolescentiam
debeant requirere. Cursus est certus etatis, et via
una naturae, eaq; simplex: suaq; cuiq; parti etatis
tempestiuas est data. Ut enim infirmitas puerum
est, et ferocitas iuuenium, et grauitas iam con-
Maturitas se-
nectutis. stantis etatis: sic senectutis maturitas naturale
quiddam habet, quod suo tempore percipi debeat:

Masinissa rex Arbitror te audire Scipio, hospes tuus Masinissa
Mauritaniae.

que faciat hodie nonaginta annos natus: cum in-
gressus iter pedibus sit, in equum omnino non a-
scendere: cum equo, ex equo non descendere: nullo
imbre, nullo frigore adduci, ut capite operto sit;
summam in eo esse corporis siccitatem: itaq; ex-
equi omnia regis officia, et munera. Potest igitur
Exercitatio, et Temperantia etiam in senectute
conseruare aliquid pristini roboris. Non sunt in
senectute vires. Ne postulantur quidem vires a
senectute. Ergo et legibus et institutis vacat et
tas nostra muneribus ijs, que non possunt sine via
ribus sustineri. Itaque non modo quod non possu-
mus, sed ne quantum possumus quidem cogimur.

30. At ita multi sunt imbecilles senes, ut nullum offi-
cij, aut omnino vitae munus exequi possint. At id
quidem non proprium senectutis est vitium, sed
commune valetudinis. Quam fuit imbecillis P.
Africani filius is, qui te adoptauit? quam tenui,
aut nulla potius valetudine? Quod nisi ita fuisset,
alterum ille extitisset lumen ciuitatis. Ad paternam
nam enim magnitudinem animi, doctrina uberior
acceperat.

accesserat. *Quid mirum igitur in senibus, si infirmi sunt aliquando, cum ne id quidem adolescentes effugere possint?* Resistendum Læli, & Scipio, senectuti est, & eius vitia diligentia⁺ compensan-⁺ da sunt. *Pugnandum tanquam contra morbum est,* Documenta sic contra senectutem. *Habenda ratio valetudinis:* ad resistendum senectuti.

vtendum exercitationibus modicis. Tantum cibi, & potionis adhibendum, ut reficiantur vires, non opprimantur. Nec verò corpori soli subueniendū est, sed etiam menti, atq; animo multò magis: namque hæc quoq; nisi tanquam lumini oleum infliles, extinguuntur senectute. et corpora quidem defatigatione, & exercitatione ingrauescunt: animi autem se exercendo leuantur. Nam quos ait Cæcilius comicus flultos senes, hos significat credulos, obliuiosos, dissolutos: quæ vitia sunt non senectutis, sed inertis, ignauæ, semniculosæ senectutis. Ut petulantia, ut libido magis est adolescentum, quam senum, nec tamen omnium adolescentum, sed non proborum: sic ista senilis flultitia (quæ deliratio appellari solet) senum leuium est,

Deliratio.

non omnium. Quatuor robustos filios, & filias quinq; tantam domum, tantas clientelas Appius regebat & senex, & cæcus. Intentum enim animū

Appius cæcus.

tanquam arcum habebat, nec languescens succumbebat senectuti. Tenebat non modò autoritatem, sed etiam imperium in suos: metuebant eum servi, verebantur liberi, charum omnes habebant: vigebat in ea domo patrius mos, et disciplina. Ita enim

senectus honesta est, si se ipsa defendit, si ius suum retinet, si nemini mancipata est, si usq; ad extremū spiritum dominatur in suos. Ut enim adolescentem, in quo senile aliquid, sic senem, in quo adolescentis est aliquid, laudamus: quod qui sequitur, corpore senex esse poterit, animo nunquam erit.

Originum libri à Catone scripti.

Pythagoreorum mos.

Septimus mihi Originum liber est in manibus: omnia antiquitatis monumenta colligo: causarum illustrium quascunq; defendi, nunc quam maxime conficio orationes. Ius augurum, pontificum, cuius le tracto: multum etiam Græcis literis vtor: Pythagoreorumq; more, exercenda memoriae gratia, quid quoq; die dixerim, audiuerim, egerim, commemoro vespere. Hæ sunt exercitationes ingenij, hac curricula mentis. In his desudans, atq; elaborans, corporis vires non magnopere desidero. Adsum amicis, venio in Senatum frequens, vltroque affero res multum et diu cogitas, easq; tueor animi, non corporis viribus. Quæ si exequi nequirem, tamen me lectulus oblettaret meus ea ipsa cogitantem, quæ iam agere non possem: sed ut possum, facit acta vita. Semper enim in his studijs, laboribusq; viuenti non intelligitur, quando obrepit senectus. Ita sensim sine sensu ætas senescit: nec subito frangitur, sed diuturnitate extinguitur.

Sequitur tertia vituperatio senectutis, quod eam carere dicunt voluptatibus. O præclarum munus ætatis! siquidem id aufert nobis, quod est in adolescentia vitiosissimum. Accipite enim, optimi, adolescentes,

Tertia vituperatio senectutis, Sene-
ctutem misera-
ram non esse,
quod priuet
voluptatibus.

adolescentes, veterem orationem Architie **T. 2.** Oratio Archi-
rentini, magni in primis, et praelari viri: quod tamen contra vo-
mibi tradita est, cum essem adolescentes Tarenti cum luptatem.

Q. Maximo. Nullam capitaliorem peccatum,
quam corporis voluptatem horribilis dicebat a
Natura datam: cuius voluptatis auidae libidi-
nes temere, et effrancatae ad potius incitaren-
tur. Hinc patriae prodiciones, hinc Rerum pub. e-
uersiones, hinc cum hostibus clandestina colloquia
nasci dicebat: nullum deniq; scelus, nullum ma-
gnum facinus esse, ad quod suscipiendum non li-
bido voluptatis impelleret: supra vero, adulteria,
et omne tale flagitium nullis alijs illicebris exci-
tari, nisi voluptate. Cumque homini siue natura,
siue quis Deus nihil Mente praestabilius dedisset, **Menti volu-**
buic diuino muneri, ac dono nihil tam esse inimi-
cum, quam Voluptatem. Nec enim libidine domi-
nante temperantie locum esse omnino, nec in vo-
luptatis regno virtutem posse consistere. Quod
quod magis intelligi posset, fingere animo aliquem
iubebat, tanta incitatum voluptate corporis, quan-
ta percipi posset maxima: nemini censebat fore
dubium, quin tandem dum ita gauderet, nihil agi-
tare mente, nihil ratione, nihil cogitatione conse-
qui posset. Quocirca nihil tam detestabile, tamq;
peccatum, quam voluptatem. Siquidem ea cum
maior esset, atque longior, omne animi lumen ex-
tingueret. Hac cum C. Pöttio Samnite, patre eius,
a quo in Caudino prælio P. Posthumius, et T.

ptas inimicæ.

32.

Veturius Consules superati sunt, locutum Arabitam Nearibus Tarentinus hospes noster, qui in amicitia populi Rom. permanserat, se a maioribus natu accepisse dicebat: cum quidem ei sermoni interfuisset Plato Atheniensis, quem Tarentum venisse L. Emilio, Appio Claudio Consulibus reperio. Quorsum haec? ut intelligatis, si voluptatem aspernari ratione, et sapientia non possumus, magnam habendam senectuti gratiam, que effecerit, ut non liberet, quod non oportet. Impedit enim consilium voluptas rationi inimica, ac mentis (ut ita dicam) perstringit oculos, nec habet viuum cum virtute commercium. Inuitus quidem feci, ut fortissimi viri T. Flaminij fratrem L. Flaminium e Senatu ejuscerem septem annis post, quam Consul fuisse, sed notandum libidinem putau. Ille enim cum esset Consul in Gallia, exhortatus est in consilio a scorto, ut securi feriret alios quem eorum, qui in virtutis essent dannati rei capitalis. Hic Tito fratre suo Censore (qui proximus ante me fuerat) elapsus est: mibi vero, et Flacco neutquam probari potuit tam flagitiosa, et tam perdita libido, que cum probro priuato coniungeret Imperij dedecus. Sæpe a maioribus natu audiui, quæ se porrò pueros a senibus audiuisse dicebant, mirari solitum C. Fabricium, quod quum apud regem Pyrrhum legatus esset, audisset a Thessalo Cynea, Athenis quendam esse, qui se sapientem profiteretur, cumq; dicere, Omnia que facere-

^{33.}
Detestabile
scelus a L. Fla-
minio factum
ob voluptate

34.
m
Fabricius.
Pyrrhus.
Epicurus phi-
losophus.

faceremus, ad voluptatem esse referenda. Quod ex eo audientes, M. Curius, & Titum Coruncanum optare solitos, ut id Sanitibus, ipsi q̄ Pyrrho persuaderetur, quō facilius vinci possent, cū se voluptatibus dedidissent. Vixerat M. Curius cum P.

P. Decius se
pro Rep. de-
uouit.

Decio, qui quinquēnio ante eum Consulem se pro Repub. quarto consulatu deuouerat. Norat eun-

dem Fabricius, norat Coruncanus: qui tum ex sua vita, tum ex eius quem dico, P. Decij factō iudicabant esse profectō aliquid natura pulchrum, atq̄ praeclarum, quod sua sponte peteretur, quodq̄ spreta, & contempta voluptate optimus quisque sequeretur. Quorsum igitur tam multa de voluptate? Quia non modo vituperatio nulla, sed etiam summa laus senectutis est, quōd ea voluptates nullas magnopere desiderat. Caret epulis, extractisq̄ mensis, & frequentibus poculis: caret ergo vinentia, cruditate, & insomnijs. Sed si aliquid dampnum est voluptati, quoniam eius blanditijs non facile obsistimus. (Diuinus enim Plato escam lorum esca. molorum voluptatem appellat, quod ea videlicet Δέεας τῶν homines capiantur, ut hamo pisces) quanquam ιανῶν immoderatis epulis careat senectus, modicis con- nuijs tamen potest delectari. C. Duillum M. fistum, qui Poenos primus classe deuicerat, redeuntem à cena senem sepe videbam puer: delectabatur * crebro funali, & tibicine, que sibi nullo exemplo priuatus sumperferat: tantum licentia dabant gloria. Sed quid ego alios? ad meipsum iam

Voluptas ma-

lorum

καὶ οὐκέτι

C. Duillus pri-
mus Poenos
classe deuicit.

35.
*cereo fu-
nali,

Sodalitates.
Idæa sacra.

reuertor. Primum habui semper sodales. Sodalitates autem me Quæstore constitutæ sunt, sacris Ideis Magnæ matris acceptis. Epulabar igitur cum sodalibus omnium modicè, sed erat tame quidam feruor ætatis, qua progredivente, omnia sunt etiam in dies maiora. Neq; enim ipsorum coniuiorum delectationem corporis voluptatibus magis, quam cœtu amicorum, et sermonibus metiebar. Bene enim maiores nostri accusationem epularem amicorum, quia vitæ coniunctionem haberet;

Quare dicatur coniuium.

^{36.}
Zuμπόσιον,
σύνδεστον.

coniuium nominarunt melius, quam Græci: quia hoc idem tum Compotionem, tum Concationem vocant: ut quod in eo genere minimum est, id maximè probare videantur. Ego vero propter sermonis delectationem tempestius coniuijs delector, nec cum equalibus solum, qui pauci admodum restant, sed cum vestra etiam etate, atq; vobiscum: habeoq; senectuti magnam gratiam, quæ mihi sermonis aniditatem auxit, potionis, et cibi sustulit. Quod si quem etiam ista delectant (ne omnino bellum indixisse videar voluptati, cuius est etiam fortasse quidam naturalis modus) non intelligo, ne in istis quidem voluptatibus ipsis, carere sensu senectutem. Me vero et magisteria delectant à majoribus instituta: et is sermo, qui more majorum à summo adhibetur magistro in poculo, et pocula, sicut in symposio Xenophontis minuta, atq; roraria: et refrigeratio estate, et vicissim aut Sol, aut ignis hybernus. Quæ quidem in Sabinis etiā per se

Zuμποσιον-
χια. 75.
Xenophontis
symposium.
* vicissim in
hyeme, aut
Sol.

persequi soleo, conuiuiumq[ue] vicinorum quotidie compleo: quod ad multam noctem quam maxime possumus, vario sermone producimus. At non est voluptatum tanta quasi titillatio in senibus. Credo, sed ne desideratio quidem. **N**ihil autem molestum quod non desideres. Bene Sophocles, cum ex eo quidam iam confecta atate quereret, uteretur ne rebus Venereis: *Dij meliora, inquit: libenter vero istinc, tanquam a domino agresti, ac furioso profugi.* Cupidis enim rerum talium odiosum & molestum est fortasse carere: satiatis vero, & expletis iucundius est carere. quam frui. Quanquam non caret is, qui non desiderat. Ergo non desiderare dico esse iucundius, quam frui. Quod si istis ipsis voluptatibus bona etas fruitur, libentius primum parvulis fruitur rebus, ut diximus: deinde ijs, quibus senectus, etiam si non abunde potitur, non omnino caret. *Vt Turpione Ambiuio magis delectatur, qui in prima cauea spectat, delectatur tamen etiam qui in ultima: sic adolescentia, voluptates propè intuens magis fortasse latatur: sed delectatur etiam senectus procul eas spectans tantum, quantum sat est.* At illa quanti sunt, animum tanquam emeritis stipendijs libidinis, ambitionis, contentionis, inimicitarum, cupiditatum omnium, secum esse, secumq[ue] (ut dicitur) viuere? Si vero habet aliquod tanquam pabulum studij, atque doctrinæ, nihil est otiosa senectute iucundius. *M*ori videbamus in studio dimetendi penè cœli, atque

Pulchra So-
phoclis re-
sponsio.

Cavea,
Decepti-
onop.

Emerita sti-
pendia.

38. Prouerbium.
Senectutis
voluptas.

39. Senes studio-
si.
Gallus astro-
logus.

terrae

Notes.
terra C. Gallum familiarem patris tui Scipio.
Quoties illum lux noctu aliquid describere ingressum, quoties non opprescit cum cœpisset manes?
Quam delectabatur, cum defctiones Solis, & Lunæ multò nobis antè prædiceret! Quid in leuoribus studijs, sed tamen acutis? Quam gaudebat bello suo Punico Nævius! quam Truculento Plautus! quam Pseudulo! Vidi etiam senem Li-

Licius An-
tronicus.

40. sum, fabulam edidisset, Cethego, Tuditano que docuissest le- Consulibus, usque ad adolescentiam meam processit aetate. Quid de P. Licinij Crassi et pontificij, et civilis iuris studio loquar? aut de huius P. Scipionis, qui his paucis diebus pontifex maximus factus est? At qui eos omnes quos commemoravi, his studijs flagrantes senes vidamus. M. verò Cethegum, quem recte Suadæ medullam dixit Ennius, quanto studio exerceri in dicendo videamus etiam senem? Quæ sunt igitur epularum, aut ludorum, aut scortorum voluptates cum his voluptatibus comparanda? Atq; hæc quidem studia sunt doctrina, quæ quidem prudentibus, et bene institutis pariter cum aetate crescunt: ut honestum.

Solonis di-
ctum.

42. illud Solonis sit, quod ait versiculo quodam (ut ante dixi) senescere se multa in dies addiscentem: quæ voluptate animi nulla certè potest esse maior. Venio nunc ad voluptates agricolarum, quibus ego incredibiliter delector: quæ nec vlla impeditur senectute, et nihil ad sapientis vitam proxime vi-

γηράσινα δι-
αει, πολλὰ
διδαχη-
μεντο.

Agricultura
bus.

debet

dentur accedere. *Habent enim rationem cum terra, quæ nunquam recusat imperium, nec vñquam sine vñsura reddit quod accepit, sed alias minore, plerumq; maiore cum fœnore. Quanquam me quidem non fructus modo, sed etiam ipsius terræ vis, ac natura delectat: quæ cūm gremio mollito, ac subalto semen sparsum accepit, primum id occatum cohibet, ex quo occasio, quæ hoc efficit, nominata est: deinde tepefactum vapore, et complexu suo diffundit, et elicit herbescensem ex eo viriditatem, quæ iuxta fibris stirpium sensum adolescit, culmoq; erecta geniculato, vaginis iam quasi pubescens includitur. E quibus cūm emerserit, fundit frugem spicæ ordine structam, et contra avium minorum morsum munitur vallo aristarum. Quid ego vitium satius, ortus incrementa commemorem? Sa- tiari delectatione non possum, ut meæ senectutis requiem oblectamentumq; noscatis. Omitto enim vim ipsam omnium quæ generantur è terra, quæ ex fici tantulo grano, aut ex acino vinaceo, aut ex ceterarum frugum, aut stirpium minutissimis se- minibus tantos trunco, ramosq; procreet: malleoli, plantæ, sarmæta, vites, træduces, propagines, nonne ea efficiunt, ut quemuis non sine admiratione delectent? *Vitæ quæ natura caduca est, et nisi fulta sit, ad terram fertur: eadem, ut se erigat, clauiculis suis, quasi manibus, quicquid est nacta complectitur: quam serpentem multiplici lapsu, et erratico, ferro amputans coercet ars agricolarum, ne syl- uescat**

42. ueſcat ſarmentis, & in omnes parteis nimia fun-
datur. Itaq; in eunte Vere in ijs, quæ relictæ ſunt,
existit tanquam ad articulos ſarmētorum ea, quæ
gemma dicitur, à qua oriens vua ſeſe ostendit,
quæ & ſucco terræ, & calore Solis augescens pri-
mò eſt peracerba g��u, deinde maturata dulcēſcit,
veſtitaq; pampinis nec modico teſpore caret, & ni-
mios Solis * defendit ardores. Qua quid potest eſſe
tum fructu lētius, tum aspectu pulchrius? cuius
quidem non vtilitas me ſolum (ut antè dixi) ſed e-
tiam cultura, & ipſa natura delectat: adminicu-
lorum ordines, capitum coniugatio, religatio, pro-
pagatio vitium, ſarmentorumq; ea, quam dixi, a-
liorum amputatio, & aliorum immiſſio. Quid e-
go irrigationes? quid agri foſſiones, repaſtinatio-
nesq; proferam, quibus fit multò terra fecundior?

Repaſtinatio.

Stercoratio.

Cato de re
Rufitica.

Homerus
ante Hefi-
dum.

Quid de vtilitate loquar stercorandi? dixi in eo li-
bro, quem de rebus rufiticis ſcripsi: de qua doctus
Hesiodus ne verbum quidem fecit, cùm de cultu-
ra agri ſcriberet. At Homerus, qui multis, ut mi-
hi videtur, antè ſeculis fuit, Laērtem lenientem
deſiderium, quod capiebat ē filio, colementem agrum,
& stercorantem facit. Nec verò ſegetibus ſolum
& pratis, & vineis, & arbuſtis res rufiticae hæte-
ſunt, ſed pomarijs etiam & hortis, tum pecudum
paſiu, & apum examinibus, tum florum om-
nium varietate. Nec conſitiones modo delectant,
ſed etiam inſitiones: quibus nihil inuenit agricultor
ſolertiſſius. Posſum persequi multa oblectamenta
rerum

rerū rusticarum, sed ea ipsa quæ dixi, sentio fuisse longiora. Ignoscetis autem, nam et studio rerum rusticarum prouectus sum, et senectus est natura loquacior, ne ab omnibus eam vitys videar vendicare. Ergo in hac vita M. Curius cum de Samnitibus, de Sabinis, de Pyrrho triumphasset, consumpsit extreum tempus ætatis: cuius quidem villam ego contemplans (abest enim non longe à me) admirari satis non possum vel ipsius hominis continentiam, vel temporum disciplinam. Curio ad focum sedenti magnum auri pondus Samnites cum attulissent, repudiati ab eo sunt. Non enim curum habere præclarum sibi videri dixit: sed eis qui haberent aurum, imperare. Poteratne tantus animus non iucundam efficere senectutem? Sed venio ad agricolas, ne à me ipso recedam. In agris erant tū senatores, id est, senes. Siquidem L. Quintio Cincinnato in agro aranti nuntiatum est eum Dictatorem esse factum: cuius Dictatoris iussu magister equitum C. Servilius Hala Sp. Melium regnum appetentem, et occupare volentem intermit. A villa in Senatum accersebantur Curius, et ceteri senes: ex quo qui eos accersebant, Viatores nominati sunt. Num igitur eorum senectus miserabilis fuit, qui se* agricultione oblectabat? Mea quidem sententia haud scio, hac an villa vita beatorum esse possit, neq; solum officio, quod hominum generi universo cultura agrorum est salutis, sed et delectatione quam dixi, et saturitate,

Senectus na-
tura loqua-
cior.

M. Curius in agricultura vitam con-
sumpsit.
Curius autū repudiavit à Samnitibus oblatum.

2

Senatores, se-
nes.

A villa in se-
natum accer-
sebantur se-
nes.

Viatores vn-
de.

* No. Marcel-
lus legit, agri-
cultioe, dua-
bus dictioni-
bus: an vicio
scriptoris, ne-
scio.

copiaq;

copiaq; omnium rerum, quæ ad victum hominum, et cultum etiam deorum pertinent. Et quoniam hæc quidam desiderant, in gratiam iam cum voluptate redeamus. Semper enim boni, assiduiq; domini referta cella vinaria, olearia, mellaria, et penuaria est, villaq; tota locuples est: abundat porco, hædo, agno, gallina, lacte, caseo, melle. Iam hor-

Succidia. tum ipsi agricultoræ Succidiam alteram appellant: tum conditiora facit hæc etiam superuacanei operis aucupium, atq; venatio. Quid de pratorum viriditate, aut arborū ordinibus, aut vinearum, olivæ ueterumque specie dicam? Breui expediam. Agro bene culto nil potest esse, nec vsu vberius, nec specie ornatius: ad quem fruendum non modò non retardat, verum etiam inuitat, atq; allecat senectus.

Vbi enim potest illa ætas, aut melius, aut æqu

Apricari. calescere vel apricatione, vel igni? vel viciissim umbris, aqua? ue refrigerari salubrius? habeant igitur alij sibi arma, sibi equos, sibi hastas, sibi clauam, et pilâ, sibi natationes, et cursus: nobis senibus ex lusionibus multis talos relinquant, et tesseras: id ipsum tamen ut libebit: quoniam sine his beata esse senectus potest. Multas ad res perutiles Xenophōtis libri sunt, quos legite, quæso, studiose, ut facitis. Quam copiose ab eo agricultura laudatur in eo libro, qui est de tuenda re familiaris, qui Oeconomicus inscribitur. Atqui ut intelligatis, nihil ei tam regale videri, quam studium agri colendi: Socrates in eo libro loquuntur cum Critobulo,

Ager bene
cultus.

Tali.

Tesseræ,

Xenophontis
Oeconomi-
cus.

bulo, Cyrus minorem regem Persarum prestans. Cyrus.
 rem ingenio, atque Imperij gloria, cum Lysander Lysander.
 Lacedamonius vir summae virtutis venisset ad
 eum Sardis, eiq; dona à socijs attulisset, et ceteris
 in rebus comem erga Lysandrum; atq; humanum
 fuisse, et ei quendam conceptum agrum diligenter
 consicum ostendisse. Cum autem admiraretur Ly-
 sander et proceritatem arborum, et arbores in
 quincuncem ordines, et binum subiectam, atque
 puram, et suavitatem odorum, qui efflarentur e
 floribus, cum eum dixisse: mirari se non modo dili-
 genteiam, sed etiam soleritatem eius, à qua essent illa
 dimensa, atq; descripca: et ei Cyrus respondisse,
 Atque ego ista sum dimensus ymers sunt ordines,
 mea descriptio: multe etiam istarum arborum
 mea manu sunt facta. Cum Lysandrum inveniens
 eius purpuras, et nitorem corporis, ornatumque
 Persicū multo auro, multisq; gemmis, dixisse: Re-
 ple uero te Cyre beatum ferundo, quoniam virtuti
 tuae fortuna coniuncta est. Hac igitur fruictu et
 senibus: nec etas impedit, quod minus et cetera
 rum rerum, et in primis agri colendi studia tene-
 mus usq; ad ultimum tempus senectutis. M. qui-
 dem Valerium Corinum accepimus ad censes-
 num armum vitam perduxisse, cum esset exacta iā
 etate in agris, et coleret: cuius inter primum et
 sextum Consulatum sex, et quadraginta anni in-
 terfuerunt. Itaq; quantum spatium etatis maiores
 nostri ad senectutis initium esse voluerint, tan-

Cyros beatissi-
 mis Lysandro
 appellavissi.
 Virtuti fonti-
 na comes.

M. Valerius
 Corinus

tus illi cursus honorum fuit: atque eius extrema etas in hoc beatior, quam media, quod autoritatis plus habebat, laboris vero minus. Apex autem senectutis est Amoritas. Quanta fuit in L. Cacilio Metello! quanta in Attilio Collatino! in quem illud elogium unicum plurimae* consentiunt gentes, Populi primarium fuisse virum. Non enim est

* concinunt
Elogium.

Ἐρετος ἀνὴρ εἰς τὸν ἄ-
σεος ἐνόπο-
χλός.

etiam eius carmen incisum in sepulchro. In re igitur gradu, cuius de laudibus omnium esset fama consentiens. Quem virum P. Crassum super Pontificem maximum, quem postea M. Lepidum eodem sacerdotio præditum vidimus? Quid de Paulo, aut Africano loquar? aut, ut iam ante, de Maximo quorum non in sententia solus, sed etiam in natura fidebat autoritas. Habet sciebas, honorata præferrim, tantam autoritatem, ut exploris sit, quam omnes adolescentiae voluptates. Sed in omniorum memento te cani laudare senectutem, que

Quismodi
senectus lau-
danur.

• *Et in hunc
tempore se*

fundamentis adolescentia constituta sit. Ex quo id efficitur, quod ego magno quondam cum efficiens omnium dixi: Miserae esse senectutem, que se oratione defendet. Non cani, non rugae repente autoritatem asserre possunt: sed honeste a superior etas fructus capillæ autoritatis extremo. Hac enim ipsa sunt honorabilia, que videmus lenia atq; communia, salutari, appeti, decidi, assurgi, deduci, reduci, consuli: que est apud nos, et in alijs civitatibus, ut quæq; opimè morata, ita diligenter obseruantur. Lysandrum Lacedemo-

niun (cuius modo mentionem feci) dicere autem
solitum, *Lacedemonem esse honestissimum dominium*
senectutis. Nusquam enim tantum tribuitur
atasi, nusquam est senectus honoratior. Quin etiam
memorie proditum est, quum Athenis ludis qui-
dam in theatrum grandis natu venisseret, in magno
concessu locum et a suis ciuibus nusquam datum:
cum autem ad Lacedemonios accessisset, qui cum
debat i essent, in loco certo considerant, consuere cis-
se omnes illi dicuntur, et senum illum sessum re-*
cepisse. Quibus ciuium a cumulo confessu plausus esset
multiplex datus, dixisse ex his quendam, Ad the-
nienses scire que recta essent, sed facere volle.
Multa in nostro collegio praetara sunt: sed hoc de
quo agimus, in primis, quod ut quisque atasi ante-
sellit, ita sententia principatum tenet. Nam enim
solum honore antecedentibus, sed iuxatiam, qui
cum imperio sunt, maiores natu Augures antepo-
nuntur. Quae sunt igitur voluptates corporis cum
autoritate, praemissis copiarendis? quibus qui splen-
dide visi sunt, iij mibi videntur fabulam atatis
peregrisse, nec tantum in exerciti bisistiones in ex-
tremo actu corrusse. At sunt morosi et anxi, et
iracundi, et difficiles senes: si querimus, etiam
auari. Sed haec morum vicia sunt, non senectutis.
At morositas tamen, et ea vicia, quae dixi, habem
aliquid excusationis, non illius quidem insta: sed
que probari posse videatur. Concernit se purant,
despici, illud: praterea in fragili corpore odiosas

Apud Lace-
dæmonios
honestissimū
erat senectu-
tis donicilū

*atias, se

Athenienses
scunt quā
recta sunt, se
facere natū.

Mostim-vita
non senecti-
tis.

omnis offensio est: que tamen omnia dulciora sunt
et bonis moribus, et artibus: idque tum in vita, tum
in scena intelligi potest ex iis fratribus, qui in A-
delphis sunt. Quanta in altero duritas, in altero
comitas! Sic se res habent. Ut enim non omne vi-
num, sic non omnis etas vetustate coacescit. Se-
ueritatem in senectute probo, sed eam (sic ut alia)
modicam: acerbitatem nullo modo. Avaritia vero
senilis quid sibi velit, non intelligo: potest enim
quicquam esse absurdius; quam quo minus vita
restat, eo plus pietatis quereret.

QUarta restat causa, que maxime angere, atque
solicitam habere nostram etatem videtur,
Appropinquatio mortis: que certe a senectute non
potest longe abesse. O miserum senem, qui morrem
contemnendum esse in tam longa etate non vide-
rit! que aut plane negligenda est, si omnino ex-
tinguit animum: aut etiam appetenda, si aliquid eum
deducit, ubi sit futurus aeternus. Atqui tertium
certe nihil inneniri potest. Quis digitur timeam, si
aut non miser post mortem, ut beatus etiam futu-
rus sum? Quanquam quis est tam stultus (quam-
nis sit adolescens) cui sit explorasum, se ad vespe-
rum esse victurum? Quinetiam etas illa multo
plures, quam nostra, mortis casus habet. Facilius
in morbos incident adolescentes, grauius igitur,
tristius curantur. Itaque pauci veniunt ad senectu-
tem quod nisi ita accideret, melius, et prudenter
vineretur. Mens enim, ratio, et consilium in se-
nibus

Quarta virtu-
peratio sene-
ctutis.

Senectutem
hōc miseram
non esse,
quōd haud
procul absit
a morte.
Non timen-
dā esse mor-
tem.

Hip. Apho. 2.
Seniores iu-
uenibus ut
plurimum æ-
grotant mi-
gros.

ribus est, qui si nulli fuissent, nulla omnino ciuitates essent. Sed redeo ad mortem impendentem. Quod illud est crimen senectutis, cum illud videatis cum adolescentia esse commune. Sensi ego sum in optimo filio meo, tum in expectatis ad amplissimam dignitatem fratribus tuis Scipio, omni etati mortem esse communem. At sperat adolescentia diu se vixtrum: quod sperare idem senex non potest. Insipiester sperat. Quid enim est stultius, quam incerta pro certis habere, falsa pro veris? At senex nec quod speret, habet quidem. At est eò meliore conditione, quam adolescentis: cum id quod sperat ille, hic iam assecutus est. Ille vult diu vivere: hic diu vixit. Quanquam (o Di j boni) quid est in hominis vita diu? Da enim supremum tempus, expectemus. Tarcessorum regis etatem: fuit enim (ut scriptum video) Argantonius quidam Gadibus, qui octoginta regnauit annos, centum et vinti vixit. Sed mihi ne diuturnum quidem quicquam videtur, in quo est aliquid extrellum: cum enim id aduenerit, tunc illud quod praterit, effluxit: tantum remaneat quod virtute, et recte factis consecutus. Horae quidem cedunt, et dies, menses, et anni, nec præteritum tempus unquam revertitur, nec quid sequatur, sciri potest. Quod cuique temporis ad viuendum datur, eo debet contentus esse. Neque enim histrioni, ut placeat, peragenda est fabula, modò in quocunq; fuerit actu, probetur: nec sapienti usque ad Plaudite, * vivendum. Breue * veniendum

Omni etati
mortem esse
communem

Melior senis
quam adoles-
centis con-
ditio.

Tarcessorum
rex.

44.

temporis ad viuendum datur, eo debet contentus esse. Neque enim histrioni, ut placeat, peragenda est fabula, modò in quocunq; fuerit actu, probetur: nec sapienti usque ad Plaudite, * vivendum. Breue * veniendum

enim tempus etatis satis est longum ad bene, honestum, vivendum. Si procerus longus, non magis dolendum est, quam agricola dolent, praterita verni temporis suavitate, et statim aut summumque

Ver. *venisse. Ver enim tanquam adolescentiam signif-
ficas, ostenditq; fructos futuros: reliqua tempora
demetendis fructibus, aut percipiendis accommo-
data sunt. Fructus autem senectutis, est (ut iam
saep dixi) ante partorum bonorum memoria, et*

Quæ secundū copia. Omnia verò quæ secundum naturam sunt, sunt babenda in bonis. Quid est autem tam secundum naturam, quam senibus emori? quod idem contingit adolescentibus aduersante, & repugnante natura. Itaque adolescentes moris sic mihi videntur, ut cùm aquæ multitudine vis flammæ opprimitur: senes autem, sicut sua sponte nulla exhibita vi consumptus ignis extinguitur. Et quasi poma ex arboribus si cruda sunt vi auelluntur: si matura, & colla, decidunt: sic vitam adolescentibus vis auferit, senibus materitas. Quæ

Adolescentis acerba, senis vero matura mors. *lescentibus vis afferat, senibus matritas. Quia mihi quidem tam iucunda est, ut quò propius ad mortem accedam, eò citius quasi terram videar vialem, aliquando in partum suum venire.*

Nota. *tione esse veterus. Omnia et atum certus est terminus: senectutis autem nullus certus est terminus, recteque in ea vivitur, quo ad manus officij exequi, et tueri possis, et tamen mortem contemnere. Ex quo fit, ut animosior etiam senectus sit, quam adolescentia, et fortior. Hoc est illud, quod Pausistrato*

strato tyrranno à Solone responsum est: quum illi Solonis re-
querenti, Qua tandem spe fretus, sibi tam auda-
citer oblisteret respondisse dicitur, Senectute. Sed
vulnus est finis optimus, cum integra mente,
ceterisq; sensibus, opus ipsa suum, eadem qua coa-
gmentauit Natura, dissoluit. Ut enim naturam, ut 45.
ad fiduciam idem destruit facilime, qui construxit
sc hominem, eam optimè qua conglutinauit Na-
tura, dissoluit. Nam omnis conglutinatio recens,
agre: muerata, facile diuelliatur. Ita sit, ut illud
breue vita reliquum, nec auidè appetendum se-
nibus, nec sine causa deserendum sit. Ut etq; Py-
thagoras iniussu Imperatoris, id est, Dei, de prie-
dio, & statione vita decedere. Solonis quidem sa-
pientis elogium est, quo se negat velle suam mor-
tem dolore amicorum, lamentisq; vacare. Vult se
charum, credo, suis esse. Sed haud scio an melius
Ennius:

Nemo me lacrymis decoret, neq; funera fletu
Faxit. cur? volito viuus per ora virum.
Non esse lugendam mortem censet, quam immor-
talitas consequatur. Iam sensus moriendi, si ali-
quis esse potest, is ad exiguum tempus durat, pra-
sertim seni: Post mortem quidem sensus aut optan-
dus, aut nullus est. Sed hoc meditatum ab adole-
scencia debet esse, mortem ut negligamus: sine qua
meditatione tranquillo esse animo nemo potest.
Moriendum enim certe est, & id incertum, an eo
ipso die. Mortem igitur omnibus horis impenden-

Solonis elo-
gium extat a-
pud Plutar-
chum.

46. Ηλαυς
Θένατος μέ-
λοι, ἀλλὰ
Φθιοισι ποιή-
σαι μι: θε-
τῶν ἄλγες
καὶ σοροχάς
Ennij versus.
Non est lu-
genda mors,
quam immor-
talitas conse-
quitur.

tem timens, quis possit animo consistere? De qua non ita longa disputatione opus esse videtur, cum recorder non solum L. Brutum, qui in liberando patria est imperfectus; non duos Decios, qui ad mulieritariam mortem, cursum equorum incitaverunt: non M. Attilium, qui ad supplicium est prefectus, ut fidem hosti datam conservaret: non duos Scipiones, qui iter Paenit vel corporibus suis obstruere voluerunt: non aum tuum L. Paulum, qui morte sua luit collegae in Cannensi ignominia temeritatem: non M. Marcellum, cuius internum ne crudelissimus quidem hostis honore sepultura earere passus est: sed legiones quidem nostras (quod scripsi in Originibus) in eum locum sepe profectas alacri animo, et erecto, unde se nunquam reddituras arbitrarentur. Quod igitur adolescentes, et ij quidem non solum indocti, sed etiam rustici contemnunt, id docti senes extimescent? Ommino (ut mihi quidem videtur) rerum omnium satietas, vita facit satietatem. Sunt pueritiae certa studia: num igitur ea desiderant adolescentes? Sunt et inuenit adolescentia: num ea iam constans requirit etas, que dicitur media? Sunt etiam huius aetatis: ne ea quidem in senectute queruntur. Sunt autem extrema quedam studia senectutis: ergo ut superiorum etatum studia occidunt, sic occidunt etiam senectutis. Quod cum euenit, satietas vita tempus maturum mortis affert. E quidem non video, cur quid ipse sentiam de morte, non audeam dicere

Varia etatum
studia.

Ætas media.

dicere vobis: quod eò melius cernere mibi videor,
quod ad eam proprius adsum. Ego vestros patres P. 47.

Scipio, tuq; C. Læli, viros clarissimos, mibiq; ami-

cissimos vñere arbitror, & eam quidem vitam,

qua est sola vita nominanda. Nam dum sumus in

bis inclusi compagibus corporis, munere quodam

necessitatis, & graui opere perfungimur. Est enim

animus celestis ex altissimo domicilio depresso,

& quasi demersus in terram, locum diuine natu-

re, & eternitatiq; contrarium. Sed credo Deos im-

mortales sparsisse animos in corpora humana, vt

essent, qui terras tuerentur, quiq; caelestium ordi-

nem contemplantes, imitarentur eum vita modo,

atque constantia. Nec me solùm ratio ac dispuca-

tio impulit, vt ita crederem: sed nobilitas etiam

summorum Philosporum, & autoritas. Au-

diebam Pythagorap, Pythagoricosq; incolas penè

nostros, qui essent Italici Philosopbi quondam no-

minati, nunquā dubitasse, quin ex vniuersa men-

te diuina delibatos animos haberemus. Demon-

strabantur mihi præterea quæ Socrates supremo

vita die de immortalitate animorum differuisse,

is qui esset sapientissimus oraculo Apollinis iudi-

catus. Quid multa? sic mibi persuasi, sic sentio,

cum tanta celeritas animorum sit, tanta memo-

ria præteriorum, futurorum prudentia, tot artes,

tanta scientia, tot inuenta, non posse eam natu-

ram, quæ res eas continet, esse mortalem: cumq; a-

nimus semper agietur, nec principium motus ha-

Vita vera.

Quare ani-
mus immor-
talis in cor-
pora humana
infusus sit,

Pythagoras,
& Pythagori-
ci philosophi
Italiz partem
incoluerunt,
quæ magna
Græcia dice-
batur.

Animorum
immortalitas
probatur.

beat, quia ipse se moueat: nec finem quidē habitu-
rum esse motus, qui nunquam se ipse fit relicturus.
Et cum simplex animi natura esset, neq; haberet in-
se quicquam admissum dispar sui, atq; dissimile,
non posse eum dividit quod si non posse, non posse
interire. *M*agnoq; esse argumento, homines scire
pleraque ante, quam nati sint, quod iam pueri
cum artes difficiles discant, ita celeriter res inmu-
merabiles arripiant, ut eas non tum primum acci-
pere videantur, sed reminisci, et recordari. *H*ec
Platonis sunt ferè. *A*pus *Xenophontem* autem

Verba Cyni
mortientis,
octauo *Pz-*
dizæ, apud *Xe-*
nophontem.

moriens *Cyrius* maior hæc dicit: *Nolite arbitrari,*
omnibus charissimi filij, me, cum à vobis discessero,
nisi quam, aut nihil fore: nec enim dum eram vo-
biscum, animum meum videbatis: sed cum esse in-
hoc corpore, ex his rebus, quas gerebam, intellige-
batis. *E*undem igitur esse creditote, etiam si nul-
lum videbatis. *N*ec vero clarorum virorum post
mortem honores permanerent, si nihil eorum ipso-
rum animi efficerent, quod diutius memoriam sui
teneremus. *M*ibi quidem nunquam persuaderi po-
tuit, animos, dum in corporibus essent mortalibus,
vinere: cum exissent ex ipsis, moriri: nec vero tum a-
nimum esse insipientem, cum ex insipienti corpore
euaisset: sed cum omni admissione corporis liber-
atus, purus, et integer esse cœpisset, tum esse sa-
pientem. *A*isque etiam cion hominis natura morte
dissoluitur, caterarum rerum perspicuum est, quod
queque discedant: abeunt enim omnia, unde ori-
sum,

sunt, animus quem solum nec cum adest, nec cum
discedit, apparet. Iam vero videtis nihil morti esse. Nihil tam
taro simile, quam somnum. At qui dormientium
animi maximè declarant diuinitatem suam: mul-
ta enim cum remisi, et liberi sunt, futura prospic-
cuit. Ex quo intelligitur, quales futuri sunt, cum
se plane corporis vinculis relaxauerint. Quare si
bac ita sint, sic me colite ut Deum: si una interi-
turus est animus cum corpore, vos tamen Deos
verentes, qui hanc omnem pulchritudinem tueri-
tur, et regunt, memoriam vestri pie, inviolataq;
seruabitis. Cyrus quidem hac moriens. Nos (si
placet) nostra videamus. Nemo unquam mibi,
Scipio, persuadebit, aut patrem tuum Paulum,
aut duos annos Paulum, et Africanum, aut Afri-
cani patrem, aut patrum, aut multos praestantes
viro, quos enumerare necesse non est, tanta esse
conatos, que ad posteritatis memoriam pertine-
rent: nisi animo cernerent, posteritatem ad se
pertinere posse. An censes (ut de me ipso aliquid
more senum glorier) me tantos labores diurnos,
nocturnosq; domi militiaeq; suscepturum fuisse, si
yisdem finibus gloriam meam, quibus vitam, esse
terminaturus? Non me melius multò fuisse, otio-
sam etatem, et quietam sine ullo labore, et con-
tentione traducere? Sed nescio quomodo animus e-
rigens se, posteritatem semper ita prospiciebat, quasi
cum excessisset e vita, tum denique vixlurus esset.
Quod quidem nisi ita se haberet, ut animi immor-
tales

tales essent, haud optimi cuiusq; animas maxime ad immortalem gloriam niteretur. Quid si quod sapientissimus quisq; aequissimo animo moritur, si nullus sapientissimus iniquissimo? Nō me vobis videtur animus is, qui plus cernat, et longius, videre se ad meliora proficisci: ille autem, cuius obtusior sit aries, non videre? Evidem efforor studio patres vestros (quos colui et dilexi) videndi. Neque eos

*Laurentius Valla cap. 98. Iib. 5. legit habeo. atque ita legisse videatur Theodo- Gaza.

*Peliam re- coxerit. 49. ex hac etate repuerascam, et in cunis vagiam, valde recusem; nec verò velim, quasi decursu spa- tio, a calce ad carceres reuocari. Quid enim habet vita commodi? quid non potius laboris? Sed ba- beat sane: habet certè tamē aut satietatem, aut modum. Non libet enim mihi deplorare vitam,

Prouerbiū. Sic vixit Ca- to, ut frustra se natum non existimet.

Commoran- di, non ha- bitandi di- uersorium habemus.

tus

quis est, nequio pieate præstator: cuius à me corpus
 crematum est, quod contrà decuit, ab illo meum.
 Animus verò non me deserens, sed respectans, in
 ea profecto loca dicebat, quòd mihi ipse cernebat es-
 se veniendum. Quem ego meum casum fortiter
 ferre vius sum, non quod a quo animo ferrem: sed
 me ipse consolabar, existimans non longinquum
 inter nos degressum, & discessum fore. His mihi re-
 bus Scipio (id enim te cum Lictio admirari solere
 dixisti) lenis est senectus, nec solum non molesta,
 sed etiam iucunda. Quod si in hoc erro, quod ani-
 mos hominum immortales esse credam, libenter er-
 ro: nec mihi hūc errorem, quod delector, dum viuo,
 extorqueri volo: si mortuus (ut quidam minuti
 philosophi censem) nihil sentiam, non vereor ne
 hinc errorem meum mortui Philosophi irrideant.
 Quod si non sumus immortales futuri, tamen ex-
 tingui homini suo tempore optabile est. Nam ha-
 bet natura, ut aliarum omnium rerum, sic viuendi
 modum. Senectus autem peractio ætatis est, tan- Senectus,
 quam fabulae cuius defatigationem fugere debe- peractio
 mus, præsertim adiuncta satieta. Habiuit hæc de
 senectute, quæ dicerem: ad quam utinam
 perueniatis, ut ea, quæ ex me audistis,
 re experti probare possitis.

M. T. C I C E R O N I S

D E S E N E C T V T E

F I N I S.

M. T.

M. T. CICERO
NIS PARADOXA,
AD MARCVM

B R V T V M

N. I. M. A D V E R T I
Brute, sape Catonem, aunculum
tuum, cum in Senatu sententiam
diceret, locos graues ex Philoso-
phia tractare, abhorrentes ab ha-

1. ysu forensi, et publico: sed dicendo consequiam
men, ut illa etiam populo probabilita viderentur.
Quod eo maius est illi, quam aut tibi, aut nobis;
quia nos ea Philosophia plus utimur, que peperu-
2. dicendi copiam, et in qua dicuntur ea, que non
multum discrepant ab opinione populari. Cato am-
tem perfectius (mea sententia) Stoicus et ea sentit,
que non sane probantur in vulgo: et in ea est her-
esi, que nullum sequitur florem orationis, neq; di-
lata argumentum, sed minutis interrogatiuncu-
3. lis, et quasi punctis quod proposuit, efficit. Sed ni-
hil est tam incredibile, quod non dicendo fiat pro-
babile: nihil tam horridum, tam incultum, quod
non splendescat oratione, et tanquam excolatur.
Quod cum ita putarem, feci etiam audacius, quam
ille ipse, de quo loquor. Cato enim duntaxat de
Magnitudine animi, de Continentia, de Morte, de
omni laude Virtutis, de Diis immortalibus, de
Charitate

charitate patriæ, Stoicè solet, nullis oratorijs ornamentiis exhibitis, dicere. Ego autem illa ipsa, quæ vix in gymnasijis, et in otio Stoici probant, iudens conieci in communes locos. Quæ quia sunt admirabilita, contraq; opinionem omnium, ab ipsis etiam ~~τεραποδοξα~~ appellantur: tentare volui, possemne proferri in lucem, id est, in foro, et ita dici, ut probarentur: an alia quædam esset erudita, alia popularis oratio. Eoq; scripsi libentius, quod mihi ista ~~τεραποδοξα~~, quæ appellantur, maxime videntur esse Socratica, longeq; verissima. Accipies igitur hoc paruum opusculum luxuriatum his iam contractioribus noctibus: quoniam illud maiorum vigiliorum minus in tuo nomine apparuit. De gustabis et hoc genus exercitationum mearum, quibus uti consueui, cum ea, quæ dicuntur in scholis Ætivæ, ad nostrum hoc oratorium transfero dicendi genus. Hoc tamen opus in apertum ut proferas, nihil postulo: non enim est tale, ut in arte ponni possit, quasi illa Minerua Phidiae: sed tamen ut eadem officia exisse appareat.

OST μόνον τὸ καλὸν ἀγαθόν: id est,

Quod honestum sit, id solum bonum esse.

VERE O R, ne cui vestrum ex Stoicorum hominum disputationibus, non ex meo Pecunia & id sensu de prompta hæc videatur oratio. Dicit tamen quod sentio, et dicam brevius, quam restanta dici possit. Nunquam mehercule ego neque pecunias istorum, neq; tecta magnifica, neq; opes,

Paradoxa, id est præter ordinatio-
nem.

opem, neq; imperia, neq; eas, quibus maxime adstrin-
 eti sunt, voluptates, in bonis rebus, aut experendis,
 esse numerandas duxi: quippe cum riderem homi-
 nes rebus his circumfluentes, ea tamen desiderare
 maxime, quibus abundarent. Neq; enim unquam
 expletur, nec satiatur cupiditatis fitis: neque ea so-
 lida quae habent, libidine augendi cruciantur; sed
 etiam amittendi metu. In quo equidem continen-
 tissimorum hominum maiorum nostrorum saepe re-
 quirerunt prudentiam, qui haec imbecilla, et comutabili-
 tia pecuniae membra solo verbo bona putauerunt
 appellada, cum re, ac fatis longe aliter iudicari-
 sent. Potestne bonum cuiquam malo esse? aut po-
 test quisquam in abundantia bonorum ipse esse non
 bonus? At qui ista omnia talia videmus, ut etiam
 improbi habeant, et obsint probis. Quamobrem
 licet irrideat si quis vult: plus apud me tamen ve-
 raratio valebit, quam vulgi opinio. Neq; ego un-
 quam bona perdidisse dicam, si quis pecus, aut su-
 pellecile amiserit. Nec non saepe laudabo sapientem
 illum Biantem, ut opinor, qui enumeratur inter
 septem sapientes. Cuius cum patriam Prienam ce-
 pisset hostis, ceteriq; ita fugerent, ut multa de suis
 rebus secum asportarent; cum esset, admonitus a
 quodam, ut idem ipse faceret: Ego vero, inquit,
 facio: nam omnia mea mecum porto. Ille haec lidi-
 bria fortune ne sua quidem putavit, que nos ap-
 pellamus etiam bona. Quid est igitur, quare al-
 quis, Bonum? si quid recte sit, et honeste, et cum
 virtute

Epiphone-
 ma, quo con-
 cludit Biantis
 sententiam.

virtute, id bene fieri, et recte dicitur: et quod rectum et honestum, et cum virtute est, id solum opinor Bonum. Sed haec videri possunt obscuriora, cum sine appositione exemplorum lentius disputationur: vita, atque factis illustranda sunt summi virorum haec, quae verbis subtilius, quam sat est, disputari videntur. Quero enim a vobis, num ullam cogitationem habuisse videantur ijs, qui hanc Rem publicam tam praeclarè fundatam nobis reliquerunt, aut auri, aut argenti ad auritiam, aut amoenitatum ad delectationem, aut supellestis ad delicias, aut epularum ad voluptates? Ponite ante oculos unumquemq; regum, vultis incipiam a Romulo? vultis post liberam ciuitatem ab ijs ipsis, qui liberauerint eam? Quibus tandem gradibus Romulus ascendit in cælum? Iisne, que istic bona appellant? an rebus gestis auctis virtutibus? Quid autem Numa Pompilius? mintisne gratas Diis immortalibus capedines, ac fililes virulas fuisse, quam delicatas aliorum pateras arbitramur? Omitto reliquos: sunt enim omnes pares inter se, praeter Tarquinium Superbum. Brutum vero si quis roget, quid egerit in patria liberanda: si quis reliquos item eiusdem consilij socios, quid spectauerint, quid sequuntur sint: num quis existat, cui voluptas, cui diuitiae, cui denique praeter officium fortis, et magni viri quicquam aliud propositum fuisse videatur? Quæ res ad necem Porsenæ Q. Mucium impulit, sine villa

Pulchra di-
stributio.

Inductione
probat diui-
tias a veteri-
bus Romanis
non habitas
in albo bo-
norum.

Enumeratio
vehemens, &
copiosa.

spe salutis sue? Quæ vir Horatium Coelitem contra omnes hostium copias tenuit in ponte solo? Quæ vis patrem Decium, quæ filium deuxit ac immisit in armatas hostium copias? Quid continentia C. F. Fabricij? quid tenuitas virtus M. Curiij sequebatur? Quid duo propugnacula bella Punici C & P. Scipiones, qui Carthaginiensium aduentum corporibus suis intercludendum putauerunt? Quid Africanus minor? quid maior? Quid inter horum atates interieclas Cato? Quid innumerabiles alij? Nam domesticis exemplis a-

*Alias, An putabimus quæquam horum cogitasse quicquam in vita sibi exp.

Permissio a-
marulenta.

bundamus. * An cogitasse quicquam putamus in vita sibi expetendum, nisi quod laudabile esse, & præclarum videretur? Veniant igitur irrisores huiss orationis, ac sententiæ: & iam vel ipsi inducent, utrum se horum alicuius, qui marmoreis te-
ctis, ebore, & auro fulgentibus, qui signis, qui ta-
bulis, qui calato auro, & argento, qui corinthijs
operibus abundat, an C. F. Fabricij, qui nihil eorum
babuit, nihil habere voluit, similes esse malint?
Atq; hæc quidem quæ modò buc, modò illuc trans-
feruntur, facile adduci solent, ut in rebus bonis esse
negent: illud tamen arctè tenent; accurateq; defen-
dunt, voluptatem esse summum bonum. Quæ quidem
mihi vox pecudum videtur esse, non hominu.
Tu, cum tibi siue Deus, siue mater (ut ita dicam)
rerum omnium Natura dederit animum, quo ni-
bil est præstantius, neque diuinius, sic te ipse ab-
cies, atque prosternes, ut nihil inter te, atque inter

Voluptas, nō
est summum
bonum.

qua-

quadrupedē aliquid putas interesse? Qui cquāmne bonum est, quod nō eum, qui possidet, meliorem facit? Ut enim quisq; est maximē boni particeps, ita & laudabilis maximē: neq; est ullum bonum, de quo non is, qui id habeat, honestē possit gloriari. Repugnat bono, meliorem non facere.

Quid autem est horum in voluptate? Meliorēmne efficit, aut laudabiliorem virum? an quisquam in potiundis voluptatibus gloriando se & prædicationem extollit? Atqui si voluptas (quæ plurimorum patrocinij defenditur) in rebus bonis habendā non est, eaq; quō est maior, eō magis mentem ē sua sede, & statu dimouet: profectō nihil est aliud Inductio à bene, & beatē viuere, nisi honestē, & rectē viuere. loco coniugatorum.

O' ti αὐτός οὐκέτη τεράπονος εὐδαίμονος.

id est,

In quo virtus sit, ei nihil deesse ad beatē viuendū.

NEC verò ego M. Regulum ærumnosum, nec infelicem, nec miserum vñquam putavi. Non enim magnitudo animi eius cruciabatur à Pœnis, non grauitas, non fides, non constantia, non vlla virtus, nō deniq; animus ipse, qui tot virtutum præsidio munitus, tantoq; comitatu virtutis septus, cùm corpus eius* carperetur, *caperetur, carpi certè ipse non poterit. C. verò Marium vidi- capi mus, qui mihi secundis in rebus vñus ex fortuna- tis hominibus, in aduersis vñus ex summis viris videbatur, quo beatius esse mortali nihil potest. Nescis insane, nescis quantas vires virtus habeat: nomen tantum virtutis vñsurpas, quid ipsa valeat,

ignoras. Nemo potest non beatissimus esse, qui est
 totus aptus ex se, quique in se uno sua ponit om-
 nia. Cui autem spes omnis et ratio, et cogitatio
 pendet et fortuna: huic nihil potest esse certi, ni-
 hilque quod exploratum habeat permansum sibi
 ne unum quidem diem. Eum tu hominem terretor
 si quem eris nactus istiusmodi, mortis, aut exili
 minis: mihi vero quicquid acciderit in tam ingra-
 ta ciuitate, ne recusanti quidem euenerit, non modò
 non repugnanti. Quid enim ego laboravi, aut quid
 egī, aut in quo euigilauerunt curae, et cogitatio-
 nes meae? Siquidem nihil peperi tale, nihil conse-
 quutus sum, ut eo statu essem, quem neq; fortuna
 temeritas, neq; inimicorum labefactaret iniuria.
 Mortemne mihi minitaris, ut omnino ab homini-
 bus, ac exilium, ut ab improbis demigrandum sit?
 Mors terribilis est ijs, quorum cum vita omnia
 extinguntur: non ijs, quorum laus emori non po-
 test: exilium autem terribile ijs, quibus qui si cir-
 cumscrip-
 tus est habitandi locus: non ijs, qui om-
 mem orbem terrarum unam urbem esse ducunt. Te
 miseriae, te aerumnae præmūt omnes, qui te beatum,
 qui te florentem putas: tue libidines te torquent:
 tu dies, noctesque cruciaris, qui nec satis est quod
 est, et id ipsum quod habes, ne non diuturnum sit
 futurum, times. Te conscientiae stimulant malefi-
 ciorum tuorum: te metus exanimant iudiciorum,
 atq; legum. Quocumq; aspexit, ut furiae, sic tue
 tibi occurruunt iniuriae, que te respirare non si-
 hant.

Probat nec
 mortem, nec
 exilium mala
 esse.

2

nunt. Quamobrem ut improbo, et stulto, et inertis
nemini bene esse potest: sic bonus vir, et sapiens, et
fortis miser esse non potest. Nec vero cuius vir-
tus, moresque laudandi sunt, eius non laudanda
est: neque porro fugienda vita est, quae laudanda
est. Esset autem fugienda, si esset misera. Quam-
obrem quicquid est laudabile, idem est beatum, et
florens, et expetendum videri debet.

O' ti Ἰσα τὰ ἀμαρτήματα: id est,
Æqualia esse peccata.

PARVA, inquis, res est, at qui magna culpa.
Nec enim peccata rerum euentu, sed virtutibus
hominum metienda sunt. In quo peccatur, id
potest aliud alio maius esse, aut minus: ipsum qui-
dem illud peccare, quoquod te verteris, unum est.
Auri nauem euertat gubernator an paleæ, in re
aliquatum, in gubernatoris inscitia nihil interest. Declarat e-
xempla, quæ
a speciebus
sumuntur per
inductionem.
Similitudo.
Lapsa est libido in muliere ignota: dolor ad pau-
ciores pertinet, quam si etiam petulans fuissest in ali-
qua generosa, ac nobili virginem: peccauit vero ni-
bilominus: si quidem est peccare, tanquam transilire
lineas. Quod cum feceris, culpa commissa est: quam
longe progreдиare, cum semel transferis, ad augen-
dam transiendi culpam nihil pertinet. Peccare certe
licet nemini. Quod autem non licet, id hoc uno tene-
tur, si arguitur non licere. Id si quidem nec maius, nec
minus unquam fieri potest: quoniam in eo est pecca-
tum, si non licuit. Quod semper unum, et idem est,
quæ ex eo peccata nascentur, æqualia sint opor-

Argumenta-
tio ex vi defi-
nitionis.

ter. Quod si virtutes pares sunt inter se, paria esse etiam vitia necesse est. Atqui pares esse virtutes, nec bono viro meliorem, nec temperante temperantiorum, nec fortis fortiorum, nec sapientis sapientiorem posse fieri, facilime potest perspici. An virum bonum dices, qui depositum nullo teste, cum lucrari impunè posset auri pondo decem, reddiderit: si idem in decem millibus pondo auri non idem fecerit? Aut temperantem eum, qui se in aliqua libidine continuerit, in aliqua effuderit? Una virtus est, consentiens cum ratione, et perpetua constantia. Nihil huic addi potest, quod magis virtus sit: nihil demis, ut virtutis nomen relinquatur. Et enim si bene facta, recte facta sunt, et nihil recto rectius est: certe nec bono quidem melius quicquam inueniri potest. Sequitur igitur, ut etiam vitia sint paria: si quidem prauitates animi recte virtus dicuntur. Atqui quoniam pares virtutes sunt: recte etiam facta quoniam a virtutibus proficiuntur, paria esse debent. Itemque peccata, quoniam ex virtutis manant, sint aequalia necesse est. A Philosophis, inquis, ista sumis. Metriebam, ne a lenoniibus dices. Socrates disputabat isto modo. Bene hercule narras: nam istum doctum, et sapientem virum fuisse memorie traditum est. Sed tamen quero ex te (quando verbis inter nos contendimus, non pugnus) utrum potius de bonis est querendum, quid baiuli, atque operarij, an quid homines doctissimi senserint? præsertim cum hac sententia

Epiphonema.
Approbatio
ex conjugatis.

tentia non modò verior, sed ne vtilior quidem hominū vite reperiri vlla possit. Quæ vis est enim, quæ magis arceat homines ab omni improbitate, quām si senserint, nullum in delictis esse discrimē: & aequè peccare se, si priuatis, ac magistratibus manus inferant? quamcunq; in domum siuprū in-rulerint, eandem esse labem libidinis? Nihilne igitur interest (nam hoc dicit aliquis) patrem quis necet, an seruum? Nuda ista si pones, indicari qualia sint, non facile possunt. Patrem vita priuare, si per se scelus est, Saguntini, qui parentes suos liberos emori, quām seruos viuere maluerūt, parricide fuerunt. Ergo & parenti non unquam adimi vita, sine scelere potest: & seruo sāpe, sine iniuria, non potest. Causa igitur haec, non natura distinguunt: quæ quando alteri accessit, id fit propensius: si utriq; coniuncta est, paria fiant necesse est. Illud tamen interest, quid in seruo necando, si id fit iniuria, semel peccatur: in patris vita vio-landa multa peccantur. Violatur is, qui procreauit: is, qui aluit: is, qui erudiuit: is, qui in sede, ac domo, atq; in Repub. collocauit. Multitudine pec-catorum præstat, eoq; pœna maiore dignus est. Sed nos in vita non quæ cinq; peccato pœna fit, sed quantum cinq; liceat, spectare debemus. Quicquid non oportet, scelus esse: quicquid non licet, nefas putare debemus. Etiāmne in minimis rebus? Etiam. Siquidem rerum modum fingere non possumus, animorum modum tenere possumus. His tri-

Ab exemplo.

Exempla à minori.

si paulo se mouit extra numerum, aut si versus
pronuntiatus est syllaba una breuior, aut longior,
exibilatur, et exploditur: in vita, quæ omni gestu
moderatior, omni versu aptior esse debet, vt in
syllabate peccare dices? Poëtam non audio in nu-
gis: in vita societate audiam ciuem, digitis pecca-
ta dimetientem sua? Quæ si visa sint breuiora, le-
uiora quæ possint videri? cum quicquid peccatur,
perturbatione peccetur rationis, atq; ordinis: per-
turbata autem semel ratione, et ordine, nihil pos-
sit addi, quò magis peccari posse videatur.

O' TI τόντες οι μωροί μαίνονται: id est,
Omnes stultos insanire.

EGO verò te non stultum, vt saepe, non im-
probum, vt semper, sed dementem, et insa-
num* rebus addicam necessarijs. Sapiëtis a-
nimus magnitudine consilij, tolerantia rerum hu-
manarum, contemptione fortune, virtutibus de-
niq; omnibus vt mænibus septus, vincetur, et ex-
pugnabitur, qui nec ciuitate quidem pelli potest?
Quæ est enim ciuitas? Omnisne conuentus fero-
rum, et immanium? Omnisne etiam fugitiuorum,
ac latronum congregata vnum iu locum multitu-
do? Certe negabis. Non igitur erat illa tum ciui-
tas, cum leges in ea nihil valebat, cum iudicia ia-
cebant, cum mos patrius occiderat, cum ferro pul-
sis magistratibus, Senatus nomen in Repub. non
erat. Prædonum ille concursus, et te duce latro-
ciniu in foro constitutum, et reliqua coniura-
tionis

* Vide num-
erationibus sit
legendum.

tionis à Catilina furijs ad tuum scelus, furoremq;
 conuersa, num ciuitas erat? Itaq; pulsus ego ciuitate
 non sum, quæ tum nulla erat: accercitus in ciuitatem
 sum, cùm esset in Republica Consul, qui
 tum nullus fuerat: essetq; Senatus, qui tum occide-
 rat: esset consensus populi liberi: esset iuris, et a-
 quitatis (quæ vincula sunt ciuitatis) repetita me-
 moria. At vide quām ista tui latrocinij tela con-
 tempserim. Iactam, et immissam à te nefariam in
 me iniuriam semper duxi: peruenisse tamen ad me
 nunquam putavi: nisi forte cùm parietes disturba-
 bas, aut cùm tectis sceleratas faces inferebas, meo-
 rū aliquid ruere, aut deflagrare arbitrabare. Nihil
 neque meum est, neque cuiusquam, quod auferri,
 quod eripi, quod amisti potest. Si mihi eripuis-
 ses * diuturnam animi mei constantiam, meas cu-
 ras, vigilias, consilia, * quibus Respub. iniulta stat, si * quibus te
 huius æterni beneficij immortalem memoriam de-
 leuisses: multò etiam magis, si illam mentem, vnde stat Respub.
 hæc consilia manarunt, mihi eripuisse: tum ego
 accepisse me confiterer iniuriam. Sed si hæc nec fe-
 cisti, nec facere potuisti: redditum mihi gloriosum
 tua dedit iniuria, non exitum calamitosum. Ergo
 ego semper ciuus eram, et tum maxime, cùm meam
 salutem Senatus exteris nationibus, vt ciuis optimi,
 commendabat: tu ne nunc quidem es ciuus, nisi
 forte idem hostis esse, et ciuis potest. An tu ciuem
 ab hoste natura, ac loco, non animo, facti q; distin-
 guis? Cædem in foro fecisti, armatis latronibus

Conclusio.
A contrario.

templa tenuisti: priuatorum domos, adesq; sacras
incendiisti. Cur hostis Spartacus, si tu ciuiss? Fotes
autem esse tu ciuus, propter quem aliquando ciui-
tas non fuit? Et me exulem, tuo nomine, appellas,
eum omnes meo discessu exulasse Rempub. patemus
Nunquamne homo amantisime te circumspicies?
nunquamne quid facias considerabis, nec quid lo-
quare? Nescis exilium, scelerum esse pœnam? meū
illuditer ob præclarissimas res à me antè gestas,
esse suscepimus? Omnes scelerati, atq; impū, quorū
tute ducem esse profiteris, quos leges exilio affi-
ci volunt, exules sunt, etiam si solum non muta-
runt. An quum omnes leges te exulem esse iubeat,
non appellat inimicus?

Argumentum
a finitione ex-
culis, & ex le-
gum autori-
tate.

QVI CVM LITO FVE-
RIT: ante Senatum tua sica deprebensa est, QVI
HOMINEM OCCIDERIT: tu plurimos occidisti.

QVI INCENDIVM FECERIT: ades Nympharum
manutua deslagravit. QVI TEMPRA DEO-
RVM OCCUPAVERIT: in foro etiam castra po-
suisti. Sed quid ego communis leges profero, quin
bus omnibus es exul?

Familiarissimus tuus de-
te priuilegium tulit, ut si in opertum Bonæ Deæ
accessisses, exulares. At te id fecisse, etiam glo-
riari soles. Quomodo igitur tot legibus in exi-
lium electus, nomen exulis non perhorrescis?

Rome sum, inquis. Et tu quidem in * Ponto fuisti.
Non igitur ubi quisque erit, eius loci ius tene-
bit: si ibi enim legibus * esse non oportebit.

O^oTI

ΟΤΙ ΤΑΝΤΕΣ ΟΙ ΣΟΦΟΙ ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ, ΤΑΝΤΕΣ ΜΕ
ΜΑΡΟΙ ΔΙΔΛΟΙ: *id est,*

*Omnis sapientes liberos esse, & stultos omnes
seruos.*

LA V D E T V R verò hic Imperator, aut etiam appelletur, aut hoc nomine dignus putetur? *Quomodo!* aut cui tandem hic liberus imperabit, qui non potest cupiditatibus suis imperare? Refrenet primum libidines, spernat voluptates, iracundiam teneat, coercent avaritiam, ceteras animi labes repellat: tum incipiat alijs imperare, cum ipse improbissimus dominis dedecori, ac turpitudini parere desierit. *Dum quidem his obediens, non modò Imperator, sed liber habendus omnino non erit.* Praeclare enim est hoc usurpatum a doctissimis, quorum autoritate non vterer, si mihi apud aliquos agrestes haec babeda esset oratio: cum verò apud prudentissimos loquar, quibus haec inaudita non sunt, cur ego simulem me, si quid in his studijs operae posuerim, perdidisse? *Dictum est igitur ab eruditissimis viris, nisi sapientem liberum esse neminem.* *Quid est enim libertas? potestas vivendi, ut velis.* *Quis igitur vivit, ut vult, nisi qui recta sequitur: qui gaudet officio: cui vivendi via considerata, atq[ue] prouisa est: qui legibus quidem non propter metum paret, sed eas sequitur, atq[ue] collit, quia id salutare maxime esse indicat: qui nihil dicit, nihil facit, nihil cogitat deniq[ue] nisi libenter, ac liberè: quis omnia consilia, resq[ue] omnes, quas gerit,*

Nemo liber
nisi sapiens.

gerit, ab ipso proficiuntur, eodemq; referuntur: nec est vlla res, quæ plus apud eum polleat, quam ipsius voluntas, atq; iudicium. Cui quidem etiam (quæ vim habere maximam dicitur) Fortuna ipsa cedit, sicut sapiens poëta dixit: *Suis ea cniq; finge- tur moribus. Soli igitur hoc contingit sapienti, vt nihil faciat inuitus, nihil dolens, nihil coactus.* Quod etsi ita esse pluribus verbis differendum est: illud tamen, & breue, & confitendum est, nisi qui ita sit affectus, esse liberum neminem. Igitur omnes improbi, serui. Nec hoc tam re est, quam dicto inopinatum, atque mirabile. Non enim ita dicunt eos esse seruos, ut mancipia, quæ sunt dominorum facta nexu, aut aliquo iure ciuili: sed si seruitus sit, sicut est, obedientia fracti animi, & abiecti, & arbitrio carentis suo, quis neget omnes leues, omnes cupidos, omnes deniq; improbos esse seruos? An ille mihi liber videtur, cui mulier imperat? cui leges imponit, prescribit, iubet, vetat quod videatur? qui nihil imperanti negare potest, nihil recusare audet? poscit, dandum est: vocat, veniendum: iicit, abeundum: minatur, extimescendum? Ego verò istum non modo seruum, sed nequissimum seruum, etiam si in amplissima familia natus sit, appellandum puto. Atq; ut in magna familia stultorum, sunt alij lauiores (vt sibi videntur) serui, sed tamen serui, Atriense, & ac tu: pari stultitia sunt quos signa, quos tabulae, quos cælatum argentū, quos Corinthia opera, quos adficia ma- gnifica

gnifica nimio opere delectant. Et sumus, inquit, principes ciuitatis. Vos vero ne conseruorum quidem vestrorum principes estis. Sed ut in familia, qui tractant ista, qui tergunt, qui vngunt, qui versunt, qui spargunt, non honestissimum locum seruitutis tenentis sic in ciuitate, qui se istarum rerum cupiditatibus dediderunt, ipsius ciuitatis locum penè insimum obtinent. Magna inquis, bella gessis: magnis imperijs, et prouincijs præfui. Gere igitur unum laude dignum. * Echionis tabula te stupi- dum detinet, aut signum aliquod Polycleti. Mitto unde sustuleris, et quomodo habeas. ineuntem te, admirantem, clamores tollentem cum vi- deo, seruum te esse ineptiarum omnium iudico. Nonne igitur sunt illa festina? Sunt: nam nos quoq; oculos eruditos habemus. Sed obsecro te, ita venusta habeantur ista, non ut vincula virorum sint, sed ut oblectamenta puerorum. Quid enim censes? si L. Mummius aliquem istorum videret. Matellionem Corinthium cupidissime tractatam, cum ipse totam Corinthum contempssisset, utrum illum ciuem excellentem, an Atriensem seruum di- ligentem putaret? Reuniscat Marcus Curius, aut eorum aliquis, quorum in villa, ac domo nihil splendidum, nihil ornatum fuit, prater ipsos, et videat aliquem summis populi beneficijs usum, barbatulos nullulos * exceptantem de piscina, et pertractantem, et muricarum copia gloriantem, nonne hunc hominem ita seruum iudicet, ut ne in fami-

* Hic locus variat, de quo vide ea, quæ post Annotaciones Erasmi adie- cimus.

* captantem
Murenam
Iamprædant
vocant.

familia quidem dignum maiore aliquo negotio
putet? An eorum seruitus dubia est, qui cupiditate
peculijs nullam conditionem recusant duriſſime
seruitus? Hæreditatis ſpes, quid iniquitatis in
ſeruiendo non fufcipit? Quem nutum locupletis
orbi ſenis non obſeruat? Loquitur ad voluntatem:
quicquid denunciatum ſit, facit: aſſentatur, aſſi-
det, miratur. Quid horum eſt liberi? quid denique
non ſerui inertiſ? Quid tam illa cupiditas (qua
videtur eſſe liberalior) honoris, Imperij, prouin-
ciarum? quam dura eſt domina, quam imperioſa,
quam vehemens? Cethego homini non probatissi-
mo ſeruire res coegerit eos, qui ſibi eſſe ampliſſimi
videbantur, munera mittere, noſtu venire domum
ad eum, praecari, denique ſupplicare. Quæ ſeruitus
eſt, ſi hac libertas exiſtimari potest? Quid? cum
cupiditatim dominatus excedit, et alius eſt Do-
minus exortus ex conscientia peccatorum, timor?
Quam eſt illa misera, quam dura ſeruitus! Ado-
lescentibus paulo loquacioribus eſt ſeruendum:
omnes qui aliquid ſcire videntur, tanquam domi-
ni timentur. Index vero quantum habet domina-
tum? quo timore nocentes afficit? An non eſt om-
nis metus ſeruitus? Quid valet igitur illa eloquē-
tiſſimi viri L. Craſi copioſa magis, quam ſapiens
oratio, E R I P I T E N o s E X S P R V I T V T E
Quæ eſt ista ſeruitus, tam claro homini, tamq; no-
bili? Omnis animi debilitata, et humilis, et fracta
timiditas, ſeruitus eſt. N O L I T E S I N E R E N o s

ſeruitus ex
conſcientia.
Adolescentes
dicit, qui ma-
los ciues ac-
cusabant.

Seruitus quid
ſit.

C VI Q V A M

CVI QVAM SERVIRE. In libertatem vindicari
vult? Minime. Quid enim? adiungit. ^{10.} Nisi vo-
bis vniuersis. Dominū mutare, non liber esse vult.
Q. VIBVS E T P OSSVMVS, E T D EBEMVS.
Nos verò siquidem animo excuso, et alio, et vir-
tutibus exaggerato sunus, nec debemus, nec possu-
mus. Tu posse te dicio: quandoquidem potes: de-
bere ne dixeris, quoniam nihil quisquam debet,
nisi quod est turpe non reddere. Sed hæc hactenus.
Ille videat quomodo Imperator esse possit: cum eū
ne liberum quidem esse, ratio, et veritas ipsa
conuincat.

^{10.} Sic fortè mea
lius, Nisi vo-
bis vniuersis,
quibus &
possimus, &
debemus. Do-
minus mu-
ta, &c.

Redit ad Anta-
toniū, & ahi-
rupè conclu-
dit.

O' τι μόνος ὁ σοφὸς τλέστιος: Id est,
Quod solus sapiens diues sit.

QUÆ est ista in cōmemorāda pecunia tua
tam insolens ostentatio? solus ne tu diues?
Prò Dij immortales: egóne me audiuisse
aliquid, et didicisse non gaudeam?
Solus ne tu diues? Quid si ne diues quidem? quid si
pauper etiam? Quem enim intelligimus diuitem?
aut hoc verbum, in quo homine ponimus? Opinor
in eo, cui tanta possessio est, ut ad liberaliter vi-
uendum facile contentus sit: qui nihil querat, ni-
hil appetat, nihil optet amplius. **A**nimus enim
tuus oportet se iudicet diuitem, non hominum ser-
mo, neq; possessiones tuae. Qui nihil sibi deesse pu-
rat, nihil curat amplius, satiatus est, aut contentus
etiam pecunia: concedo, diues est. Si antem pro-
pter auiditatem pecuniae nullum quæslum turpem
putas,

putas, cum isti ordini ne honestus quidem possit esse ullus: si quotidie fraudas, decipis, postis, pacisceris, auferas, eripis: si socios spolias, aerarium expilas: si testamenta amicorum expectas, aut ne expectas quidem. at ipse supponis: hæc vtrum abundantis, an egentis signa sunt? Animus hominis diues, non arca appellari solet. Quamvis illa sit plena, dum te inanem videbo, diuitem non putabo. Etenim ex eo, quantum cuique satis est, metiuntur homines diuinarum modum. Filiam quis habet? pecunia est opus. Duas? maiore. Plures? maiore etiam. Si, ut aiunt, Danai quinquaginta sunt filiae: tot dotes magnam querunt pecuniam.

*satis **Conclusio.** Quantū enim cniq^u* opus est, ad id accommodatur, ut antè dixi, diuinarum modus. Qui igitur non

Quem diuite appellabat
Crassus.

filias plures, sed innumerabiles cupiditates habet, que brevi tempore maximas copias exhaustire possint: hunc quomodo ego appellabo diuitem, cum ipse egere se sentiat? Multi ex te audierunt, cum dices neminem esse diuitem, nisi qui exercitum alere posset suis fructibus: quod populus Romanus ex tantiis vettigalibus iam pridem vix potest. Igitur hoc proposito, nunquam eris diues antè, quam tibi ex tuis possessionibus tantum reficiatur, ut eo tueri sex legiones, et magna equitum, ac peditum auxilia possis. Iam fateris igitur non esse te diuitem: cui tantum desit, ut expreas id quod exoptas. Itaq^{ue}, istam paupertatem, vel potius egestatem, ac mendicitatem tuam nunquam obscure tulisti. Nā

ut ipsis, qui honeste rem querunt mercaturis faciendis, operis dandis, publicis sumendis, intelligimus opus esse quæsito: sic qui videt domi tuae pariter accusatorum, atque iudicium consociatos greges, qui nocentes, et pecuniosos reos eodem te auctore corruptelam iudicij molientes, qui tuas mercatum pactiones in patrocinij intercisas, pecuniarum in concionibus candidatorum, dimissiones libertorum ad fænerandas, diripiendasque prouincias, qui expulsiones vicinorum, qui latrocinia in agris, qui cum seruis, cum libertis, cum clientibus societates, qui possessiones vacuas, qui proscriptio-nes locupletum, qui cædes municipiorum, qui illa Syllani temporis messem recordetur, qui testamens subiecta, qui sublatos tot homines, qui denique omnia venalia, delectum, decretum, alienam, suam sententiam, forum, domum, vocem, silentium, quis hunc non putet confiteri sibi quæsito opus esse? Cui autem quæsito opus sit, quis unquam hunc vero dixerit diuitem? Est enim diuinarum fructus in copia: copiam autem declarat satietas rerum, atque abundantia: quam tu quoniam nunquam assequere, nunquam omnino es futurus diuines. Meam autem quoniam pecuniam contemnis, et recte: est enim ad vulgi opinionem mediocris, ad tuam nulla, ad meam modica: de me filebo, de te loquar. Si tensenda nobis atque aestimanda res sit, utrum tandem pluris aestimabimus pecuniam Pyrrhi, quam Fabricio dabant, an continentiam Fabricij, qui il-

Declarat rem admista similitudine.

Dimissiones, in diuersum missiones.

Colligit argumentationem, & concludit.

Epiphonema,
ex quo con-
cludit.

lam pecuniam repudiabat? utrum aurum Sam-
nitum, an responsum M. Curij? hæreditatem L.
Pauli, an liberalitatem Africani, qui eius hære-
ditatis Q. Maximo fratri partem suam concescit?
Hæc profectò, quæ sunt summarum virtutum,
pluris æstimanda sunt, quæ illa, quæ sunt pecu-
nia. Quis igitur (siquidem ut quisq; quod plurimi
sit possideat, ita diissimus habendus sit) dubitet,
quim in virtute diuitiæ sint? quoniam nulla pos-
sesso, nulla vis auri, & argenii, pluris quæ vir-
tus æstimanda est. O di immortales! non intelli-
gunt homines, quæ magnum veltigal sit parsi-
monia! Venio enim iam ad sumptuosos: relinquo
istum quæstuosum. Capit ille ex suis prædijs sex-
centa sestertia, ego centena ex meis: illi aurata re-
cta in villis, & sola marmorea facienti, & signa,
tabulas, supellecitem, & vestem infinitè concipi-
scenti, non modò ad fructum ille est sumptus, sed
etiam ad fœnus exiguis: ex meo tenui veltigali,
detractis sumptibus cupiditatis, aliquid etiam re-
dundabit. Vter igitur est ditior, cui deest, an cui
superat? qui eget, an qui abundat? Cuius possessio
quò est maior, èo plus requirit ad se tuendum: an
quæ suis se viribus sustinet? Sed quid ego de me
loquor, qui morum, ac temporum vicio aliquan-
tum etiam ipse fortasse in huic seculi errore ver-
ser? M. Manilius patrum nostrorum memoria (ne
semper Curios, & * Luscinios loquamur) pauper
tandem fuit: habuit enim adiculas in Carinis, &
fundit

Conclusio per
contentionē.

* Licinios:

fundum in * Licopo: nos igitur ditiores sumus, qui plura habemus? Utinam quidem essemus! Sed non estimatione census, verum virtu, atq; cultu terminatur pecuniae modus. Non esse cupidum, pecunia est: non esse emacem, veltigal est: contentum verò suis rebus esse, maxima sunt, certissimæq; diuitiae. Etenim si isti callidi rerum estimatores, prata, & areas quasdam magno estimant, quod ei generi possessioni minimè quasi noceri potest: quantis est. estimanda Virtus, que nec eripi, nec surripi potest inquam: nec nanfragio, neq; incendio amittitur: nec tempestatum, nec temporum permutatione mutatur: qua prædicti qui sunt, soli sunt diuites. Soli enim possidet res et fructuosas, et semipaternas: soliq (quod est proprium diuitiaru) contenti sunt rebus suis: satis esse putant quod est: nihil appetunt, nulla re egerint, nihil sibi deesse sentiunt, nihil requirunt. Improbi autem et avarii, quoniam certas, atque in casu positas possessio- nes habent, et plus semper appetunt, nec eorum quisquam adhuc inuenitur est, cui quod habet eret esset fatis: non modo non copiosi, sed ac dinites, sed etiam mopes, ac pauperes existimantur: satis sunt.

* Labicano
Collatio, cui
subiungit ex-
positionem
sententiae.

Nota virtutis
potentiam.

M. T. CICERO NIS
PARADOXORVM

F I N I S

M. T. CICERO,
NIS DE SOMNIO
SCIPIONIS.

**

Ex libro de Repub. sexto.

* à Manlio
Consule du-
ctas, ad q.

V M in Africam venissem * A-
nitio Manilio Consule, ad quar-
tam legionem Tribunus (ut scia-
tis) militum, nihil mibi potius fuit
quam ut Masinissam conuenie-
rem, regem familie nostrae iustis de causis amicis
simum. Ad quem ut veni, complexus me senex
collacrymauit, aliquantoq; post suspexit in cælum;
& Grates, inquit, tibi ago summe Sol, vobisq; re-
liqui cælestes, quod ante quam ex hac vita migro,
conspicio in meo regno, & his teatis P. Cornelium
Scipionem, cuius ego nomine ipse recreor: ita num-
quam ex animo meo discedet illius optimi, atq; in-
uictissimi viri memoria. Deinde ego illum de suo
regno, ille me de nostra Rep. percontatus est: mul-
tisq; verbis vtrò, citroq; habitis, ille nobis cōsum-
ptus est dies. Post autem, regio apparatu acceptis
sermonem in multam noctem produximus, cùm se-
nex nihil nisi de Africano loqueretur, omniaq; eius non solum facta, sed etiam dicta meminisset
Deinde ut cubitum discessimus, me, & fessum de
via, & qui ad multam noctem vigilasse, arctior;

quam

quam solebat, somnus complexus est. Hic mihi
(credo e quidem ex hoc, quod eramus loquuti: fit
enim fere, ut cogitationes, sermonesque nostri pa-
riant aliquid in somno tale, quale de Homero scri-
bit Ennius, de quo videlicet sapissime vigilans
solebat cogitare, et loqui) Africanus se ostendit
illa forma, qua mihi ex imagine eius, quam ex ipso
erat notior. Quem ut agnoui, e quidem cohorruis.
Sed ille, Ades, inquit, animo, et omitte timorem,
Scipio, et quae dicam, trade memoriae. Vidēsne il-
lam urbem, quae parere pop. Rom. coacta perme,
renouat pristina bella, nec potest quiscere? (os-
tendebat autē Carthaginem de excelso, et pleno stel-
larum illustri, et claro quodam loco) ad quam tu
oppugnandam nunc venis penè miles: hanc hoc
biennio C O S. euertes, eritq; cognomen id tibi per
te partum, quod habes ex nobis adhuc hæredita-
rium. Cūm autem Carthaginem deleueris, triun-
phum egeris, CENS. q; fueris, et obieris le-
gatus Ägyptum, Syriam, Asiam, Græciam, de-
legere iterum absens C O S. bellumq; maximū con-
ficies, Numantiumq; excides. Sed cūm eris curru
Capitolium inuestitus, offendes Rempub. perturba-
tam cōsiliis nepotis mei. Hinc tu Africane, ostend-
das oportebit patriæ lumen animi, ingenij, cōsiliijq;
tui. Sed eius temporis ancipitē video quasi fatorū
viam. Nam cūm ætas tua septenos oclies Solis an-
fractus, reditusq; conuerterit, duōque bi numeri
(quorum pterque plenus, alter altera de causa ha-
betur)

betur) circuitu naturali summam tibi fatalem cōfecerint: in te vnum atq; tuum nomen se tota conuertet ciuitas. Te Senatus, te omnes boni, te so-
cū, te Latini intuebūtur. Tu eris vnius, in quo in-
satur ciuitatis salus. Ac ne multa, DICT. Remp.
constitutas oportet, si impias propinquorū manus
effugeris. Hic cūn exclamasset Lelius, inge-
muissentq; ceteri vehementius, leniter arridens
Scipio, Quæso, inquit, ne me à somno excitetis, &
pax sit rebus: audite cetera. Sed quò sis Africane
alacrior ad tutandam Rempublicam, sic habetor
Omnibus, qui patriam conseruauerint, adiuvauerint,
auxerint, certum esse in cælo, ad definitum locum,
vbi beati ævo sempiterno fruātur. Nihil est enim
illi principi Deo, qui omnem hunc mundum regit,
quod quidem in terris fiat, acceptius, quām conci-
lia, cætusq; hominum iure sociati, quæ ciuitates
appellantur: harum rectores, & conseruatores hinc
profecti, hic reuertentur. Hic ego, et si eram per-
territus, non tam metu mortis, quām insidiarum
à meis, quæsui tamen, viuerētne ipse pater Paul-
lus, & alij, quos nos extintos arbitraremur. Imò
vero, inquit, ij viuunt, qui ex corporum vinculis
tanquam è carcere euolauerunt. Vefra vero, quia
dicitur vita, mors est. Quin tu aspicias ad te ve-
nientem Paulum patrem. Quem vt vidi, equidem
vīm lacrymarum profudi. Ille autem me ample-
xus, atq; osculans flere prohibebat: atq; ego vt pri-
mū fletu represso loqui posse cœpi, Quæso, in-
quam,

quam, pater sanctissime, atq; optime, quando hæc
est vita (ut Africanum audio dicere) quid moror
in terris, quin hic ad vos venire propero? Non
est ita, inquit ille. Nisi enim Deus is, cuius hoc
templum est omne, quod conspicis, istis te corpo-
ris custodij liberauerit, huc tibi aditus patere non
potest. Homines enim sunt hac lege generati, qui
tuerentur illum globum, quem in hoc templo me-
dium vides, quæ terra dicitur. Hisq; animus da-
tus est ex illis sempiternis ignibus, quæ sydera, &
stellas vocatis, quæ globosæ, & rotundæ deuinis
animatæ mentibus circulos suos, orbesq; conficiunt
celeritate mirabili. Quare & tibi Publì, & pīs
omnibus retinendus est animus in custodia corpo-
ris: nec iniussu eius, à quo ille est vobis datus, ex
hominum vita migrandum est, ne munus huma-
num assignatum à Deo defugisse videamini. Sed
sic, Scipio, ut anus hic tuus, ut ego, qui te genui,
iustitiam cole, & pietatem: quæ cùm sit magna in
parentibus, & propinquis, tum in patria maxima
est: quia ea vita, via est in cælum, & in hunc cœ-
tum eorum, qui iam vixerunt, & corpore laxati
illum incolunt locum quem vides (erat autem is
splendidissimo candore inter flamas elucens cir-
culus) quem vos (ut à Graijs accepisti) orbem la-
tum mincupatis. Ex quo omnia mihi contem-
planti præclara cætera, & mirabili videbantur.
Erant autem eæ stellæ, quas nunquam ex hoc loco
vidimus: & ea magnitudines omnium, quas esse

nunquam suspicati sumus. Ex quibus erat illa minima, quae ultima cælo, citima terris, luce lucebat aliena. Stellarum autem globi terræ magnitudinem facile vincebant. Iam verò ipsa terra ita mihi parua visa est, ut me Imperij nostrī, quo quasi punctum eius attingimus, pæniteret. Quam cum magis intuerer, Quaso, inquit Africanus, quousq; humi fixa tua mens erit? Nūmne aspicias, que in templo veneris? Nouem tibi orbibus, vel potius globis, connexa sunt omnia, quorum unus est caelis extimus, qui reliquos omnes complectitur, summus ipse Deus, arcens, et contineens cæteros: in quo infixi sunt illi, qui voluuntur, stellarum cursus sempiterni: cui subiecti sunt septem, qui versantur retro, contrario motu atq; cælum. Ex quibus unus globum possidet illa, quam in terris Saturniam nominant. Deinde est hominum generi prosper, et salutaris ille fulgor, qui dicitur Iouis. Tum rutilus, horribilisq; terris, quem Martem dicitis. Deinde subter medianam ferè regionem Sol obtinet, dux, et princeps, et moderator lumen reliquorum, mens mundi, et temperatio, tanta magnitudine, ut cuncta sua luce luslret, et compleat. Hunc ut comites consequuntur alter Veneris, alter Mercurij cursus. In infimoq; orbe Luna radijs Solis accensa convertitur. Infrā autem iam nihil est, nisi mortale, et caducum, praeter animos generi hominum Deorum munere datus. Supra Lunam sunt æterna omnia. Nam ea,

qua

que est media, et nona tellus, neq; mouetur, et infima est, et in eam ferunt omnia suo * motu per- * alias, ymum. derat. Quae cum intuerer stupens, ut me recepi, Quis hic, inquam, quis est, qui compleat aures meas tantus, et tam dulcis sonus? Hic est, inquit ille, qui interuallis coniunctus imparibus, sed tamen pro rata portione distinctis, impulsu et motu ipso- rum orbium conficitur: qui acuta cum grauibus temperans, varios et quilibet concentus efficit. Nec enim silentio tanti motus incitari possunt, et natura fert, ut extrema ex altera parte grauiter, ex altera autem acutè sonent. Quam ob causam summus ille cœli stelliferi cursus, cuius conuersio est concitator, acuto, et excitato mouetur sono, grauissimo autem hic lunaris, atq; insimus. Nam terra nona immobilit manens, ima sede semper hæret complexa medium mundi locum. Illi autem o-
bito cursus, in quibus eadem vis est duorum, Mer- curij, et Veneris, * modorum septem efficiunt di-
stinctos interuallis sonos: qui numerus rerum o-
mnium ferè modus est. Quod docti homines nervis
imitati, atque cantibus, aperiueri sibi redditum ad
hunc locum: sicut alij, qui præstantibus ingenij in
vita humana diuina studia coluerunt. Hoc soni-
tu oppleta aures obsurdauerunt: nec est ullus hebe-
tior sensus in vobis: sicut in illis, vbi Nilus ad il-
la, quæ Catadupa nominantur, præcipitat ex al- Catadupa
tissimis montibus, ea gens, quæ illum locum acco-
lit, propter magnitudinem sonitus, sensu audiendi
caret.

Hic locus va-
riat: vide in
annotationi-
bus.

caret. Hic verò tantus est totius mundi initiatissima conuersione sonitus, ut eum aures hominum capere non possint: sicut intueri solem nequitis aduersum, eiusq; radijs acies vestra, sensusq; vivitur. Hac ego admirans, referebam tamen oculos ad terram identidem. Tum Africanus, Sentio, inquit, te sedem etiam nunc hominum contemplari, ac domum: quæ si tibi parua (ut es) ita videtur, hæc cœlestia semper spectato, illa humana contemnito. Tu enim quam celeritatem sermonis hominum, aut quam expetendam gloriam consequi potes? Vides habitari in terrararis, et angustis in locis, et in ipsis quasi maculis, ubi habitatur, vastas solitudines interieblas. Hosque qui incolunt terram, non modò, interruptos ita esse, ut nihil inter ipsis ab alijs ad alios manare possit: sed partim obliquos, partim* auersos, partim etiam aduersos stare vobis, à quibus expectare gloriam certè nullam potestis. Cernis autem terram eandem, quasi quibusdam redimitam, et circundatam cingulis, à quibus duos maximè inter se diuersos, et cali verticibus ipsis ex utraque parte submixos obriguisse pruina vides: medium autem illum, et maximum Solis ardore torri. Duo sunt habitabiles, quorū Australis ille (in quo qui insidunt, aduersa vobis urgunt vestigia) nihil ad vestrum genus. Hic autē alter subiectus Aquiloni, quē incolitis, cerne, quām vos tenui parte comingat. Omnis quin terra, quæ solitur à vobis angustata verti-

sibus;

transuersos

eibus, lateribus latior, parua quædā insula est: circumfusa illo mari, quod Atlanticum, quod magnum, quod Oceanum appellatis in terris: qui tamen tanto nomine, quam sit parvus, vides. Ex his ipsis cultis, notisq; terris, num aut tuum, aut cuiusquam nostrum nomen, vel Caucasum hunc, quem cernis, transcendere potuit, vel illum Gangem transnare? Quis in reliquis Orientis, aut ob eundem Solis ultimis, aut Aquilonis, Australiue partibus tuum nomen audiet? Quibus amputatis, eernis profecto quantis in angustiis vestra gloria se dilatari velit. Ipsi autem, qui de vobis loquuntur, quam loquentur diu? Quinetiam si cupiat proles illa futurorum hominum deinceps laudes vniuersitatisque nostrum à patribus acceptas posteris prodere, tamen propter elusiones, exustionesque terrarum, quas accidere tempore certo necesse est, non modo non aeternam, sed ne diuturnam quidem gloriam assequi possumus. Quid autem interest ab ipsis, qui postea nascentur, sermonem fore de te, cum ab ipsis nullus fuerit, qui ante natu sunt? qui nec parentes, et certè meliores fuerunt viri: cum praesertim apud eos ipsos, à quibus nomen nostrum potest audiri, nemo vnius anni memoriam consequi posset. Homines enim populariter annum tantummodo solis, id est, vnius astri redditum metuunt: re ipsa autem cum ad idem unde semel profecta sunt, cuncta astra redierint, eandemq; totius cæli descriptionem longis intervalis regularint, sum ille vere

vertens

vertens annus appellari potest: in quo vix dicere
audeo, quam multa secula hominum teneantur.
Namq; ut olim deficere sol hominibus, extinguiq;
vixus est, cum Romuli animus hæc ipsa in templo
penetravit: ita quædumque eadem parte sol, eo-
demq; tempore iterum defecerit, tum signis omni-
bus ad idem principium, stellisq; reuocatis, exple-
tum annum habeo. Huius quidem anni nondum
vigesimam partem scito esse conuersam. Quocirca si
reditum in hunc locum desperaueris, in quo oīa sunt
magnis, et præstantibus viris, quanti tandem est
ista hominum gloria, quæ pertinere vix ad unius
anni patem exiguum potest? Igitur altè spectare si
voles, atq; hanc sedem, et æternam domum con-
tueri, neque sermonibus vulgi dederis te, nec in
præmijs humanis spem posueris rerum tuarum:
suis te illecebris oportet ipsa virtus trahat ad ve-
rum decus. Quid de te alij loquantur, ipsi videant:
sed loquentur tamen. Sermo autem omnis ille, et
angustijs cingitur ijs regionum, quas vides, nec
unquam de ullo perennis fuit, et obruitur homi-
nium interitu, et obliuione posteritatis extin-
guitur. Que cum dixisset, Ego vero, inquam, o A-
fricane, si quidem bene meritis de patria, quasi li-
mes ad cœli aditum patet, quanquam à pueritia
vestigijs ingressus patrijs, et ijs, decori vestro
non defui: nunc tamen tanto præmio proposito e-
nitar multo vigilantius. Et ille: Tu vero emite-
re, et sic habeo, te non esse mortalem, sed corpus
hoc.

hoc. Nec enim tu is es, quem forma ista declarat:
 sed mens cuiusque is est quisque non ea figura, qua
 dito demonstrari potest. Deum te igitur senti esse:
 siquidem Deus est qui riget, qui sentit, qui memi-
 nit, qui praeuidet, qui tam regit, et moderatur, et
 mouet id corpus, qui praepositus est, quam hunc mu-
 dum princeps ille Deus: et ut mundum ex quadam
 parte mortalem ipse Deus aeternus, sic fragile cor-
 pus animus sempiternus mouet. Nam quod semper
 mouetur, aeternum est: quod autem motum afferat
 alicui, quodque ipsum agitur aliunde, quando finem
 habet motus, vivendi finem habeat necesse est. So-
 lum igitur, quod se mouet, quia numquam deser-
 ritur a se, numquam ne moueri quidem definit: quin
 etiam ceteris, que mouentur, hic fons, hoc princi-
 piuum est mouendi. Principio autem nulla est ori-
 genam ex principio oriuntur omnia: ipsum autem
 nulla ex re fieri potest: nec enim id esset principium
 quod gigneretur aliunde. Quod si nunquam ori-
 tur, nec occidit quidem unquam. Nam principiu-
 m ex nihil nec ipsum ab alio renascetur, nec
 ex se aliud creabit: siquidem necesse est a princi-
 pio omnia oriiri. Ita sit, ut motus principium ex eo
 sit quod ipsum a se mouetur: id autem nec nasci
 potest, nec mori: vel bencidat omni cætum, om-
 nisque natura confundat, necesse est: nec vim ullam
 nanciscatur, que a primo impossibile mouatur. ^{*q:ia}
 Cum pateat igitur aeternum id esse, quod a seipso
 mouetur: quis est hic, qui hanc naturam animis
 esse

sibi sese tribuita regeret. In animatum est enim omne,
 metuens quod impulsu agitur externo. Quod autem a-
 nimabit, id mactum cietur interiore, et suo. Nam
 ubi est natura propria animae, atque vis. Quia si est
 una ex omnibus, qua se moueat, neque nata est
 certe, et aeternum. Hanc tu exerce in optimis re-
 bus. Sunt autem in optimis curae de salute patriæ,
 quibus agitatus, et exercitatus animus velocius
 in hanc fidem, et somum suam peruolabit. Idque
 virginis faciet, si iam tum cum erit inclusus in cor-
 pore, et eminet foras, et ea qua extra erunt,
 contemplans, quam maxime se a corpore absrahet.
 Nam eorum animi, que se corporis voluptatibus
 adididerunt, eamque se quasi ministros prebue-
 runt, impulsiq; libidinum volu-
 tatem, Deorum, et hominum tum, et pererunt
 corporibus et aperte circum terram ipsam volutan-
 tur, neque non docum nisi multis exagi-
 tari faciuntur. Ille di-
 cessat: ego somno statim
 solutus sum.

MARCI TULLII CITE
 RONIS DE SOMNO
 SCIPIONIS

